

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग - ५६

२०७१ असोज

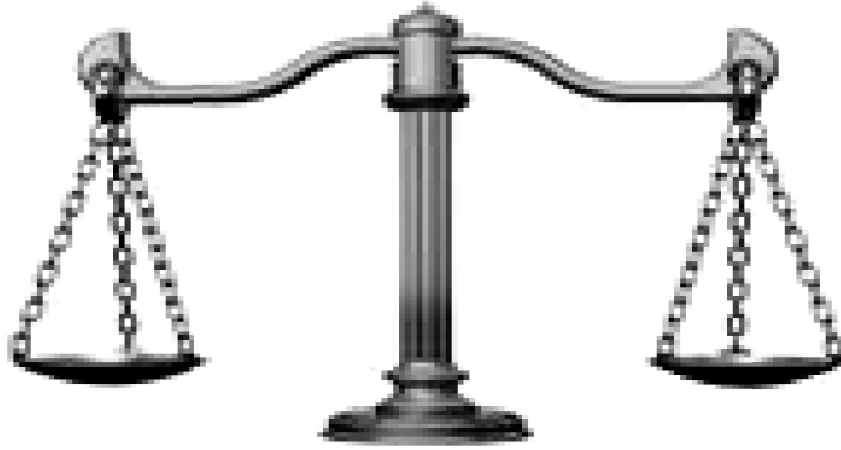
अङ्क - ६

२
०
७
१

अ
सो
ज

अ
ङ्क

६

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
निर्देशक प्रा.डा.श्री युवराज संग्रौला, प्रतिनिधि, काठमाडौं स्कुल अफ ल	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री लालबहादुर कुँवर, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री अम्बिकाप्रसाद निरौला

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री ढाकाराम पौडेल
शाखा अधिकृत श्री राजन वास्तोला
ना.सु.श्री कृष्णबहादुर गुरुङ
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विश्वकर्मा
सि.क.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : श्री भीमनाथ घिमिरे

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री विदुर सापकोटा

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री मधुसुदनमान श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजाइनर श्री रसना बज्राचार्य
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा बाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित संख्या : ३००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७१... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७१, असोज, नि.नं.९१७४, पृष्ठ ७६७

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७१ ... .. १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७१, असोज — १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९९० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रू.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना, रामशाहपथ, काठमाडौं ।

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९१७४ विशेष उत्प्रेषण	कुसुम साखसमेत विरुद्ध राष्ट्रपतिको कार्यालय, शीतल निवाससमेत	<ul style="list-style-type: none"> संविधानमा उल्लेख भएको कुरालाई निवेदकलगायत सबैले स्वीकार गर्नुपर्दछ र संवैधानिक प्रावधानमा चित्त नबुझेमा सार्वभौम संसदले संविधान संशोधनको निर्धारित माध्यमबाट मात्र संविधानका विषयवस्तुमा संशोधन गर्न सकिने हुन्छ । यस अदालतबाट संविधानका व्यवस्थाहरूको न्यायिक परीक्षण थपघट र संशोधन हुन नसक्ने । 	७६७
२.	९१७५ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	भाइराम खड्के विरुद्ध ज्ञानु वैद्यसमेत	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो मुद्दामा कानूनबमोजिम प्रतिवाद गर्न पाउने हकलाई कसैले हनन् गर्न सक्तैन । यसरी प्रतिवाद गर्न पाउने त्यस्तो कानूनी हक प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित रहने हुँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत हुने गरी भएको काम कारवाहीले वैधता प्राप्त गर्न नसक्ने । 	७८१
३.	९१७६ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	धुवराज थापा विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, बुटवल, रूपन्देहीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> रिट निवेदक परियोजना र विपक्षी ठेकेदार कम्पनीबीच भएको सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भएको भनी परियोजनाको तर्फबाट प्रमाणपत्र दिइसकेपछि सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भइसकेको मान्नुपर्ने हुन्छ । परियोजनाले तोकिएको समयावधिभित्रै विपक्षी कम्पनीले कार्य सम्पन्न गरेको भनी सोको प्रमाणपत्रसमेत पाएको अवस्थामा सम्झौतामा निर्धारित समयावधिभित्र कार्यसम्पन्न नभएको भन्न नमिल्ने । 	७८७

४.	९१७७ संयुक्त लेनदेन	पन्नखर कार्की विरूद्ध भरतमणि शर्मा	<ul style="list-style-type: none"> कारोबार भएको मितिबाट ५ महिनाभित्रै अर्थात् मिति २०६३।८।२६ मा फिराद दर्ता भएको देखिएको अवस्थामा वादीले फिरादमा हदम्यादको सम्बन्धमा लेनदेन व्यवहारको २ नं. को दावी लिएको भए पनि लेनदेन व्यवहारको महलको ४० नं. को हदम्याद नाघेको भन्ने अवस्था नदेखिएको र त्यत्तिकै कारणले कानूनले लाग्ने हदम्यादभित्र फिराद परेको कुराको अनदेखा गर्न मिल्दैन । तसर्थ उक्त हदम्याद आकर्षित भै फिराद हदम्यादभित्रै पर्न आएको मान्नुपर्ने । 	८०२
५.	९१७८ संयुक्त उत्प्रेषण	मानसिंह बोहरा विरूद्ध महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय, रानीपोखरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> निवेदक उपरको विभागीय कारवाही प्रक्रियामा कानूनी त्रुटि रहेको नदेखिएको र निवेदक स्वयंले पनि आफ्नो कर्तव्य पालनामा गल्ती भई पदीय आचरण उल्लङ्घन गरेको स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट विभागीय कारवाही गरी कानूनबमोजिम सजाय निर्धारण गरिएको सम्बन्धमा रिट क्षेत्राधिकारबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने । 	८०८
६.	९१७९ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	लेखनाथ भट्टराई विरूद्ध लोक सेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय अनामनगरसमेत	<ul style="list-style-type: none"> विभागीय सजाय हुने निर्णय भएको व्यक्तिलाई सो सजाय अन्तिम हुन नदिई सोअघि नै लोक सेवा आयोगले वैकल्पिक सूचीका व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्दछ र विभागीय सजाय बदर हुन्छ भने त्यस्तो जटिलताको लागि वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्ति दिने निकाय लोक सेवा आयोग नै जिम्मेवार हुनुपर्ने अवस्था आउने । 	८१६

७.	९१८० संयुक्त बाटो कायम गरी पाऊँ	केशव पुरी विरुद्ध किरण रिमालसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदक वादीले दावीको बाटोलाई सार्वजनिक कायम गरिपाउने मूल आधारका रूपमा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको परिपत्रलाई समेत टेकेर निवेदन दिएकै आधारमा निजी प्रयोगका रूपमा खोलिएको बाटोलाई पुनरावेदक वादीले निवेदन दिएकै भरमा निजी प्रयोगको रूपमा भएको बाटोको अस्तित्व नै समाप्त हुने गरी परिपत्रको व्यहोराका आधारमा निजहरूको साम्पत्तिक अधिकारसमेत अतिक्रमण हुने गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्नु सार्वजनिक हित अनुकूलसमेत नहुने । 	८२६
८.	९१८१ संयुक्त अंश	जितेन्द्रप्रसाद चौधरी विरुद्ध मंगलप्रसाद फौजदार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादी बनाइएकी पियारिया देवीलाई बुझी प्रतिवादी पार्वतीदेवीका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रसमेतलाई प्रतिवादी कायम गरिएको भए पनि निजहरूसँग तायदाती मागिएको नदेखिएको र यस्तै वादीको आमा कलावती र दाजु भाइहरूसमेतसँग फाँटवारी मागिएको नदेखिनाले स्व.लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवीबाट अंश पाउने भनी ठहर गरेपछि निजका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रबाट समेत र वादीकी आमा कलावती र वादीका अन्य दाजुभाइहरू मोहन, सोहन र महेन्द्रलाई समेत मुलुकी ऐन अ.बं.१३९ नं. बमोजिम नबुझेको भए बुझी निजहरूसमेत सगोलका अंशियार हुन् होइनन् यकिन गरी न्यायिक निरूपण गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम बुझनुपर्ने प्रमाण बुझ्दै नबुझी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसलामा प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहबाट त्रुटिपूर्ण देखिँदा बदर हुने । 	८३४

९.	९१८२ संयुक्त अंश	पदमबहादुर कंवर विरूद्ध रामबहादुर कंवर	<ul style="list-style-type: none"> मुद्दाका पक्षलाई कुनै जानकारी नगराई वा म्याद नै नदिई कोर्ट फी ऐन. २०१७ को दफा १४(३)(४) को सो व्यवस्थातर्फ ध्यान नै नदिई पक्षले कोर्ट फी दाखिल नगरेको भनी प्रथम दृष्टिमाै खारेजी फैसला गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नदेखिने । 	८४२
१०.	९१८३ संयुक्त भ्रष्टाचार	नेपाल सरकार विरूद्ध सुविलकुमार राई	<ul style="list-style-type: none"> आर्थिक कारोबार गर्ने बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा कार्यरत् प्रबन्धक (कार्यालय प्रमुख) आफ्नो काम कर्तव्य र जिम्मेवारीप्रति सचेत रहनुपर्ने कुरामा विवाद छैन । बैङ्कको नगद मौज्जात, नोटकोष लगायतका कोषको संरक्षणको मुख्य जिम्मेवारीमा रहेको प्रबन्धकले बिदामा बस्दा वा आफ्नो जिम्मेवारी आफू भन्दा तल्लो कर्मचारीलाई हस्तान्तरण गर्दा औपचारिक प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने । 	८४९
११.	९१८४ संयुक्त बन्दी प्रत्यक्षीकरण	जयनारायण मण्डल विरूद्ध पुनरावेदन अदालत, राजविराज सप्तरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> विधायिकाले स्पष्टरूपमा कुनै मुद्दाबाट कैद सजाय भएकोमा थुनामा नरहेकोले अर्को कसुर गर्दा थप कैद ठेक्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको देखिइरहेकै अवस्था छ । सोको अतिरिक्त पछिल्लो मुद्दाबाट सफाइ पाइरहेको अवस्थामा सफाइ पाउने फैसलाले लगत कायम नगर्ने हुँदा पहिले नै ठहर भएको अर्कै मुद्दाको लगत आफ्नो फैसलाको तपसिल खण्डमा सच्याउन मिल्ने अवस्था नरहने । 	८६३
१२.	९१८५ संयुक्त उत्प्रेषण	जुलुम महर्जन विरूद्ध आशामाया महर्जनसमेत	<ul style="list-style-type: none"> अदालतबाट रिट निवेदकका परदाताहरूकै लिखतको ४ भागको एक भाग लिखत दर्ता बदर भई हकसमेत टुटिसकेको अवस्थामा हक नै नहुनेबाट गराइलिएको लिखतबाट रिट निवेदकको हक सिर्जित हुन्छ भन्न नमिल्ने । 	८७०

१३.	९१८६ संयुक्त जबर्जस्ती करणी	बद्री खत्री विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> नाबालिका बच्चीको योनीमा आफ्नो लिङ्ग रगडेर योनीमै वीर्य स्खलन गरी यौन आनन्द लिएको अवस्थामा सानो बच्चाको अविकसित योनीमा वयस्क मानिसको उत्तेजित लिङ्ग पूरा प्रवेश हुन नसकेको कारणले मात्रै उद्योग ठहर्‍याउनेतर्फ नतिजामा पुग्दा विधायिकाले जबर्जस्ती करणीको महलले पीडकलाई जुन सजायको व्यवस्था गरेको हो त्यसको औचित्य समाप्त हुन जाने । 	८७९
१४.	९१८७ संयुक्त उत्प्रेषण	रामराज शिवाकोटी विरूद्ध न्याय परिषद् सचिवालय, रामशाहपथ, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या चौध भन्दा कम भएको स्थितिमा अस्थायी न्यायाधीश नियुक्त गर्न नमिल्ने भी स्पष्टरूपमा व्यवस्था भएको देखिँदैन । अतः सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको पद रिक्त रहेको अवस्थामा अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्न मिल्ने देखिने । 	८९०
१५.	९१८८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	चक्रबहादुर डाँगी विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीको कार्य निरन्तर नभई पहिले हातले घाँटी थिचेको पछि हँसिया झिकेर तार काटेको त्यसपछि मात्र मृतकको घाँटीमा बेरी कसेको देखिएको वारदात मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम निर्धारित तत्कालको आवेश प्रेरित हत्याको वर्गमा पर्न नसक्ने । 	८९५
१६.	९१८९ संयुक्त सम्बन्ध विच्छेद अंशसमेत	गणेशभक्त श्रेष्ठसमेत विरूद्ध गीता श्रेष्ठ	<ul style="list-style-type: none"> अंश प्राप्त गर्नेले कानूनले निर्धारण गरेबमोजिम अंश पाएको हुनुपर्छ । सगोलको सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्ने वा घटी बढी गर्ने गरी खडाभएको लिखतमा सम्बन्धित अंशियारको समेत मन्जुरी भएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो लिखत 	९०३

			निजको विरूद्धमा लागू हुन सक्ने हुन्छ । अंशियारको मन्जुरीबिना खडा गरिएको लिखतमा विवाद परे त्यसको औचित्यभिन्न प्रवेश गरी हेर्नु नै न्यायसम्मत मान्नुपर्ने ।	
१७.	१९९० संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	सरोज बस्नेतसमेत विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> कानूनले व्यवस्था गरेको प्रत्येक कुरा बाध्यात्मक हुन्छ । त्यसमा पनि म्याद सूचना र म्याद तामेल गर्नुपर्ने प्राकृतिक न्यायसम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था स्वच्छ न्यायको आधारस्तम्भ भएकोले यसमा हुने सामान्य तलमाथि वा विचलन मनासिब हुँदैन । यस मुद्दामा विपक्षीहरूलाई निवेदकहरूको कार्यालय वा घरको ठेगाना थाहा रहेको अवस्थामा सो ठेगानामा सूचना जारी नगरी विपक्षीले नेपाल राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा स्पष्टीकरण पेस गर्नका लागि प्रकाशित गरेको सूचनाबाट प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको परिपालन भएको मान्न नमिल्ने । 	१०९
१८.	१९९१ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	चित्रबहादुर दनुवार विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> मृतकले खुकुरी समाउनु भन्दा पहिल्यै प्रतिवादीले सो खुकुरी खोसी सकेपछि पनि मृतकबाट प्रतिवादीको ज्यानमा तत्काल खतरा रहेको कुरा मान्न सकिँदैन । त्यस अवस्थामा यी प्रतिवादीले हारगुहार गरेर वा भाग्ने उम्कने काम गरेर वा प्रहरीसँग सुरक्षा लिएर आफूलाई बचाउनुपर्ने पहिलो काम कुरा गर्नुपर्ने तर सो हुन्जेल ज्यान जाने प्रबल सम्भावना देखिएमा आत्मरक्षाको लागि नभै नहुने अत्यन्त कम बल प्रयोग गर्नुपर्नेमा बडो क्रूरतापूर्वक मृतकलाई बोल्न चटपटाउन नदिई 	११९

			खुकुरीको अनगिन्ति प्रहार गरी मारेको वारदात आत्मरक्षाभिन्न पर्ने नदेखिने ।	
१९.	९१९२ संयुक्त अबन्डा जग्गा बन्डा गरी पाऊँ	हेमलाल खोसीसमेत विरुद्ध मेनका खोसी	<ul style="list-style-type: none"> एकै पटक दावी लिई सबै कुरामा निर्णय लिन सक्ने स्थिति रहँदारहँदै सो नगरी पटकपटक एउटै विषयमा नालिस गर्दा र अदालतले समय श्रम लगाउँदा न्यायग्राहीप्रति अन्याय हुन जाने हुँदा यस्तो कामकारवाही मुलुकी ऐन अ.बं.७३ र ८५ नं. को सर्वथा प्रतिकूल हुने । 	९३५
२०.	९१९३ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	सैनी उरामन विरुद्ध भूमिसुधार कार्यालय, मोरङसमेत	<ul style="list-style-type: none"> निवेदकलाई बुझ्दै नबुझी यावत कारवाही गुपचुपरूपमा भएको सोको जानकारी निवेदक मोहीले उल्लेख गरेको मितिभन्दा पहिले भएको नदेखिएको कारवाहीको उठान ज्यादै कपटपूर्ण भै यसबाट miscarriage of justice भएकाले न्यायिक स्वच्छता र विधिको शासनको सम्मान र स्वेच्छाचारिता तथा न्यायिक अराजकताको समाप्तिको लागि पनि विवादित निर्णय कामय रहन नसक्ने हुँदा म्याद बढरमा आउनुपर्ने विलम्ब लाग्ने जस्ता विपक्षीहरूको तर्कको कुनै औचित्य नहुने । 	९४४
२१.	९१९४ संयुक्त करकारप	रामजीप्रसाद कुशवाहा विरुद्ध विजयप्रसाद यादव	<ul style="list-style-type: none"> विवादित तमसुकमा उल्लेख भएको लिखतको मिति हेर्दा २०६० साल फागुन १६ गते रोज १ भनी उल्लेख भएकोमा वास्तवमा उक्त मिति २०६०।११।१६ लिखतमा उल्लेख भए मुताबिक रोज १ आइतबार नभै रोज ७ शनिबार परेको भन्ने कुरा २०६० सालको पात्रोबाट देखिएकोले तमसुक खडा भएको मितिमा नै संशयको अवस्था देखिन आएको 	९५६

			परिप्रेक्ष्यमा उक्त लिखत करकापबाट तयार भएको भन्ने देखिने ।	
२२.	११९५ संयुक्त लेनदेन	कपीलदेव चौधरी कलवार विरूद्ध महमद सगीर	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीले वादी दावीबमोजिमको लिखत अनुसारको रकम बुझाइसकेको भन्ने कुराको विवादरहित तवरले पुष्टि गर्ने भरपाई मौकामा पेस गर्न नसकी पुनरावेदन अदालतमा पेस गरेकोमा मात्र प्राविधिक कारण देखाई त्यस्तो भरपाई लिखतलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी निर्णयमा पुग्दा त्यसले न्यायको मर्म नै मर्न जाने हुँदा पक्षले तत्काल प्राप्त गर्न नसकेको भरपाईलाई पछि पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पेस गरेको आधारमा मात्र प्रमाणमा लिन नमिल्ने भन्नु कानूनी दृष्टिबाट समेत न्यायसङ्गत नहुने । 	१६४
२३.	११९६ संयुक्त ठेक्का रकम मिनाहा गरी पाउँ	जलेध्वर नगरपालिकाको कार्यालय विरूद्ध रामसिकिल साह	<ul style="list-style-type: none"> करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ मा भएको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम करार गर्ने सबै पक्षले करारबमोजिमको दायित्व पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ । करारबमोजिमको दायित्व दुबै पक्षले पालना गर्नुपर्नेमा आफूले पालना गर्नुपर्ने दायित्व पूरा नगर्ने पक्षले अर्को पक्षलाई करारीय दायित्व पूरा गर्नुपर्छ भनी बाध्य गर्न नमिल्ने । 	१७०

यी सारसङ्क्षेप नेकाप प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन् उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

- सम्पादक

निर्णय नं. ११७४

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।११।८।५
रिट नं. ०६९-WS-००८३

विषय : उत्प्रेषण ।

रिट/निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा. वडा
नं. ११ थापाथलीस्थित महिला, कानून र
विकास मञ्चको तर्फबाट र आफ्नैतर्फबाट
समेत ऐ.ऐ. बस्ने सहप्राध्यापक कुसुम
साखसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, राष्ट्रपतिको कार्यालय,
शीतलनिवास, महाराजगन्जसमेत

- संविधानमा उल्लेख भएको कुरालाई
निवेदकलगायत सबैले स्वीकार
गर्नुपर्दछ र संवैधानिक प्रावधानमा
चित्त नबुझेमा सार्वभौम संसदले
संविधान संशोधनको निर्धारित
माध्यमबाट मात्र संविधानका
विषयवस्तुमा संशोधन गर्न सकिने
हुन्छ । यस अदालतबाट संविधानका

व्यवस्थाहरूको न्यायिक परीक्षण,
थपघट र संशोधन हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- निवेदकहरूले उठाएका समस्त
विषयवस्तुमा सार्वभौम संसदका
कानून निर्माता जनप्रतिनिधिहरूले
छलफल गरी विचार हुने अवस्था
रहेको छ । समाज, देश र समयको
आवश्यकता अनुसार मौलिकरूपमा
कानून निर्माण र संशोधन गर्ने
अङ्ग व्यवस्थापिका संसद
हो । आवश्यकीय कानून निर्माता
जनप्रतिनिधिहरू नै हुन् भन्ने मान्यता
राखिन्छ । कुनै कानूनमा अस्पष्ट
प्रावधानहरू रहेका छन् भने यस
अदालतले व्याख्यामार्फत् कानूनी
सिद्धान्त प्रतिपादन गर्नसक्दछ । तर
सार्वभौम संसदसमक्ष विचाराधीन
रहेको विषयमा हतार गरेर निवेदन
मागका विषयमा यस अदालतबाट
अहिले नै हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ९)

रिट/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू
मीरा कुमारी ढुंगाना, ओमप्रकाश अर्याल,
शिवहरी तिमिल्सिना, सुशमा गौतम र रिना
पाठक

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
गोपाल रिजाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३ को उपधारा (५),
- संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को धारा ७(१), ७(५), ७(१५),
- मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २१,
- नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा २५(ख)

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (१) (२) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ :

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा नेपालले अनुमोदन गरेका अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धिहरूसमेतले सहभागिताको अधिकारलाई मौलिक एवम् मानव अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको छ । ५१.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको महिलाको सहभागिता नेपालको राज्य संयन्त्रमा अत्यन्त न्यून रहेको छ । सहभागिताको अधिकारलाई सुनिश्चित गराउनका लागि अन्तरिम संविधानले समावेशीकरणलाई जोड दिँदै समानुपातिक सहभागिताको हकलाई सामाजिक न्यायको हकका रूपमा स्थापित गरेको छ । फलस्वरूप विघटित संविधानसभामा ३२.७८

प्रतिशत महिलाको सहभागिता सुनिश्चित हुन पुगेको थियो । साथै संविधानसभाको क्रियाकलापहरूमा महिलाहरूको सहभागिता पुरुषको तुलनामा (संविधानसभाका क्रियाकलापहरूमा पुरुषहरूको उपस्थिति दर ५८ प्रतिशत र महिलाको ६५.१ प्रतिशत) सक्रियता रहनुले उक्त संवैधानिक व्यवस्थाको मक्सदलाई सार्थकता दिएको छ । तथापि अन्तरिम संविधानमा गरिएको उक्त समानुपातिक सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धमा उक्त सहभागिता अपर्याप्तता रहेको थियो । त्यसैगरी राज्यका अन्य संयन्त्रहरूमा महिलाको सहभागिता अत्यन्त न्यून रहेको देखिन्छ जस्तै: कार्यपालिकामा ९ प्रतिशत र न्यायपालिकामा २ प्रतिशत, निजामती सेवामा ११.३९ प्रतिशत, नेपाल प्रहरीमा ५.६८ प्रतिशत र नेपाली सेनामा १.२ प्रतिशतमात्र सहभागिता रहेको देखिन्छ । यस तथ्यले राज्य संयन्त्रमा महिलाको सहभागिता उपेक्षित रहेको देखाउँछ ।

संविधानको धारा १३ ले समानताको हक, धारा २१ ले सामाजिक न्यायको हकको प्रत्याभूति गरेको छ । त्यसैगरी धारा ६३ अन्तर्गत संविधानसभा सदस्य निर्वाचनमा महिलाको सहभागिता सुनिश्चित गराउने सन्दर्भमा सारभूत व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी नेपाल सरकारद्वारा जारी गरेको संयुक्त राष्ट्रसङ्घ सुरक्षा परिषद्बाट पारित प्रस्ताव नं. १३२५ र १८२० को कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय कार्ययोजनामा समेत द्वन्द्व रूपान्तरण तथा शान्ति निर्माण प्रक्रियाको हरेक निर्णायक तहमा महिलाको समतामूलक, समानुपातिक र

अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य लिएको छ । उपरोक्त संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थाका प्रतिकूल संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको अध्यादेश, २०७० को दफा ६ तथा ७ मा रहेको कानूनी व्यवस्थाहरूले संविधानद्वारा प्रदत्त समानुपातिक सहभागिता एवम् सामाजिक न्यायको हकलाई सङ्कुचित गरेकोले न्यायको याचनाका लागि यस सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित भएका छौं ।

अन्तरिम संविधानको धारा १३ मा सबै नागरिकहरू कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन्, कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन भन्ने उल्लेख छ । सोही धाराको उपधारा ३ मा राज्यले नागरिकहरूका बीचमा धर्म, वर्ण, जात जाति, लिङ्ग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन । तर महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेशी वा किसान, मजदुर वा आर्थिक, सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको वर्ग वा बालक, वृद्ध तथा अपाङ्ग वा शारीरिक वा मानसिकरूपले अशक्त व्यक्तिको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासको लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले समावेशीकरणलाई जोड दिँदै समानुपातिक सहभागिताको हकलाई सामाजिक न्यायको हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । साथै सोही संविधानको धारा ६३ अन्तर्गत संविधानसभा सदस्य निर्वाचनमा

जम्मा सदस्य सङ्ख्याको एकतिहाई महिलाको उम्मेद्वारी रहनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । महिलाको सहभागितासम्बन्धी उल्लिखित संवैधानिक तथा सारवान् कानूनका व्यवस्थाहरूको पालना गर्नु विपक्षी निकायहरूको संवैधानिक तथा कानूनी कर्तव्य हो । विपक्षी निकायहरूबाट संविधानसभा सदस्य निर्वाचनसम्बन्धी अध्यादेश जारी गरिँदा यी प्रावधानहरूको यथोचित परिपालना भएको छैन ।

मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २१ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष वा स्वतन्त्ररूपले छानिएका प्रतिनिधिहरूमार्फत् आफ्नो देशको सरकारमा भाग लिन पाउने अधिकारको सुनिश्चित गरेको छ । त्यसैगरी नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) को धारा २५(ख) ले सर्वव्यापी तथा समान मताधिकारबाट र गोप्य मतदानबाट मतदाताहरूको इच्छाको स्वतन्त्र अभिव्यक्तिको प्रत्याभूति गर्ने स्वच्छ आवधिक निर्वाचनहरूमा मतदान गर्ने र निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको छ । महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावहरू उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९ (Convention on Elimination of all forms of Discrimination against Women, 1979) को धारा ७ ले पक्ष राष्ट्रहरूले मुलुकको राजनैतिक र सामाजिक जीवनमा महिला विरुद्धको भेदभाव उन्मूलन गर्न सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने र खास गरी

पुरुषसह महिलाका लागि अधिकारहरू सुनिश्चित गर्नुपर्ने कुरालाई उल्लेख गरेको छ । सोअन्तरगत सबै निर्वाचन र सार्वजनिक जनमतसंग्रहहरूमा मतदान गर्ने अधिकार र सार्वजनिकरूपमा निर्वाचन हुने निकायहरूमा निर्वाचनको लागि योग्य हुने अधिकारसमेत समावेश छन् ।

महिला सहभागिता बढाउनका लागि भविष्यको संसदमा आरक्षण प्रणाली बढाइयोस् ।

सार्वजनिक तथा राजनीतिक जीवनमा महिलाको पूर्ण र समान सहभागितामा अभिवृद्धि गर्न पक्ष राज्यले समितिको सिफारिस नं.२३ लाई पूर्णरूपमा उपयोग गरी महासन्धिको धारा ४ को प्रकरण (१) तथा समितिको सिफारिस नं.२५ बमोजिम अस्थायी विशेष व्यवस्था गरियोस् । नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(१) को व्यवस्थाअनुरूप नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको कुनै पनि सन्धिको व्यवस्था नेपाल सरहदभिन्न राष्ट्रिय कानूनसरह लागू हुने तथा जो सन्धि प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित कानून अमान्य भई सन्धिको व्यवस्था नै नेपाल कानून सरह लागू हुने व्यवस्थाले नेपालको राष्ट्रिय कानून अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिअनुरूप हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । अतः उपरोक्त अन्तर्राष्ट्रिय मानव विकाससम्बन्धी महासन्धिहरूद्वारा प्रदत्त अधिकारको कार्यान्वयन गर्नु नेपालमा कानूनी एवम् वैधानिक दायित्व हो । संविधानद्वारा सदस्यको निर्वाचनका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको अध्यादेशको दफा ६ ले निम्नानुसारको व्यवस्था गरेको छ :

(क) समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली

- सम्पूर्ण मुलुकलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनैतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअनुसार भएको निर्वाचनमा कुनै राजनैतिक दलले प्राप्त गरेको कूल मत सङ्ख्याको अनुपातमा सो राजनैतिक दलका तर्फबाट समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत प्रतिनिधित्व गर्ने संविधानसभाका सदस्यहरू निर्वाचित हुनेछन् ।
  - पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार उम्मेदवार हुने व्यक्तिको नाम समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअनुसारको सूचीमा समावेश गर्न पाइने छैन ।
  - समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअनुसार हुने निर्वाचनको लागि त्यस्तो निर्वाचनमा भाग लिन चाहने राजनैतिक दलले आफ्नो दलको तर्फबाट उठाइने उम्मेदवारको बन्दसूची तयार गर्नुपर्नेछ ।
  - समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारी सङ्ख्यामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई महिला उम्मेद्वार हुनुपर्नेछ ।
- संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेशको दफा ७(५) को व्यवस्था नेपाल अन्तरिम संविधानको धारा २१ द्वारा प्रदत्त

समानुपातिक सहभागिताको अधिकारको प्रतिकूल रहेको छ । यस व्यवस्थाले पहिलो हुने निर्वाचित हुने प्रणालीअनुसार दिइने महिला उम्मेदवारको सङ्ख्या समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेदवारको सङ्ख्यासमेत जोडी एक तिहाई हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस व्यवस्थाले राजनीतिक दलहरूले पहिलो हुने निर्वाचित हुने प्रणालीअन्तर्गत मात्र छुट्टै न्यूनतम ३३ प्रतिशत उम्मेद्वारी महिलालाई नदिए पनि हुने अवस्था सिर्जना गरेको छ, जसले गर्दा यसअघिको संविधानसभा निर्वाचनमा कूल उम्मेद्वारमध्ये ३६८ (९.३३ प्रतिशत) मात्र महिला उम्मेद्वार थिए । अतः पहिलो हुने निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत पनि न्यूनतम ३३ प्रतिशत महिला उम्मेद्वारी दिने व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (१५) मा समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत एकजनामात्र उम्मेद्वार निर्वाचित हुने राजनैतिक दलको हकमा सम्बन्धित राजनैतिक दलले उम्मेद्वारको बन्दसूचीमा सूचिकृत गरेकोमध्ये कुनै उम्मेद्वारलाई छनौट गर्ने प्रावधान तथा बिजोर सङ्ख्यामा निर्वाचित हुने राजनीतिक दलले महिला पुरुषमध्ये कुनै एक उम्मेद्वार छनौट गर्न सक्ने व्यवस्थाले राजनीतिक दलहरूले महिलालाई छनौट नगरी पुरुष उम्मेद्वारलाई छनौट गर्ने सम्भावना बढी रहने गरेको छ । विगतको संविधानसभाको निर्वाचनमा समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत महिला ५० प्रतिशत सहभागिता उल्लेख गरे तापनि व्यवहारमा ४८.०६ प्रतिशत (१६१ जना) महिला सभासद्

निर्वाचित भएको थियो । हालैको राष्ट्रिय जनगणना, २०५८ ले कुल जनसङ्ख्याको ५१.५ प्रतिशत महिला जनसङ्ख्या रहेको देखाएको सन्दर्भमा एक वा बिजोर सङ्ख्यामा निर्वाचित राजनीतिक दलले महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गरेमा मात्र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३ ले परिकल्पना गरेबमोजिम महिलाको समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित हुने अवस्था रहन्छ ।

सो ३० प्रतिशत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म र भावनाप्रतिकूल रहेको र यो समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीको सिद्धान्तविपरीतसमेत रहेको छ ।

संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७(५) मा समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीअनुसार दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम एक तिहाई महिला उम्मेद्वार हुनुपर्ने व्यवस्था महिलाको समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न अपर्याप्त छ । उक्त उपदफा ५ को वाक्यांशमा “समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा” र “जोडेर कूल सङ्ख्यामा” भन्ने वाक्यांशहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को सामाजिक न्यायको हक र समावेशीकरणको समानुपातिक सहभागिताको हकलाईसमेत अङ्कुश लगाउने हुँदा सो वाक्यांश बदर गराइ पाऊँ ।

संविधानसभा सदस्य निर्वाचन

अध्यादेशको दफा ७ उपदफा (१५) अन्तर्गतको व्यवस्थाको सो ३० प्रतिशत भन्दा कम उम्मेद्वारी दिने राजनीतिक दलले अनुसूची १ अनुसार प्रतिनिधित्व हुने समूहको प्रतिशत पालाना गर्नु नपर्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म र भावनाप्रतिकूल रहेको र धारा ६३ ले परिकल्पना गरेको समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीविपरीत रहेकोले उक्त व्यवस्था बदर गरीपाउँ।

उक्त अध्यादेशको अनुसूची १ को बन्दसूचीको फारममा रहेको महिलाको ५० प्रतिशत भन्ने व्यवस्था हालैको राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसारको ५१.५ प्रतिशत महिलाको जनसङ्ख्याको अनुपातसँग नमिलेकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३ अनुसार जनसङ्ख्या अनुपातका आधारमा संशोधन गर्नु भनी परमादेश जारी गरीपाउँ।

समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत एकजनामात्र उम्मेद्वार निर्वाचित हुने राजनैतिक दलको हकमा सम्बन्धित राजनैतिक दलले उम्मेद्वारको बन्दसूचीमा सूचिकृत गरेकोमध्ये कुनै उम्मेद्वारलाई छनौट गर्ने प्रावधानको सट्टा महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गर्नुपर्ने र बिजोर सङ्ख्यामा विजयी राजनीतिक दलले महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था गर्न सम्बन्धित निकायका नाममा जो चाहिने आज्ञा आदेशलगायत परमादेशको आदेश जारी गरीपाउँ।

महिलाको सहभागिता राज्यको हरेक क्षेत्र तथा चरणमा सङ्ख्यात्मक एवम् गुणात्मक

दुबैरूपमा नहुँदा महिला राजनैतिक दल र त्यसको निर्णायक तहमा नपुग्ने अवस्था रहेकोले महिलाको समतामूलक, समानुपातिक र अर्थपूर्ण सहभागितामा अङ्कुश लागेको छ। महिलाको सहभागिता प्रबर्द्धनका लागि आवश्यक नीति तथा कानूनहरू निर्माण एवम् परिमार्जन गर्नु आजको आवश्यकता हो। यो अत्यन्तै संवेदनशील र सार्वजनिक सरोकारको विषयको मुद्दा भएको हुनाले यथाशीघ्र निर्णयमा पुग्नुपर्ने भएको हुनाले प्रस्तुत रिट निवेदनलाई पेसी प्राथमिकता/अग्राधिकारमा राखी सुनुवाइ गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा प्रस्तुत रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु। विषयवस्तुको गाम्भीर्यतालाई हेर्दा विवादको शीघ्र निर्णय हुन आवश्यक भएबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३ को (५च) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दालाई अग्राधिकार प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको आदेश।

अध्यादेशको यो व्यवस्था समावेशी सिद्धान्तलाई कार्यान्वयन गर्न आएको व्यवस्थासमेत हो। जहाँसम्म उक्त अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (५) ले गरेको समानुपातिक

निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई महिला उम्मेद्वार हुनुपर्ने छ भन्ने व्यवस्था संविधानको धारा २१ सँग बाझिएको भन्ने रिट निवेदकहरूको जिकिर छ सो व्यवस्था अध्यादेशले सिर्जना गरेको व्यवस्था होइन। संविधानको धारा ६३ को उपधारा (५) मा नै उपधारा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महिलाको हकमा उपधारा (३) को खण्ड (ख) बमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्वमा हुने सङ्ख्यामा सो उपधाराको खण्ड (क) अनुसार दिइने उम्मेद्वारी सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई उम्मेद्वारी दिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको हुँदा सोही व्यवस्थालाई जस्ताको तस्तै अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (५) मा राखिएको हो। संविधानमा नै प्रष्टरूपमा गरिएको व्यवस्थालाई संविधानअन्तर्गत बन्ने सो अध्यादेशले कानून रोक्ने कुरा हुँदैन। संविधानको सो व्यवस्थालाई नीतिगत औचित्यभित्र प्रवेश गरी उचित हो वा होइन भन्ने प्रश्न पनि न्यायिक निरूपणको विषय होइन। यसका साथै न्यायिक पुनरावलोकन भनेको संविधानअन्तर्गत बनेको ऐन, अध्यादेश वा संविधानको संशोधनको हकमा मात्र लागू हुन्छ। संविधान जारी हुँदाका बखतदेखि नै कायम रहेको संवैधानिक व्यवस्थाको न्यायिक पुनरावलोकन हुन सक्तैन। त्यसैले धारा १०७ को सहारा लिई दायर गरिएको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै न्यायिक

पुनरावलोकनको मान्यता, संविधानवाद र संवैधानिक सर्वोच्चताको विरुद्ध भएकोले खारेज गरी पाउँ।

जहाँसम्म अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (१) को व्यवस्थाले समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तर्गत एकजना मात्र उम्मेद्वार निर्वाचित हुने राजनीतिक दलको हकमा सम्बन्धित दलले महिला वा पुरुषमध्ये कुनै एक उम्मेद्वार छनौट गर्न सक्ने व्यवस्थाले राजनीतिक दलहरूले महिलालाई छनौट नगरी पुरुष उम्मेद्वारलाई छनौट गर्ने सम्भावना बढी रहने हुँदा महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गर्न पर्ने र बिजोर सङ्ख्यामा विजयी राजनीतिक दलले महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गर्नुपर्ने भन्ने परमादेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने दावीको सम्बन्धमा विचार गर्दा समानुपातिक निर्वाचनको हकमा सो निर्वाचनलाई समावेशी बनाउन अध्यादेशले ५ प्रतिशत महिला उम्मेद्वारको सूची तयार पार्नुपर्ने, दलबाट प्राप्त उम्मेद्वारको बन्दसूची आयोगसमक्ष पेस गर्नुपर्ने र त्यसरी पेस भएपछि समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा प्रतिनिधित्व भए नभएको यकिन गरी सम्बन्धित राजनैतिक दललाई सच्याउन आयोगले सात दिनको म्याद दिने र सो अनुसार सम्बन्धित दलले सच्याई आयोगसमक्ष पेस गर्नुपर्नेलगायतका अनिवार्य व्यवस्था सो अध्यादेशले गरेको छ भने दफा ७ को उपदफा (१५) लेसमेत तीस प्रतिशत भन्दा कम मात्र उम्मेद्वार सूचीकृत गर्ने राजनीतिक दलले समेत अनुसूची १ अन्तर्गतकानिर्धारितप्रतिशतमामहिला र पुरुषको सङ्ख्या बराबर हुने गरी अन्य समूहको

समेत यथासक्य प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिँदा पुरुषको हकमा मात्र प्राथमिकता दिएको भन्न मिल्दैन । तसर्थ संविधानको धारा ६३ मा संविधानसभाको गठनका साथै ऐ. को उपधारा (४) मा राजनैतिक दलहरूले उम्मेद्वार चयन गर्दा समावेशी सिद्धान्तलाई ध्यान दिनुपर्ने र राजनैतिक दलहरूले उम्मेद्वारहरूको सूची तयार गर्दा महिला, दलित, उत्पीडित जाति/आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्र, मधेशीलगायत अन्य वर्गसमेतको कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । सोही व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने प्रयोजनका लागि जारी भएको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (५) मा रहेको “समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा” र “जोडेर कूल सङ्ख्यामा” भन्ने वाक्यांशहरूले के कसरी अङ्कुश लगाएको छ भनी स्पष्ट गर्न सक्नुभएको छैन । साथै ३० प्रतिशत भन्दा कम उम्मेद्वारी दिने राजनीतिक दलले अनुसूची १ अनुसार प्रतिनिधित्व हुने समूहको प्रतिशत पालना गर्नु नपर्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म र भावनाप्रतिकूल रहेको भन्ने दावीका सम्बन्धमा केवल महिला उम्मेद्वारको सट्टामा पुरुष उम्मेद्वार छनौट हुनसक्ने आशङ्काको आधारमा महिलाको समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित नहुने भन्न मिल्दैन । अतः उक्त व्यवस्था बदर हुनुपर्ने होइन । कानूनमा यस किसिमको व्यवस्था थप गर्नु भनी सामाजिक अभियन्ता

(Social Engineering) को रूपमा अदालतले व्यवस्थापिकाको काम गर्दै नभनी सम्मानित अदालतबाट अधिवक्ता श्रीश्यामकृष्ण मास्के वि. मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दामा (नेकाप २०६८, नि.नं. ८५८९, पृष्ठ ५७१, निर्णय मिति २०६७।१०।२७ मा) सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन गरी सकेको हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको विपक्षीमध्येको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट पेस गरिएको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मूल मर्म, भावनासमेतलाई आत्मसात् गर्दै सामाजिक न्याय र समावेशीकरणको समानुपातिक सहभागिताको हकलाई समेट्ने गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी गरिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी बनाइएका राष्ट्रपतिको कार्यालयको तर्फबाट पेस गरिएको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २१ र धारा ६३ को मर्म र भावनाबमोजिम संविधानसभालगायत राज्यका सबै संरचनामा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा महिलाको सम्मानजनक सहभागिता हुनुपर्ने निवेदकहरूको भावनासँग असहमत हुनुपर्ने कुनै कारण छैन । संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० ले सोही मर्म र भावनालाई आत्मसात गरेको हुनाले त्यसलाई चुनौती दिई दायर गरिएको प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यपूर्ण

छैन । निवेदकहरूले संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७ को उपदफा (५) मा रहेको “समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा” भन्ने र “जोडेर कूल सङ्ख्यामा” भन्ने वाक्यांशहरूलाई असंवैधानिक भएकोले बदर हुनुपर्छ भन्ने जिकिर लिनुभएको रहेछ । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ६३ को उपधारा (५) मा महिलाको हकमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वमा हुने सङ्ख्यामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने प्रणाली अनुसार दिइने उम्मेद्वारीको सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई उम्मेद्वारी दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको हुनाले उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअनुकूल अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा ५ को व्यवस्था गरिएको हुँदा उक्त व्यवस्था असंवैधानिक भयो भन्ने निवेदन जिकिर पूर्णतः आधारहीन छ ।

जहाँसम्म संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७ को उपदफा (१५) मा व्यवस्था रहेको ३० प्रतिशत भन्दा कम उम्मेद्वारी दिने राजनीतिक दलले अनुसूची-१ अनुसार प्रतिनिधित्व हुने समूहको प्रतिशत पालना गर्नु नपर्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म र भावनाप्रतिकूल भन्ने अर्को जिकिर छ त्यस सम्बन्धमा हेर्दा यो व्यवस्था प्रस्तुत अध्यादेशले पहिलो पटक गरेको व्यवस्था होइन । संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ को दफा ७ को उपदफा (१४) मा रहेको व्यवस्थाको निरन्तरता नै यो अध्यादेशले गरेको हो । उक्त व्यवस्थाले संविधानसभालाई

समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधि बनाउन कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपारेको कुरा २०६४ सालमा भएको निर्वाचनबाट व्यवहारिकरूपमा नै प्रमाणित भएको यथार्थता हो । साथै उक्त व्यवस्थाले समेत महिला र पुरुषको प्रतिनिधित्व बराबर गराउनुपर्ने अनिवार्यता नै गरेको छ । त्यसैले यो व्यवस्थाले संविधानको धारा ६३ ले परिकल्पना गरेको समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीविपरीत हुन्छ भन्ने कुरा निवेदकहरूको अनुमान र आशङ्का मात्र हो । अनुमान र आशङ्काको भरमा मात्र अध्यादेशको व्यवस्थाको संवैधानिक परीक्षण हुन नसक्ने भएकोले निवेदकहरूको उक्त निवेदन दावीसमेत निरर्थक रहेको छ ।

निवेदकहरूले संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को अनुसूची-१ को बन्दसूचीको लागि उम्मेद्वारको प्रतिशत फाराममा महिलाको लागि निर्धारित ५० प्रतिशत हिस्सा २०६८ सालको जनगणनाअनुकूल नरहेको भन्ने जिकिरसमेत लिनुभएको रहेछ । उक्त अनुसूचीमा महिलालगायतका प्रतिनिधित्व हुने अरू समूहहरूको पनि प्रतिशत उल्लेख गरिएको छ । २०६८ सालको जनगणनाबाट सबै समूहको जनसङ्ख्याको प्रतिशतमा केही सामान्य परिवर्तन देखिए तापनि त्यति ठूलो अन्तर रहेको देखिँदैन । आगामी संविधानसभाको निर्वाचनलाई संविधानसभाबाट संविधान निर्माण गर्ने विगतकै प्रयासको निरन्तरताको रूपमासमेत ग्रहण गरिएको पृष्ठभूमिमा तत्कालीन संविधानसभाको लागि तर्जुमा भएको संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ ले आत्मसात गरेको मूलभूत सबै

प्रावधानलाई निरन्तरता दिई संविधानसभा सदस्य निर्वाचनलाई सुनिश्चितता दिने उद्देश्यबाट उक्त अध्यादेश जारी गरिएको र अनुसूची-१ मा उल्लिखित प्रतिशतलाई परिवर्तन नगर्दा पनि समानुपातिक समावेशी संविधानसभाको गठनमा कुनै तात्त्विक असर नपर्ने भएकोले जनगणना, २०६८ बमोजिम अध्यादेशको अनुसूची-१ लाई परिमार्जन गर्नुपर्ने अवस्था छैन। सोही कानूनी व्यवस्थाको आधारमा निर्वाचन तयारीका कार्यहरू अघि बढी सकेको हुनाले त्यसलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी पुनः अध्यादेश संशोधन गर्न उपयुक्त पनि नहुने भएकोले मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था छैन भन्ने व्यहोराको विपक्षी कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको तर्फबाट पेस गरिएको लिखित जवाफ।

सर्वप्रथमतः नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२९ को उपधारा (१) मा “यो संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही संविधानसभा, धारा १५७ बमोजिम हुने जनमत संग्रह तथा स्थानीय निकायको निर्वाचनको सञ्चालन रेखदेख निर्देशन र नियन्त्रण निर्वाचन आयोगबाट हुनेछ। सो प्रयोजनको लागि मतदाताहरूको नामावली तयार गर्ने कार्य निर्वाचन आयोगले गर्नेछ” भन्ने स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ। लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थामा कानून निर्माण गर्ने कार्य जनप्रतिनिधिमूलक संस्थाले गर्दछ। वर्तमान अवस्थामा कानून निर्माण गर्ने महत्त्वपूर्ण निकाय व्यवस्थापिका संसद नभएकोले सो कार्य वर्तमान मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट

हुने गर्दछ। यसप्रकार संविधानसम्मत ढङ्गबाट राष्ट्रप्रमुखबाट जारी भएको अध्यादेश नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (२) अनुसार ऐनसरह मान्य हुने तथ्य निर्विवाद छ। संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको अध्यादेश, २०७० समेत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) अनुसार मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट जारी भएको हो। संविधानको मौलिक हकलगायतका अन्य सबै धारालाई निर्वाचन आयोगले शिरोधार्य गरी कार्य गरिरहेको सन्दर्भमा ऐनका प्रावधानहरू संविधानसँग बाझिएकोले खारेजीको लागि निवेदन दिनु निवेदकको मौलिक हक अधिकार भए पनि अध्यादेश निर्माण गर्ने कार्य विल्कुलै आयोगसँग सम्बन्ध भएको विषय नभएकोले आयोगको तर्फबाट प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ अनुसार संविधानसँग बाझिएको कानून बाझिएको हदसम्म अमान्य गर्न सक्ने अधिकार संविधानले नै सम्मानित सर्वोच्च अदालतलाई प्रदान गरेको छ। अर्कोतर्फ संविधानले नै निर्वाचन आयोगको आफ्नै कार्य तोकेको छ भने अध्यादेश निर्माण गर्ने कार्य संविधानले निर्वाचन आयोगलाई नतोकेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निर्वाचन आयोगको लिखित जवाफ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ताहरू मीरा कुमारी ढुंगाना, ओमप्रकाश अर्याल, शिवहरी तिमिल्सिना, सुशमा गौतम र रिना पाठकले

संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० का केही प्रावधानहरू नेपालका महिला वर्गको हक हितको सन्दर्भमा मेल नखाने छन् । खासगरी सो अध्यादेशको दफा ७(५), ७(१५), अनुसूची-१ लगायतका व्यवस्थाहरू महिलामैत्री छैनन् । संसारभर र नेपालमा पनि आधा आकाश ओगटेका महिला वर्गको हकहितको प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा समाविष्ट गरिएअनुसार सम्बन्धित कानूनहरू सोहीबमोजिम बनाउनुपर्दछ । संविधानको धारा १३ को समानताको हकको व्यवस्था, धारा २१ को सामाजिकन्यायको व्यवस्था, धारा ६३ को महिला सहभागितासम्बन्धी व्यवस्थाहरूको भावनासँग उक्त अध्यादेशका दफा ६ र ७ का व्यवस्थाहरू बेमेल रहेका छन् । यतिमात्र होइन, महिला हक हितसँग सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय व्यवस्था, मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २१, महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावहरू उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९ को धारा ७ समेतका अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधान र अन्य विभिन्न प्रतिवेदनका व्यवस्थासँग प्रतिकूल भएको हुनाले बदरभागी रहेका छन् भनी र विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता गोपाल रिजालले संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० अन्तरिम संविधानप्रतिकूल छैन । राजनैतिक दलहरूको सहमतिबाट नै संविधानको भावनासँग नबाझिने गरी उक्त निर्वाचन अध्यादेश ल्याइएको हो । प्रस्तुत अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (५) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को

धारा ६३ को उपधारा (५) को अनुकूल छ । त्यस्तै अध्यादेशको दफा ७(१५) को व्यवस्था विगतको संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ को दफा ७(१४) को निरन्तरता हो । उक्त व्यवस्थाले संविधानसभालाई समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्व बनाउन कुनै प्रतिकूल प्रभाव पारेको छैन । प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यपूर्ण छैन । रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिमको बहस जिकिर सुनी प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकहरूले उठाएका महिला वर्गको हक हित प्रवर्द्धनका लागि संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७(५), ७(१५) लगायतका व्यवस्थाहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ धारा २१, धारा ६३ सँग बाझिएको छ, छैन भन्ने प्रश्नको निरूपण गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने भएको छ ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकहरूको माग दावी मुख्यरूपले निम्नानुसार रहेको देखिन्छ :

(क) संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७(५) मा उल्लेखन भएको समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबमोजिम दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्यामा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीअनुसार दिइने महिला उम्मेद्वारको सङ्ख्या जोडेर कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई महिला उम्मेद्वार हुनुपर्नेछ भन्ने

- प्रावधान,
- (ख) संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७(१५) मा उल्लेखन भएको ३० प्रतिशतभन्दा कम उम्मेद्वारी दिने राजनैतिक दलले अनुसूची-१ अनुसार प्रतिनिधित्व हुने समूहको प्रतिशत पालना गर्नु नपर्ने भन्ने व्यवस्था,
- (ग) उक्त अध्यादेशको अनुसूची-१ को बन्दसूचीको फाराममा रहेको महिलाको ५० प्रतिशत भन्ने व्यवस्था राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसारको ५१.५ प्रतिशत महिला जनसङ्ख्याको अनुपातसँग नमिलेको अवस्था,
- (घ) समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीअन्तरगत एकजना मात्र उम्मेद्वार निर्वाचित हुने राजनैतिक दलको हकमा बन्दसूचीमा सूचीकृत मध्येबाट कुनै उम्मेद्वारलाई छनौट गर्ने प्रावधानको सट्टा महिला उम्मेद्वारलाई छनौट गर्नुपर्ने र बिजोर सङ्ख्यामा विजयी हुने राजनैतिक दलले महिलालाई छनौट गर्नुपर्ने,
- (ङ) महिलाको सहभागिता राज्यको हरेक क्षेत्र तथा संरचनामा सङ्ख्यात्मक एवम् गुणात्मक दुबैरूपमा हुनुपर्ने ।
२. उपरोक्त अनुसारको निवेदन दावी रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षीहरूमध्ये प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट प्रेषित लिखित जवाफमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले संविधानसभाको गठनको सम्बन्धमा मिश्रित निर्वाचन प्रणाली अवलम्बन गरेको छ, सो अनुसार प्रत्यक्ष र समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली हो । संविधान बनाउने संविधानसभाले सिङ्गो राष्ट्रलाई प्रतिनिधित्व र प्रतिनिधित्व गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यताको आधारमा संविधानले उपर्युक्त व्यवस्था गरेको हो । प्रत्यक्ष निर्वाचनतर्फ संविधानको धारा ६३ बमोजिम उम्मेद्वारको चयन गर्दा राजनैतिक दलहरूले समावेशी सिद्धान्तलाई ध्यान दिनुपर्ने भन्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेकोले महिलाको प्रतिनिधित्व नहुने कल्पना गर्न मिल्दैन । तर प्रत्यक्ष निर्वाचनतर्फ यो यति मात्रामा उम्मेद्वार चयन गर्नुपर्छ भन्ने किटानीसाथ नभनेकोले राजनैतिक दलहरूको जिम्मामा छाडेको छ । समानुपातिक निर्वाचनतर्फ अन्तरिम संविधानको धारा ६३(५) मा गरिएको संवैधानिक प्रावधान अनुसार अध्यादेशको दफा ७(५) मा व्यवस्था राखिएको हो । संविधानले स्पष्टरूपमा गरेको व्यवस्थालाई संविधानअन्तरगत बन्ने अध्यादेशले रोकन सक्ने कुरा हुँदैन । संविधानको उक्त व्यवस्थाको नीतिगत औचित्यभित्र प्रवेश गरी उचित हो वा होइन भन्ने प्रश्न पनि न्यायिक निरूपणको विषय होइन । अध्यादेशको दफा ७(१) को व्यवस्थाका सम्बन्धमा समानुपातिक निर्वाचनलाई समावेशी बनाउन अध्यादेशले ५ प्रतिशत महिला उम्मेद्वारको सूची तयार गर्नुपर्ने र आयोगसमक्ष पेस गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था र अध्यादेशको दफा ७(१५) अनुसार तीस प्रतिशत भन्दा कम मात्र उम्मेद्वार सूचीकृत गर्ने राजनैतिक दललेसमेत अनुसूची-१ अन्तरगतको निर्धारित प्रतिशतमा महिला र पुरुषको सङ्ख्या बराबर हुने

गरी अन्य समूहको समेत यथासक्य प्रतिनिधित्व गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिँदा पुरुषको हकमा मात्र प्राथमिकता दिएको भन्न मिल्दैन भन्नेसमेत व्यहोरा रहेको देखिन्छ।

३. संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० ले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २१ र धारा ६३ को मर्म र भावनालाई आत्मसात् गरेको छ। अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (५) अन्तरिम संविधानको धारा ६३ को उपधारा (५) मा भएको व्यवस्थानुसार बनाइएको हो। अध्यादेशको दफा ७ को उपदफा (१५) मा रहेको व्यवस्थाले संविधानसभालाई समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्व बनाउन कुनै प्रतिकूल प्रभाव पारेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयबाट लिखित जवाफ पेस भएको देखिन्छ।

४. वर्तमान अवस्थामा संविधानसम्मत ढङ्गबाट राष्ट्रप्रमुखबाट जारी भएको अध्यादेश नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (२) अनुसार ऐनसरह मान्य हुन्छ। निवेदकले दावी लिनुभएको अध्यादेश निर्माण गर्ने कार्य निर्वाचन आयोगसँग सम्बन्ध भएको विषय नभएको हुनाले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निर्वाचन आयोगको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस गरेको देखिन्छ।

५. रिट निवेदन र लिखित जवाफको व्यहोरा अध्ययनपश्चात रिट निवेदकले उल्लेख गरेका संवैधानिक एवम् अध्यादेशका सान्दर्भिक प्रावधानहरू उद्धृत गर्दछु। नेपालको अन्तरिम

संविधान, २०६३ देशको मूल कानून हो। यस संविधानको धारा २१ मा सामाजिक न्यायको हक राखिएको छ। सो अन्तरगत आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी समुदाय, उत्पीडित वर्ग, गरीब किसान र मजदुरलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक हुनेछ भन्ने उल्लेख छ। समानुपातिक समावेशीको सिद्धान्त जनसङ्ख्याको अनुपातमा आधारित हुनुपर्दछ। यसै संविधानको धारा ६३ मा संविधानसभाको गठनको सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ। धारा ६३ को उपधारा (४) र (५) यस रिट निवेदनका सन्दर्भमा आकर्षित हुन्छन्। धारा ६३(४) मा “उपधारा (३) को खण्ड (क) बमोजिम राजनैतिक दलहरूले उम्मेद्वार चयन गर्दा समावेशी सिद्धान्तलाई ध्यान दिनुपर्नेछ र खण्ड (ख) बमोजिम राजनैतिक दलहरूले उम्मेद्वारहरूको सूचकृत गर्दा महिला, दलित, उत्पीडित जाति/आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्र, मधेशीलगायत अन्य वर्गसमेतको कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनुपर्नेछ” भन्ने उल्लेख छ। समावेशी संविधानसभाको गठन गर्न र सबै जात/जाति, लिङ्ग क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गराउन यो व्यवस्था राखिएको हो। यसैको “उपधारा (५) मा उपधारा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महिलाको हकमा उपधारा (३) को खण्ड (ख) बमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने सङ्ख्यामा सो उपधाराको खण्ड (क) अनुसार दिइने उम्मेद्वारीको सङ्ख्या जोडेर

कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई उम्मेद्वारी दिनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेकोले महिलाको हकमा प्रत्यक्ष निर्वाचन र समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली दुबैको कूल सङ्ख्याको एक तिहाई उम्मेद्वारी रहनुपर्ने कुरा स्पष्ट देखिन्छ। संविधानमा उल्लेख भएको कुरालाई निवेदकलगायत सबैले स्वीकार गर्नुपर्दछ र संवैधानिक प्रावधानमा चित्त नबुझेमा सार्वभौम संसदले संविधान संशोधनको निर्धारित माध्यमबाट मात्र संविधानका विषयवस्तुमा संशोधन गर्न सकिने हुन्छ। यस अदालतबाट संविधानका व्यवस्थाहरूको न्यायिक परीक्षण थपघट र संशोधन हुन सक्तैन।

६. रिट निवेदकहरूले गत २०७० साल मङ्सिर ४ गते सम्पन्न भइसकेको संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को धारा ७(१), ७(५), ७(१५) का प्रावधानहरू महिला मैत्री भएनन्, ती व्यवस्थाहरूले महिला वर्गको हकहितलाई उचित तवरले सम्बोधन गरेनन् र संविधानको मर्म र भावनालाई आत्मसात् गरिएन भन्ने कुरा जोडदाररूपमा उठाउनु भएको रहेछ। यति मात्र होइन, महिला वर्गको हक हित संरक्षण, सम्बर्द्धन उत्थान, सशक्तीकरणका उद्देश्यले सम्पन्न गरिएका महासन्धि, मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २१, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा २५(ख) लगायतका प्रबन्धको विरुद्धमा उक्त अध्यादेश आएको छ भन्ने कुरा पनि दर्शाउनु भएको छ।

७. निःसन्देह पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ को परिणाम अनुसार

नेपालको कूल जनसङ्ख्याको ५१.५ प्रतिशत महिलाको जनसङ्ख्या रहेको हुनाले निर्वाचनको उम्मेद्वारीलगायत राज्यका हरेक अङ्गमा महिला सहभागितालाई वृद्धि गर्दै जानुपर्ने हुन्छ। सो अनुसार विगतको तुलनामा राज्यका हरेक अङ्गमा महिला समावेशीको अवस्था हाल बढिरहेको नै पाइन्छ। यो क्रम आगामी दिनमा पनि निरन्तर जारी रहनुपर्दछ र यसबाट राज्य संयन्त्रमा महिलाको सहभागिता उल्लेख्यरूपमा बढ्न सक्तछ। संविधानसभा सदस्य निर्वाचनको प्रसङ्गमा हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३(४) मा “राजनैतिक दलहरूले उम्मेद्वार चयन गर्दा र उम्मेद्वारहरूको सूचीकृत गर्दा महिला, दलित, उत्पीडित जाति/आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्र, मधेशीलगायत अन्य वर्गसमेतको कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था छ। यो एउटा अत्यन्तै प्रगतिशील अवधारणा हो भन्नुपर्दछ।

८. तर धारा ६३(५) ले उपधारा (४) लाई सिमित गर्दै “उपधारा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महिलाको हकमा समानुपातिक र प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीको उम्मेद्वारीको कूल सङ्ख्यामा न्यूनतम् एक तिहाई उम्मेद्वारी दिनुपर्नेछ” भन्ने प्रावधान राखेको पाइन्छ। यसैबमोजिम संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७(५) को संरचना निर्माण भएको देखिन्छ।

९. संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० बमोजिम संविधानसभाको

निर्वाचन २०७० साल मङ्सिर ४ गते सम्पन्न भइसकेको छ । निवेदकहरूले सार्वजनिक सरोकारअन्तरगत महिला हक हितको प्रसङ्गमा संविधानसभा सदस्यमा महिलाको उम्मेद्वारी बढाइनुपर्दछ भन्ने माग राखेको अवस्था छ । निवेदकहरूले उल्लेख गरेको अध्यादेश हालै मिति २०७०।८।४ गतेको निर्वाचनपश्चात गठन भएको चालु व्यवस्थापिका संसदसमक्ष पेस भैसकेको छ । निवेदकहरूले उठाएका समस्त विषयवस्तुमा सार्वभौम संसदका कानूननिर्माता जनप्रतिनिधिहरूले छलफल गरी विचार हुने अवस्था रहेको छ । समाज, देश र समयको आवश्यकता अनुसार मौलिकरूपमा कानून निर्माण र संशोधन गर्ने अङ्ग व्यवस्थापिका संसद हो । आवश्यकीय कानूननिर्माता जनप्रतिनिधिहरू नै हुन् भन्ने मान्यता राखिन्छ । कुनै कानूनमा अस्पष्ट प्रावधानहरू रहेका छन् भने यस अदालतले व्याख्यामार्फत् कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादन गर्नसक्दछ । तर सार्वभौम संसदसमक्ष विचाराधीन रहेको विषयमा हतार गरेर निवेदन मागका विषयमा यस अदालतबाट अहिले नै हस्तक्षेप गर्न मिलेन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिटको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.सुशीला कार्की

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल फागुन ८ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : महेन्द्र पोखरेल

निर्णय नं.११७५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।१०।२६।१
०७०-WO-०३१६

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक/पक्ष : ललितपुर जिल्ला, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ तपाहिती
टोल बस्ने भाइराम खड्के
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/विपक्षी : तनहुँ जिल्ला, दुलेगाँडा गा.वि.स.
वडा नं. ८ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला,
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३५
बस्ने ज्ञानु वैद्यसमेत

- वादीले दिएको फिरादपत्र जिल्ला अदालतबाट प्रकाशित सूचना म्यादमा निवेदकको ठेगाना मकवानपुर जिल्ला, हेटौँडा नगरपालिका वडा नं. ८ पशुपतिनगर भनी उल्लेख गरिएको देखिन्छ । तर निवेदकले निवेदनमा आफ्नो ठेगाना ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ तपाहिती भनी उल्लेख गरेको र

निवेदनसाथ पेस गरेको निजको नागरिकताको प्रतिलिपिबाट समेत निजको ठेगाना ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ तपाहिती भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा निवेदकको ठेगाना फिरादमा उल्लिखित ठेगाना एकै रहेछ भनी मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- निवेदकको ठेगाना तथा बाबुको नाम नै गलत उल्लेख भएको अवस्थामा जिल्ला अदालतबाट निवेदकको नाममा प्रकाशित सूचनाले सहीरूपमा सम्बन्धित पक्षले जानकारी पाउन सक्छ भनी मान्न मिल्ने अवस्था नदेखिने ।
- वादीले फिरादमा उल्लेख गरेको ठेगाना राखी गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा सूचना प्रकाशित गरी जारी भएको भनिएको म्यादबाट निवेदकले आफ्नै नामको म्याद हो भनी यकिन हुन तथा निजले जानकारी पाएको होला भनी अदालतबाट अनुमान गर्न नमिल्ने ।
- म्याद तामेली नै कानूनबमोजिम रीतपूर्वकको हुँदैन भने त्यस्तो तामेली म्यादको आधारमा भएको फैसलासमेतबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको हनन् भएको नै सम्झनुपर्ने ।

■ आफ्नो मुद्दामा कानूनबमोजिम प्रतिवाद गर्न पाउने हकलाई कसैले हनन् गर्न सक्तैन । यसरी प्रतिवाद गर्न पाउने त्यस्तो कानूनी हक प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित रहने हुँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत हुने गरी भएको काम कारवाहीले वैधता प्राप्त गर्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

■ कुनै पनि न्यायिक प्रकृतिको निर्णय गर्दा न्याय सम्पादन गर्ने निकाय सदा निष्पक्ष हुनुपर्छ र हरेक पक्षलाई पूर्ण र स्वच्छरूपले सुनुवाइ गर्ने यथेष्ट मौका दिनुपर्दछ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । न्यायको सारभूत आवश्यकता प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई उपेक्षा गर्न नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

■ निवेदकको नाममा गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित सूचना र सोको आधारमा एकतर्फी सुनुवाइ गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।२७ को फैसला रीतपूर्वकको मान्न नमिल्ने हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ।

■ मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. बमोजिम फैसला भएको ६ महिनाभित्रै प्रतिउत्तर लिई उपस्थित भएका यी निवेदकको नाममा प्रकाशित उक्त सूचना म्यादलाई

रीतपूर्वक तामेल भएको मानी सुनुवाइको मौका नदिई भएको जिल्ला अदालतको आदेश र उक्त आदेश सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको आदेशसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदक/पक्षका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता सिजु पाठक

प्रत्यर्थी/विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६९, अड्क ८, नि.नं. ८८७१, पृ. ११९६

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १७, २०८ नं.

आदेश

न्या.दमोदरप्रसाद शर्मा : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

म निवेदकले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क ठमेल शाखामा खाता खोली बैङ्किङ कारोबार गर्दै आइरहेकोमा मिति २०६९।१२।२९ गतेको दिन खातामा रहेको रकम झिक्न जाँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले तपाईंको खाता रोक्का भएको छ भनी बैङ्कको कर्मचारीले भनेकोले के भएको रहेछ भनी जिल्ला अदालतमा

गई बुझ्दा विपक्षी ज्ञानु वैद्यले झुठ्ठा लेनदेन मुद्दा दायर गरेको आधारमा गलत ठेगाना, उमेर तथा बाबुको नाम नै गलत उल्लेख गरी मिति २०६९।१।६ मा गोरखापत्र दैनिकमा सूचना प्रकाशित गरी मेरो नामको म्याद तामेल भएको भनी मिति २०६९।१२।२७ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला गरिएको रहेछ । सो व्यहोरा जानकारी भएपछि अदालतमा गई मिति २०७०।१।२९ गते सेस्तेदारसमक्ष निवेदन दिएकोमा इजलाससमक्ष पेस गर्ने आदेश भएको थियो । सो अनुसार इजलाससमक्ष पेस हुँदा कपाली तमसुक र वादीले फिरादमा खुलाएको ठेगाना एकै भएको अवस्थामा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी म्याद तामेली गर्न सकिने नै हुँदा रीतपूर्वक तामेल भएको हुँदा अ.बं. २०८ नं. बमोजिम प्रस्तुत उजुरी लाग्न सक्ने देखिएन भनी आदेश भएको थियो । सो आदेशउपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनमा उजुरी निवेदन दायर गरेकोमा जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर कायम गर्ने गरी २०७०।६।३ मा आदेश भएको छ । त्यस्तो गैरकानूनी आदेशबाट मैले मुद्दामा प्रतिवाद गर्न पाउने हक अधिकार नै हनन हुन गएको र त्यस्तो आदेश बदर गर्ने अन्य वैकल्पिक प्रभावकारी कानूनी उपचारसमेत नभएकोले यो रिट निवेदन गर्न आएको छु ।

तमसुकमा लेखिएको उमेर, बाबुको नाम र ठेगानासँग म निवेदकको उमेर, बाबुको नाम र ठेगाना मेल नै खाँदैन । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुरबाट लिएको नागरिकतासमेतबाट मेरो बाबुको नाम बुद्धिलाल खड्गे भएकोमा

सानुकान्छा खड्के भनी फिरादपत्र तथा गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनामा समेत उल्लेख भएको छ । मेरो स्थायी वतन ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ तपाहिती हो, सो बाहेक अर्को वतन छैन । तर मेरो वतन मकवानपुर जिल्ला, हेटौडा नगरपालिका वडा नं. ८ पशुपतिनगर भनी उल्लेख गरिएको छ । साथै मेरो उमेरसमेत फरक पारी मेरो नामको म्याद गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशन गरी मलाई मुद्दामा प्रतिवाद गर्ने हकबाटै वञ्चित गरिएको सो कार्य पूर्णतः गैरकानूनी भएकोले काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।३ को आदेश तथा उक्त आदेश सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०७०।६।३ को आदेशलगायतका काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी म निवेदकलाई उक्त मुद्दामा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २०८ नं. बमोजिम मेरो प्रतिउत्तरपत्र दर्ता गरी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ । साथै मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म सो फैसलाबमोजिम कुनै केही काम नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, जारी गर्न नपर्ने भए सोको आधार कारणसहित १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु साथै अन्तरिम आदेश हुने नहुने सम्बन्धमा छलफलको निमित्त विपक्षीहरूलाई जानकारी दिई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।७।३ को आदेश ।

फिरादमा उल्लेख भएको नाम तथा घर ठेगानामा नै म्याद जारी भएकोमा बेपत्ते तामेली भै आएबाट सोही नाम र ठेगानामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २२ क. अनुसार गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित गरी म्याद तामेल भएको हो । निवेदकले बैङ्क खाता रोक्का भएबाट जानकारी पाएको भनेको देखिन्छ । सोही बैङ्क खाता खोल्दा भरेको ठेगानासँग यी प्रतिवादीको ठेगाना मिलेकै हुँदा जानकारी नै भएन, प्रतिवाद गर्ने मौका पाइन भन्नु गलत छ । यस अदालतबाट भएको मिति २०७०।२।३ को आदेश बेरीतको नहुँदा कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट २०७०।६।३ मा आदेश भएको हुँदा कानूनसम्मत तरिकाबाट भएको म्याद तामेली र सोको आधारमा भएको यस अदालतको मिति २०६९।१२।२७ को फैसला कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

निवेदकले बैङ्क खाता रोक्का भएबाट सो फैसला भएको थाहा पाएको भनेको बैङ्क खाता खोल्दा र वादीले खुलाएको निवेदक (प्रतिवादी) को ठेगाना आपसमा मेल खाएको छ । त्यस्तो अवस्थामा उक्त तमसुकमा लेखिएकै ठेगानामा गोरखापत्रमा सूचनासमेत प्रकाशित भएको अवस्थामा प्रतिवाद गर्न सूचना पाइन भन्नु गलत हो । काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।३ को आदेश बेरीतको नदेखिँदा बदर गरिरहन परेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी यस अदालतबाट आदेश भएको हो । तसर्थ निवेदन

मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन खारेज गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको लिखित जवाफ ।

विपक्षीमध्येका ज्ञानु वैद्यको नामको म्याद तामेल हुन नसकी फिर्ता भएको हुँदा निजको फिराद लेखिएकै ठेगानामा म्याद प्रकाशित गरी पाउँ भनी निवेदकले निवेदन दिएको र सो अनुसार म्याद राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका गोरखापत्रमा प्रकाशन भएको ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सिजु पाठकले मुद्दामा प्रतिवाद गर्न पाउने हक नै हनन् हुन गएको र त्यस्तो आदेश बदर गर्ने अन्य वैकल्पिक प्रभावकारी कानूनी उपचारसमेत नभएकोले रिट जारी हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदन मागअनुसारको आदेश जारी हुने हो होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. ठेगाना, उमेर तथा बाबुको नाम नै गलत उल्लेख गरी ज्ञानु वैद्यले मेरोउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा झुट्टा लेनदेन मुद्दा दायर गरेका र मिति २०६९।१।६ मा गोरखापत्र दैनिकमा सूचना प्रकाशित गरी मेरो नामको म्याद तामेल भएको भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१२।२७ मा उक्त लेनदेन मुद्दा फैसला गरिएको रहेछ । सो व्यहोरा जानकारी भएपछि अदालतमा गई मिति २०७०।१।२९ गते निवेदन दिएकोमा कपाली तमसुक र वादीले फिरादमा

खुलाएको ठेगाना एकै भएको अवस्थामा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी म्याद तामेली गर्न सकिने नै हुँदा रीतपूर्वक तामेल भएको हुँदा अ.बं. २०८ नं. बमोजिम प्रस्तुत उजुरी लाग्न सक्ने देखिएन भनी आदेश भएको थियो । सो आदेशउपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनमा उजुरी निवेदन दायर गरेकोमा जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर कायम गर्ने गरी मिति २०७०।६।३ मा आदेश भएको छ । त्यस्तो गैरकानूनी आदेशबाट मैले मुद्दामा प्रतिवाद गर्न पाउने हक अधिकार नै हनन् हुन गएको र त्यस्तो आदेश बदर गर्ने अन्य वैकल्पिक प्रभावकारी कानूनी उपचारसमेत नभएकोले यो रिट निवेदन गर्न आएको छु भन्ने मुख्य निवेदन दावी तथा बैङ्क खाता खोल्दा भरेको ठेगानासंग यी प्रतिवादीको ठेगाना मिलेकै हुँदा जानकारी नै भएन, प्रतिवाद गर्ने मौका नै पाइन भन्नु गलत छ । तसर्थकानूनसम्मत्तरिकाबाट भएको म्याद तामेली र सोको आधारमा फैसला भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लिखित जवाफ रहेको पाइयो ।

३. वादीले दिएको फिरादपत्र तथा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रकाशित सूचना म्यादमा यी निवेदकको ठेगाना मकवानपुर जिल्ला, हेटौंडा नगरपालिका वडा नं. ८ पशुपतिनगर भनी उल्लेख गरिएको देखिन्छ । तर निवेदकले निवेदनमा आफ्नो ठेगाना ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ तपाहिती भनी उल्लेख गरेको र निवेदन साथ पेस गरेको निजको नागरिकताको प्रतिलिपिबाटसमेत निजको ठेगाना ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका

वडा नं. २२ तपाहिती भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा निवेदकको ठेगाना फिरादमा उल्लिखित ठेगाना एकै रहेछ भनी मान्न मिल्ने देखिएन । निवेदकको बाबुको नाम सानुकान्छा खड्के भनी फिरादपत्र तथा गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनामा समेत उल्लेख भएकोमा सोतर्फ हेर्दा मिसिल संलग्न नागरिकताको प्रतिलिपिबाट निजको बाबुको नाम बुद्धिलाल खड्गे भनी उल्लेख भएको देखियो ।

४. निवेदकको ठेगाना तथा बाबुको नाम नै गलत उल्लेख भएको अवस्थामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट यी रिट निवेदकको नाममा प्रकाशित सूचनाले सहीरूपमा सम्बन्धित पक्षले जानकारी पाउन सक्छ भनी मान्न मिल्ने अवस्था देखिएन । वादीले फिरादमा उल्लेख गरेको उक्त ठेगाना राखी गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकको मिति २०६९।९।६ मा सूचना प्रकाशित गरी जारी भएको भनिएको म्यादबाट यी निवेदकले आफ्नै नामको म्याद हो भनी यकिन हुन तथा निजले जानकारी पाएको होला भनी अदालतबाट अनुमान गर्न मिल्ने देखिन आएन । म्याद तामेली नै कानूनबमोजिम रीतपूर्वकको हुँदैन भने त्यस्तो तामेली म्यादको आधारमा भएको फैसलासमेतबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको हनन् भएको नै सम्झनुपर्ने हुन्छ । आफ्नो मुद्दामा कानूनबमोजिम प्रतिवाद गर्न पाउने हकलाई कसैले हनन् गर्न सक्तैन । यसरी प्रतिवाद गर्न पाउने त्यस्तो कानूनी हक प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित रहने हुँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत हुने गरी भएको काम कारवाहीले वैधता प्राप्त गर्न सकिने अवस्था भएन । प्रस्तुत मुद्दामा अदालतबाट प्रकाशन भएको म्याद

सूचना नै गलत ठेगाना तथा गलत नाम उल्लेख भएबाट प्रतिवादीले आफ्नो विरुद्ध परेको मुद्दाको सूचना सहीरूपमा प्राप्त गरी मुद्दामा प्रतिवाद गर्न सक्ने स्थिति रहेछ भनी मान्न सकिएन ।

५. यसै सन्दर्भमा “...कुनै पनि न्यायिक प्रकृतिको निर्णय गर्दा न्याय सम्पादन गर्ने निकाय सदा निष्पक्ष हुनुपर्छ र हरेक पक्षलाई पूर्ण र स्वच्छरूपले सुनुवाइ गर्ने यथेष्ट मौका दिनुपर्दछ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । न्यायको सारभूत आवश्यकता प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त भएको हुँदा त्यसलाई उपेक्षा गर्न नहुने ।

६. कुनै अदालत वा न्यायिक निकाय वा अधिकारीले कुनै निर्णय गर्दा जबसम्म सम्बन्धित पक्षलाई उसको विरुद्धमा निर्णय गर्नुपूर्व प्रतिरक्षा गर्ने वा सफाइपेस गर्ने पूर्ण अवसर प्रदान गरेको हुँदैन यस्तो निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल तथा बदरयोग्य हुने ...” (रत्नकाजी महर्जन वि. अ.दु.अ.आ.समेत भएको *नेकाप* २०६९, अड्क ८, नि.नं. ८८७१, पृ. ११९६) भनी सो मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा हेर्दा निवेदकको नाममा गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित उक्त सूचना र सोको आधारमा एकतर्फी सुनुवाइ गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।२७ फैसला रीतपूर्वकको मान्न नमिल्ने हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ । अतः मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २०८ नं. बमोजिम फैसला भएको ६ महिनाभित्रै प्रतिउत्तर लिई उपस्थित भएका यी निवेदकको नाममा प्रकाशित उक्त सूचना म्यादलाई रीतपूर्वक तामेल भएको मानी सुनुवाइको मौका

नदिई भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।३ को आदेश र उक्त आदेश सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०७०।६।३ को आदेशसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ ।

७. अब मुलुकी ऐन, अ.बं. २०८ नं. को म्यादभित्र प्रतिवादीले ल्याएको उक्त प्रतिउत्तर सरहको निवेदनपत्र रीतपूर्वक दर्ता गरी पुनः उक्त मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत रिटको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल माघ २६ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : ईश्वर पराजुली

निर्णय नं. ११७६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।७।२६।३
०६७-WO-०३८३

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : नेपाल सरकार जलस्रोत मन्त्रालय
सिंचाई विभाग र भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत
सिंचाई व्यवस्थापन डिभिजन नं. ६
सिद्धार्थनगरको तर्फबाट ऐ. डिभिजन नं. ६
का प्रमुख ध्रुवराज थापा
विरूद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, बुटवल,
रूपन्देहीसमेत

- रिट निवेदक परियोजना र विपक्षी ठेकेदार कम्पनीबीच भएको सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भएको भनी परियोजनाको तर्फबाट प्रमाणपत्र दिइसकेपछि सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भइसकेको मान्नुपर्ने हुन्छ । परियोजनाले तोकिएको समयावधिभित्रै विपक्षी कम्पनीले कार्य सम्पन्न गरेको भनी सोको

प्रमाणपत्रसमेत पाएको अवस्थामा सम्झौतामा निर्धारित समयावधिभित्र कार्यसम्पन्न नभएको भन्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ४)

- रिट निवेदक परियोजनाले विपक्षी कम्पनीबाट तोकिएको समयभित्रै कार्यसम्पन्न भएको भनी प्रमाणपत्र दिएपश्चात् Liquidated damages for non-completion of the work within the time schedule specified in the contract भनी हर्जाना (Liquidated damages) लगाउने गरेको कार्य मिलेको देखिएन। यस अवस्थामा रिट निवेदक परियोजनाले हर्जाना (Liquidated damages) बापत कुनै रकम कट्टा गर्न नमिल्ने भएकाले परियोजनाले कट्टा गरेको रकम विपक्षी ठेकेदार कम्पनीले भरिपाउने ठहराएको मध्यस्थको निर्णय र सो निर्णय सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको निर्णयलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता गीताप्रसाद तिमिल्सिना र विद्वान् अधिवक्ता विष्णुमणि अधिकारी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल र अधिवक्ता प्रसन्नकृष्ण दास

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१

आदेश

न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा : नेपालको अन्तरिमसंविधान, २०६३को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

रिट निवेदकसँग सम्बन्धित भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजना (यसपछि परियोजना मात्र भनिनेछ) र विपक्षी इन्टरटेक प्रा.लि. बुटवल (जसलाई यसपछि ठेकेदार मात्र भनिनेछ) का बीच ३३ के.भि.ए.ट्रान्समिसन लाइन निर्माण प्रयोजनका लागि १२ अक्टोबर १९९० मा सम्झौता भएको थियो। उक्त सम्झौताको सर्तहरूबमोजिम विपक्षी ठेकेदारले सामान सप्लाईसम्बन्धी कार्य Operable Letter of Credit प्राप्त भएको मितिले ९० दिनभित्र र निर्माणसम्बन्धी कार्य Operable Letter of Credit प्राप्त भएको २७० दिनभित्र सम्पन्न गरी सक्नुपर्नेमा सम्झौताको सर्तबमोजिम उक्त निर्धारित समयावधिभित्रै विपक्षी ठेकेदारले सो ठेक्काको काम सम्पन्न गर्न सक्नुभएको थिएन। यसरी करार सम्झौतामा उल्लिखित निर्दिष्ट समयावधिभित्र विपक्षी ठेकेदारले परियोजनासँग सम्बन्धित सामान आपूर्ति एवम् निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकाले ठेकेदारलाई परियोजनाको तर्फबाट सम्झौताका सर्तहरू र

- परिधिभित्र रही Liquidated Damage (हर्जाना) लगाउने निर्णय गरी सोको सूचना २८ डिसेम्बर १९९४ मा दिइएको थियो । विपक्षी ठेकेदारलाई लगाइएको Liquidated Damage सम्बन्धी परियोजनाको निर्णयमा विपक्षी ठेकेदारलाई चित्त नबुझेको अर्थात् सो निर्णय सम्झौताविपरीत भएको भए Condition of Contract को दफा २२ बमोजिम विपक्षी ठेकेदारले सो जानकारी पाएको मितिले १४ दिनभित्रै चित्त नबुझेको कारण खोली मध्यस्थतामा जाने सूचना परियोजनालाई दिई मध्यस्थसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाउनुपर्नेमा सो निर्णय भएको ६ महिनापछि मात्र विपक्षी ठेकेदारले प्रस्तुत विवादलाई मध्यस्थतामा जाने सूचना दिई सो त्रुटिपूर्ण आधारमा मध्यस्थसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाएको र प्रस्तुत विवादलाई विपक्षी एकल मध्यस्थ ट्राइबुनलले ग्रहण गरी मिति २०६५।४।२२ मा निम्नबमोजिमका निर्णयाधारहरू लिई निर्णय (Award) दिएको थियो ।
- (क) मध्यस्थता ऐन, २०३८ ले मध्यस्थतामा जानको लागि विवाद उत्पन्न भएको कति समयभित्र मध्यस्थको काम कारवाही सक्नुपर्ने भनी निश्चित समयावधि किटान नगरेको, हदम्यादसम्बन्धी विवादको बारेमा समेत रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट निर्णय भई मध्यस्थ नियुक्तिको निर्णय भएकोमा हदम्यादको सम्बन्धमा प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ता परियोजनाको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।
- (ख) दावीकर्ताले विधिवतरूपमा मिति २०५१।६।१३ मा कार्य सम्पादन गरेको जनाई परियोजनाले मिति २०५१।८।२१ मा कार्य सम्पादन प्रमाणित पत्र दिएको एवम् परियोजनाबाट पेस भएको बहसनोटमा कार्य सम्पन्न गर्ने म्याद मिति २०५०।६।१४ उल्लेख गरिएकोमा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधिमा नै भिन्नता देखिएको । मिति २०५०।६।१४ को म्यादभित्र कार्य सम्पन्न गर्न नसकेको भए त्यस प्रकारको पत्र जारी नगरी सम्झौताको Clause १८ र ६६ बमोजिम Liquidated Damage for Compensation in Lieu of Incompletion of Work भनी पत्र दिनुपर्नेमा सो गरेको कतैबाट देखिन आएन ।
- (ग) परियोजनाले मिति २०५१।९।१३ मा जारी गरेको पत्रानुसार अमेरिकी डलर १७६९३।३७ बराबरको Liquidated damage contract amount due and from bank guarantee deducted गर्ने भनी निर्णय गरी लेखा अधिकृतले सही गरिदिएकोमा आपूर्तिर्तर्फ कति दिन र निर्माणर्तर्फ कति दिन ढिलाइ भएको भनी प्रमाणित गरी देखाउन नसकेकोले Liquidated Damage असुल गरेको प्रक्रिया सम्झौताविपरीत भएको ।
- (घ) परियोजनाले कट्टी गरेको अमेरिकी डलर १७६९३।३७ त्यसको मिति

२०५१।६।१३ देखि मिति २०६१।६।१२ सम्मको १० प्रतिशत व्याजसमेत जम्मा अमेरिकी डलर ३५३८६।७४ दावीकर्ताले भराइ लिनपाउने ठहर्छ ।

उपरोक्त निर्णयाधारहरू अवलम्बन गरी एकल मध्यस्थज्यूबाट भएको निर्णय (Award) मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२)(च) तथा सम्झौताका सर्तहरू समेतको प्रतिकूल भै त्रुटिपूर्ण भएकोले मध्यस्थ ट्राइबुनलको सो निर्णय बदर गरिपाउँ भन्ने व्यहोरा उल्लेख गर्दै यस मुद्दाको रिट निवेदकसमेतले मिति २०६५।५।२७ मा पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा निवेदन दिई सो मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६६।१०।२६ मा फैसला हुँदा दावीकर्ता ठेकेदार र प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ता परियोजना बीच १२-१०-१९९० मा भएको सम्झौताको विषयमा रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६१।३।२७ को फैसलाअनुसार सजनराम भण्डारीलाई मध्यस्थ ऐन, २०३८ को दफा ४(१) तथा ५(२)(३) बमोजिम मध्यस्थ नियुक्त भई मध्यस्थ ऐन, २०३८ को कानूनी प्रक्रियाबमोजिम निज मध्यस्थबाट मिति २०६५।४।२२ मा निर्णय भएको देखिन्छ । मध्यस्थसम्बन्धी प्रक्रिया र क्षेत्राधिकारलाई स्वीकार गरी मध्यस्थले Award दिइसकेको स्थितिमा हाल आएर प्रस्तुत विवाद मध्यस्थसमक्ष लानै नसकिने हो भनी परियोजनाले लिएको जिकिर विवाद समाधानको वैकल्पिक उपाय (ADR) को मर्म र भावनानुरूप नहुने र प्रत्यर्थीले ठेक्का कार्य समाप्त गर्न म्यादसमेत थपी

दिई Completed date २०५१।६।१३ हो भन्ने उल्लेख गर्दै 7 Dec. 1994 (२०५१।८।२१) मा जारी गरेको पत्रको व्यहोराबाट समेत तोकिएको समयमा नै कार्य सम्पन्न गरेको भन्ने मान्नुपर्ने देखिन आयो । यस अवस्थामा Liquidated Damage बापत परियोजनाले रकम कट्टी गरेको मिलेको नदेखिँदा एकल मध्यस्थको निर्णयमा मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) को कानूनी त्रुटि नभएको देखिँदा मध्यस्थबाट भएको मिति २०६५।४।२२ को निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर गरी दिएको छ, निवेदकको दावी पुन सत्तैन भनी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६६।१०।२६ मा फैसला भएको रहेछ ।

उपरोक्त व्यहोराबमोजिम एकल मध्यस्थको मिति २०६५।४।२२ को Award मा मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) को अवस्थाको विद्यमानता भई सो निर्णयमा कानूनको गम्भीर त्रुटि एवम् सम्झौताको सर्तहरू भन्दा विपरीत गई भएकोले एकल मध्यस्थको निर्णय बदर हुने गरी फैसला हुनुपर्नेमा त्रुटिपूर्ण तवरले सो निर्णयलाई सदर ठहर्याउने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२६ को फैसला र सो त्रुटिपूर्ण फैसलाको आधारमा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको बिगो भराउने काम कारवाहीसमेत कानूनरूपले त्रुटिपूर्ण भई विपक्षी ठेकेदारसँग भएको सम्झौताको सर्तहरू प्रतिकूल भई प्रत्यक्षरूपमा कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेका र सो निर्णय (Award), फैसला र फैसला कार्यान्वयन चरणसम्मका सम्पूर्ण काम कारवाहीसमेत बदर गराउनको लागि मध्यस्थता ऐन, २०३८ तथा

हालको मध्यस्थता ऐन, २०५५ मा कुनै कानूनी उपचारको व्यवस्था नै नरहेकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत बाध्य भई यस सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रमार्फत् प्रवेश गरेका छौं।

भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजना र विपक्षी इन्टरटेक (प्रा.) लि. बुटवलका बीच ३३ के.भि.ए. ट्रान्समिसन लाइन निर्माण सामग्री सप्लाई तथा ट्रान्समिसन लाइन निर्माणको प्रयोजनका लागि १२ अक्टोबर १९९० मा सम्झौता सम्पन्न गरिएको हो। जसअनुसार सामान सप्लाई कार्य ओपरेवुल लेटर अफ क्रेडिट (प्रतीतपत्र) प्राप्त भएको मितिले ९० (नब्बे) दिनभित्र र निर्माण कार्य ओपरेवुल (प्रतीतपत्र) प्राप्त भएको मितिले २७० (दुई सय सत्तरी) दिनभित्र कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने स्पष्ट छ। सम्झौताका सर्तहरू अनुरूप काम सम्पन्न हुन नसकेकोमा विवाद छैन। समयमा काम सम्पन्न हुन नसक्नुको जिम्मेवारी विपक्षी प्रा.लि. ठेकेदार नै भएको र Condition of Contract (CoC) को Clause 6b, 8a, 7b, 18, 22 को विपरीत हुने गरी गरिएको एकल मध्यस्थको निर्णय (Award) एवम् सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला सम्झौताको सर्तभन्दा बाहिर गएकोले उक्त निर्णय बदरभागी छ।

Condition of Contract (CoC) को दफा 6b मा परियोजनाले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझेमा विपक्षी प्रा.लि.ले उक्त निर्णयको जानकारी पाएको १४ दिनभित्र चित्त नबुझेको कारणसमेत उल्लेख गरी मध्यस्थतामा जाने व्यहोराको सूचना

परियोजनालाई दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। सम्झौताको दफा २२ मा मध्यस्थको नियुक्ति र कार्यविधिसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ। करार सम्झौताबमोजिम निर्दिष्ट समयावधिभित्र सामान आपूर्ति एवम् निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकोमा विपक्षी प्रा.लि.लाई परियोजनाले Liquidated Damage (हर्जाना) लगाउने निर्णय गरी सोको सूचना २८ डिसेम्बर, १९९४ को पत्रबाट गराएपछि विपक्षी प्रा.लि.लाई सो निर्णय चित्त नबुझेमा उक्त निर्णयको जानकारी पाएको मितिले १४ दिनभित्र चित्त नबुझेको कारणसहित मध्यस्थतामा जाने व्यहोराको सूचना परियोजनालाई दिई मध्यस्थ र त्यसपछिको कारवाही अगाडि बढाउनुपर्नेमा त्यसो नगरी उक्त निर्णय भएको ६ महिनापछि मात्र मध्यस्थतामा जाने विषयको सूचना दिई सोही सूचनाको आधारमा मध्यस्थको कारवाही अगाडि बढाएको स्थितिमा यस्तो प्रक्रिया प्रथम दृष्टिमा नै खारेजयोग्य भए पनि मध्यस्थ ट्राइबुनलको निर्णय (Award) मा त्यसतर्फ उचित विश्लेषण भएन र सम्मानित पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट समेत सोही निर्णयलाई सदर गरियो।

करार सम्झौताबमोजिम निर्दिष्ट समयावधिभित्र सामान आपूर्ति एवम् निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न नसकी विपक्षी प्रा.लि. लाई Liquidated Damage (हर्जाना) लगाउने निर्णय गरी ठेकेदारले तिर्नुपर्ने रकम रु.८८,९६९।- पठाइदिन परियोजनाले मिति २०५१।८।२७ को पत्रबाट कृषि विकास बैङ्क, बुटवललाई अनुरोध गरेपछि सो रकम बैङ्कबाट प्राप्त भएपछि ठेक्कासम्बन्धी कारवाही मिति २०५१।१०।३

मा नै अन्त्य भएको थियो । सम्झौताबमोजिम मध्यस्थताद्वारा विवाद समाधान गराउनुपर्ने कारण उत्पन्न भएको मितिले १४ दिनभित्र मध्यस्थ नियुक्ति गर्ने प्रक्रिया सुरु हुनुपर्छ । विपक्षीले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा मध्यस्थ नियुक्त गरिपाउँ भनी धेरै ढिलो मात्र कानूनी प्रक्रिया प्रारम्भ गरेकोले हदम्याद नाघी दावी पेस भएको स्पष्ट हुँदाहुँदै मध्यस्थ स्वयम्ले विवादमा ठहर निर्णय गर्नुपूर्व दावी कानूनको म्यादभित्रको छ छैन भनी अनिवार्य हेर्नुपर्नेमा अदालतबाट मध्यस्थ तोकिएकै आधारमा दावी हदम्यादभित्र पर्न आएको थियो भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । निर्णय गर्नुपूर्व मध्यस्थताद्वारा विवाद समाधान गराउनुपर्ने कारण उत्पन्न भएको मिति कुन हो, दावी हदम्यादभित्र परेको थियो थिएन, भन्ने विश्लेषण नै नगरी विपक्षीको दावी ग्रहण गरिएको मध्यस्थ ट्राइबुनलको निर्णय प्रथम दृष्टिमा नै त्रुटिपूर्ण भएकोले सो निर्णय बदरभागी हुँदाहुँदै सोतर्फ ध्यान नदिई बदर हुनुपर्ने मध्यस्थको निर्णयलाई सदर भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला बदरभागी छ, बदर गरिपाउँ ।

उल्लिखित रिट निवेदन जिकिरहरूको कानूनी एवम् न्यायिक मूल्याङ्कन गरी प्रस्तुत विवादमा भएको एकल मध्यस्थ श्री सजनराम भण्डारीको मिति २०६५।४।२२ को सम्झौताका सर्तभन्दा बाहिर गई एवम् गम्भीर कानूनी त्रुटि गरी भएको निर्णय (Award) एवम् सोलाई सदर गर्ने गरी भएको सम्मानित पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१।०।२६ को फैसला तथा सो फैसलासमेतको आधारमा

सुरु भएको रूपन्देही जिल्ला अदालतको बिगो भरिभराउसम्बन्धी सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ । साथै बिगो भराउको निमित्त परेको दरखास्तसमेत निष्क्रिय गरिपाउँ । प्रस्तुत विवादमा विपक्षी ठेकेदारलाई रिट निवेदकसमेतले Liquidated Damage (हर्जाना) कट्टी हुने गरी परियोजनाले गरेको निर्णय कानून एवम् सम्झौतासम्मत भएकोले उक्त रकम र व्याजसमेत रिट निवेदक एवम् परियोजनासँग असुलउपर नगर्नु नगराउनु भनी परमादेशसमेतको आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट बिगो भरिभराउ भएमा प्रस्तुत रिट निवेदन निष्प्रयोजित हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म बिगो भरिभराउसम्बन्धी काम कारवाही नगर्नु नगराउनु भनी रूपन्देही जिल्ला अदालतको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी नहुनु पर्ने हो जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । साथै विपक्षीहरूलाई मिति २०६७।६।१३ को बिगो भरिभराउसम्बन्धी कारवाहीलाई सो छलफलको मितिसम्म यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति

२०६७।७।११ को आदेश ।

यसमा Liquidated Damage भराउनेसम्बन्धी विषय मध्यस्थताको क्षेत्राधिकारभित्र नपर्ने भनी निवेदकले आफ्नो विमति प्रदर्शन गरिरहेको र करारमा उल्लिखित दफाअनुसार मध्यस्थ नियुक्ति गर्न जानको लागि निर्धारित समयवधिभित्र नगएको भन्ने मुख्य जिकिर रहेको तथा मध्यस्थताको निर्णयमा व्याजसमेत भराउने गरेको निर्णय करारप्रतिकूल हो होइन भन्ने निर्णायक प्रश्न रहेको देखिँदा भरिभराउ कार्य सम्पन्न भएपश्चात् प्रस्तुत रिट निवेदनको औचित्य समाप्त हुने स्थिति हुँदा मिति २०६७।७।११ मा यस अदालतको एकल इजलासबाट भएको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता प्रदान गरिदिएको छ । प्रस्तुत निवेदनमा मध्यस्थताको निर्णय कार्यान्वयनसम्बन्धी विषय समावेश भई चाँडो निर्णय हुनुपर्ने विषय देखिँदा अग्राधिकार प्रदान गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।८।२ को आदेश ।

भैरहवा लुम्बिनीमार्गको उत्तरी ३३ के.भी. ट्रान्समिसन लाइनको निर्माण सामग्री आपूर्ति र जडान गर्न मिति २०४७।६।२६ तदनुसार तारिख १२ अक्टुबर १९९० मा हामी पक्ष विपक्षबीच करार सम्झौता सम्पन्न भएको थियो । प्रस्तुत विवाद उत्पन्न भएपछि तत्कालीन मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा ४(१), ५(२) बमोजिम मध्यस्थ नियुक्ति गरी ऐ. करारबमोजिम रूपन्देही जिल्ला अदालतसमक्ष मिति २०५१।७।३० मा कम्पनीले निवेदन दायर गरेको थियो । मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा ५(१), ५(२) विपरीतको

निवेदन दावी हुँदा निवेदन मागबमोजिम मध्यस्थ नियुक्त गर्न नमिल्ने भनी विपक्षीको लिखित प्रतिवाद परेकोमा हाम्रो निवेदन मागबमोजिम मध्यस्थ नियुक्त गरी दिनुपर्ने ठहर्छ भनी रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०५५।१।१३।१ मा फैसला भयो । उक्त फैसला बदर गरी पाउन पुनरावेदन अदालत, बुटवलसमक्ष विपक्षीको तर्फबाट संवत् २०५५ सालको दे.पु.नं. ६०२ को पुनरावेदनपत्र दायर भएकोमा उक्त पुनरावेदन खारेज भई मध्यस्थ नियुक्त हुने ठहर्याई भएको सुरु फैसला कानूनसम्मत् छ भन्दै पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०५८।६।२४ मा फैसला भएको थियो । रूपन्देही जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाबमोजिम श्री ढुण्डिराज शर्मा मध्यस्थ नियुक्त भएकोमा ऐ. मध्यस्थसमक्ष कम्पनीले दावीपत्र प्रस्तुत भई विपक्षीको तर्फबाट पनि लिखित प्रतिवाद प्रस्तुत भएको थियो । मध्यस्थ श्री ढुण्डिराज शर्माबाट मिति २०५८।६।२४ मा कम्पनीको दावीबमोजिम रकम भराई लिन पाउने ठहर्छ भनी फैसला भएको थियो । सो फैसलाउपर पुनः संवत् २०५८ सालको दे.पु.नं. २६८/३०९४ र ९०१/३१५० को पुनरावेदन अदालत, पाटनसमक्ष पुनरावेदनपत्र दायर भएको थियो । मध्यस्थद्वारा भएको सुनुवाइ र कार्यवाही प्रक्रियाको त्रुटि देखाई ऐ. पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मध्यस्थको उक्त निर्णय बदर हुने ठहर्याउनुका साथै मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(३) अनुसार पुनः उक्त मध्यस्थताबाट निर्णय गराउने ठहर्छ भनी मिति २०६०।१।२२।२ मा फैसला भएको थियो । उक्त फैसलाको आधारमा

पुनः अर्को मध्यस्थको रूपमा श्री सजनराम भण्डारी नियुक्त हुनुभएको हो । मध्यस्थसमक्ष कम्पनीको तर्फबाट मिति २०६१।१०।१९।३ मा दावीपत्र प्रस्तुत भएको हो । मिति २०६१।११।२० मा विपक्षीको तर्फबाट ऐ. मध्यस्थसमक्ष लिखित प्रतिवाद प्रस्तुत भएको र त्यसपछि ऐ. मध्यस्थको इजलासमा पटकपटक दोहोरो सुनुवाइ हुनुका साथै दुबै पक्षबाट बहसनोट दाखिला भएपश्चात् मध्यस्थबाट मिति २०६५।४।२२ मा निर्णय भएको हो ।

मिति २०६५।४।२२ को मध्यस्थ निर्णय बदर गरी पाउन पुनः विपक्षीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, बुटवलसमक्ष मिति २०६५।५।९ मा पुनरावेदन सरहको निवेदनपत्र दायर भएकोमा मिति २०६६।१०।२६।३ मा पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मध्यस्थको निर्णय सदर हुने ठहर्याई फैसला भएउपर यस सम्मानित अदालतसमक्ष फैसला भएको मितिले करिब ९(नौ) महिनाको अन्तरालमा अनुचित विलम्ब गरी मध्यस्थको मिति २०६५।४।२२ को निर्णय, सोलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२६ को फैसला तथा सो फैसलासमेतको आधारमा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भइरहेको बिगो भरिभराउको कार्यवाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउन प्रस्तुत रिट निवेदन दायर हुन आएको छ ।

सुरू विवाद उत्पन्न भएपछि मध्यस्थ नियुक्त गरी पाउन मिति २०५१।७।१० मा रूपन्देही जिल्ला अदालतसमक्ष निवेदन दायर गर्दा विपक्षीको लिखित प्रतिवादमा यस रिट

निवेदनमा लिइएको जिकिर सरहकै व्यहोरा उल्लेख भई मध्यस्थ नियुक्त गर्न नमिल्ने भन्ने तर्क प्रस्तुत भएकोमा विपक्षीको जिकिर कानूनसम्मत नभई मध्यस्थ नियुक्त हुने ठहर्छ भनी मिति २०५५।१।१३।१ मा भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाटसमेत सदर हुने ठहरी मिति २०५७।८।६।३ मा भएको फैसला अन्तिम छ । अर्थात् सो फैसलाद्वय बदर वातिल गराउन सम्मानित अदालत प्रवेश गरेको नभई हालको रिट निवेदनमा समेत सो सम्बन्धमा कुनै जिकिर नभएकाले मुद्दाको अन्तिमताको सिद्धान्त (Principle of Finality of the Judgment) को आधारमा अन्तिम भई बसिसकेको विषयवस्तुलाई जिकिरको रूपमा प्रस्तुत गरी दायर भएको विपक्षीको रिट निवेदन खारेजभागी छ । यस रिट निवेदनबाट यस तथ्यमा प्रतिकूल निर्णय हुनुको अर्थ उल्लिखित अन्तिम रहेको दुबै फैसलालाई निष्क्रिय तुल्याउने कार्य हुने हुँदा प्रस्तुत जिकिर सर्वथा निरर्थक छ ।

मध्यस्थ नियुक्त हुने ठहरी भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम मध्यस्थ नियुक्त भई मेरो दावी र विपक्षीको लिखित प्रतिवाद प्रस्तुत भई दोहोरो सुनुवाइको रोहमा मध्यस्थ ढुण्डिराज शर्माबाट भएको मिति २०५८।६।२४ को निर्णय पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६०।१।२२।२ मा बदर भए तापनि विवादको विषयवस्तु मध्यस्थद्वारा नै समाधान हुनुपर्ने ठहर्याई ऐ. मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(३) को प्रयोग भई पुनः अरू मध्यस्थद्वारा निर्णय गराउने ठहर भएको फैसलामा समेत विपक्षीले चित्त बुझाई अन्तिम भई बसेको

छ । पुनरावेदन अदालतको सो फैसलाले समेत मध्यस्थताको प्रावधानलाई स्वीकार गरेको र मध्यस्थताद्वारा नै विवादको समाधान हुनुपर्ने तथ्यलाई निक्कै गरी सकेकोले सोमा चित्त नबुझेको भए तत्कालै सम्मानित अदालतसमक्ष आउनुपर्नेमा चित्त बुझाई बस्नुभएको थियो । तर हाल मध्यस्थद्वारा सुनुवाइ हुने विषयवस्तु तथ्यभित्र प्रवेश गरी रहनुपर्ने अवस्थाको नभई प्रथम दृष्टिमा नै रिट खारेजभागी छ ।

मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) को त्रुटिउपर सुनुवाइ गर्ने अधिकारक्षेत्र तत्कालीन क्षेत्रीय अदालत र हालको पुनरावेदन अदालतलाई भएबमोजिम एकपटक पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६०।१।२२।२ मा ऐ. दफा २१ को प्रयोग भई भएको फैसला अन्तिम भई बसेकोमा हाल पुनः दफा २१ कै त्रुटि देखाई मध्यस्थ श्री सजनराम भण्डारीबाट भएको निर्णयउपर पुनरावेदन अदालतसमक्ष दायर निवेदनमा दफा २१ को त्रुटि विद्यमान नरहेको ठहर्याई भएको फैसलासमेत बदर गरी पाउन थप कुनै पनि नयाँ तर्क, आधार, कारण प्रस्तुत नगरी दायर विपक्षी रिट निवेदनबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने कुनै पनि आधार कारणको विद्यमानता नहुँदा खारेजभागी छ ।

ढिलाइ गरी काम पूरा गरेको कारण Liquidated damage लगाएको सम्बन्धमा करारको सर्तमा The contractor shall complete in all respects the installation and construction work of 33kv transmission line within 270 days from

the date of receipt of operable L/C भन्ने प्रष्ट शब्दमा उल्लेख छ । L/C खोल्ने दायित्व विपक्षी परियोजनाको रहेको र निजले ढिलो गरी L/C खोलेको, भनिएको पार्टीको नाउँमा L/C नखुलेको जस्ता तथ्यलाई रिट निवेदकले अप्रत्यक्षरूपमा रिट निवेदन मै स्वीकार गरेको छ । कम्पनीको तर्फबाट आठवटा बुँदामा स्पष्टीकरण सहित तोकिएबमोजिमको Liquidated Damage लगाउन नमिल्नेसम्बन्धमा दिएको जवाफ विपक्षी परियोजनालाई मान्य नभएको अवस्थामा विवाद उठेपछि करारको सर्त दफा २२ मा उल्लिखित Any questions, dispute or difference shall arise between the project and the contractor लाई मध्यस्थताको प्रक्रियाद्वारा समाधान गरिने भनी सर्तको प्रतिकूल परियोजनाद्वारा ऐ. दफा २२ बमोजिम मध्यस्थतासम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाउन नसकिने जानकारी दिई विपक्षी परियोजनाले एक पक्षीय तरिकाले निर्णय गरेको देखिँदा करारको दफा २२ बमोजिम मध्यस्थ नियुक्त हुने ठहरी सो ठहरबमोजिम नियुक्त मध्यस्थबाट भएको निर्णय ऐ. दफा २२ मा प्रयुक्त The decision of the arbitrator shall be final & binding on the parties भन्ने सर्त व्यहोरा स्वीकार गरी भएको करारको प्रतिकूल पटकपटक मध्यस्थको निर्णय बदरको लागि प्रस्तुत रिट निवेदनसहित यावत् प्रक्रिया उल्लिखित सर्तको विपरीत हुनुको साथै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४(१) बमोजिमको विवन्धनको सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल हुँदा

खारेजभागी छ।

परियोजनाद्वारा जारी मिति २०५१।८।२१ को प्रमाणपत्रअनुसार मिति २०५१।६।१४ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने अन्तिम मिति तोकिएकोमा दावीकर्ताले सोभन्दाअगावै अर्थात् मिति २०५१।२।२ मा नै कार्य सम्पन्न गरी मिति २०५१।६।१३ मा विद्युत् प्रवाह गराई परियोजनालाई हस्तान्तरणसमेत गरिसकेको तथ्य उल्लेख गर्दै परियोजनाद्वारा जारी लिखित प्रमाण विपक्षीहरू तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्नु भएका वरिष्ठ कानून अधिकृत विनोदकुमार गौतमले बुझी लिए पनि सो दावी, कथन वा प्रमाणलाई अन्यथा ठहर्याउन सक्ने कुनै ठोस जिकिर लिन नसक्नु भएकोले म्यादभित्र कार्य सम्पन्न नगरेको कारण देखाई हर्जाना (Penalty) को रूपमा Liquidated Damages लगाई मैले पाउने भुक्तानीको रकमबाट कट्टा गर्न मिल्दैन।

करार सम्झौताबमोजिम निर्दिष्ट समयावधिभित्र सामान आपूर्ति एवम् निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न नसकेमा Liquidated Damages (हर्जाना) लगाउने निर्णय गरिएको भनी विपक्षीको तर्फबाट दावी गरिएको देखिन्छ। तर तारिख २८ डिसेम्बर, १९९४ को Liquidated Damages बारेमा जारी पत्रसमेतमा के कुन तारिखलाई निर्दिष्ट समय भनिएको भनी खुलाउन सकेका छैन। जबकि परियोजनाद्वारा जारी प्रमाणपत्रमा परियोजनाकै व्यवस्थापक तथा इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरसमेतको हस्ताक्षरद्वारा प्रमाणित उक्त पत्रको प्रकरण ६ मा Due Date of completion: 2051/6/14(1994.9.30)

र प्रकरण ७ मा Completed date 2051/6/13(1994.9.29) अर्थात् गते महिना र सालसमेत किटानीरूपमा निर्दिष्ट गरिएकोमा तोकिएको भन्दा एकदिनअगावै कार्य सम्पन्न भै परियोजनालाई हस्तान्तरण भैसकेको भनी सोही प्रमाणपत्रबाट निर्विवादरूपमा प्रमाणित रहेकोले परियोजनाले आफैँद्वारा जारी गरेको प्रमाणपत्रमा उल्लिखित तथ्यको विपरीत प्रमाण ऐन, २०३१ को ३४(१) बमोजिम विवन्धनको सिद्धान्तको प्रतिकूल हुँदा प्रथम दृष्टिमा नै विपक्षीहरूले स्वीकार गरी सकिएको तथ्यविपरीत रहेको छ।

मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउनुपर्ने कारण सिर्जना भएको मितिले म्यादभित्र प्रा.लि. नआएकोले भन्ने निवेदन सन्दर्भमा मध्यस्थसमक्ष प्रस्तुत दावीपत्र दायर हुनुभन्दापूर्व मध्यस्थ नियुक्त गरी पाउन पुनरावेदन अदालत, बुटवल रूपन्देहीसमक्ष चलेको मध्यस्थ नियुक्तिको मुद्दामा विपक्षीहरूद्वारा उठाइएको हदम्यादको विवादको ठहर निर्णय भै सकी मध्यस्थ नियुक्त भै मध्यस्थ गठन भै सकेकोले अन्तिम ठहर भैसकेको विवादलाई नै पुनरावृत्ति गरी दायर विपक्षीको जिकिर सुनुवाइयोग्य नरही निरर्थक नै रहेको छ।

सम्पूर्ण रिट निवेदनको माध्यमबाट के कुन नेपाल कानूनको उल्लङ्घन भई वा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को के कुन धाराको उल्लङ्घन भएकोले निवेदक असाधारण अधिकार क्षेत्रमा प्रवेश गरेको भन्ने सन्दर्भमा एक शब्द पनि उल्लेख भएको पाइँदैन। संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाको उल्लङ्घनको प्रश्नलाई निर्दिष्ट गर्न नसकी दायर भएको रिट निवेदनलाई

असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग हुन नसक्ने हुनाले रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने विपक्षी इन्टरटेक प्रा.लि.को लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार सिंचाई विभाग र भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत डिभिजन नं. ६ सिद्धार्थनगरसमेतले एकल मध्यस्थ सजनराम भण्डारीको निर्णय (Award) बदर गरिपाउँ भनी यस अदालतमा दिएको निवेदन इजलाससमक्षमा पेस हुँदा “मध्यस्थको मिति २०६५।४।२२ को निर्णयमा प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ताले कट्टी गरेको US\$ 17,693.37 र त्यसमा मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महल अनुसार १० प्रतिशतले मिति २०५१।६।१३ देखि १० वर्षतकको व्याज US\$ 17,693.37 समेत जम्मा गरी US\$ 35,386.74 मात्र बिगो दावीकर्ताले प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ताबाट भरिभराउ गरी लिन पाउने ठहर्याई निर्णय गरेको देखिन्छ । प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ताले Liquidated Damages बापत कट्टी गरेको उक्त रकम दावीकर्ताले भराई लिन पाउने हो होइन भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा मध्यस्थ ऐन, २०३८ को दफा २१(२) मा उल्लिखित ‘क’ देखि ‘छ’ सम्म ७ वटा प्रावधानहरूको प्रतिकूल हुने गरी मध्यस्थबाट निर्णय भएको भनी निवेदकले तथ्यपूर्ण ढङ्गले दावी लिन सकेको देखिँदैन । प्रत्यर्थीको 25 Sept, 1994 (२०५१।६।९) को पत्रानुसार दावीकर्तालाई कार्य समाप्त गर्न भनी 30 Sept. 1994 (२०५१।६।१४) तक म्याद थप गरेको देखिएको र प्रत्यर्थीले 7 Dec. 1994 (२०५१।८।२१) मा जारी गरेको पत्रमा Completed date २०५१।६।१३ उल्लेख

भएको देखिनुले दावीकर्ताले तोकिएको कार्य समयमा नै सम्पन्न गरी सकेको अवस्थामा Liquidated Damages कट्टी गरेको मिलेको नदेखिँदा उक्त कट्टी, गरेको रकम US\$ 17,693.37 र सोको क्षतिपूर्ति बापत प्रचलित कानून मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महल अनुसार १० प्रतिशत व्याजसमेत दावीकर्ताले प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ताबाट भराई लिन पाउने गरी भएको मध्यस्थको निर्णय कानूनसङ्गत नै देखिएको र मध्यस्थको निर्णय मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) मा उल्लिखित अवस्थाको विद्यमानता नदेखिएकाले मध्यस्थबाट मिति २०६५।४।२२।४ मा भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर गरी दिएको छ” भनी मिति २०६६।१०।२६ मा यस अदालतबाट निर्णय भएको रेकर्डबाट देखिन्छ ।

अतः यस अदालतबाट भएको उक्त फैसला कानूनबमोजिम भएको र संविधान एवम् कानूनप्रदत्त विपक्षीको हक अधिकार हनन् हुने कार्य यस अदालतबाट नभएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको लिखित जवाफ ।

रूपन्देही जिल्ला अदालतको निर्णयबमोजिम एकल मध्यस्थ नियुक्ति भई नेपाल सरकार, सिंचाई विभाग तथा इन्टरटेक प्राइभेट लिमिटेडबीचको सम्झौताबमोजिमको निर्माण कार्यको भुक्तानीबारे मिति २०६५।४।२२ मा निर्णय (Award) दिइएको थियो । मध्यस्थले निर्णय (Award) दिइसकेपछि सोमा चित्त नबुझ्ने पक्षले मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१ बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा निवेदन दिने

व्यवस्था उल्लेख गरिएको छ । नेपाल राज्यको प्रचलित ऐन कानूनमा मध्यस्थले निर्णय (Award) दिई सकेपछि निजउपर मुद्दामा विपक्षी बनाउने कतै व्यवस्था नभएको हुँदा विपक्षी निवेदकको रिट खारेज गरिपाउँ ।

मध्यस्थताको सम्पूर्ण विवरण फाइलबाट अवगत हुने हुँदा र यस लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताको निर्णय (Award) बाटै सबै व्यहोरा प्रष्ट हुने हुँदा निर्णय (Award)बमोजिम नै कार्यान्वयन हुनुपर्ने हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने एकल मध्यस्थ सजनराम भण्डारीको लिखित जवाफ ।

क्षतिपूर्तिको सम्बन्धमा एकल मध्यस्थले दावीकर्ताले अमेरिकी डलर १७,६९३।३७ र त्यसको १० प्रतिशत व्याज अमेरिकी डलर १७,६९३।३७ समेत विपक्षी प्रतिवाद प्रस्तुतकर्ताबाट भराई पाउने ठहर्याई मिति २०६५।४।२२ मा भएको निर्णयउपर विपक्षीहरूको पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा मध्यस्थको निर्णय बदर गरिपाउँ भनी परेको मुद्दामा मध्यस्थको निर्णय सदर हुने ठहर्छ भनी मिति २०६६।१०।२६ मा भएको अन्तिम फैसलाबमोजिमको निर्माण कार्यको भुक्तानी र क्षतिपूर्ति सम्बन्धमा मध्यस्थको निर्णयअनुसारको रकम दिलाई भराई पाउँ भनी बुटवल औद्योगिक क्षेत्र स्थित इन्टरटेक प्रा.लि.को तर्फबाट मेनेजिङ डाइरेक्टर रतनलाल अग्रवालको यस अदालतमा मिति २०६७।५।४ मा दस्तखत दायर भएकोमा यस अदालतका तहसिलदारको आदेशबमोजिम प्रतिवादी भूमिगत सिंचाई व्यवस्थापन डिभिजन ६ नं. का

नाउँमा जारी भएको म्याद मिति २०६७।६।१३ मा तामेल भै तामेली प्रतिसमेत यस अदालतमा प्राप्त भएको छ । यसरी बिगो भरिभराउको कार्यवाही चली रहेकै अवस्थामा विपक्षीमध्येको भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत सिंचाई व्यवस्थापन डिभिजन नं. ६ को तर्फबाट सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा उत्प्रेषणको रिट निवेदन दायर भै उक्त निवेदनमा उक्त बिगो भराउने कार्य तत्कालका लागि स्थगित गर्नु भनी जारी भएको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिइएको भन्ने सम्मानित अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।८।२ मा आदेश भएको जानकारी प्राप्त हुन आएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा हाल फैसला कार्यान्वयनको कार्यवाही स्थगित गरिएको छ । यस अदालतबाट उल्लेख भएअनुसार गरिएका काम कारवाहीले निवेदकको हक अधिकारमा आघात पर्ने नदेखिँदा यस अदालतउपरको रिट निवेदन जिकिर खारेज होस् भन्नेसमेत व्यहोराको रूपन्देही जिल्ला अदालत, सिद्धार्थनगरको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गीताप्रसाद तिमिल्सिना र विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुमणि अधिकारीले मध्यस्थमा जाने हदम्यादको व्यवस्था तत्कालीन मध्यस्थता ऐन, २०३८ मा छैन तर यी पक्ष विपक्षबीच भएको सम्झौताको दफा २२ मा १४ दिनभित्र मध्यस्थको गठन प्रक्रियामा जानुपर्ने व्यवस्था छ । प्रत्यर्थी कम्पनीले ६ महिनापछि मात्र मध्यस्थ नियुक्ति प्रक्रियामा गएको अवस्था

छ । करारमा उल्लेख भएको सर्तभन्दा बाहिर जान कुनै पनि पक्षलाई अधिकार हुँदैन । तसर्थ यो विवाद मध्यस्थबाट निर्णय हुन सक्तैन । विपक्षीले कार्य सम्पन्न गरेको भन्ने आधारमा मात्र हर्जाना तिर्नु नपर्ने भन्न मिल्दैन । कार्य सम्पन्न गरे पनि काम ढिला गरी सम्पन्न गरेको आधारमा हर्जाना लगाइएको हो । सम्झौतामा तोकिएको अवधिभित्र कार्य सम्पन्न नभएको कुरामा विवाद छैन । यस अवस्थामा हर्जाना रकम फिर्ता पाउने गरी मध्यस्थबाट निर्णय भएको र पुनरावेदन अदालतबाट मध्यस्थको निर्णय सदर गर्ने गरी भएको फैसला मध्यस्थता ऐनसमेतको विपरीत भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी इन्टरटेक प्रा.लि. तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र अधिवक्ता श्री प्रसन्नकृष्ण दासले मध्यस्थमा जाने प्रक्रियाको हदम्यादसम्बन्धी विषय पहिले नै निरूपण भै सकेको विषय हो । कम्पनीको तर्फबाट मिति २०५२।७।३० मा मध्यस्थ नियुक्ति प्रक्रिया सुरु गर्नको लागि रूपन्देही जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएकोमा सो अदालतले मध्यस्थ नियुक्त गरी दिने गरी मिति २०५५।१।१३ मा गरेको फैसला पुनरावेदन अदालतबाटसमेत सदर भई हाल ती दुबै निर्णय अन्तिम भएर रहेका छन् । रिट निवेदकलाई सो निर्णयउपर चित्त नबुझेको भए सोही समयमा नै उक्त निर्णय बदर गराउन सक्नुपर्ने थियो । अदालतको सो निर्णयबमोजिम मध्यस्थ नियुक्ति भई मध्यस्थले निर्णय दिएपछि अहिले आएर मध्यस्थको नियुक्ति प्रक्रियालाई चुनौती

दिन मिल्दैन । रिट निवेदकले दावी गरेको विषयको पहिले नै जिल्ला र पुनरावेदन अदालतसमेतबाट निरूपण भै सकेकाले फैसला अन्तिमताको सिद्धान्तविपरीत दायर भएको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उक्त बहससमेतलाई सुनी हेर्दा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मुख्य दावी हेर्दा रिट निवेदकसँग सम्बन्धित भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजना र विपक्षी इन्टरटेक प्रा.लि.का बीच ३३ के.भि.ए.ट्रान्समिसन लाइन निर्माण प्रयोजनका लागि १२ अक्टोबर १९९० मा भएको सम्झौताबमोजिमको निर्धारित समयभित्र विपक्षीले कार्य सम्पन्न नगरेकाले हर्जाना (Liquidate Damage) लगाउने निर्णय गरी सोको सूचना २८ डिसेम्बर १९९४ मा दिइएको थियो । विपक्षी कम्पनीलाई सो निर्णयमा चित्त नबुझेको भए सम्झौताको सर्तबमोजिम निर्णयको जानकारी पाएको १४ दिनभित्र मध्यस्थतामा जाने कारवाही अगाडि बढाउनुपर्नेमा ६ महिनापछिमात्र मध्यस्थसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाई मध्यस्थ गठन गरी सो मध्यस्थले मिति २०६५।४।२२ मा निर्णय गर्दा परियोजनाले कट्टी गरेको रकम र व्याजसमेत विपक्षी कम्पनीले परियोजनाबाट भराइलिन पाउने ठहराई निर्णय भएको छ । सो निर्णयउपर रिट निवेदकतर्फबाट पुनरावेदन अदालतमा निवेदन गरेकोमा मध्यस्थको निर्णय सदर हुने गरी मिति २०६६।१०।२६ मा पुनरावेदन

अदालतबाट फैसला भएको छ । मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१ को उपदफा २ को खण्ड (च) तथा विपक्षी कम्पनीसँग भएको सम्झौताप्रतिकूल भएको मध्यस्थको निर्णय, पुनरावेदन अदालतको फैसला र बिगो भरिभराउसम्बन्धी रूपन्देही जिल्ला अदालतको काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत निवेदन दावी रहेको देखिन आयो ।

३. यस सम्बन्धमा विपक्षीमध्येको इन्टरटेक प्रा.लि. बुटवलको लिखित जवाफ हेर्दा यी विपक्षीले विवाद उत्पन्न भएपछि मध्यस्थ नियुक्त गरी पाउन मिति २०५१।७।१० मा रूपन्देही जिल्ला अदालतमा निवेदन गर्दा परियोजनाको तर्फबाट परेको लिखित प्रतिवादमा यो रिट निवेदनमा लिइएको जिकिर सरह कै व्यहोरा उल्लेख गरी मध्यस्थ नियुक्त गर्न नमिल्ने भन्नेतर्फ पेस गरिएकोमा जिल्ला अदालतबाट मध्यस्थ नियुक्त हुने ठहर गरी मिति २०५५।१।१३ मा फैसला भई पुनरावेदन अदालतबाटसमेत सदर हुने गरी मिति २०५७।८।६ मा फैसला भई सो फैसला अन्तिम भएर रहेको छ । सोही अन्तिम भएर विवादको निरूपण भइसकेको विषयमा रिट क्षेत्रमा आउन मिल्दैन । अदालतको अन्तिम फैसलाबमोजिम गठन भएको मध्यस्थकर्ताबाट निर्णय भइसकेपछि उक्त विवाद मध्यस्थबाट सुनुवाइ हुने विषयवस्तु नभएको भनी यो रिट निवेदनमा मुख्य दावी भएकाले रिट खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत जिकिर लिइएको देखिन आयो ।

४. यस सम्बन्धमा प्राप्त भएको मिसिल हेर्दा रिट निवेदक परियोजनासमेत र विपक्षी

इन्टरटेक प्रा.लि. बीच मिति २०४७।६।२६ तदनुसार १२ अक्टोबर १९९० मा ३३ के.भि. ट्रान्समिसन लाइन निर्माणको लागि सम्झौता भएको देखिन्छ । उक्त सम्झौतापत्रको दफा 7(a) मा The Contractor shall supply and deliver the goods to the project not latter than 90 (ninety) days from the date of receipt of operable Letter of Credit भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ भने दफा 7(b) मा The contractor shall complete the construction of transmission line within 270 (Two hundred seventy) day from the date of receipt of operable Latter of Credit उल्लेख भएको देखिन आयो । रिट निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी कम्पनीले सम्झौतामा तोकिएको समयभित्र काम सम्पन्न नगरेकाले हर्जाना लगाउने निर्णय भएको भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ । तर निवेदक र कम्पनीबीच भएको उक्त सम्झौतामा एल./सी. खोलेपछि सामान आपूर्ति ९० दिनभित्र र जडान कार्य २७० दिनभित्र गरिसक्नुपर्ने भन्ने सर्त रहे पनि सम्झौता अनुसार एल./सी. खोल्ने दायित्व निवेदक परियोजनाको भएकोमा परियोजनाबाट सम्झौताअनुसारको सम्पूर्ण रकमको एल./सी. नखोलिएको, पटकपटक गरी एल./सी. खोलिएको र पहिलो एल./सी. खोलेको करिब एक वर्षपछि मात्र अर्को एल./सी. खोलिएको देखिएकाले सामान आपूर्ति र जडान कार्यको हदम्याद कहिलेबाट गणना हुने भन्ने स्पष्ट देखिँदैन । वस्तुतः रिट निवेदक

परियोजनाले नै सम्झौताबमोजिमको एल./सी. खोली दिई हदम्यादसम्बन्धमा स्पष्ट हुनुपर्नेमा सो गर्न सकेको देखिँदैन । यसका अतिरिक्त निवेदक परियोजनाको तर्फबाट मिति २०५१।६।१४ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्नु भनी मिति २०५१।६।९ मा विपक्षी कम्पनीलाई कार्य सम्पन्न गर्ने समय थप गरेको देखिन आउँछ । त्यस्तै विपक्षी कम्पनीले मिति २०५१।६।१३ मा कार्य सम्पन्न गरेको भनी रिट निवेदक परियोजनाको तर्फबाट मिति २०५१।८।२१ मा यी विपक्षी कम्पनीलाई प्रमाणपत्र दिइएको पाइन्छ । यसरी रिट निवेदक परियोजना र विपक्षी ठेकेदार कम्पनीबीच भएको सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भएको भनी परियोजनाको तर्फबाट प्रमाणपत्र दिइसकेपछि सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न भइसकेको मान्नुपर्ने हुन्छ । परियोजनाले तोकिएको समयमा विपक्षी कम्पनीले कार्य सम्पन्न गरेको भनी सोको प्रमाणपत्रसमेत पाएको अवस्थामा सम्झौतामा निर्धारित समयमा विपक्षी कार्यसम्पन्न नभएको भन्न मिल्ने हुँदैन ।

५. उल्लिखित विवेचनाबाट रिट निवेदक परियोजनाले विपक्षी कम्पनीबाट तोकिएको समयभित्रै कार्यसम्पन्न भएको भनी मिति २०५१।८।२१ मा प्रमाणपत्र दिए पश्चात् Liquidated damages for non-completion of the work within the time schedule specified in the contract भनी हर्जाना (Liquidated damages) लगाउने गरेको कार्य मिलेको देखिएन । यस अवस्थामा

रिट निवेदक परियोजनाले हर्जाना (Liquidated damages) बापत कुनै रकम कट्टा गर्न नमिल्ने भएकाले परियोजनाले कट्टा गरेको रकम विपक्षी ठेकेदार कम्पनीले भरी पाउने ठहराएको मध्यस्थको मिति २०६५।४।२२ को निर्णय र सो निर्णय सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२६ को निर्णयलाई अन्यथा भन्न मिल्नेन ।

६. जहाँसम्म सम्झौताको दफा २२ बमोजिम विवादको कारण परेको मितिले १४ दिनभित्र मध्यस्थ नियुक्ति प्रक्रियामा जानुपर्नेमा ६ महिनापछि मध्यस्थ नियुक्तिको प्रक्रियामा विपक्षी कम्पनी गएकाले यो विवाद मध्यस्थको क्षेत्राधिकारभित्र नपर्ने भन्ने निवेदन जिकिर छ, सो सम्बन्धमा हेर्दा निवेदकले दावी गरेको विषयका सम्बन्धमा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०५५।१।१३ मा मध्यस्थ नियुक्ति गर्ने ठहराई फैसला भएको देखिन्छ । सो फैसलाउपर यी रिट निवेदकको पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा पुनरावेदन परी मिति २०५७।८।६ मा पुनरावेदन खारेज हुने ठहरी सो अदालतबाट फैसला भई सो विवादको निरूपण पहिले नै भइसकेको देखिन आयो । यसरी प्रस्तुत विवादको मध्यस्थबाट क्षेत्राधिकार ग्रहणसम्बन्धी विषयको निरूपण भई सो विषय अन्तिम भएर रहेको सन्दर्भमा मध्यस्थले क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी निर्णय गरेको कुरालाई अन्यथा भन्न मिल्ने भएन ।

७. तसर्थ उल्लिखित आधार र कारणसमेतबाट निवेदकको मागबमोजिम

उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल कात्तिक २६ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं. ११७७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
फैसला मिति : २०७०।५।४।३
०६७-CI-०५८६

मुद्दा : लेनदेन ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : डोल्पा जिल्ला, रह
गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने पन्नखर कार्की
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : दाङ जिल्ला, धनौरी गा.वि.स.
वडा नं. ९ घर भई हाल दुनै बजार पसल
गरी बस्ने भरतणमणि शर्मा

■ कारोबार भएको मितिबाट ५ महिनाभित्रै अर्थात् मिति २०६३।८।२६ मा फिराद दर्ता भएको देखिएको अवस्थामा वादीले फिरादमा हदम्यादको सम्बन्धमा लेनदेन व्यवहारको २ नं. को दावी लिएको भए पनि लेनदेन व्यवहारको महलको ४० नं. को हदम्याद नाघेको भन्ने अवस्था नदेखिएको र त्यत्तिकै कारणले कानूनले लाग्ने हदम्यादभित्र फिराद परेको कुराको अनदेखा गर्न मिल्दैन । तसर्थ उक्त हदम्याद आकर्षित भै फिराद हदम्यादभित्रै पर्न आएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

■ दशवर्षको अन्तरालमा भएका हस्ताक्षरहरूमा सही गर्ने आदतमा परिवर्तन हुँदै जाने सम्भावनालाई इन्कार गर्न सकिदैन । पुनरावेदकले अदालतसमक्ष दिएको नमूना नियतवश बिगारेर दिएकाले अन्यत्र लेखेको सहीछापलाई भिडाउन परेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिँदा पनि हस्ताक्षर जाँचको लागि लिएको नमूना र कारोबार गर्दा स्वभाविकरूपमा परेको सहीछाप हुबहु मिलेकै हुनुपर्छ भनी अदालतले भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

<p>पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता ईन्द्र खरेल प्रत्यर्था/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता यदुनाथ खनाल अवलम्बित नजिर : सम्बद्ध कानून : ■ मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको २, ४० नं.</p> <p>सुरू तहमा फैसला गर्ने : मा.जि.न्या.श्री लेखनाथ ढकाल पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने : मा.न्या.श्री टंकबहादुर मोक्तान मा.न्या.श्री दुर्गादत्त भट्ट</p> <p style="text-align: center;">फैसला</p> <p>न्या.कल्याण श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) (ख) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर भएको मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदनउपर निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :</p> <p>विपक्षीले मबाट मिति २०६३।३।१ देखि २०६३।३।५ सम्म पटकपटक गरी नगद रु.३,९०,०००।- र मिति २०६३।३।३२ देखि २०६३।४।१ सम्म दुई पटकसम्म गरी रु.१,५०,०००।- मिति २०६३।४।५ गते रु.३५,०००।- गरी जम्मा रु.५,७५,०००।- लिएका र निजले मिति २०६३।३।१२ गते</p>	<p>रु.१,८५,०००।- र मिति २०६३।४।१ गते रु.३,३०,०००।- गरी जम्मा रु.५,४८,०००।- मात्र बुझाई रु.२७,०००।- बाँकी राखेका थिए । मिति २०६३।४।६ गते पुनः साल्दाड गा.वि.स. घर भै हाल दुनै बजार बस्ने झ्याम्पा लामामार्फत् मबाट नगद रु.३,००,०००।- लिई जम्मा रु.३,२७,०००।- लिएकोमा सो रकम माग्न जाँदा आजआज, भोलिभोलि भनी आलटाल गरी पचाउने नियत गरेकाले मैले मिति २०६३।६।२२ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय, डोल्पामा निवेदन दिएको थिएँ । जि.प्र.का., डोल्पाले मिति २०६३।८।२२ मा छलफलका लागि बोलाउँदा उपस्थित नभै मेरो उल्लिखित रकम पचाउने उद्देश्य गरेको हुँदा सो रु.३,२७,०००।- भराई दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भरतमणि शर्माको मिति २०६३।८।२६ को फिराद ।</p> <p>फिरादीले मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको २ नं. को दावी लिएको त्यस्तो गैर तमसुक पेस भएका बखत नामाकरण गर्ने छु । त्यस्तो गैर तमसुक वा टिपोटमा मैले हस्ताक्षर गरेको पनि छैन । फिरादीले उल्लेख गरेको रकम कलम लेनदेन गर्ने मेरो हैसियत र क्षमता पनि छैन । हाम्रा गाउँका राप्ती साहु (यी वादी) का पसलमा सामान किन्न आउँदा मूल्यसम्बन्धी मेरो र वादीको बीच विवाद झगडा हुँदा सो रिसइबिले फिराद दिएको हुनुपर्छ । फिराद दिएको फिरादपत्रको प्रकरण १ को १० र ११ औं हरफमा झ्याम्पा लामा मार्फत् मबाट नगद रु.३,००,०००।- लिई भन्ने वाक्यांश रहेको छ । त्यस्तोमा झ्याम्पा लामाबाट असुल गर्नुपर्नेमा मबाट भराइपाउँ भन्ने</p>
--	--

दावीबाट पनि फिरादीको फिरादपत्र झुठ्ठा प्रमाणित हुन्छ । फिरादी लेनदेनको २ नं. पत्री आएका हुँदा २ वर्षे वा १० वर्षे हदम्यादमध्ये कुन पक्रन खोजेका हुन् दावी स्पष्ट छैन । व्यापारिक कारोबारको लिखत टिपोट देखिन आएकोमा लेनदेनको २ नं. अन्तर्गत १० वर्षे हदम्याद लाग्ने देखिन नआई व्यापारिक कारोबारमा लेनदेनको ४० नं. बमोजिम २ वर्षे हदम्याद हुन्छ । अतः फिराददावी बदरभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको पन्नखर कार्कीको प्रतिउत्तरपत्र ।

फिरादपत्रसाथ प्रतिलिपि पेस गरेको यही खाताको सक्कल वादीबाट पेस गर्न लगाई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको ७८ नं. बमोजिम प्रक्रिया अपनाई वादी प्रतिवादीका साक्षी बुझ्नु भन्ने डोल्पा जिल्ला अदालतको आदेश ।

फिरादीले फिरादपत्रसाथ पेस गरेको लेजर नं. १४७ र १५१ को सक्कल लिखत लेजर देखाउँदा देखेँ हेरेँ । सो लेजरमा भएको हिसाब साहु भरतमणि र मेरोबीचको लेनदेन कारोबार भएको होइन । उक्त लेजरमा पन्नखर कार्कीको नामको तल मिति र दस्तखतसमेत मेरो होइन । निजसँग मेरो कारोबार, लेनदेन छैन । मैले कुनै प्रकारको हिसाब किताब तिर्न बुझाउनु छैन । उक्त लिखत लेजरहरू जालसाज तवरबाट भएको हो । सोमा भएको दस्तखतसमेत कीर्ते जालसाजबाट खडा भएका हुन् । वादीबाट पेस भएका लेजरको दस्तखत र मेरा समकालीन लिखत र मेरा नागरिकता प्रमाणपत्र र मैले नेपाल बैङ्क लिमिटेडमा खाता खोल्दा दस्तखत कार्डमा भएको दस्तखत, रेखा तथा लेखा विशेषज्ञसँग जाँच गराई पाउँ भन्ने

पन्नखर कार्कीको अ.बं. ७८ नं. को बयान ।

मसँग निज प्रतिवादी पन्न भन्ने पन्नखर कार्की २/३ वर्ष पहिलेदेखि लेनदेन व्यवहार कारोबार गरेका हुन् । यो पेस गरेको लेजरमा हिसाब किताब सत्य साँचो हो । यो लेजर नं. १५१ मा हिसाब गरी दिने व्यक्ति प्रतिवादी पन्नखर कार्कीका ससुरा रामप्रसाद महत हुन् । अक्षर लेख्ने चन्द्रकान्त काप्ले हुन् । दस्तखत निज प्रतिवादी पन्नखर कार्कीले गरेका हुन् । सोमा परेको दस्तखत सत्य साँचो हो, कीर्ते जालसाज होइन । निजबाट रू.३,२७,०००।- मैले पाउनुपर्ने हो भन्ने वादी भरतमणि शर्माको अ.बं. ७८ नं. को बयान ।

वादी भरतमणि शर्मा प्रतिवादी पन्नखर कार्की भएको लेनदेन मुद्दामा निज वादी प्रतिवादीबीचमा लेनदेन, कारोबार भएको हामीहरूलाई थाहा छैन । हामीले प्रतिवादी पन्नखर कार्कीलाई बाटो निर्माण समिति र खानेपानी उपभोक्ता समितिको अध्यक्ष बनाएका थियौं । कागज, भौचर र चेकमा भएको दस्तखत देखेका हुँदा यस लेजरमा भएको हस्ताक्षर हेर्दा फरक देख्यौं । निज प्रतिवादी पन्नखर कार्की खेती किसान गरी खाने मानिस हो । रिसइबिको कारणबाट मुद्दा दिएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी रामप्रसाद महतसमेत जना ३ को एकै मिलानको बकपत्र ।

वादी भरतमणि शर्मा र प्रतिवादी पन्नखर कार्कीबीच २/३ वर्षदेखि लेनदेन कारोबार भैरहेको थियो । पैसा लिएको मैले देखिन । कारोबार लेनदेनको हिसाब हुँदा वादीले ३,२७,०००।-

लिनु छ भन्नुभयो । प्रतिवादीले २७,०००।- मात्र दिनुपर्ने हो भन्ने भएको हो । निजहरूको छलफल र हिसाब हुँदा हामी त्यहीं थियौं भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी विष्णु सुवेदीसमेत जना २ को बकपत्र ।

प्रतिवादीले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ७८ नं. बमोजिम गरेको बयानमा विवादित लिखत मेरो दस्तखत होइन भनेको हुँदा विवादित लिखतको प्रतिवादीको समकालीन दस्तखत भएको अन्य कुनै लिखत छन् छैनन् । वादी प्रतिवादीबाट कागज गराई भएका लिखत झिकाउनु र प्रतिवादीका १० वटा दस्तखत नमूना लिई लिएको उक्त नमूना दस्तखत, झिकाइएका लिखतको दस्तखत र विवादित दस्तखत लिखत भिड्छ भिड्दैन जाँच गर्नको लागि लाने दस्तुर प्रतिवादीबाट लिई श्री सर्वोच्च अदालतको रेखा तथा लेखा विशेषज्ञकोमा पठाउनु भन्ने डोल्पा जिल्ला अदालतको आदेश ।

विवादित नमूना हस्ताक्षरको सुरुवात गर्ने आदत मिलेको । विवादित र नमूना हस्ताक्षरसहितको सुरु अक्षर बाहेक अन्य अक्षर लेख्ने आदत अलगअलग देखिँदा अन्य अक्षर भिडाई यकिन गर्न सकिँदैन भन्ने विशेषज्ञको राय ।

वादीले फिरादपत्रमा व्याजको दावी गरेको नदेखिँदा भरपाई लिखतमा उल्लिखित साँवा रू.३,२७,०००।- लेनदेन व्यवहारको महलको ६ नं. बमोजिम वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको डोल्पा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१२।३० को फैसला ।

म पुनरावेदकले प्रतिवाद गर्दा वादीको रकम लिएको छैन, फिरादमा उल्लेख भएको टिपोटमा मेरो सहिछाप हैन । फिरादमा उल्लेख भएको रकम के बापत लिएको हो साँवा, व्याज, भाखा र सर्त कुनै कुरा उल्लेख छैन । झगडाको कारणले अदालतमा फिराद गरेका होलान् । म कृषक यस्तो लेनदेन व्यवहार गर्ने क्षमता छैन । राप्ती होटलका सञ्चालक यी वादी राप्ती साहुले उक्त दस्तखत भएको लेजरमा लेख्न लगाएकोले राप्ती साहुलाई दिने रकम रू.३,२७,०००।- पन्नखर कार्की रह गा.वि.स. १, परेला र मिति लेखेको र कागजमा दस्तखत हुँदा प्रतिवादीलाई देखिन भनी लेखक साक्षीले बकपत्र गरेकोमा त्यसलाई प्रमाणमा लिइएको छैन । विशेषज्ञबाट लिखत जाँच गराउँदा मेरो हस्ताक्षर नमिलेको राय प्राप्त भएबाटसमेत मिति २०६५।१२।३० को डोल्पा जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । तसर्थ उक्त फैसला बदर गरी मेरो प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी पन्नखर कार्कीको पुनरावेदन अदालत, जुम्लामा पेस गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यी पुनरावेदक र वादीबीच समयसमयमा लेनदेन हुने गरेको कुरा मिसिल संलग्न लेजर पानाहरूबाट देखिएको र लेजरमा गरिएको सहीछाप र नमूना हस्ताक्षरको परीक्षणबाट हस्ताक्षरको सुरुवात गर्ने आदत मिलेको भन्ने विशेषज्ञको राय देखिँदा लेनदेन व्यवहारको २ नं. को हदम्यादभित्र भनी उल्लेख गरेकै आधारमा ४० नं. को हदम्यादभित्र पर्न आएको प्रस्तुत फिरादलाई हदम्याद नाघी दायर भएको मान्न मिलेन ।

तसर्थ, वादी दावी पुग्ने ठहर्याएको सुरू डोल्पा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१२।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जुम्लाको मिति २०६७।१।८ को फैसला ।

कथित लेजरमा भएको सहिछाप मेरो होइन भन्ने प्रतिउत्तर तथा लेखक साक्षीसमेतको वकपत्रको मूल्याङ्कन नगरी लेनदेन कारोबार नै नभएको अवस्थामा र लेजरको आधारमा आएको प्रस्तुत मुद्दा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. बमोजिम फिराद दावी गर्नुपर्नेमा सो नगरी २ नं. को दावी लिई आएको फिरादको आधारमा भएको डोल्पा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, जुम्लाको फैसलासमेत त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको पन्नखर कार्कीको यस अदालतमा परेको निवेदन ।

यसमा प्रमाणमा लिइएको लेजरमा भएको प्रतिवादीको हस्ताक्षर जाँच गर्ने विशेषज्ञले दिएको रायमा निजकै हो भनी यकिन राय दिन नसकी विशेषज्ञको सो राय आफैँ स्पष्ट नभएको र प्रतिवादीले वादीसँग आफ्नो कारोबार भएको भनी इन्कार गरेको अवस्थामा वादीसँग रहेको भनी पेस गरिएको लेजरको विवादास्पद हस्ताक्षरलाई आधार बनाई दावीबमोजिम साँवा भरिपाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, जुम्लाको इन्साफमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ र लेनदेन व्यवहारको ६ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटि भई इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम

मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।८।१२ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ईन्द्र खरेल तथा प्रत्यर्थीको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री यदुनाथ खनालले गर्नुभएको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, जुम्लाको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के हो सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. यसमा प्रतिवादीले विभिन्न मितिमा मसँग जम्मा रू.३,२७,०००।- लिएकोमा सो रकम माग्न जाँदा आलटाल गरी पचाउने नियत गरेको हुँदा सो रू.३,२७,०००।- भराई दिलाई पाउँ भन्नेसमेतको फिराद तथा पसलमा झगडा हुँदा सो रिसइबिले फिराद दिएको हुनुपर्छ । इयाम्पा लामामार्फत् मैले लिएको भनिएको नगद इयाम्पा लामाबाट असुल गर्नुपर्नेमा मेरोउपर दावी गर्नु गलत छ । व्यापारिक कारोबारको लिखतमा मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ४० नं. नभई २ नं. को हदम्यादअन्तर्गत आएको हुँदा फिराददावी बदरभागी छ भन्ने पन्नखर कार्कीको प्रतिउत्तर रहेकोमा व्याजको दावी नभएकोले साँवा रू.३,२७,०००।- वादीले प्रतिवादीबाट भरीपाउने ठहर्छ भन्ने डोल्पा जिल्ला अदालतको फैसला । उक्त फैसलाउपर प्रतिवादीको चित्त नबुझी पुनरावेदन परेकोमा सदर भएकोमा सो फैसलाउपर

दोहोर्याई पाउँ भनी प्रतिवादीले यस अदालतमा निवेदन दिएको र यस अदालतबाट निस्सा प्रदान भै प्रस्तुत मुद्दा सुनुवाइको लागि आज पेस भएको पाइयो।

३. यी पुनरावेदक र वादीबीच समयसमयमा लेनदेन हुने गरेको कुरा मिसिल संलग्न वादीले पेस गरेको लेजर पानाहरू तथा प्रतिवादीले वादीलाई लेखेका मिति २०६३।४।२१ र २०६३।५।३ का पत्रहरूबाट देखिन्छ। प्रतिवादीले वादीलाई लेखेका उक्त पत्रहरू आफूले लेखेको होइन, हाम्रोबीच लेनदेन हुने गरेको थिएन भनी पुनरावेदकले कुनै जिकिर लिन सकेको नदेखिएबाट वादीका पसलमा सामान किन्न आउँदा मूल्य सम्बन्धमा भएको झगडाको कारण रिसइबिले फिराद दिएको भन्ने पुनरावेदन जिकिरलाई निजको बनाइकै आधारमा मात्र मनासिब मान्न मिलेन।

४. जहाँसम्म मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको २ नं.को दावी उल्लेख गरेको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको बनाइ छ सो सम्बन्धमा हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा यी वादी प्रतिवादीहरूबीच भएको कारोबार व्यापारिक प्रकृतिको देखिएको र त्यस्तो कारोबारमा मुद्दा गर्ने हदम्यादको सम्बन्धमा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. आकर्षित हुने भन्ने सम्बन्धमा पनि विवाद भएन। तर प्रस्तुत मुद्दामा यी वादी प्रतिवादीहरूबीच मिति २०६३।३।१ देखि मिति २०६३।४।६ सम्म पटकपटक रकम दिने र लिने कार्य भएको भन्ने फिराद लेख तथा पेस भएको लेजरबुकसमेतबाट देखिएको अवस्था छ। कारोबार भएको मितिबाट ५ महिनाभित्रै

अर्थात् मिति २०६३।८।२६ मा फिराद दर्ता भएको देखिएको अवस्थामा वादीले फिरादमा हदम्यादको सम्बन्धमा लेनदेन व्यवहारको २ नं. को दावी लिएको भए पनि लेनदेन व्यवहारको महलको ४० नं. को हदम्याद नाघेको भन्ने अवस्था नदेखिएको र त्यत्तिकै कारणले कानूनले लाग्ने हदम्यादभित्र फिराद परेको कुराको अनदेखा गर्न मिल्दैन। तसर्थ उक्त हदम्याद आकर्षित भै फिराद हदम्यादभित्रै पर्न आएको मान्नुपर्ने हुन्छ।

५. लेजरमा भएको सहीछापको सन्दर्भमा उठाएको जिकिरतर्फ हेर्दा उक्त लेजरमा गरिएको सहिछाप र नमूना हस्ताक्षरको परीक्षणबाट हस्ताक्षरको सुरुवात गर्ने आदत मिलेको र पछिको फरक परेको भनेको देखिन्छ। दशवर्षको अन्तरालमा भएका हस्ताक्षरहरूमा सही गर्ने आदतमा परिवर्तन हुँदै जाने सम्भावनालाई इन्कार गर्न सकिँदैन। पुनरावेदकले अदालतसमक्ष दिएको नमूना नियतवश बिगारेर दिएकाले अन्यत्र लेखेको सहीछापलाई भिडाउन परेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिँदा पनि हस्ताक्षर जाँचको लागि लिएको नमूना र कारोबार गर्दा स्वभाविकरूपमा परेको सहीछाप हुबहु मिलेकै हुनुपर्छ भनी अदालतले भन्न मिल्ने हुँदैन। लेजरमा परेको सहीको पहिलो अक्षर 'प' र प्रतिवादीले वादीलाई लेखेको पत्रको सहीको अक्षरमा पहिलेकै अक्षर 'प' लेखे शैलीमा आदत मिलेकै देखिएको अवस्थामा उक्त विवादित भरपाइको हस्ताक्षर पुनरावेदक प्रतिवादीको होइन भन्न नमिल्ने हुँदा यस अदालतको मिति २०६७।८।१२ को मुद्दा दोहोर्याई हेर्न निस्सा

प्रदान गर्ने आदेशसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. तसर्थ, वादी दावी पुग्ने ठहर्याएको सुरु डोल्पा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१२।३० को फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, जुम्लाको मिति २०६७।१।८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टागरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल भदौ ४ गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : ईश्वर पराजुली

निर्णय नं.९१७८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
आदेश मिति : २०७१।३।१६।२
०६९-WO-०४७२

विषय:- उत्प्रेषण ।

निवेदक : कर्ने बोहराको छोरा, बैतडी जिल्ला,
रूद्रेश्वर गा.वि.स. वडा नं. ४ घर भई हाल

महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालयका
मुख्य घटना सहायता कार्यदल समूह
दरबन्दीका प्रहरी जवान मानसिंह बोहरा
विरूद्ध

विपक्षी : महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय,
रानीपोखरी, काठमाडौंसमेत

■ विभागीय कारवाही भएको प्रहरी कर्मचारी स्वयम्ले चाहेको वा रोजेको सजाय मात्र गरिनुपर्ने जिकिर लिनुको कुनै कानूनी आधार रहेको देखाउन सकेको नहुनाले सजाय गर्न पाउने अधिकार भएको अधिकारीले प्रहरी नियमावलीमा तोकिएको अनेक सजायमध्ये अवस्था अनुसार कुनै पनि सजाय गर्न सक्षम रहेको हुँदा सोमध्ये तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा गर्ने सजाय गरेकोलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

■ निवेदकउपरको विभागीय कारवाही प्रक्रियामा कानूनी त्रुटि रहेको नदेखिएको र निवेदक स्वयम्ले पनि आफ्नो कर्तव्य पालनामा गल्ती भई पदीय आचरण उल्लङ्घन गरेको स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट विभागीय कारवाही गरी कानूनबमोजिम सजाय निर्धारण गरिएको सम्बन्धमा रिट

<p>क्षेत्राधिकारबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने ।</p>	<p>क्रममा फोन होल्डमा राखी छाडेको देखी मलाई लापरवाही गरेको कारण देखाई दोषी ठहर्याई</p>
<p>(प्रकरण नं. १०)</p>	<p>तल्लो टाइमस्केल वा त्यही टाइमस्केलको तल्लो</p>
<p>निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता राजेन्द्र</p>	<p>स्केलमा घटुवा गर्ने गरी मिति २०६८।५।९ गते</p>
<p>भट्टराई</p>	<p>प्रहरी उपरीक्षक रामप्रसाद श्रेष्ठबाट विभागीय</p>
<p>विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता</p>	<p>कारवाहीको निर्णय गर्नुभयो । उक्त निर्णयउपर</p>
<p>सूर्यराज दाहाल</p>	<p>प्रहरी नायब महानिरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन गर्दा</p>
<p>अवलम्बित नजिर :</p>	<p>सुरू निर्णय नै सदर गर्ने गरी मिति २०६९।६।१</p>
<p>सम्बद्ध कानून :</p>	<p>मा निर्णय भयो। मलाई विभागीय कारवाही गर्दा</p>
<p>■ प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ६८</p>	<p>१०० नं. को फोन होल्डमा राखी डिउटीको</p>
<p>देखि नियम ८४</p>	<p>समयमा Snooker Game खेलेको भन्ने आधार</p>
<p>आदेश</p>	<p>लिइएको छ ।</p>
<p>न्या.रामकुमार प्रसाद शाह : नेपालको</p>	<p>१०० नं.को फोनमा एकैपटक धेरैवटा</p>
<p>अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र</p>	<p>कलहरू रिसिभ गर्न मिल्दछ। एउटा रिसिभर उठाएर</p>
<p>१०७(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको</p>	<p>राख्दैमा फोन व्यस्त रहँदैन । उक्त दिनमा अन्य</p>
<p>प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश</p>	<p>साथीहरूसमेत डिउटीमा रहेका थिए। उक्त फोनमा</p>
<p>यस प्रकार छ ।</p>	<p>झगडासम्बन्धी खबरहरू प्राप्त हुन आएपश्चात फोन</p>
<p>मिति २०६८।५।१ गते २१:०० बजेको</p>	<p>गर्ने व्यक्तिलाई एकछिन होल्डमा बस्न भनी थप</p>
<p>समयमा महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय,</p>	<p>आदेशको लागि सिफ्ट इन्चार्जसँग आदेश लिन</p>
<p>रानीपोखरीको क्याबिन नं.१ मा रहेको १०० नं.</p>	<p>गएको थिएँ। मैले उक्त फोन कुनै खराब नियतबाट</p>
<p>फोन म निवेदक मानसिंह बोहराको जिम्मामा</p>	<p>होल्डमा राखेको थिइँन । वास्तविकता नै नबुझी</p>
<p>रहेको थियो । उक्त १०० नं. को फोनमा विभिन्न</p>	<p>म निर्दोषलाई पदीय दायित्व र जिम्मेवारीलाई</p>
<p>स्थानबाट प्राप्त झगडासम्बन्धी सूचनाहरूका</p>	<p>बेवास्ता र लापरवाही गरेको आरोपमा कारवाही</p>
<p>बारेमा सिफ्ट इन्चार्ज र अन्य साथीहरूलाई</p>	<p>गर्नु प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत छ । मैले</p>
<p>जानकारी गराउन र सिफ्ट इन्चार्जबाट थप आदेश</p>	<p>प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८७ को देहाय</p>
<p>लिन फोन होल्डमा राखी गएको अवस्थामा प्रहरी</p>	<p>(क) (ग) र (ङ) बमोजिम तल्लो टाइम स्केलमा</p>
<p>उपरीक्षक रामप्रसाद श्रेष्ठज्यूबाट उक्त परिचालन</p>	<p>घटुवा हुने प्रकृतिको अपराध गरेको छैन । सामान्य</p>
<p>कक्षको निरीक्षण भएको रहेछ । निरीक्षणको</p>	<p>गल्ती गरेकै अवस्थामा समेत नसीहत दिने,</p>
	<p>शारीरिक थकाई हुने सजाय गर्ने व्यवस्थासमेत</p>
	<p>प्रहरी नियमावली, २०४९ मा गरिएको छ । म</p>

विभागमा रहँदा बस्दासमेत इमानदार बफादार भई डिउटीमा रहेको र मलाई दिइएको जिम्मेवारीलाई आत्मसात गर्दै आइरहेको अवस्थामा एक्कासी ठूलो कारवाही गर्नु पूर्वाग्रही भावनाले प्रेरित छ । मलाई तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा गर्ने गरी प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६८।५।९ गते भएको निर्णय र सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६९।६।१ गते भएको निर्णय प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४, ८५, ८६, ८७, ८९, ९० तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १८ समेत विपरीत भएकाले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी न्याय पाउँ भन्ने निवेदन मागदावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित कागज साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।७।२१ को आदेश ।

प्रहरी जवान मानसिंह बोहरा मिति २०६८।५।१ गते महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालयको परिचालन कक्षमा डिउटीमा रहेको अवस्थामा उक्त दिन २१:०० बजे यस कार्यालयका प्रहरी उपरीक्षक रामप्रसाद श्रेष्ठबाट

डिउटी चेक जाँच गर्ने क्रममा क्याबिन नं.१ को आफ्नो जिम्मामा रहेको १०० नं.को फोन लाइन होल्डमा राखी कम्प्युटरमा स्नुकर गेम खेलिरहेको पाइएकोले निज प्रहरी जवानले १०० नं. जस्तो जनताको सर्वसुलभको लागि राखिएको फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा गेम खेलनुले पदीय दायित्व एवम् जिम्मेवारीलाई बेवास्ता गरी डिउटीमा लापरवाही गरेको पाइएको हुँदा निजलाई अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट मिति २०६८।५।९ गते तल्लो टाइमस्केलमा घटुवा गर्ने निर्णय भएको हो । उक्त निर्णयउपर निज प्रहरी जवानले यस कार्यालयमा पुनरावेदन गरेकोमा मिति २०६९।६।१ मा यसै कार्यालयका अधिकारप्राप्त अधिकारीद्वारा सोही निर्णयलाई सदर हुने गरी पुनरावेदकीय निर्णय भएको हो । निजलाई विभागीय कारवाही गर्दा सफाइको मौकास्वरूप यस कार्यालयबाट च.नं. ६७ मिति २०६८।५।२ र च.नं. ७९ मिति २०६८।५।६ गतेको पत्रद्वारा लिखित स्पष्टीकरण मागिएको थियो । निजले आफ्नो स्पष्टीकरणमा घटनासम्बन्धी रिपोर्ट गर्न गएकोमा फर्केर आउँदा उक्त फोन बिर्सी होल्डमा नै रहेको र डिउटीमा रहँदा कम्प्युटरमा स्नुकर गेम खेलनु मेरो गल्ती हो भनी आफूबाट भएको गल्ती स्वीकार गरी आफ्नो व्यहोरा उल्लेख गरी स्पष्टीकरण पेस गरेका छन् ।

मर्यादित प्रहरी सङ्गठनको जिम्मेवार प्रहरी कर्मचारीले १०० नं. जस्तो संवेदनशील फोनलाई होल्डमा राखी आफ्नो तोकिएको डिउटी छाडी कम्प्युटरमा गेम खेलनुले पदीय दायित्व एवम् जिम्मेवारीलाई बेवास्ता गरेको र निजले विगतमा समेत यस किसिमका क्रियाकलापहरू

गरी मौखिकरूपमा सम्झाई बुझाई गरी चेतावनी दिँदासमेत आफ्नो व्यवहारमा कुनै सुधार नल्याई निजलाई दिइएको आदेश निर्देशन नमानी वा कार्यान्वयन नगरी डिउटीमा लापरवाही गरेको पाइएको र निजले नै लेखी पेस गरेको स्पष्टीकरणको जवाफमा समेत डिउटीमा आफूबाट भएको गल्ती स्वीकार गरेको अवस्थासमेत हुँदा कानूनबमोजिम विभागीय कारवाही गरिएको हो। निज विपक्षीले आफूले गरेको गल्ती र डिउटीमा गरेको गम्भीर लापरवाहीलाई लुकाई दिएको रिट निवेदन बदरभागी छ। रिट निवेदन खारेज गरी पाँउ भन्ने व्यहोराको महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय, रानीपोखरीको लिखित जवाफ।

महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय रानीपोखरी, काठमाडौँमा कार्यरत प्रहरी नायब महानिरीक्षक र प्रहरी उपरीक्षकका नाउँको सूचना म्याद मिति २०६९।८।७ मा तामेल भएकोमा म्यादभित्र लिखित जवाफ पेस नभएको।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका विद्वान् अधिवक्ता राजेन्द्र भट्टराईले निवेदकलाई निजबाट भएको गल्ती सुधार गर्ने अवसर नदिई सो सम्बन्धमा सचेत नगराई एकैपटक तल्लो स्केलमा घटुवा गर्ने गरी ठूलो सजाय गरिएको हुँदा निवेदकलाई मर्का परेको र त्यस्तो कारवाहीबाट भविष्यमा समेत निजको वृत्ति विकासमा असर पर्ने हुँदा निवेदकको मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सूर्यराज दाहालले

सर्वसाधारणसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने र घटना वारदातसँग सम्बन्धित सूचना प्राप्त हुने १०० नं. हटलाइन फोनको जिम्मेवारी लिएका निवेदकले त्यस्तो फोन होल्डमा राखी कम्प्युटरमा खेल खेली गम्भीर लापरवाही गरेको र स्वयम् निवेदकले पेस गरेको स्पष्टीकरणमा समेत आफ्नो लापरवाही स्वीकारेको अवस्था हुँदा सम्बन्धित कानूनद्वारा अधिकारप्राप्त अधिकारीले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी विभागीय कारवाही गरेको अवस्था हुँदा निवेदन मागबमोजिमको रिट जारी गर्नुपर्ने अवस्था छैन। रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

निवेदकले आफ्नो जिम्मेवारीबमोजिमको कार्य सम्पादन गरी रहेको अवस्थामा सिफ्ट इन्चार्जबाट थप आदेश लिन फोन होल्डमा राखी गएको र भुलवश फोन होल्डमै रहन गएकोमा फोन होल्डमा राखेको भन्ने आधारमा सुधने मौकासम्म नदिई एकैपटक तल्लो टाइमस्केलमा घटुवा गर्ने गरी महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौँका प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६८।५।९ मा गरेको निर्णय प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट सदर गर्ने मिति २०६९।६।१ मा भएको निर्णय पूर्वाग्रही भएकोले उक्त निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भन्ने मागदावी गरेकोमा निवेदकलाई दिइएको जिम्मेवारी गम्भीररूपमा नलिई लापरवाही गरेको र निजलाई सफाइको मौका दिँदासमेत आफ्नो लापरवाहीलाई स्वीकार गरी स्पष्टीकरण पेस गरेको छ भने विगतमा पनि निजले आफ्नो जिम्मेवारीमा लापरवाही गरी आएकोमा मौखिकरूपमा सुधार

गर्ने मौका दिँदासमेत बेवास्ता गरी लापरवाही दोहोर्‍याउँदै आएको तथा हाल तत्काल सम्बोधन गर्नुपर्ने १०० नं.को हटलाइन फोनको रिसिभर नै फोनमाथि राखी फोन ब्यस्त बनाई कम्प्युटरमा स्नुकर खेली पदीय आचरण एवम् अनुशासनको उल्लङ्घन गरेकोले कानूनबमोजिम विभागीय कारवाही गरिएको हो। निवेदकले आफ्नो गल्ती र लापरवाही लुकाई दिएको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी विपक्षी महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय, रानीपोखरीको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ।

प्रस्तुत निवेदन अध्ययन गरी पक्ष विपक्षका कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनियो। अब प्रस्तुत निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने के रहेछ सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यी निवेदकलाई सर्वसाधारणको प्रत्यक्ष सरोकार रहने र आम जनतालाई तत्काल आपतविपद पर्दा राहत र उपचार दिन व्यवस्था गरिएको प्रहरी हटलाइन १०० नं. को फोनबाट प्राप्त हुने सूचना सम्बन्धित निकाय र अधिकारीलाई तत्काल जानकारी गराउनुपर्ने अति संवेदनशील जिम्मेवारी भएको डिउटी तोकिएको देखिन्छ। आफू डिउटीमा रहेको अवस्थामा १०० नं. को संवेदनशील फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा गेम खेलेको तथ्यलाई निवेदकबाट सो सम्बन्धमा मागिएको स्पष्टीकरणमा निजले स्वीकार गरेको पाइन्छ। रिट निवेदकलाई निज विरुद्धको विभागीय कारवाहीका सम्बन्धमा सफाईको

मौका दिइएको र निजले लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्दै आफ्नो कर्तव्य पालनामा लापरवाही र डिउटी पालनामा आफूबाट सो गल्ती भएको भनी स्वीकार गरेको देखिन्छ। रिट निवेदकले डिउटीमा रहँदा आफूबाट भएको गल्ती स्वीकार गर्दै सुधने मौका स्वरूप प्रहरी नियमावलीबमोजिम सामान्य सजाय गर्नुपर्नेमा एकैपटक तल्लो स्केलमा घटुवा गर्ने गरी ठूलो सजाय गरिएको हुँदा प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६८।५।९ मा गरेको निर्णय र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट उक्त निर्णय सदर गर्ने गरी मिति २०६९।६।१ मा भएको निर्णय बदर गरी पाँउ भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ।

३. प्रहरी कर्मचारीबाट कर्तव्य पालनामा हुन सक्ने लापरवाही तथा अनुशासन उल्लङ्घन जस्ता आचरणविपरीतका कार्यलाई नियन्त्रण र नियमन गर्न प्रहरी नियमावली, २०४९ मा विभिन्न कानूनी प्रबन्धहरू गरेको पाइन्छ। प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ६८ देखि नियम ८३ सम्म प्रहरी कर्मचारीले पालना गर्नुपर्ने विभिन्न आचरणहरूको व्यवस्था गर्दै नियम ८० को उपनियम (१) ले “प्रहरी कर्मचारीले आफ्नो कर्तव्य तत्परताको साथ पालना गर्नुपर्दछ” भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४ ले उचित र पर्याप्त कारण भएमा प्रहरी कर्मचारीलाई गर्न सकिने विभिन्न प्रकृतिका सजायहरूको व्यवस्था गर्दै नियम ८४ को खण्ड (ड) मा “तल्लो पद वा तल्लो टाइमस्केल वा त्यही टाइमस्केलको तल्लो स्केलमा घटुवा गर्ने” सजायसम्बन्धी व्यवस्था रहेको देखिन्छ।

४. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८७ मा देहायको अवस्थामा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को खण्ड (ड) बमोजिम कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई तोकिएको अधिकारीले “तल्लो पद वा तल्लो टाइम स्केल वा त्यही टाइम स्केलको तल्लो स्केलमा घट्टा गर्ने” सजाय गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ :

- (1) सन्तोषजनक काम नगरेमा,
- (2) अनुशासनहीन काम गरेमा,
- (3) आचरणसम्बन्धी नियमहरू उल्लङ्घन गरेमा,
- (4) नियुक्ति भएको पाँच वर्षभित्रै नोकरीबाट अलग हुन झुट्टा कारण देखाएमा,
- (5) दिएको आदेश निर्देशन नमानेमा वा कार्यान्वयन नगरेमा,
- (6) मनासिब कारण नभई वा बिदा नलिई बिदा बसेकोमा वा गैरहाजिर भएमा,
- (7) लापरवाही गरेमा वा नियम आदेशको पालना नगरेमा ।

५. त्यसै गरी कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई हुन सक्ने विभागीय कारवाहीको लागि कार्यविधि निर्धारण गरेको पाइन्छ । सो सम्बन्धमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ ले “प्रहरी कर्मचारीलाई सजायको आदेश दिनुअघि कारवाही गर्न लागिएको उल्लेख गरी हुन सक्ने सजायसमेत खुलाई सूचना दिई निजलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्न मौका दिनुपर्नेछ । त्यस्तो सूचना दिँदा लगाइएको आरोप स्पष्टरूपले किटिएको हुनुपर्दछ र प्रत्येक आरोप कुन कुरा र कारणमा आधारित छ सोसमेत

खुलाउनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ ले प्रहरी जवानलाई “तल्लो पद वा तल्लो टाइम स्केल वा तल्लो टाइम स्केलको तल्लो स्केलमा घट्टा गर्ने” सजाय दिने अधिकारी सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षक र पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीमा सम्बन्धित प्रहरी नायब महानिरीक्षकलाई तोकिएको देखिन्छ ।

६. अब यी निवेदकलाई भएको विभागीय कारवाही प्रक्रियाका सम्बन्धमा हेर्दा मिति २०६८।५।१ गते २१:०० बजेको समयमा महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यालय परिचालन कक्षको डिउटी चेक जाँच गर्ने क्रममा यी निवेदकले १०० नं.को हटलाइन फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा स्नुकर गेम खेलिरहेको हुँदा यी निवेदकलाई कारवाही गरी पाउँ भनी सिफ्ट इन्चार्जले मिति २०६८।५।२ गते पेस गरेको प्रतिवेदनबाट यी निवेदकउपर विभागीय कारवाही प्रारम्भ भएको देखिन्छ । कारवाहीको लागि प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि “कन्ट्रोल जस्तो संवेदनशील डिउटीमा रहेको १०० नं. को अति संवेदनशील फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा गेम खेलनुपर्ने कारण र दिइएको जिम्मेवारी पूरा नगरी लापरवाही गरेको हुँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम किन कारवाही नगर्ने” भनी निवेदकलाई मिति २०६८।५।२ गते स्पष्टीकरण सोधिएकोमा यी निवेदकले डिउटीको समयमा १०० नं.को फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा गेम खेलनु आफूबाट गल्ती भएको स्वीकारी अब उप्रान्त गल्ती नदोहोरिने हुँदा एकपटक सुधने मौका पाउँ भनी स्पष्टीकरण पेस गरेको देखिन्छ ।

७. तत्पश्चात् संवेदनशील डिउटीमा रहेको १०० नं.को अति संवेदनशील फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा गेम खेलिरहेको र आफूले गरेको गल्तीसमेत स्वीकार गरेकोले दिएको जिम्मेवारी पूरा नगरी जिम्मेवारीप्रति लापरवाही एवम् अनुशासनहीन कार्य गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को परिच्छेद ९ को नियम ८७ को देहाय (क) (ग) र (ङ) को कसुर गरेकोले ऐ.नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (ङ) बमोजिम कारवाही किन नगर्ने भनी सजायसमेत प्रस्ताव गरी यी निवेदकलाई मिति २०६८।५।६ मा पुनः स्पष्टीकरण मागिएको तथा यी निवेदकले आफूबाट गल्ती भएको स्वीकार गरी एकपटक सुध्रने मौका पाउँ भन्ने जवाफ पेस गरेको मिसिल संलग्न कारवाहीसम्बन्धी निर्णय पर्चाको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ।

८. यी निवेदकलाई प्रहरी नियमावलीको नियम ८७ को देहाय (क) सन्तोषजनकरूपमा कर्तव्य पालना नगरेको, (ग) आचरणसम्बन्धी नियमहरू उल्लङ्घन गरेको र (ङ) दिएको आदेश निर्देशन नमानेको वा कार्यान्वयन नगरेको भन्ने आधार उल्लेख गरी सजाय प्रस्ताव गरी निवेदकबाट पुनः स्पष्टीकरण माग गरेको देखिन्छ। प्रहरी नियमावली, २०४९ ले प्रहरी कर्मचारीले निर्वाह गर्नुपर्ने भनी व्यवस्था गरेको आचरणको उल्लङ्घन गरेको तथ्यलाई यी निवेदकले अन्यथा भन्न नसकी पटकपटक सफाइको मौकासमेत दिएकोमा आफूबाट गल्ती भएको भनी आफ्नो भएको व्यहोरा उल्लेख गरी यी निवेदकले आफ्नो सफाइसमेत पेस गरेको पाइयो।

सोही स्पष्टीकरणको आधारमा यी निवेदकलाई आफ्नो पदीय जिम्मेवारीप्रति लापरवाही गरी आचरणहरूको उल्लङ्घन गरेको कसुरमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ ले निर्धारण गरेबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरी सफाइको मौका दिई निजलाई प्रहरी नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (ङ) बमोजिम प्रहरी उपरीक्षकबाट तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा गर्ने गरी सजाय भएको देखिन्छ।

९. यी निवेदक प्रहरी जवान दर्जाको प्रहरी कर्मचारी भएको र निजको हकमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४ को देहाय (ङ) बमोजिम तल्लो पद वा तल्लो टाइम स्केल वा तल्लो टाइम स्केलको तल्लो स्केलमा घटुवा गर्ने प्रकृतिको सजाय गर्ने अधिकारीमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ ले सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षकलाई र पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीमा सम्बन्धित प्रहरी नायब महानिरीक्षकलाई तोकेको देखिन्छ। प्रहरी नियमावली बमोजिम यी निवेदकलाई नियम ८४ को देहाय (ङ) बमोजिमको सजाय गर्न अधिकार प्राप्त उल्लिखित अधिकारीहरूले नै प्रहरी नियमावलीले तोकेबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरी कारवाही गरेको देखिन आँउछ। यी निवेदकले आफूउपर भएको विभागीय कारवाहीका सम्बन्धमा प्रहरी नियमावली, २०४९ मा भएको व्यवस्था बमोजिम पुनरावेदन गरी पुनरावेदन तहबाट पनि तोकिएबमोजिमको अधिकारीबाट निर्णय भएको छ। यसरी यी निवेदकलाई विभागीय कारवाही गर्दा प्रहरी नियमावली, २०४९ ले तोकेबमोजिम कारवाही

प्रक्रिया अवलम्बन गर्दा सफाइको मौका दिई स्पष्टीकरण माग गरी उक्त नियमावलीले दिएको अधिकार प्रयोग गरी कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारी प्रहरी उपरीक्षकबाट निर्णय गरेको देखिँदा निवेदकउपरको विभागीय कारवाहीमा कानूनी त्रुटि रहेको देखिन आएन । निवेदक स्वयम्ले पनि निजउपरको विभागीय कारवाही प्रक्रियामा कानूनी त्रुटि रहेको भन्न सकेको पनि देखिँदैन ।

१०. निवेदकले आफूलाई तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा गर्ने गरी प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६८।५।९ गते भएको निर्णय र सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६९।६।१ गते भएको निर्णयबमोजिम भएको विभागीय कारवाही गर्दा एक्कासी ठूलो सजाय गरियो, सामान्य नसीहत वा शारीरिक थकाई हुने प्रकृतिको सजाय हुनुपर्दथ्यो भनी जिकिरसम्म लिएको देखिन्छ । निवेदकले आफूउपरको विभागीय कारवाही प्रक्रियामा सहभागी भई आफ्नो भएको सफाइ पेस गर्दा तोकिएको जिम्मेवारी निर्वाहमा आफूले लापरवाही गरी कसुर गरेको स्वीकार गरेको अवस्थामा कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट तोकिएबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरी कानूनबमोजिम विभागीय सजाय भएकोमा आफूलाई अन्य प्रकारको सजाय गर्नुपर्ने भन्ने जिकिरसम्म लिएको छ । विभागीय कारवाही भएको प्रहरी कर्मचारी स्वयम्ले चाहेको वा रोजेको सजाय मात्र गरिनुपर्ने जिकिर लिनुको कुनै कानूनी आधार रहेको देखाउन सकेको नहुनाले सजाय गर्न पाउने अधिकार भएको अधिकारीले

प्रहरी नियमावलीमा तोकिएको अनेक सजायमध्ये अवस्था अनुसार कुनै पनि सजाय गर्न सक्षम रहेको हुँदा सोमध्ये तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा गर्ने सजाय गरेकोलाई अन्यथा भन्न मिल्ने हुँदैन । प्रक्रियागत त्रुटि भएको वा प्रतिवादको मौका नदिएको वा गैरकानूनी तरिकाबाट विभागीय कारवाही गर्ने अधिकारीबाट स्पष्टीकरण नमागिएको वा तोकिएको अधिकारीबाहेक अन्य अधिकारीबाट सजाय गरिएको लगायत कानूनी त्रुटि भएको अवस्थामा मात्र सो निर्णय त्रुटिपूर्ण भएको मान्न मिल्ने र रिट क्षेत्राधिकारबाट हेरिने हुन्छ । माथि विभिन्न प्रकरणमा गरिएको विवेचनासमेतबाट यी निवेदकउपरको विभागीय कारवाही प्रक्रियामा कानूनी त्रुटि रहेको नदेखिएको र निवेदक स्वयम्ले पनि आफ्नो कर्तव्य पालनामा गल्ती भई पदीय आचरण उल्लङ्घन गरेको स्वीकार गरी रहेको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट विभागीय कारवाही गरी कानूनबमोजिम सजाय निर्धारण गरिएको सम्बन्धमा रिट क्षेत्राधिकारबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने हुँदा निवेदकको उक्त जिकिरका सम्बन्धमा थप विचार गरिरहनु परेन ।

११. अतः माथि विवेचित आधार र कारणहरूबाट यी निवेदक प्रहरी सङ्गठनको कर्मचारी भएको र अति संवेदनशील जिम्मेवारीमा रहेको अवस्थामा लापरवाहीपूर्ण तरिकाले आफ्नो जिम्मेवारी निर्वाह नगरी आफ्नो पदीय जिम्मेवारी र आचरणको उल्लङ्घन गरेको अवस्थामा प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम तोकिएको अधिकारीले तोकिएबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को

नियम ८४(ड) बमोजिम सजाय गरेको देखिएको र निज निवेदकले प्रहरी कन्ट्रोलको १०० नं. को आपत्कालीन डिउटीमा खटेको बेलामा फोनलाई होल्डमा राखी कम्प्युटरमा स्नुकर खेलेको पाइएको भन्ने आरोपमा सो कार्य निजले गरेको भनी आफ्नो स्पष्टीकरणमा स्वीकार गरेको देखिँदा निजलाई तल्लो टाइम स्केलमा घटुवा अर्थात् ग्रेड घटाएको निर्णयमा कुनै कानूनी त्रुटि विद्यमान रहेको नदेखिँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदैनू।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.गिरीश चन्द्र लाल

इति संवत् २०७१ साल असार १६ रोज २ शुभम्।
इजलास अधिकृत: भद्रकाली पोखरेल

निर्णय नं. ११७९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७१।१।३०।३
०७०-WO-०३४४

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश।

निवेदक : साविक मोरङ जिल्ला, हैचा गाउँ
विकास समिति वडा नं. ८ हाल काठमाडौं
जिल्ला, कपन गाउँ विकास समिति वडा
नं. ३ घर भई परराष्ट्र मन्त्रालयको शाखा
अधिकृत पदमा कार्यरत रहेका बखत
नियुक्ति रद्द गरिएका लेखनाथ भट्टराई
विरूद्ध

विपक्षी : लोक सेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय,
अनामनगर काठमाडौंसमेत

- निवेदकलाई भएको भनिएको विभागीय सजाय अब कायम नरहेको र कानूनबमोजिम छनौट भई पदस्थापन पनि भै सकेको व्यक्तिलाई पूर्ववत् अवस्थामा काम गर्न दिनुपर्नेमा उक्त विज्ञापित पदमा निज निवेदकको उम्मेद्वारी तत्काल कायम नरहेको अर्थ गरी निवेदकले पाइसकेको शाखा अधिकृत पदको

नियुक्तिलाई नै बदर गर्ने गरेको लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१० को निर्णय र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०७०/६/१४ को निर्णय निजामती सेवा ऐनको दफा २२ र २२क को अनुकूल नरहेकाले उक्त निर्णयहरू कानूनसङ्गत नदेखिने।

(प्रकरण नं. ८)

- विभागीय सजाय हुने निर्णय भएको व्यक्तिलाई सो सजाय अन्तिम हुन नदिई सोअघि नै लोक सेवा आयोगले वैकल्पिक सूचीका व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्दछ र विभागीय सजाय बदर हुन्छ भने त्यस्तो जटिलताको लागि वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्ति दिने निकाय लोक सेवा आयोग नै जिम्मेवार हुनपर्ने अवस्था आउँने।

(प्रकरण नं. १०)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरि उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता महेशकुमार नेपाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता महेश शर्मा पौडेल र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता मदनबहादुर धामी, विद्वान् अधिवक्ता खगेन्द्र अधिकारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लोक सेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा १४
- निजामती सेवा ऐनको दफा २२

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश निम्नबमोजिम छ :

म निवेदक मिति २०५९/४/५ मा राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीमा नियुक्त भएको र लोक सेवा आयोगबाट प्रकाशित सूचना नं. ६२१/०६९/७०, विज्ञापन नं. ३०४२/०६९/७० अनुरूप सामान्य प्रशासन समूहको शाखा अधिकृत पदमा लिखित परीक्षा र अन्तर्वार्तासमेतबाट छनौट भई नियुक्तिका लागि मिति २०७०/४/३१ मा सिफारिस भयो। सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट मिति २०७०/४/३२ मा नेपाल प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह, शाखा अधिकृत पदमा परराष्ट्र मन्त्रालयमा मेरो नियुक्ति तथा पदस्थापन भएको हो। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंको च.नं. ४२०, मिति २०७०/५/१६ को रवानापत्र अनुरूप परराष्ट्र मन्त्रालयमा म हाजिर भई कार्यरत् रहेकोमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२बमोजिम बहुवाका लागि सम्भाव्य उम्मेदवार कायम रहेको

नदेखिँदा मिति २०७०/४/३१ मा प्रकाशित नतिजाबमोजिम गरिएको बढुवा सिफारिस रद्द गर्ने र नियुक्ति पाइसकेको भए नियुक्ति रद्द गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाउने गरी मिति २०७०/६/१० मा निर्णय भएको भनी लोक सेवा आयोगबाट मेरो नियुक्ति रद्द गरिएको छ । सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट च.नं.७७, मिति २०७०/६/१५ को पत्रबाट जानकारी गराइयो ।

म निवेदक इचङ्गुनारायण गा.वि.स. मा कार्यरत रहँदा जग्गा दर्ता गर्न दिएको सिफारिसको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट विभागीय कारवाही गर्न लेखी पठाएअनुरूप जिल्ला विकास समिति, काठमाडौंले मलाई २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने गरी मिति २०७०/४/२९ मा आदेश गरेकोमा सो आदेशउपर प्रशासकीय अदालतमा पुनरावेदन दर्ता गरेको हो । प्रशासकीय अदालतमा उक्त मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा आन्तरिक प्रतियोगिताबाट भएको मेरो बढुवा रद्द गर्ने गरी विपक्षी लोक सेवा आयोगबाट भएको निर्णय र विपक्षी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको निर्णयबाट मेरो संवैधानिक तथा कानूनी हकमा असर पर्न गएको छ ।

निजामती सेवा ऐन (संशोधन सहित), २०४९ को दफा २२बमोजिम म निवेदक बढुवाका लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन अयोग्य भएको अवस्था छैन । दरखास्त दिँदाको बखत कुनै पनि अयोग्यता नभएकै कारण मेरो दरखास्त स्वीकृत गरी मलाई आन्तरिक प्रतियोगितामा सामेल गराई विपक्षी आयोगबाट लिखित परीक्षा तथा

अन्तर्वार्तासमेतमा छनौट प्रक्रियाबाट सिफारिस गरी शाखा अधिकृत पदमा बढुवा गरेको हो । बढुवा प्रक्रिया सम्पन्न भएपछि मात्र मेरो २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने आदेश भएको हुँदा प्रक्रिया सम्पन्न भइसकेपछिको विभागीय कारवाही पछि हुने बढुवामा मात्र आकृष्ट हुनेमा भइसकेको बढुवा रद्द गर्ने गरी भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ । अन्तर्वार्ता मितिसम्म दफा २२ मा उल्लिखित कुनै अवस्था पनि उत्पन्न भएको छैन । लोक सेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा १४ को कानूनी व्यवस्था अनुरूप मैले पेस गरेको विवरण गलत हो भनी आयोगले भन्न सकेको पनि छैन । मेरो नियुक्ति रद्द गर्दा सुनुवाइको मौकासमेत प्रदान गरेको छैन । वैकल्पिक उम्मेद्वारका रूपमा रहेका विपक्षी गौतम पंजानीलाई लोक सेवा आयोग नियमावली, २०६७ को नियम ३४ ले तोकेको पूर्वसर्तहरूको विद्यमानता बेगर नै सिफारिस गरी निजलाई नियुक्ति दिइएको छ ।

अतः माथिका प्रकरणहरूमा उल्लिखित कानून र तथ्यका आधारमा विपक्षीहरूको कार्य र निर्णयबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवम् निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीद्वारा प्रदत्त कानूनी हक हनन् भएको हुँदा लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१० को निर्णय, सूचना नं. २७५/०७०/७१ को सूचना, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई लेखिएको मिति २०७०/६/१३ को पत्र, उक्त मन्त्रालयको मिति २०७०/६/१४ को निर्णय र मिति २०७०/६/१५ को पत्रलगायतका कार्य र निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी

निवेदकलाई मिति २०७०/४/३२ को नियुक्ति तथा पदस्थापन पत्रबमोजिमको पदमा यथावतरूपमा कामकाज गर्न दिनु दिलाउनु र नियुक्ति रद्द गरी कामकाज गर्न दिनु दिलाउनु र नियुक्ति रद्द गरी काम गर्न रोक लगाएका मितिदेखि नै निवेदकलाई हाजिर गराई तलब भत्तालगायत सम्पूर्ण सुविधा दिलाउनु साथै निर्णय नभएसम्मका लागि अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी लोक सेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालय, काठमाडौंसमेतका सरकारी निकायहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पठाइदिनु र निवेदकको मागबमोजिम आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्ष गौतम पंजानीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु । प्रस्तुत रिट निवेदनमा माग गरिएको अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा विचार गर्दा, अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विपक्षीलाई समेत राखी छलफल गर्नु उपयुक्त देखिएकोले सो सम्बन्धमा छलफल गर्न मिति २०७०/८/२८ को पेसी

तोकी छलफलको लागि विपक्षीहरूमध्ये गौतम पंजानीको हकमा आफैं वा कानूनबमोजिम प्रतिनिधिमार्फत र अन्य विपक्षीहरूको हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

निवेदक लेखनाथ भट्टराई इचङ्गुनारायण गा.वि.स. को सचिव पदमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा जग्गा दर्ता गर्ने सम्बन्धमा दिएको सिफारिस सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट अनुसन्धान भई यस कार्यालयमा मिति २०६८/३/७ मा विभागीय कारवाही गर्न लेखी आएकोले निज लेखनाथ भट्टराईलाई निजामती सेवा ऐन अनुसार ७ दिनको म्याद दिई सफाइ माग गरिएकोमा निजले पटकपटक बेग्लाबेग्लै व्यहोराको सिफारिस गरेको कुरा स्वीकार गरेको कारणबाट निजामती सेवा ऐन, २०४९ (संशोधन सहित) को दफा ६०(क) अनुसार सम्पादन गरेको कार्य सन्तोषजनक नभएको हुँदा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५९ को खण्ड क(२) अनुसार २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने सजाय प्रस्ताव गरी सो सजाय गर्नको निमित्त सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको मिति २०७०/४/२२ को पत्रसाथ र लोक सेवा आयोगबाट परामर्श प्राप्त भएअनुसार निज गा.वि.स.सचिव विपक्षी लेखनाथ भट्टराईलाई निजामती सेवा ऐन, २०४९ (संशोधन सहित) को दफा ५९ को खण्ड क(२) बमोजिम २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने सजाय दिने निर्णय यस जिल्ला विकास समिति, कार्यालयले गरेको हो ।

उक्त निर्णय र काम कारवाहीबाट विपक्षीको कुनै हक हनन् नभएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला विकास समिति, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

लोक सेवा आयोगको प.सं. २१९(५)/०७०/७१, मिति २०७०/४/३२ को सिफारिसपत्रका आधारमा नेपाल सरकारको मिति २०७०/४/३२ को निर्णय अनुसार नेपाल प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह, रा.प. तृतीय श्रेणीमा निवेदक लेखनाथ भट्टराईलाई बढुवा नियुक्ति गरी परराष्ट्र मन्त्रालय वा अन्तर्गत पदस्थापन गरिएको थियो । लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१३ को पत्रबाट निज लेखनाथ भट्टराईको सिफारिस रद्द गरिएको सूचना संलग्न गरी नियुक्ति दिइसकेको भए सोसमेत रद्द गर्न लेखी आएकोले यस मन्त्रालयबाट निवेदकको नियुक्ति रद्द गरिएको हो । निजामती सेवाको पदमा नियुक्तिको निमित्त उपयुक्त उम्मेद्वार छनौट गर्ने संवैधानिक निकायको रूपमा रहेको लोक सेवा आयोगबाट नियुक्तिको लागि सिफारिस भई आएका व्यक्तिलाई नियुक्ति दिने र सिफारिस रद्द भई आएको व्यक्तिको नियुक्ति भइसकेको भए नियुक्ति रद्द गर्ने यस मन्त्रालयको कार्य कानून अनुरूप नै छ । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ बमोजिमको अवस्था विद्यमान भएमा त्यस्तो व्यक्ति बढुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन नपाउने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको देखिँदा बढुवा रोक्का भएको अवधिभर निवेदक सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन सक्ने नदेखिँदा रिट जारी हुनुपर्ने होइन, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको

सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

यस आयोगबाट मिति २०७०/४/३१ मा प्रकाशित नतिजा अनुसार नेपाल प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह, रा.प. तृतीय श्रेणीको पदका लागि आन्तरिक प्रतियोगितामार्फत हुने बढुवाको लागि लेखनाथ भट्टराई सिफारिस भएका हुन् । मिति २०७०/४/२९ मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंबाट २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने गरी सजाय भएको कुरा आयोगलाई समयमै सञ्चार हुन सकेन । आयोगको मिति २०७०/४/३१ मा निज विपक्षीसमेतको नाम सिफारिस हुन गयो । सो सिफारिस भइसकेपश्चात् निजलाई २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने गरी विभागीय सजाय भएको कुरा थाहा जानकारी हुन आयो । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ मा बढुवा रोक्का भएको अवधिभर बढुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन नपाउने व्यवस्था रहेको छ । रिट निवेदकउपर विभागीय कारवाही भएको मिति २०७०/४/२९ पश्चात् निज यस आयोगको विज्ञापन नं. ३०४२/०६९/७० को लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार कायम नरहने कानूनी व्यवस्थाका आधारमा आयोगको मिति २०७०/६/१० को बैठकबाट निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ बमोजिम निज बढुवाका लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार कायम रहेको नदेखिँदा निजलाई मिति २०७०/४/३१ मा प्रकाशित नतिजाबमोजिम गरिएको बढुवाको सिफारिस र नियुक्ति पाइसकेको भए नियुक्ति रद्द गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाउने निर्णय भएको हो । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ को व्यवस्थाको

प्रचलनका लागि गरिएको आयोगको उल्लिखित मिति २०७०/६/१० को निर्णय कानूनबमोजिमकै निर्णय हुँदा बदर हुनुपर्ने होइन । ऐनको दफा २२ अनुसार बहुवा रोक्का भएको व्यक्ति सो अवधिभर सम्भाव्य उम्मेदवार हुन सक्तैन । निज विपक्षी आयोगको विज्ञापन नं. ३०४२/०६९/७० का लागि प्रथम दृष्टिमाै सम्भाव्य उम्मेदवार कायम नरहेको अवस्थामा निजको पुनरावेदनउपरको निर्णय कुर्नुपर्ने भन्ने भनाइसँग सहमत हुन सकिँदैन । अतः आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको लोक सेवा आयोगको लिखित जवाफ ।

सामान्य प्रशासन समूहका कर्मचारीको बहुवाको सिफारिसमा परेको उजुरीउपर लोक सेवा आयोगबाट निर्णय हुने व्यवस्था रहेको हुँदा अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारीबाट भए गरेका काम कारवाहीलाई अन्यथा भन्न नसकिने र सो विषयमा यस मन्त्रालयको कुनै भूमिका नरहने भएकोले यस मन्त्रालयको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको परराष्ट्र मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी लेखनाथ भट्टराईले पदीय कार्य सम्पादन गर्दा कानूनले गर्न नहुने काम गरी स्वयम्लाई दण्डको घेरा (Punishment Zone) मा प्रवेश गराएका कारण निजलाई २ वर्ष बहुवा रोक्काको सजाय भएको र माथिल्लो पदमा बहुवा हुन अयोग्य भएको हो । बहुवा रोक्का भई सम्भाव्य उम्मेदवार नै नरहेकोलाई बहुवा सिफारिस गर्नेलगायतका कामकारवाही आफैँमा कानूनी मान्यता शून्य छन् । निवेदकले निर्णय बदर

माग गर्दैमा संवैधानिक एवम् कानूनी प्रक्रियाद्वारा सिर्जित एवम् संरक्षित मेरो हक अन्यथा हुने होइन । निज निवेदकले आफू बहुवाको लागि योग्य उम्मेदवार नभएको व्यहोरा आफ्नो जानकारी छँदाछँदै कानूनसङ्गतढङ्गले प्रस्तुत नभई नियुक्तिपत्र लिएको र उक्त सिफारिस तथा नियुक्तिपत्र कानूनले नै कायम नरहने अवस्थामा साविकको नायब सुब्बा पदमा हाजिर गराइ पाउँ भनी निवेदन दिई भएका काम कारवाहीबाट निजले बहुवा प्रतियोगितासम्बन्धी सम्पूर्ण कुरा व्यवहारबाट परित्याग गरिसकेको छ । विभागीय सजायको आदेश विरूद्ध निज निवेदकले दिएको पुनरावेदन किनारा लागी नसकेको अवस्थाबाट निजको कुनै हक आघात भएको छैन । लोक सेवा आयोगले पनि सजायको परामर्श दिइसकेको अवस्था छ । यसकारण निज निवेदक माथिल्लो पदमा बहुवाका लागि सैद्धान्तिकरूपले अयोग्य भइसकेको अवस्था छ । कानूनबमोजिमको सजाय भुक्तान नभएसम्म असल शासन एवम् प्रशासनिक कानूनका मान्य सिद्धान्तले पनि निवेदक बहुवाका घेरा (Promotability Zone) भित्र पर्न सक्तैनन् । संविधानको धारा १२०(३) अन्तर्गत साधिकार निकायबाट भएको निर्णय बदर नभएसम्म बहुवासम्बन्धी अन्य कामकारवाही बदर हुन सक्ने अवस्था छैन । विपक्षीले लिएको नियुक्तिपत्र आफैँमा दूषित छ । त्यसलाई नियुक्तिपत्र भन्न मिल्दैन । बहुवा सिफारिस एवम् प्रक्रिया सम्पन्न हुनुअगावै सजाय भैसकेको छ । हकै सिर्जना नभएकोमा सुनुवाइको मौका दिनुपर्ने होइन । विभागीय सजाय गर्दा नै सो मौका

दिइएको र कानूनले उम्मेद्वार नै कायम नरहेकाले प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको हक हनन् भयो भन्न मिल्दैन । अतः उल्लेख गरेअनुसार लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१० को निर्णय सूचना नं. २७५/०७०/७१, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई लेखिएको मिति २०७०/६/१३ को पत्र, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०७०/६/१४ को निर्णय र मिति २०७०/६/१५ को पत्रलगायत तत्पश्चात्का काम कारवाहीमा कुनै संवैधानिक एवम् कानूनी त्रुटि नरहनुका साथै हकै स्थापित नभएको विषयमा हक हो भनी पर्न आएको निवेदन दूषित रहेकोले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गौतम पंजानीको लिखित जवाफ ।

यसमा विभागीय कारवाही भएको कारण देखाई लोक सेवा आयोगले सिफारिस रद्द गरेको तर सो विभागीय कारवाहीसम्बन्धी निर्णय प्रशासकीय अदालतबाट मिति २०७०/९/२९ मा बदर भइसकेको भनी निवेदकतर्फबाट रहनुभएका कानून व्यवसायीले उक्त निर्णयको छाँयाप्रति इजलाससमक्ष पेस गर्नुभएकोले उक्त मुद्दाको मिसिल प्रशासकीय अदालतबाट झिकाई अर्को दिन छलफलको लागि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदनपत्रलगायत मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेरियो । यसमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरि उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता श्री महेशकुमार नेपालले निवेदकलाई उक्त सजाय हुने आदेश हुनुपूर्व नै निजको बहुवाको

प्रक्रिया सम्पन्न भइसकेको थियो, अगाडि नै भएको बहुवामा पछि गएर भएको विभागीय सजायलाई आधार लिई नियुक्ति नै रद्द गर्न कानूनसङ्गत र तर्कसङ्गत हुँदैन । अतः भइसकेको बहुवा रद्द गर्ने गरी भएको विपक्षीको निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकोले रिट जारी हुनुपर्ने भनी बहस गर्नुभयो ।

नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेल र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री मदनबहादुर धामीले लोक सेवा आयोगबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत छ, आयोगलाई उक्त निर्णय गर्ने अधिकार निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ ले प्रष्टरूपमा प्रदान गरेको छ, उक्त दफा २२ बमोजिमको अवस्था विद्यमान भएको हुँदा बहुवाका लागि निवेदक सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन सक्ने भएबाट निवेदन दावीबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन भनी र विपक्षी गौतम पंजानीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री खगेन्द्र अधिकारीले बहुवा रोक्काको सजाय भएको जानकारी निवेदकले पाइसकेपछि निज बहुवाका लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन सक्तैनन्, संवैधानिक एवम् कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी वैकल्पिक उम्मेद्वार गौतम पंजानीको सिर्जित र संरक्षित भएको हक अन्यथा हुने होइन, निवेदक दण्डको घेरा (Punishment Zone) भित्र परिसकेकोले बहुवाको घेरा (Promotability Zone) भित्र पार्न नमिल्ने भएबाट रिट जारी हुनुपर्ने होइन भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता, विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता, विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता र

विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरसमेत सुनी रिट निवेदन दावीबमोजिम रिट जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचारगर्दा लोक सेवा आयोगबाट प्रकाशित आन्तरिक प्रतियोगितात्मक बढुवा गर्ने विज्ञापन अनुरूप शाखा अधिकृत पदको परीक्षामा सामेल भई छनौट र नियुक्ति सिफारिस भई परराष्ट्र मन्त्रालयमा हाजिर भइसकेपछि उक्त नियुक्ति हुनुपूर्व र उल्लिखित परीक्षामा सामेल भइसकेपछिकै बीचमा मलाई २ वर्ष बढुवा रोक्काको निर्णय भएको भनी उक्त नियुक्ति नै रद्द गर्ने गरी भएको मिति २०७०/४/२९ को जिल्ला विकास समिति, काठमाडौंको निर्णयबमोजिम लोक सेवा आयोग र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको निर्णय र पत्राचारबाट मेरो बढुवा रद्द गरी वैकल्पिक उम्मेद्वारलाई नियुक्ति दिएकोले उक्त निर्णय र पत्राचारहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पदस्थापनबमोजिम यथावत् काम गर्न दिनु दिलाउनु भन्ने परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दावी रहेछ ।

३. निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ मा निलम्बन भएकोमा निलम्बन भएको अवधिभर, बढुवा रोक्का भएकोमा रोक्का भएको अवधिभर, तलब वृद्धि रोक्का भएकोमा रोक्का भएको अवधिभर र सेवा वा समूह परिवर्तन गरेको कर्मचारी भए तीन वर्ष र आफैँले निवेदन दिई सेवा वा समूह परिवर्तन गरेको भए पाँच वर्षको अवधिभर निजामती कर्मचारी बढुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन नपाउने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र ऐ. ऐनको दफा २२क मा “कुनै

निजामती कर्मचारीको बढुवाको लागि सिफारिस भइसकेपछि बढुवा नियुक्ति नपाउन्जेल निलम्बन वा बढुवा रोक्का वा तलब वृद्धि रोक्का भएमा उल्लिखित अवधिभर निजको बढुवा नियुक्ति रोक्का गरिनेछ र निलम्बनबाट निजले सफाइ पाएमा वा रोक्का अवधि समाप्त भएपछि निज निलम्बन वा रोक्का नभएसरह मानी नियुक्ति दिई जेष्ठतामात्र कायम गरिनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोदेखिन्छ। लोक सेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा १४(३)मा “आयोगको विज्ञापनबमोजिमको परीक्षामा उम्मेद्वार हुन कुनै व्यक्तिले पेस गरेको कुनै विवरण झुठ्ठा वा गलत प्रमाणित भएमा आयोगले त्यस्तो उम्मेद्वारको दरखास्त वा परीक्षा वा अन्तर्वार्ता वा नियुक्तिको सिफारिस रद्द गर्न सक्नेछ र निजले नियुक्ति पाइसकेको भए प्रचलित कानूनबमोजिम आवश्यक कारवाही चलाउन सम्बन्धित निकायमा सिफारिस पठाउन सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइयो ।

४. उल्लिखित कानूनी प्रावधानका आधारमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ बमोजिम यी निवेदक बढुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार हुन नपाउने अवस्थाको विद्यमानता देखिएको नभई बढुवाको परीक्षामा सामेल भै सकेपश्चात्को समयमा निवेदकको २ वर्ष बढुवा रोक्का गर्ने निर्णय भएको देखियो । साथै लोक सेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा १४ बमोजिम निवेदकले झुठ्ठा विवरण पेस गरेको अवस्था पनि विद्यमान भएको देखिन आएको छैन ।

५. प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदक लेखनाथ भट्टराई लोक सेवा आयोगको मिति २०६९/८/२७

को विज्ञापनबाट उम्मेद्वार भै विवादित शाखा अधिकृत पदको परीक्षामा सामेल हुँदासम्म निवेदकलाई विभागीय सजाय भएको अवस्था देखिँदैन । लोक सेवा आयोगबाट विज्ञापित प्रतियोगितात्मक परीक्षामा सामेल भई मिति २०७०/४/२८ मा अन्तर्वार्ता सम्पन्न भएको मिसिल संलग्न कागजात र निवेदनपत्रबाट खुल्लुन आउँछ । यी निवेदकलाई विभागीय सजायको रूपमा २ वर्ष बढुवा रोक्का मिति २०७०/४/२९ मा जिल्ला विकास समिति, काठमाडौंको निर्णयबाट भएको देखिन आयो । यसरी परीक्षामा सामेल भै सकेपश्चात् र नियुक्ति हुनुपूर्वको बीचमा यी निवेदकलाई विभागीय सजायको निर्णय भएको पाइयो । उक्त निर्णयउपर प्रशासकीय अदालतमा पुनरावेदन परी उक्त मिति २०७०/४/२९ मा भएको २ वर्ष बढुवा रोक्काको विभागीय सजाय हुने निर्णय प्रशासकीय अदालतबाट बदर भै सकेको मिसिल संलग्न उक्त अदालतको फैसलाबाट देखिन आयो ।

६. निवेदकले लोक सेवा आयोगबाट मिति २०७०/४/३२ को सिफारिसपत्रका आधारमा नेपाल सरकारको मिति २०७०/४/३२ को निर्णयानुसार शाखा अधिकृत पदमा नियुक्ति पाई पदस्थापन भई कार्यरत भएको अवस्था र सोअघि मिति २०७०/४/२९ मा भएको बढुवा रोक्काको विभागीय सजायको निर्णय प्रशासकीय अदालतबाट बदर भै सकेको स्थितिसमेत विचार गर्दा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २२ बमोजिम निज निवेदक बढुवाका लागि सम्भाव्य उम्मेद्वार रहेको भन्नु कानूनसङ्गत देखिएन ।

७. जिल्लाविकाससमिति, काठमाडौंबाट मिति २०७०/४/२९ मा विभागीय सजाय हुनुपूर्व कै मिति २०६९/८/२७ को लोक सेवा आयोगको विज्ञापनबमोजिम निवेदक उम्मेद्वार भै परीक्षामा सामेल भएको हुँदा सो विज्ञापनबमोजिमको उम्मेद्वारी र परीक्षामा सामेल हुने कार्य दूषित हो भन्न सकिने अवस्था देखिँदैन । निवेदकलाई जुन विभागीय सजाय भएको हो भनिएको छ सो सजाय नै पुनरावेदनको रोहमा बदर भएको अवस्थामा विभागीय सजाय र सोको असर बाँकी रही रहने अवस्था पनि देखिँदैन ।

८. निवेदकलाई भएको भनिएको विभागीय सजाय अब कायम नरहेको र कानूनबमोजिम छनौट भई पदस्थापन पनि भै सकेको व्यक्तिलाई पूर्ववत् अवस्थामा काम गर्न दिनुपर्नेमा उक्त विज्ञापित पदमा निज निवेदकको उम्मेद्वारी तत्काल कायम नरहेको अर्थ गरी निवेदकले पाइसकेको शाखा अधिकृत पदको नियुक्तिलाई नै बदर गर्ने गरेको लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१० को निर्णय र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०७०/६/१४ को निर्णय निजामती सेवा ऐनको दफा २२ र २२क को अनुकूल नरहेकोले उक्त निर्णयहरू कानूनसङ्गत देखिएन ।

९. विपक्षी गौतम पंजानीको हकमा निज उक्त विज्ञापनबमोजिमको परीक्षामा वैकल्पिक सूचीमा नाम प्रकाशित भएको देखिन्छ । निवेदकको नियुक्ति रद्द भएको अवस्थामा निवेदकको स्थानमा वैकल्पिक सफल उम्मेद्वारको हैसियतमा निज विपक्षीलाई नियुक्त

गरिएको देखिन्छ तर निवेदकको विभागीय सजाय नै बदर भएको अवस्थामा उक्त स्थानमा निवेदककै हक हुने हुँदा उक्त पद रिक्त मानी सोही पदमा अरू कसैको पदाधिकार कायम रही रहेको मान्न मिलेन । कुनै कर्मचारीलाई कार्यरत् अवस्थामा विभागीय कारवाही भए पनि त्यस्तो निर्णय अन्तिम हुनुपूर्व नै पदाधिकार रहेको पदमा स्थायी पदपूर्ति गर्ने र वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्ति गर्ने अवस्था देखिँदैन । अन्यथा कुनै पनि स्थायी कर्मचारीलाई सजाय हुनेबित्तिकै पुनरावेदनको निर्णयसम्म नपर्खी सट्टामा अर्को नियुक्ति गर्ने हो र पछि त्यस्तो सजाय नै बदर भएमा सट्टाको नियुक्ति बहाल रही रहनेछ भन्ने हो भने निजामती सेवामा जस्केलाबाट प्रवेश गर्ने गलत परम्परा बस्दछ ।

१०. विभागीय सजाय हुने निर्णय भएको व्यक्तिलाई सो सजाय अन्तिम हुन नदिई सोअघि नै लोक सेवा आयोगले वैकल्पिक सूचीका व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्दछ र विभागीय सजाय बदर हुन्छ भने त्यस्तो जटिलताको लागि वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्ति दिने निकाय लोक सेवा आयोग नै जिम्मेवार हुनपर्ने अवस्था आउँछ । अर्को शब्दमा अब प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी भएको कारणले विपक्षी गौतम पंजानीको पदस्थापनको सम्बन्धमा उक्त आयोगले नै निर्णय गर्ने कुरा देखिन्छ ।

११. तसर्थ, निवेदक लेखनाथ भट्टराई कानूनबमोजिम प्रतियोगिताबाट छनौट भई पदस्थापन पाई क्रियाशील भएको व्यक्ति देखिएको र निजउपरको विभागीय सजाय बहाल रहेको

नदेखिएको अवस्थामा निजको हकमा विपक्षी लोक सेवा आयोगको मिति २०७०/६/१० को र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०७०/६/१४ को निर्णय कायम रहन नसक्ने भै उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । निवेदकको पदाधिकार नै सुरक्षित रहेको अवस्थामा वैकल्पिक उम्मेदवार विपक्षी गौतम पंजानीलाई बिना कानूनी आधार पुरकरूपमै नियुक्ति दिँदैंमा निवेदकको हक प्रभावित नहुने हुनाले निवेदक लेखनाथ भट्टराईलाई मागबमोजिम पदस्थापन भएको पदमा पूर्ववत् कार्य गर्नसमेत दिनु भनी परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७१ साल वैशाख ३० गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : टीकाभूषण घिमिरे

निर्णय नं.९१८०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।१।२८।१
०६६-CI-०९३९

मुद्दा : बाटो कायम गरी पाउँ ।

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला भक्तपुर, छालिङ
गा.वि.स.वडा नं.२ घर भै हाल जिल्ला
ललितपुर, ललितपुर उपमहानगरपालिका
वडा नं.२० बस्ने केशव पुरी
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला ललितपुर, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं.२० बस्ने
किरण रिमालसमेत

- बन्डापत्रको छायाँप्रतिमा समेत सबै अंशियारहरूलाई आआफ्नो जग्गामा परेको जग्गामा आवतजावत गर्न सम्पूर्ण जग्गाको पूर्वतर्फबाट उत्तर आउने पर्खाल दक्षिण मूल सडक जग्गा ९ फिट चौडाको साझा बाटो भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरी बन्डापत्रमा सो बाटोको अवस्थिति जनाएको अवस्थामा बन्डापत्रको व्यहोरामा नै उक्त बाटोको

अवस्थितिका बारेमा उल्लेख गरी निजीरूपमा खोलेको बाटो आफ्नो उपभोगमा खोलेको बाटोलाई बिना कुनै कानूनी आधार बेगर सार्वजनिक भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- पुनरावेदक वादीले दावीको बाटोलाई सार्वजनिक कायम गरिपाउने मूल आधारका रूपमा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको परिपत्रलाईसमेत टेकेर निवेदन दिएकै आधारमा निजी प्रयोगका रूपमा खोलिएको बाटोलाई पुनरावेदक वादीले निवेदन दिएकै भरमा निजी प्रयोगको रूपमा भएको बाटोको अस्तित्व नै समाप्त हुने गरी परिपत्रको व्यहोराका आधारमा निजहरूको साम्पत्तिक अधिकारसमेत अतिक्रमण हुने गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्नु सार्वजनिक हित अनुकूलसमेत नहुने ।
- भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको एउटा प्रयोजनका लागि जारी भएको परिपत्रलाई नितान्त निजी प्रकृतिको बाटोमा लागू गर्नसमेत र निजी बाटोलाई सार्वजनिक बाटो कायम हुने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्था/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ

अधिवक्ता विश्वनाथप्रसाद उपाध्याय

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२

सुरू तहमा फैसला गर्ने कार्यालय :

मालपोत कार्यालय, ललितपुर

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.डा.श्री हरिवंश त्रिपाठी

मा.न्या.श्री मीरा खड्का

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन

अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।१।२४ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिमको निवेदन परी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट उक्त ऐनको दफा १२(१)(क) बमोजिम मिति २०६७।१।१५ मा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रोहमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवम् ठहर निम्नबमोजिम छ :

1. तथ्य खण्ड :

ललितपुर, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २०(क) कि.नं १३३ को ०-७-२-० मेरो एकलौटी हक भोगको जग्गामा जान दक्षिणतर्फको मुख्य सडकबाट उत्तर हुँदै कि.नं २६९, ४६२,

४६१, १९३, १९२, १९१, १९० र १८९ बाट अन्दाजी ९ फिटको साविकदेखि चल्दै आएको बाटो छ। सो बाटो प्रमाणित गर्दै विपक्षी अञ्जली श्रेष्ठले घर नक्सापास गरी घर निर्माण गर्नुभएको छ। सो बाटो परापूर्वदेखि चलिआएको र छिमेकीहरूले समेत प्रयोग गरी रहेको सार्वजनिक बाटोको हो भन्ने कुरा अञ्जली श्रेष्ठले घर नक्सा पास गर्दा भएको सर्जमिनबाट प्रमाणित छ। यस्तो बाटोमा यसअगाडि नक्सामा बाटो नदेखाई सर्तनामाको आधारमा जग्गामा बाटो खोली प्रयोग गरी आएको वा नक्सामा बाटो कित्ताकाट गरी व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको निजी बाटोलाई हाल सार्वजनिक प्रयोजनमा रहेको कारण सार्वजनिक कायम गरी पाउँ भनी कसैको सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा निवेदन पर्न आएमा मालपोत कार्यालयले सम्बन्धित व्यक्ति बुझी जग्गाको यथार्थ स्थिति देखिने प्राविधिक प्रतिवेदनसमेतको आधारमा व्यक्तिको नाममा रहेको त्यस्तो बाटोको सेस्ता खारेज गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्ने भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको च.नं.२१७५ मिति २०६२।१०।१४ को निर्देशन भएकोले सोही अनुसार सार्वजनिक बाटो कायम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको केशव पुरीको मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा परेको निवेदन।

निवेदनमा उल्लेख गरेको बाटो हाम्रो निजी बाटो हो। हामी अंशियारबीच अंश हुँदा सबैभन्दा दक्षिणको जग्गा नविनप्रसाद रिमालको अंश भागमा परेकोले अरू अंशियारको आफ्नो फाँटमा परेको जग्गामा जाने बाटो नहुँदा सबै अंशियारले आफ्नो अंश फाँटको जग्गाबाट पूर्वतर्फबाट ९

फिटको आफ्नो नम्बरी एवम् कम्पाउन्डभित्रबाटै नै निजी बाटो राखी सबै दाजु भाइलाई आआफ्नो जग्गामा आवतजावत गर्ने हक पुग्ने गरी सुविधाको लागि बाटो प्रयोगसम्म गरिएको हो । अञ्जली श्रेष्ठलाई हामीले जग्गा बिक्री गर्दा बाटो प्रयोग गर्न पाउने गरी नक्सापास गर्दैमा अन्यले प्रयोग गर्न पाउने गरी सो बाटो सार्वजनिक हुने होइन । हामी सबै अंशियारले आआफ्नो भागमा परेको जग्गामा आवतजावत गर्न सम्पूर्ण जग्गाको पूर्वतर्फबाट उत्तरतर्फ आफ्नै पर्खाल दक्षिण मूल सडक जग्गा ९ फिट चौडाको बाटो छोडी सो बाटोमा परेको जग्गा तत्तत् अंशियारले व्यहोर्ने गरी खोलिएको बाटो हो । भूमिसुधार व्यवस्था मन्त्रालयको निर्देशन कानूनतः हुन सक्तैन । तसर्थ, सार्वजनिक बाटो भन्न नमिल्ने हुँदा हाम्रो जग्गाको हाम्रो स्वीकृति र सहमति बेगर कित्ताकाट गर्न नहुने हुँदा विपक्षीको निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत किरण रिमालसमेत चारैजनाको तर्फबाट मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा परेको प्रतिउत्तरपत्र ।

2. मालपोत कार्यालय, ललितपुरबाट भएको निर्णय :

निवेदन दावीको बाटो जग्गाधनीहरूले बाटो कायम गर्न मन्जुर छ छैन भनी बुझ्दा सार्वजनिक बाटो कायम गर्न इन्कार गरी निवेदन पर्न आएको, साविक एउटै कित्ता कित्ताकाट भै उक्त जग्गामा जग्गाधनीहरूको प्रयोगमा मात्र बाटो रहेको देखिँदा दर्तावालाको मन्जुरीबिना सार्वजनिक बाटो कायम गर्न नमिल्ने हुँदा मिसिल तामेलीमा राखी दिने भन्नेसमेत मालपोत कार्यालय, ललितपुरको मिति २०६५।४।३० को

निर्णय ।

3. वादीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदन जिकिरको व्यहोरा :

मालपोत कार्यालयको निर्णयमा चित्त बुझेन । प्रतिवादीमध्येकी अञ्जली श्रेष्ठले नक्सापास गर्दा गरिएको सर्जमिनबाट उक्त जग्गा सार्वजनिक रहेको प्रमाणित भै रहेको र मालपोत कार्यालयको पत्रानुसार नापी निरीक्षकको प्रतिवेदनसमेतले ९ फिटको सार्वजनिक बाटो देखिइरहेको साथै निजी बाटो भनी कतै पनि परिभाषा र व्यवस्थासमेत नगरेको सन्दर्भमा बाटो भन्नासाथ कुनै पनि व्यक्तिको निजी नभई सार्वजनिक उद्देश्यबाट निर्माण गरेको बाटो हो भन्ने बुझिने हुँदा दावीको बाटोलाई सार्वजनिक कायम गरी पाउँ ।

4. पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलाको व्यहोरा :

नापी शाखा ललितपुरबाट खटिएका नापी निरीक्षक विनोदकुमार साहले स्थलगत निरीक्षण गरी मिति २०६५।२।५ मा पेस गरेको फिल्ड प्रतिवेदन हेर्दा पनि कि.नं २६९ समेतका ८ कित्ता जग्गाहरूको पूर्वतर्फ ९ फिटको बाटो देखिएको र सो बाटो सामूहिकरूपमा प्रयोग भएको र कि.नं २६९ को दक्षिण पूर्वतर्फबाट भित्र जाने बाटोमा जस्ता पाताको गेट देखिएको र अरू कित्ताहरूमा आआफ्नो जग्गामा प्रवेश गर्ने स्थानमा गेट तथा पर्खाल लगाएको देखिएको भन्नेसमेत उल्लेख भएबाट उल्लिखित जग्गाका दर्तावाला धनीहरूले जग्गाको उत्तरतर्फको

मूल प्रवेश विन्दुमा नै भित्र जाने बाटोमा गेट लगाई दर्तावालाहरूको सिमित प्रयोगको लागि साझा बाटाको रूपमा उक्त बाटो प्रयोग गरेको देखियो । त्यसरी आफ्नो व्यक्तिगत जग्गामा जग्गावालाले व्यक्तिगतरूपमा बाटोको रूपमा साझा प्रयोगको लागि छुट्टयाएको जग्गामा निर्वाधरूपमा सबैले सार्वजनिक बाटोको रूपमा प्रयोग गर्न पाउने कानूनी अधिकार रहे भएको दावीलाई न्यायोचित मान्न मिल्दैन । तसर्थ दर्तावालाको मन्जुरीबेगर दावीको बाटोलाई सार्वजनिक बाटो कायम गर्न नमिल्ने भनी मालपोत कार्यालय, ललितपुरले मिति २०६५।४।३० मा गरेको आदेश निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।१।२४ मा भएको फैसला ।

5. वादीका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको दोहोर्याई पाउँ निवेदनको व्यहोरा :

रजिस्ट्रेसन नम्बर ४१८ को मिति २०४०।५।१२ को पारित बन्डापत्रमा जग्गामा आवतजावत गर्न सम्पूर्ण जग्गाको पूर्वतर्फ आफ्नै पर्खाल, दक्षिणतर्फ मूल सडक जग्गा ९ फिट चौडाको साझा बाटो छाडी सो बाटोमा परेको जग्गाबाट अंशियारहरूले नै व्यहोर्ने गरी बाटो छाडेको कुरामा विवाद छैन । विपक्षीको निवेदनबाट बाटोको रूपमा दर्ता भएको जग्गाको लगत कट्टा गरी सार्वजनिकरूपमा दर्ता गर्ने निवेदन दिएको विषयमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ को उपदफा (४) ले तोकिएको समितिको सिफारिसमा मालपोत कार्यालयले लगत कट्टा गर्न

सक्ने हो । उक्त समितिको औचित्यलाई समाप्त गरी हुँदै नभएको निर्णय गर्ने अधिकार प्रयोग गरी निवेदक माग दावीलाई अस्वीकार गर्न मिल्दैन । विपक्षीहरूले बाटोको लागि भनी अंशबन्डाको लिखतमा उल्लेख गरेको जग्गा व्यक्तिको नाउँबाट लगत कट्टा गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्न नेपाल सरकारको निर्णयानुसार भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागले मिति २०६२।१०।१७ का दिन परिपत्र गरेको छ । सोही परिपत्रका आधारमा निवेदन गरेकोमा सो परिपत्र बदर नगरेसम्म उक्त परिपत्रको कार्यान्वयन गरी मेरो मागबमोजिम विपक्षीहरूको नाउँको निजी बाटोको लगत कट्टा गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्नुपर्नेमा सो नगरी माग दावीबमोजिम सार्वजनिक बाटो कायम गर्न नमिल्ने भनी तामेलीमा राख्ने गरी मालपोत कार्यालयबाट भएको आदेश त्रुटिपूर्ण छ । सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलासमेत मिलेको छैन ।

ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २० को वडा समितिको कार्यालयले मिति २०५१।१।७ का दिन दिएको सिफारिसपत्रका आधारमा भएको मुचुल्कासमेतलाई आधार मानी सिफारिस गरिएकोमा सोलाई ध्यान दिइएको छैन एवम् अञ्जली श्रेष्ठले घर बनाउने नक्सा पास गरी दावीको बाटो सार्वजनिक भएको कुरा उल्लेख भै पुष्टि भएको छ । मिति २०६२।१०।१७ को बाटो कायम गर्ने सम्बन्धमा गरिएको परिपत्रको प्रकरण नं. २ मा जारी गरिएको निर्देशनलाई मालपोत कार्यालयबाट अवज्ञा गरिएको छ । मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय कसले गरेको हो

सो केही खुलेको नदेखिएको, निर्णय गर्दा के कुन प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी निष्कर्षमा पुगिएको हो सोसमेतको मूल्याङ्कन नगरी विवादको अन्तिम निष्कर्ष र निर्णयमा नपुगी दर्तावालाको मन्जुरीबिना सार्वजनिक बाटो कायम गर्न मिलेन भनी भएको मालपोत कार्यालय, ललितपुरको आदेश निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित *नेकाप* २०५९, अड्क ४, पृष्ठ १९१, नि.नं ७०७९ समेतको त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी विपक्षीका नाउँमा कायम रहेको बाटोको लगत कट्टा गरी सार्वजनिक गरिपाउँ ।

6. यस अदालतबाट भएका आदेशको व्यहोरा :

सम्बन्धित सुरू, रेकर्ड र भए प्रमाण मिसिलसमेत झिकाई आएपछि पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६६।४।२७ मा भएको आदेश र आदेशबमोजिमका मिसिलहरू यसै मिसिल साथ संलग्न रहेको ।

मिति २०६२।१०।१७ को बाटो कायम गर्नेसम्बन्धी भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको पत्रमा उल्लिखित व्यहोराको परिप्रेक्ष्यमा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अ.बं. १८४क तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को व्याख्यात्मक त्रुटि देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ, नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालतबाट मिति २०६७।१।१५ मा भएको

आदेश ।

सोही आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भएको मिसिलबाट देखिएको एवम् आदेशानुसार प्रत्यर्थीहरूका नाममा म्याद जारी भै मुद्दामा पुर्पक्षमा रहेको मिसिलबाट देखिएको ।

7. विपक्षी अञ्जली श्रेष्ठका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पर्न आएको लिखित प्रतिवाद :

मेरो जग्गाका हाल प्रतिवादी बाबु बाजे सूर्यनाथ रिमालको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर न.पा.वडा नं.२ को कि.नं ६ को क्षेत्रफल ४-१०-० जग्गा निजका छोरा नातिहरूका बीच २०४० सालमा अंशबन्डा हुँदा सोही कित्ताबाट कित्ताकाट भएका जग्गामा आवतजावत गर्न आआफ्नो दर्ता स्वेस्ताभित्रको प्रतिउत्तरपत्रवालामध्येकी अञ्जली श्रेष्ठसमेतले सदा सर्वथा प्रयोग गर्न पाउने निजी बाटो रहेको प्रष्ट देखिएकोले यसलाई सार्वजनिक भन्न मिल्दैन, पुनरावेदन अदालतको फैसला कानूनसम्मत् हुँदा सदर गरिपाउँ ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट कानून व्यवसायीको प्रतिनिधित्व भएन । प्रत्यर्थी किरण रिमालसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विश्वनाथप्रसाद उपाध्यायले पक्षहरूले निजी प्रयोजनका लागि बाटो निकास गरेको र सो बाटो निजी निकासको बाटो हो भन्ने बन्डापत्रको लिखतको व्यहोरासमेतबाट समर्थित

भै निजी बाटोको अवस्था पहिलेबाट नै रहेकोमा विपक्षी पुनरावेदकको निवेदनका आधारमा नै उक्त बाटो सार्वजनिक कायम हुन सक्ने होइन । तसर्थ प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी भएको सुरु मालपोत कार्यालयको निर्णय तथा सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलासमेत कानूनसम्मत हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

मिसिल अध्ययन गर्दा, ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उ.म.न.पा. वडा नं. २०(क) मानभवन कि.नं १३३ को ०-७-२-० को जग्गामा जानको लागि दक्षिणतर्फको मुख्य सडकबाट उत्तर हुँदै कि.नं २६९ ४६२, ४६१, १९३, १९२, १९१, १९० र १८९ जग्गाबाट अन्दाजी ९ फिटको साविकदेखि चल्दै आएको बाटोमा निवेदकसमेतका साँधियारका कित्ताका जग्गावालाले सोही बाटो प्रयोग गर्दै आएको हो सो जग्गामा विपक्षीहरूले सर्तनामाको आधारमा जग्गामा बाटो खोली प्रयोग गरी आएकोले सम्बन्धित व्यक्ति बुझी जग्गाको यथार्थ स्थिति देखिने प्राविधिक प्रतिवेदनसमेतको आधारमा व्यक्तिको नाममा रहेको बाटोको स्वेस्ता खारेज गरी सार्वजनिक बाटो कायम गरी पाउँ भनी केशव पुरीको मालपोत कार्यालय, ललितपुरसमक्ष निवेदन परेकोमा सो प्रतिवादीहरूबाट दावीको प्रतिवाद गर्दै प्रतिउत्तर पेस गरी सो निवेदनउपर कारवाही भै मिति २०६५।४।३० मा साविक एउटै कित्ताबाट कित्ताकाट हुँदा उक्त जग्गाका जग्गाधनीहरूको प्रयोगमा रहेकोमात्र बाटो रहेको देखिँदा दर्तावालाको मन्जुरीबिना सार्वजनिक

बाटो कायम गर्न भनी मालपोत कार्यालयबाट निर्णय भएको र सोही निर्णयउपर पुनरावेदन अदालत, पाटनसमक्ष पुनरावेदन पर्दा पुनरावेदन अदालतबाट सुरु मालपोत कार्यालय, ललितपुरको निर्णय सदर भएको देखिन्छ । तहतह भएको फैसलाउपर यस अदालतसमक्ष दोहोर्याई पाउँको निवेदन परी यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रोहमा दायर भै निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको देखिन्छ ।

अब जग्गाका जग्गाधनीहरूको प्रयोगमा रहेको मात्र बाटो रहेकोले निजहरूको मन्जुरीबिना सार्वजनिक कायम गर्न मिलेन भनी मालपोत कार्यालय, ललितपुरबाट भएको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन र यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्न लिइएका आधारहरूबमोजिम दावीको जग्गा सार्वजनिक कायम हुन सक्ने हो होइन भन्ने मुख्य प्रश्नमा नै प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय दिनुपरेको छ ।

२. विवादित बाटो परम्परागतरूपमा सार्वजनिक उपयोगमा रहेको वा वादीको समेतको हक भोगको हो भन्ने देखिने कुनै प्रमाण यी पुनरावेदक वादीले पेस गर्न सकेको देखिन्न । निवेदन दावीमा नै यी पुनरावेदक वादीले दावीको जग्गा सार्वजनिक जग्गाको बाटोको रूपमा नै प्रयोग भएको हो भन्न सकेको देखिँदैन । जग्गाको यकिन स्थिति बुझी प्राविधिक प्रतिवेदनको आधारमा व्यक्तिको नाममा रहेको बाटो

सार्वजनिक कायम गरिपाउनसमेतको माग दावी लिई प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । यी पुनरावेदक वादीले दावी गरेको विवादित बाटो भनेको जग्गामा प्रतिवादीहरूले निजी जग्गा भनी निवेदन दावीलाई इन्कार गरेको देखिन्छ ।

३. यी पुनरावेदकले दावीको कि.नं. का जग्गाहरूको बाटोका सम्बन्धमा मिति २०६२।१०।१७ को बाटो कायम गर्नेसम्बन्धी भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको परिपत्रलाई टेकेर उक्त बाटो सार्वजनिक बाटो कायम गरी पाउन निवेदन दिएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न उक्त मिति २०६२।१०।१७ को भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको बाटो कायम गर्ने सम्बन्धमा भएको परिपत्रको व्यहोरा हेर्दा उक्त परिपत्रको ख नं. बुँदामा “यस अगाडि बाटोमा नक्सा नदेखाई सर्तनामाको आधारमा जग्गामा बाटो खोली प्रयोग गरी आएको वा नक्सामा बाटोको कित्ताकाट गरी व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको निजी बाटोलाई हाल सार्वजनिक प्रयोजनमा रहेको कारण सार्वजनिक कायम गरिपाउँ भनी कसैको सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा निवेदन पर्न आएमा मालपोत कार्यालयले सम्बन्धित व्यक्ति बुझी जग्गाको यथार्थ स्थिति देखिने प्राविधिक प्रतिवेदनसमेतको आधारमा व्यक्तिको नाममा कायम रहेको त्यस्तो बाटोको स्वेस्ता खारेज गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्नु भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय (भूमि व्यवस्थापन शाखा) को च.नं. २१७५ मिति २०६२।१०।१४ को निर्देशन प्राप्त भएकोले यसै निर्देशनबमोजिम गर्नु गराउनु हुन भनी सबै मालपोत कार्यालयलाई पत्राचार

भएको देखिएको छ ।

४. प्रत्यर्थीहरूले आफ्नो सुरू प्रतिवादीमा नै आफ्ना बाबु बाजे सूर्यनाथ रिमालको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर नगरपालिका वडा नं. २ को कि.नं.६ को क्षेत्रफल ४-१०-० जग्गा निजका छोरा नातिहरूको बीच २०४० सालमा अंशबन्डा हुँदा सोही कित्ताबाट कित्ताकाट भएका जग्गामा आवतजावत गर्नका लागि निजी बाटो रहेको भनी प्रतिवाद गरेको देखिन्छ । सुरू प्रतिवाद गर्दा नै दक्षिणको जग्गानवीनप्रसाद रिमालको अंशभागमा परेकोले अरू अंशियारहरूको अंश फाँटमा परेको जग्गामा जाने बाटो नहुँदा एवम् अंशियारहरूले आफ्नो अंश फाँटको जग्गाबाट पूर्वतर्फबाट ९ फिट आफ्नो नम्बरी एवम् कम्पाउन्डभित्रबाट नै निजी बाटो राखी सबै दाजुभाइलाई आआफ्नो आवतजावत गर्ने हक पुग्ने गरी सुविधाको लागि बाटो प्रयोगसम्म गरिएको हो भनी प्रतिवाद गरेको देखिएको छ । मिसिल संलग्न नापी निरीक्षकले पेस गरेको प्रतिवेदन व्यहोरा हेर्दा, ललितपुर नगर वडा नं २० क कि.नं २६९, ४६२, ४६१, १९३, १९२, १९१, १९० र १८९ जग्गाको फिल्डमा गै फिल्ड निरीक्षण गर्दा उक्त कित्ताहरूको पूर्वतर्फ नक्सा ट्रेसमा रातो मसीले देखाएअनुसार ९ फिटको बाटो देखिएको, सो बाटो सामूहिकरूपमा प्रयोग भएको र कि.नं २६९ को दक्षिण पूर्वतर्फबाट भित्र जाने बाटोमा जस्ता पाताको गेट देखाइएको र अन्य कित्ताहरूमा आआफ्नो जग्गामा प्रवेश गर्ने स्थानमा गेट तथा पर्खाल लगाइएको देखिएको भनी उल्लेख गरेको देखियो । मिसिल संलग्न मिति २०४०।५।१२ को बन्डापत्रको छायाँप्रतिमा

समेत सबै अंशियारहरूलाई आआफ्नो जग्गामा परेको जग्गामा आवतजावत गर्न सम्पूर्ण जग्गाको पूर्वतर्फबाट उत्तर आउने पर्खाल दक्षिण मूल सडक जग्गा ९ फिट चौडाको साझा बाटो भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरी बन्डापत्रमा सो बाटोको अवस्थिति जनाएको देखिन्छ । यसरी मिति २०४०।५।१२ को बन्डापत्रको व्यहोरामा नै उक्त बाटोको अवस्थितिका बारेमा उल्लेख गरी निजीरूपमा खोलेको बाटो आफ्नो उपभोगमा खोलेको बाटोलाई बिना कुनै कानूनी आधारबेगर सार्वजनिक भन्न मिलेन ।

५. यी पुनरावेदक वादीले दावीको बाटोलाई सार्वजनिक कायम गरिपाउने मूल आधारका रूपमा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको मिति २०६२।१०।१७ को परिपत्रलाई समेत टेकेर निवेदन दिएको देखिन्छ । भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको परिपत्रकै आधारमा निजी प्रयोगका रूपमा खोलिएको उक्त बाटोलाई यी पुनरावेदक वादीले निवेदन दिएकै भरमा निजी प्रयोगको रूपमा भएको बाटोको अस्तित्व नै समाप्त हुने गरी परिपत्रको व्यहोराका आधारमा निजहरूको साम्पत्तिक अधिकारसमेत अतिक्रमण हुने गरी सार्वजनिक बाटो कायम गर्नु सार्वजनिक हित अनुकूलसमेत हुँदैन । यस्तो अवस्थामा उक्त भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको एउटा प्रयोजनका लागि जारी भएको परिपत्रलाई नितान्त निजी प्रकृतिको बाटोमा लागू गर्नसमेत र निजी बाटोलाई सार्वजनिक बाटो कायम हुने गरी निर्णय गर्न मिल्ने भएन । तसर्थ यस अदालत संयुक्त

इजलासबाट निस्सा प्रदान गर्दा उक्त भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागको पत्रमा उल्लिखित व्यहोरासमेतलाई आधार लिई गरिएको निस्सा प्रदानको तर्कसंग यस इजलास सहमत हुन सकेन ।

६. माथिविवेचित आधारकारणसमेतबाट दावीका कि.नं.हरूका जग्गाको बाटोलाई सार्वजनिक कायम गर्ने सम्बन्धमा आधार लिँदा एउटै कित्ताबाट कित्ताकाट भै उक्त जग्गाका जग्गाधनीहरूको प्रयोगमा मात्र बाटो रहेको देखिँदा दर्तावालाको मन्जुरीबिना सार्वजनिक बाटो कायम गर्न मिलेन भनी दावी नपुग्ने ठहर्याई भएको मालपोत कार्यालय, ललितपुरको मिति २०६५।४।३० को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६६।१।२४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल पुस २८ गते रोज १ शुभम्
इजलास अधिकृत : विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं.११८१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।३।१८।४
०६७-CI-००१२

मुद्दा : अंश ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला बारा, गडहल
गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने जितेन्द्रप्रसाद
चौधरी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला बारा, गडहल गा.वि.स.वडा
नं. ५ बस्ने मंगलप्रसाद फौजदार

- प्रतिवादी बनाइएकी पियारिया देवीलाई बुझी प्रतिवादी पार्वतीदेवीका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रसमेतलाई प्रतिवादी कायम गरिएको भए पनि निजहरूसँग तायदाती मागिएको नदेखिएको र यस्तै वादीकी आमा कलावती र दाजु भाइहरूसमेतसँग फाँटवारी मागिएको नदेखिनाले स्व. लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवीबाट अंश पाउने भनी ठहर गरेपछि निजका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रबाटसमेत र

वादीकी आमा कलावती र वादीका अन्य दाजुभाइहरू मोहन, सोहन र महेन्द्रलाईसमेत मुलुकी ऐन, अ.बं. १३९ नं. बमोजिम नबुझेको भए बुझी निजहरूसमेत सगोलका अंशियार हुन् होइनन् यकिन गरी न्यायिक निरूपण गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम बुझनुपर्ने प्रमाण बुझ्दै नबुझी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसलामा प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहबाट त्रुटिपूर्ण देखिँदा बदर हुने ।

(प्रकरण नं. २)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ.बं. १३९, २०२ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री प्रेमबहादुर के.सी.

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री उद्धवप्रसाद बाँस्कोटा

मा.न्या.श्री गौरीबहादुर कार्की

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६५।६।३० को फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत

मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् निर्णय यसप्रकार छ :

मूलपुरुष ब्रम्हनारायणका ५ छोरा क्रमशः मुरलीधर, गोविन्धर, नन्दकिशोर, लालबाबु र ठाकुरप्रसाद हुन् । ब्रम्हनारायण, मुरलीधर, गोविन्धर र लालबाबुको स्वर्गवास भइसकेको छ । गोविन्धरको छोरा म फिरादी हुँ र विपक्षी ठाकुरप्रसादको छोरा विपक्षी मनोजकुमार हुन् । लालबाबुका पत्नी विपक्षी पार्वतीदेवी हुन् । विपक्षी ठाकुर तथा नन्दकिशोर मेरो काका, पार्वतीदेवी काकी तथा राजेन्द्र र मनोज मेरो भाइ नाताका हुन् । ब्रम्हनारायणको शेषपछि निजका पाँचैजना छोराहरू मानो छुट्टिई बसेको भए तापनि जग्गा जमिन सगोलमा भोगी आएकोमा अब अंशबन्डा गरौँ भन्दा विपक्षीहरूले इन्कार गरेको हुँदा ५ खण्डको १ खण्ड मेरो पिताको हुने अंश छुट्ट्याई मेरो नाउँमा दर्तासमेत गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य फिराद दावी ।

हामी पाँच अंशियार हुँदा ५ खण्डको १।१ खण्ड हाम्रो अंशहक हुँदा छुट्ट्याई लिउँ भनी बारम्बार भन्दै आएका छौँ । वादीले हामीसरहका अन्य प्रतिवादीको उचलाहटमा लागी झुट्टा फिराद गरेका हुन् । पाँचभागको १।१ भाग अंश लिन दिन इन्कार गरेका छैनौँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू नन्द किशोर र पार्वतीदेवीको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादीलाई हामीले अंश दिनुपर्ने अवस्था छैन । वादीले गोविन्धरको आफू एकमात्र छोरा भनी उल्लेख गरे तापनि गोविन्धरका चार छोराहरू क्रमशः मोहन, सोहन विपक्षी मंगल तथा महेन्द्र हुन् । साथै गोविन्धरकी पत्नी कलावती जीवितै

छन् । कलावती जीवित हुँदाहुँदै गोविन्धरको अंशभाग निज वादीले दावी गर्न मिल्दैन । त्यसै गरी लालबाबु जीवितै भए तापनि निजकी श्रीमती पार्वतीदेवी तथा ३ छोराहरू क्रमशः जीतेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्र हुन् । वादीले पार्वतीलाई मात्र देखाई अधुरो फिराद गरेका छन् । पिता ब्रम्हदेवको जीवनकालमा पाँचै छोरा र आफ्नो अंशसमेत घरसारमा नरम गरम मिलाई २०२१ साल माघ १० गते छुट्ट्याई दिनु भएको हो । सोही समयदेखि आआफ्नो खति उपति गरी अलग भिन्न भई आएको छ । सर्भे नापीमा आआफ्नो हकको जग्गा आआफ्ना नाउँमा एकलौटी दर्ता भएको छ । बन्डा नछुट्ट्याएको भए त्यसरी छुट्टाछुट्टै सर्भे नापी गराउनुपर्ने अवस्था आउँदैन । विपक्षीका दाजु मोहनप्रसादले आफ्ना नाउँको जग्गा २०२६।५।२०, २०२८।६।२२, २०४२।९।८, २०५४।२।१८ मा राजीनामा गरिदिनु भएको छ । सगोलमा बसेको भए सगोलको अंशियारलाई त्यसरी जग्गा बिक्री गरिदिनुपर्ने अवस्था आउँदैन । पिता ब्रम्हनारायणको नाउँमा नापी भएको जग्गा जुन अंशियारको हकमा थियो सोही परिवारका नाममा नामसारी भएको छ । त्यसै गरी ब्रम्हनारायणको नाउँको कि.नं. ८५ मालपोत कार्यालयको निर्णयले नन्दकिशोरको नाउँमा दा.खा. भएको छ भने ठाकुरप्रसादको नाउँमा पनि त्यसै रीतले आएको छ । मोहन चौधरीको नाउँमा पनि त्यस्तै तरिकाले दा.खा. भएको छ । ब्रम्हनारायणले आफ्नो अंशको जग्गा बकस गरी म मनोजका नाउँमा आएको छ । यस प्रकार अंश हक छुट्टिई छुट्टाछुट्टै व्यवहार दर्ता भोग बिक्रीसमेत

भएको हुँदा पुनः अंशबन्डा हुनुपर्ने अवस्था नै छैन । वादी दावीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ठाकुरप्रसाद र मनोजकुमारको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर ।

हाम्रोबीच अंशबन्डा वा मानो छुट्टिएको लिखत पारित नभए पनि हामी सगोलका अंशियार होइनौं । पिता, बाजेकै पालामा छुट्टि भिन्न भएको छ । हाम्रो अलगअलग नापी, दर्ता, भोग, खरिद बिक्री व्यवहार गरी आएका छौं । आआफ्नो अंशहकको जग्गा छुट्टाछुट्टै दर्ता नामसारी गरेका हुँदा अंशबन्डा हुनुपर्ने अवस्था नै छैन । विपक्षीको आमा, दाजु भाइहरू रहे भएको कुरालाई निजले प्रकाशमा ल्याउनुभएको छैन । हामीबीच लेनदेन, किनबेचसमेत भएको हुँदा वादी दावी खारेज गरी अलग फुर्सद गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हेरेन्द्रप्रसादको प्रतिउत्तर जिकिर ।

प्रतिवादी राजेन्द्रप्रसादले प्रतिवाद नगरी सुरू म्यादै गुजारी बसेको ।

ब्रम्हनारायणका ५ छोराहरू क्रमशः मुरलीधर, गोविन्धर, नन्दकिशोर, लालबाबु र ठाकुरप्रसाद हुन् । मुरलीधरका २ छोराहरू राजेन्द्र र हेरेन्द्र हुन् । गोविन्धरका ४ छोरा मोहन, सोहन, मंगल र महेन्द्र हुन् । वादीकी आमा कलावतीदेवी हुन् । हाम्रोबीचमा अंशबन्डा भएको छैन । मैले पनि अंश पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका महेन्द्र फौजदारको बयान ।

वादीका साक्षी मनोज चौधरी, प्रतिवादी ठाकुरप्रसादको साक्षी हरि पण्डित, प्रतिवादी हेरेन्द्रको साक्षी रामाज्ञा यादव र प्रतिवादी

नन्दकिशोरको साक्षी संजय चौधरीको बकपत्र ।

लालबाबुको नाउँको कि.नं. ६७ र ७० को फिल्डबुकमा तथा नन्दकिशोरको कि.नं. ११ को फिल्डबुकमा किसानको व्यहोरामा अंश लिई भोगी आएको भन्ने उल्लेख भएकोबाट यिनीहरू एकासगोलका अंशियार हुन् भन्ने नदेखिई छुट्टि भिन्न भई बसेको देखिन्छ । मिसिल संलग्न प्रतिवादी ठाकुरप्रसाद र ब्रम्हनारायणबीचको मिति २०३७।१।१ को राजीनामा प्रतिलिपि, वादीका दाजु मोहनप्रसाद र प्रतिवादी पार्वतीदेवीका पति लालबाबुबीचको मिति २०५४।१।१८ को राजीनामा प्रतिलिपिबाट तथा स्व.ब्रम्हनारायणको नाउँको जग्गा नामसारी भएको मिति २०५७।८।३ को निर्णय मिसिलसमेतका प्रमाणहरूबाट वादी तथा प्रतिवादीहरूबीच अंशबन्डाको महलको ३० नं. बमोजिम छुट्टि भिन्न भै छुट्टाछुट्टै भोग बिक्री व्यवहार गरेको देखिँदा व्यवहार प्रमाणबाट बन्डा भइसकेको देखिँदा वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरू बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।३।७ मा भएको फैसला ।

विधिवत् अंशबन्डा भएको लिखत प्रमाण नहुँदा म वादीले अंश लिए पाएको देखिएको छैन । साविकमा बन्डा भएको कुन जग्गा हाल के कुन हो सो देखिएको नहुँदा पहिल्यै बन्डा भइसकेको भन्ने मान्न मिल्दैन । कहिलेको बन्डापत्रबाट कुन अंशियारकोमा आएको भन्ने स्पष्ट नहुँदा केवल फिल्डबुकको किसान व्यहोरामा जनिएकै भरमा अंशबन्डा भइसकेको भनी मान्न मिल्दैन । आफूखुश गर्न पाउने जग्गा बिक्री गर्न बाधा नहुने

कानूनी व्यवस्था हुँदा त्यसलाई प्रमाणमा लगाएर अंशबन्डा भइसकेको भन्न मिल्ने पनि होइन। पिता ब्रम्हनारायणको नाउँको जग्गा सगोलमा दर्ता सरी आएको हो। म पुनरावेदक वादी र प्रतिवादीहरूको बीचमा अंशबन्डा भएको वा छुट्टि भिन्न भएको कुनै प्रमाण नहुँदा सुरु बारा जिल्ला अदालतबाट भएको अंशबन्डाको ३० नं. को प्रत्यक्ष त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टाई फिराद दावीबमोजिम ठहर गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीपक्षको पुनरावेदनपत्र।

अंश दिन स्वीकार गर्ने प्रतिवादी नन्दकिशोर र पार्वतीदेवीबाट समेत अंश नपाउने ठहराई गरेको सुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको निमित्त अ.बं. २०२ नं. र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी झिकाई हाजिर भए वा सो अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने २०६२।१।२० को पुनरावेदन अदालतको आदेश।

प्रत्यर्थी पार्वतीदेवी र लालबाबुको छोरा जीतेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रलाई आवश्यक परे पुनरावेदकबाट वतन खुलाउन लगाई अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझी प्रत्यर्थीमध्येका ठाकुरप्रसाद फौजदारको प्रतिउत्तरको प्रमाण खण्डको प्रकरण ६, ७, ८ र ९ मा उल्लेख भएका नामसारीसम्बन्धी मिसिल सम्बन्धित कार्यालयबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६३।६।२९ को आदेश।

मूलपुरूष ब्रम्हनारायणका ५ छोरा मुरलीधर, गोविन्धर, नन्दकिशोर, लालबाबु र

ठाकुरप्रसाद भएको भन्नेमा प्रतिवादीमध्येका मुरलीधरको छोराहरू राजेन्द्रप्रसाद र हरेन्द्रप्रसाद हुन्। मुरलीधर र निजकी श्रीमतीको मृत्यु भैसकेको छ। माहिला छोरा गोविन्धरको पनि मृत्यु भैसकेको छ र निजकी श्रीमती कलावतीदेवी हालसम्म जीवितै छन्। निजका ४ छोराहरू यसै मुद्दाका वादी मंगलप्रसाद, मोहनप्रसाद, सोहनप्रसाद र महेन्द्रप्रसाद हुन्। साहिला छोरा नन्दकिशोर र निजकी श्रीमतीको मृत्यु भैसकेको छ। निजका २ छोरा जेठा कमलेश्वर हुन् भने कान्छाको मृत्यु भैसकेको छ। त्यस्तै ब्रम्हनारायणका काहिला छोरा लालबाबुको स्वर्गवास भैसकेको छ भने पत्नी पार्वतीदेवी हुन्। निजका छोराहरू जीतेन्द्र, लोकेन्द्र र उपेन्द्र हुन्। कान्छा ठाकुरप्रसाद हुन् र निजकी एक श्रीमती छन् तथा एक छोरा मनोजप्रसाद हुन्। प्रस्तुत मुद्दा पर्नुअघि अशियारहरूबीच अंशबन्डा भएको छैन। आमा पार्वती तथा हामी छोराहरू जीतेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रले आफ्नो पिता लालबाबुको अंश भाग पाउनुपर्ने हो। मूलपुर्खा ब्रम्हनारायणका पाँच छोराहरूबीच पाँच भाग लगाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको लोकेन्द्र र उपेन्द्रको वारेस भई आफ्ना हकमा समेत जीतेन्द्र प्रसादले पुनरावेदन अदालतसमक्ष बयान गरी कारणीसरह तारिखमा रहेका रहेछन्।

फिराद गर्दा प्रतिवादी नबनाइएकी वादीकी आमा कलावती देवी तथा दाजु भाइ मोहनप्रसाद, सोहन तथा महेन्द्र चौधरीलाई सुरुबाट झिकाउने आदेश भएको र प्रतिवादीसमेत कायम गरिएको भएपछि २०६२।१।२० को आदेशबमोजिमको सूचना निजहरूलाई समेत दिनुपर्ने हुँदा सूचना

जारी गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६३।१२।१८ को आदेश।

मूलपुरुष ब्रम्हनारायणका ५ छोरा मुरलीधर, गोविन्धर, नन्दकिशोर, लालबाबु र ठाकुरप्रसाद भएको भन्नेमा प्रतिवादीमध्येका मुरलीधरको छोरा हरेन्द्रप्रसाद तथा ब्रम्हनारायणको छोरा प्रतिवादी ठाकुरप्रसाद र निजको छोरा प्रतिवादी मनोजकुमारले २०२१।१०।१० मै बाबु बाजे ब्रम्हनारायणले उहाँको जीवनकालमै अंश छुट्याई दिएकोले वादीलाई अंश दिनुपर्ने होइन भनी प्रतिउत्तर दिएको देखिन्छ। प्रतिवादीमध्येको नन्दकिशोर र लालबाबुको पत्नी पार्वतीदेवीले वादीलाई ५ खण्डको १ खण्ड अंश दिन मन्जुर गरी प्रतिउत्तर लगाएको देखिन्छ। अंश दिन मन्जुर गर्ने प्रतिवादीहरूसमेतबाट अंश नदिलाएको भनी झगडिया झिकाउने आदेश भएकोले मिसिल संलग्न फिल्डबुक उतार तथा विभिन्न मितिमा भएका राजीनामा, बकसपत्र जग्गादर्ताको मालपोत कार्यालयको निर्णयकागजसमेतको परिप्रेक्ष्यमा मुरलीधरको हाँगातर्फका प्रतिवादी राजेन्द्र र हरेन्द्रप्रसाद र प्रतिवादी ठाकुरप्रसाद फौजदार र मनोजकुमार फौजदारको हकमा बाहेक गरी अंश दिन मन्जुर गर्ने प्रतिवादी नन्दकिशोर र लालबाबुको पत्नी पार्वतीदेवी तथा वादीसँग फिराद परेको अधिल्लो दिनसम्मको अंशबन्डाको २०, २१, २२ र २३ नं.समेतको रीत पुर्याई तायदाती फाँटवारी लिई नपुग कोर्ट फी वादीबाट लिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६४।८।२ को पुनरावेदन अदालतको आदेश।

प्रत्यर्थी प्रतिवादी पार्वतीदेवी फौजदार,

पुनरावेदक वादी मंगलप्रसाद तथा प्रत्यर्थी प्रतिवादी नन्दकिशोरको हकमा कमलेश्वर फौजदारले छुट्टाछुट्टै पेस गरेको तायदाती फाँटवारी तथा दर्ता उतारसमेत मिसिल संलग्न रहेको।

मुरलीधरको हाँगातर्फका प्रतिवादी राजेन्द्र र हरेन्द्रप्रसाद फौजदार र प्रतिवादी ठाकुरप्रसाद फौजदार र मनोजकुमार फौजदारको हकमा बाहेक गरी अंश दिन मन्जुर गर्ने प्रतिवादी नन्दकिशोर र लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवी तथा वादीसँग फिराद परेको अधिल्लो दिनसम्मको तायदाती फाँटवारी लिने भनी तायदाती फाँटवारी माग गरेकोमा प्रतिवादीमध्येकी लालबाबुकी श्रीमती पार्वतीदेवीले नरही गा.वि.स.वडा नं.१ को कि.नं. ७६ को ०-६-० र ऐ. गा.वि.स. वडा नं. २ कि.नं.२६४ को ०-७-० जग्गा देखाई बन्डा नलाग्ने निजी आर्जनको भनी तायदाती दिएको देखियो। तर निजी आर्जनको भएको स्रोत देखाएको देखिन आउँदैन। निजी आर्जनको भन्ने शब्द उल्लेख गर्दैमा मात्र निजी भन्न मिल्ने देखिन नआएकोले बन्डालाग्ने सम्पत्तिभित्रकै सम्पत्ति देखिन आयो।

अब अर्का प्रतिवादी नन्दकिशोर मरी मु.स.गर्ने प्रतिवादी कमलेश्वरले बन्डा लाग्ने कुनै सम्पत्ति नभएको भनी तायदाती फाँटवारी पेस गरेको देखिएकोले निजतर्फ विचार गर्नुपर्ने देखिन आएन।

अब पुनरावेदक वादी मंगलप्रसाद फौजदारले आफ्नो नामको सम्पत्तिको फाँटवारी नदेखाई दाजु सोहनप्रसादको श्रीमती पियारिया थरूनीको नामको २ कित्ता कि.नं. २४१ को

१-९-१५ र कि.नं. २८६ को ०-७-१० जिल्ला बारा, खोपवा गा.वि.स. वडा नं. ८ को जग्गा देखाई तायदाती फाँटवारी दिएको देखिन आउँछ, तर निज जग्गा दर्तावाला पियारिया थरूनी प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी नै नभएकी देखिएको र दाजुभाइ समानकी अंशियारसमेत भएको नदेखिएकीले बीचबीचमा नाम जोड्दै सम्पत्तिको फाँटवारी दिएको देखिएकोले त्यस्तो सम्पत्तिबाट अंशभाग पाउने भन्न पनि मिल्ने देखिन आएन ।

तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी लालबाबुकी श्रीमती पार्वतीदेवीले पेस गरेको निजको नाउँदर्ताको जग्गाबाट मात्र ५ भागको १ भाग अंश वादी पुनरावेदकले पाउने ठहर्छ । सुरु बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६१।३।७ को वादीदावी नपुग्ने ठहर्याएको फैसला सो हदसम्म नमिली उल्टि हुन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६५।६।३० को फैसला ।

जब ५ भागको १ भाग अंश वादीले पाउने भनी ठहर खण्डमा उल्लेख भएपछि स्वाभाविकरूपमा ब्रम्हनारायणका ५ वटै छोराहरूमा र तिनका हाँगामा अंश बन्डा नभएको भन्ने कुरा छर्लङ्ग हुन्छ । यसरी वादीले देखाएको ५ अंशलाई सगोलको ठहर भैसकेपछि लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवी, गोविन्धर र नन्द किशोरको बीचको सम्पत्तिमात्र बन्डा हुने अर्थ गरी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला विरोधाभाषपूर्ण भै त्रुटिपूर्ण छ । वादीदावीबमोजिम एवम् पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको ठहर खण्डको अन्तिम प्रकरणको मनसायबमोजिमसमेत वादीले

भनेबमोजिम ब्रम्हनारायणको ५ वटै छोराहरू अर्थात् मुरलीधर, ठाकुरप्रसाद र तिनका हाँगामा सन्तान सगोलमै रहेको ठहर गरी न्याय पाऊँ ।

वादीले देखाएको तथा प्रतिवादीले समेत स्वीकार गरेको पुस्तावलीबमोजिमका व्यक्तिहरू अर्थात् ब्रम्हनारायणका सम्पूर्ण ५ वटै छोराहरू तथा तिनीहरूको हाँगामा अंशबन्डा नभएको र आआफ्नो भोगसम्म गरी आएकोले मूलपुर्खा ब्रम्हनारायणका ५ छोराहरूबीच ५ भाग लगाउनुपर्दछ भनी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडासमक्ष गरेको बयानको कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसलामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४(क) नं. १८५ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ एवम् ५४ को गम्भीर त्रुटी भएको छ ।

ब्रम्हनारायणका छोरा मुरलीधरको हाँगामा राजेन्द्र र हरेन्द्र एवम् ठाकुरप्रसाद र मनोज कुमारबाटसमेत मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको २०, २१, २२, र २३ नं. बमोजिम तायदाती फाँटवारी मागी मेरो बयान जिकिरबमोजिम ब्रम्हनारायणका ५ छोराहरूबीचको सम्पत्ति ५ भाग लगाई न्याय पाऊँ ।

तसर्थ यी माथिका पुनरावेदन जिकिर एवम् मबाट मुकरर हुने कानून व्यवसायीको बहस बुँदालाई आधार मानी सगोलको अंशियारमा मुरलीधर र ठाकुरप्रसादको छोरालाई बाहेक गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा ब्रम्हनारायणको छोराहरूबीचको सम्पत्ति ५ भाग लगाई सो हदसम्म पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला उल्टि गरी न्याय पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको

पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा ब्रह्मनारायणका पाँच भाइ छोरा सबै वा तीमध्ये कोही सगोल वा भिन्न के हो निरूपण नगरी केवल प्रतिउत्तरलाई मात्र मान्यता दिई ५ भागको १ भाग अंश वादीलाई दिने फैसला हुँदा छुट्टि भिन्न भैसकेका भनी सुरू बारा जिल्ला अदालतले गरेको फैसला स्वीकारी पुनरावेदन नगर्ने पक्षले समेत अंश लिन पाउने पुनरावेदन अदालतको यस फैसलाबाट वादीको भाग हिस्सा घट्न जानेसमेतको स्थिति देखिएबाट पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाले गरेको मिति २०६५।६।३० को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।६।९ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरू र पुनरावेदन मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पाँच खण्डको एक खण्ड अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिराद दावी भएकोमा पाँच भागको एक भाग अंश दिन तयार छौँ भन्ने कुनै प्रतिवादीको प्रतिउत्तर र अंश दिनुपर्ने होइन भन्ने कुनै प्रतिवादीको प्रतिउत्तर जिकिर भएकोमा व्यवहार प्रमाणबाट बन्डा भैसकेको देखिँदा वादीदावी पुग्न नसक्ने ठहराएको सुरू फैसलाउपर वादीको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन

अदालत, हेटौँडाबाट केही उल्टि हुने ठहर भै सोउपर प्रतिवादीमध्येका जितेन्द्रप्रसाद चौधरीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको रहेछ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दाका वादी, प्रतिवादी एवम् अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका अंशियारहरूका व्यहोराहरूबाट ब्रह्मनारायणका पाँच छोराहरू मूल अंशियार देखिएका छन् । ब्रह्मनारायणका पाँच भाइ छोरा सबै वा तीमध्ये कोही सगोल वा भिन्न के हो निरूपण नगरी केवल प्रतिउत्तरपत्रलाई मात्र मान्यता दिई वादीले अंश पाउने भनी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट फैसला भएको देखिन्छ । ब्रह्मनारायणका अन्य छोरा मुरलीधर र ठाकुरप्रसादसमेतका हाँगातर्फ छुट्टी भिन्न भए नभएको बुझ्दै नबुझी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको छ । यसरी फैसला हुँदा सुरू बारा जिल्ला अदालतले छुट्टी भिन्न भैसकेको देखिनाले वादी दावी पुग्न नसक्ने भनी कसैले कसैबाट पनि अंश नपाउने गरी गरेको फैसलालाई स्वीकार गरी बसेका पुनरावेदन नगर्ने पक्षहरूलाईसमेत मर्का पर्न जाने हुन सक्तछ । यस्तो अवस्थामा वादीको भाग हिस्सा घट्न जानेसमेतको स्थिति देखिएबाट सो कुरातर्फ पुनरावेदन अदालतको फैसलाले ध्यान दिइएको पाइएन । वादी आफू ब्रह्मनारायणका ५ छोराहरूमध्ये गोविन्धरका छोरा भएको र वादीकी आमा कलावती पनि जीवितै रहेको देखिन्छ । वादीले अंशको दावी गर्दा ५ भागको १ भाग दावी गरेको देखिन्छ भने वादीका अन्य दाजुभाइहरू भएको पनि देखिन्छ । वादीकै दावीअनुसार मूल

पुर्खाबाटै अंशबन्डा नभएको अवस्था मान्ने हो भने वादीका पुर्खा ५ भाइ भएको देखिँदा पाँच भागको एक भागमध्ये पाँचभागको एक भागमात्र वादीले अंश पाउने अवस्था हुन सक्ने देखिन्छ। पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसला अनुसार प्रतिवादी स्व.लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवीले पेस गरेको निजको नाउँ दर्ताको जग्गाबाट मात्र वादीले अंश पाउने ठहर भएको छ जबकि वादीका पुर्खाहरूबीच अंशबन्डा भएको अवस्था मान्ने हो भने वादीले वादीकी आमा कलावतीसँगबाट मात्र अंश पाउने अवस्था हुन सक्तछ। वादी मंगलप्रसादले निजको दाजु सोहनप्रसादकी पत्नी पियारिया देवीका नाउँको सम्पत्ति तायदातीमा देखाएकोमा सोबाट अंशबन्डा भएको नदेखिएको हुँदा प्रतिवादी बनाइएकी पियारिया देवीलाई बुझी प्रतिवादी पार्वतीदेवीका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रसमेतलाई प्रतिवादी कायम गरिएको भए पनि निजहरूसँग तायदाती मागिएको नदेखिएको र यस्तै वादीकी आमा कलावती र दाजु भाइहरूसमेतसँग फाँटवारी मागिएको नदेखिनाले स्व. लालबाबुकी पत्नी पार्वतीदेवीबाट अंश पाउने भनी ठहर गरेपछि निजका छोराहरू जितेन्द्र, उपेन्द्र र लोकेन्द्रबाट समेत र वादीकी आमा कलावती र वादीका अन्य दाजुभाइहरू मोहन, सोहन र महेन्द्रलाई समेत मुलुकी ऐन, अ.बं.१३९ नं. बमोजिम नबुझेको भए बुझी निजहरूसमेत संगोलका अंशियार हुन् होइनन् यकिन गरी न्यायिक निरूपण गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम बुझनुपर्ने प्रमाण बुझ्दै नबुझी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसलामा

प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहबाट त्रुटिपूर्ण देखिँदा बदर गरिदिएको छ। अब जो जे बुझनुपर्दछ बुझी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट नै मुद्दाको कारवाही किनारा गर्नु भनी तारिखमा रहेका पक्षलाई पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको तारिख तोकीदिई सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको मिसिलसमेत पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा पठाई दिनु। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगतकट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल असार १८ गते रोज ४ शुभम्।

इजलास अधिकृत : हेमबहादुर सेन

निर्णय नं.११८२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।२।१८।४
०६७-CI-०३५५

मुद्दा : अंश ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : सल्यान जिल्ला, मार्के
गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने पदमबहादुर
कंवर

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : ऐ.ऐ.बस्ने रामबहादुर कंवर

- पुनरावेदनपत्रमा कुनै रीत नपुगेको भएमा पक्षलाई जानकारी गराई मौकामा दरपीठ गरी फिर्ता दिनुपर्नेमा सो प्रक्रिया अवलम्बन नगरी पुनरावेदनपत्र स्वीकार गरी दर्ता गर्नुका साथै पक्षलाई तारिखमा राखी कारवाही अगाडि बढाएको मिसिलबाट देखिन्छ । अदालतले पुनरावेदन दस्तुर मात्र लिई पुनरावेदनपत्र स्वीकार गरेको अवस्थामा कारवाहीका क्रममा बुझ्दै जाँदा थप कोर्ट फी लाग्ने देखिएमा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को

दफा १४ बमोजिमको आदेश गरी कोर्ट फी दाखिला गराउन सक्नेमा पक्षलाई कोर्ट फी बुझाउने मौका नै नदिई बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी दाखिला नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएको भन्ने आधारमा मात्र पुनरावेदन खारेज गर्ने गरेको देखिन्छ । यसरी अदालत स्वयम्को भूलबाट पक्षको हक हनन् हुन नसक्ने भन्ने कानूनका सर्वमान्य सिद्धान्त विपरीत पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. २)

- कोर्ट फी लाग्ने मुद्दामा घटी वा नपुग कोर्ट फी ल्याएको रहेछ भने पुनरावेदन दर्ता गर्दाको अवस्थामा नै घटी वा नपुग कोर्ट फी जे जति बुझाउनुपर्ने हो सोही समयमै दाखिल गर्न लगाई मात्र मुद्दा दायर गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यदि सोही समयमा दाखिल गर्न नसकी पक्षले समय माग गरेमा १५ दिनको समय दिई कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाउने र सो समयमा पनि कोर्ट फी दाखिल नगरेमा मात्र मुद्दा लाग्न नसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइने ।

(प्रकरण नं. ४)

- मुद्दाका पक्षलाई कुनै जानकारी नगराई वा म्याद नै नदिई कोर्ट फी

ऐन, २०१७ को दफा १४(३),(४) को सो व्यवस्थातर्फ ध्यान नै नदिई पक्षले कोर्ट फी दाखिल नगरेको भनी प्रथम दृष्टिमै खारेजी फैसला गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्था/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता राजेश खड्का

अवलम्बित नजिर :

- नेकापर २०४१, अड्क १२, नि.नं. २२०७, पृष्ठ

सम्बद्ध कानून :

- कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४(४), १४(३), १८(१)
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री महम्मद जुनैद आजाद

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री हरिबाबु भट्टराई

मा.न्या.श्री बुद्धिप्रसाद रेग्मी

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको मिति २०६६।५।१४ को फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस

अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् निर्णय यस प्रकार छ :

बाबु धनबीर कंवरका हामी २ छोरा दाजु पदमबहादुर र म फिरादी रामबहादुर कंवर दुई अंशियार हौं । बाबु आमा परलोक भैसक्नुभएको र बहिनीको विवाह भैसकेको छ । चल सम्पत्ति बन्डा गर्नुपर्ने नभएकाले दाजुलाई अचल सम्पत्ति बन्डा गरौं भन्दा अंश दिदैन, जानेको गर भनी जवाफ दिएकाले प्रतिवादीबाट २ भागको १ भाग अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिरादपत्र ।

वादीले सगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको जग्गा आफ्नी श्रीमतीको नाममा राखेका छन् । हामी दुबैको अचल सम्पत्ति बराबर बन्डा गर्न मन्जुर छ भन्ने प्रतिउत्तरपत्र ।

यसमा वादी प्रतिवादी अंशियार भएकोमा विवाद नरहेको अंश दिन प्रतिवादी मन्जुर देखिएकाले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिदिएको छ । अतः उक्त मितिसम्मको बन्डा गर्नुपर्ने चल अचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी अंशबन्डाको २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम वादी प्रतिवादीबाट दाखिल गराई वादीबाट लाग्ने कोर्ट फीसमेत लिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने सल्यान जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश ।

वादीकी श्रीमती गौरी कंवरका नाममा दर्ता भएको १० कित्ता जग्गाबाहेक अन्य सम्पत्ति २ भागको १ भाग वादीले छुट्याई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने २०६२।३।२१ को सल्यान जिल्ला अदालतको फैसला ।

वादीकी श्रीमती गौरी कंवरको नाममा रहेको १० कित्ता जग्गासमेत बन्डा गर्नुपर्नेमा सो बन्डा नगर्ने गरी गरेको सुरू सल्यान जिल्ला अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन उक्त जग्गासमेत बन्डा गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदनपत्र ।

गौरी कंवरको नाममा रहेको जग्गा अंश भाग नलाग्ने ठहर्याई सुरूबाट २०६२।३।२१ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिदिएको छ । अब जो जे बुझनुपर्ने प्रमाण बुझी पुनः विवादित प्रश्नको निरूपण गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, दाङ तुल्सीपुरबाट मिति २०६३।२।२४ मा भएको फैसला ।

गौरी कंवरको नाममा रहेको सम्पत्ति बन्डा गर्नुपर्ने सगोलको सम्पत्ति हो भनी प्रतिवादीले कुनै प्रमाण गुजार्न सकेको देखिँदैन भने गौरी कंवरले उक्त सम्पत्ति दाइजो पेवाबाट खरिद गरेको सम्पत्ति हो भनी गरेको बयानलाई निजको साक्षीहरू र राजीनामा रजिस्ट्रेसन कागजातबाट पुष्टि भैरहेको देखिँदा गौरी कंवरको नाममा दर्ता रहेको १० कित्ता जग्गा बाहेक अन्य सम्पत्ति २ भागको १ भाग वादीले प्रतिवादीबाट छुट्ट्याई लान पाउने ठहर्छ भन्ने मिति २०६४।३।१७ को सल्यान जिल्ला अदालतको फैसला ।

वादीकी पत्नी गौरी कंवर र वादीको मौखिक कथनलाई मात्र दाइजोको प्रमाण उल्लेख गरी मलाई अंश हकबाट वञ्चित गरिएको छ । वादीबाट लिएको दाइजोको जिकिरको प्रमाण वादीबाटै पुष्टि हुनुपर्नेमा मलाई प्रमाण गुजार्न नसकेको उल्लेख गरी अंश हकबाट वञ्चित

गराएको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी गौरी कंवरको नाममा दर्ता रहेको सम्पूर्ण सम्पत्तिसमेत बन्डा गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदनपत्र ।

अदालत स्वयम्ले प्रमाण पेस नभए पनि अन्यथा सम्झीहाल्ने स्थिति छैन भनी फैसलामा प्रमाणिक आधार छैन भनी उल्लेख गरेको अवस्थामा पनि दाइजो ठहर गर्नु प्रवृत्त धारणाबाट ग्रसित भएको हुँदा प्रस्तुत सुरू फैसला अ.बं. १८४क नं., अंशबन्डाको १८ र ३२ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६ र ५४ को विपरीत हुँदा बदर उल्टि गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहेको परिप्रेक्ष्यमा सुरूको फैसला विचारणीय देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थीलाई झिकाई आएपछि वा अवधि गुजारेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६४।१०।२२ गतेको आदेश ।

देवानी मुद्दामा कानूनबमोजिम लाग्ने दस्तुर र कोर्ट फी बुझाएको निस्सा दाखिल नभै फैसला वा अन्तिम आदेशउपर पुनरावेदन वा उजुरीसरहको निवेदन लाग्ने छैन । दर्ता भएको रहेछ भने पनि खारेज हुन्छ भनी अ.बं. १९३क नं. मा कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । मुद्दा फैसला हुँदा ठहरेबमोजिम कोर्ट फी लिने गरी पुनरावेदन दर्ता गराएको भन्ने पनि मिसिलबाट देखिएको छैन । यसरी पुनरावेदक प्रतिवादीले कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी दाखिल नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएको देखिएकोले प्रस्तुत पुनरावेदनपत्रबाट

इन्साफ गर्न मिल्ने नदेखिँदा मिसिलको विवादित विषयतर्फ प्रवेश गरी रहन परेन । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १९३क नं. बमोजिम प्रस्तुत पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको मिति २०६६।५।१४ को फैसला ।

प्रथमतः मुलुकी ऐन, प्रारम्भिक कथनको ४ नं. मा विषयविषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिएजतिमा सोही कानूनबमोजिम र नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐनबमोजिम गर्नुपर्छ भनी प्रष्ट उल्लेख छ । कोर्ट फी ऐन, २०१७ लागू भएयता कोर्ट फी लाग्ने विषयमा देवानी मुद्दाहरू कोर्ट फी ऐन, २०१७ अनुरूप परिचालित हुने कुरालाई ऐनले स्वीकारेको छ । यसलाई मुलुकी ऐन, प्रारम्भिक कथनले पनि पुष्टि गरेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले खारेजी फैसला गर्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३क नं. का आधारमा गरेको छ । कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ को प्रक्रिया पूरा नै नगरी खारेजी फैसलामा पुग्नु गम्भीर त्रुटिपूर्ण छ ।

प्रस्तुत खारेजी फैसला गर्दा कुनै कानूनी प्रक्रिया पूरा गरिएको छैन । कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ को प्रक्रियामा प्रवेश नै नगरी कानूनन मैले कोर्ट फी बुझाउनुपर्ने भए पनि कोर्ट फी बुझाउने म्याद मलाई नदिई खारेजी फैसला गर्न मिल्दैन । पुनरावेदन तहमा परेको मुद्दा खारेज गर्नुहुँदैन । खारेज भएको भए कानूनबमोजिम भएको मानिने छैन भनी चूडामणि शर्मा वि. झुपा कार्की, भिमबहादुर कार्की *नेकाप* २०४१, अड्क, नि.नं. २२०७, पृष्ठ १०९३ को कुलोपानी

मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ ।

कोर्ट फी नबुझाएको भनी सम्मानित पुनरावेदन अदालत, दाङ तुलसीपुरले जुन खारेजी फैसला गरेको छ कानून र प्रतिपादित नजिरअनुरूप छैन । सुरूको दे.पु.नं. ३० भएको यसै मुद्दामा पुनरावेदन गर्दा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम मैले बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी रू.२५९४।-को सयकडा १५ प्रतिशतले लाग्ने कोर्ट फी जोडी हुने रू.२९८४।- पुनरावेदन साथ बुझाएकोछु। सो कुरा २०६३को दे.पु.नं. १५ भएको यही अंश मुद्दामा पुनः पुनरावेदन गर्दा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी र त्यसको १५ प्रतिशतसमेत २०६१ सालको दे.पु.नं. ३० को यसै मुद्दामा बुझाइसकेको र कोर्ट फी बुझाउनु नपर्ने कारणको उल्लेख गरी पुनरावेदन दस्तुर रू १००।- बुझाएको उल्लेख गरेको छु । यदि बुझाउनुपर्ने थियो भने तत्काल कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ बमोजिम माग गरिनुपर्ने र नबुझाएमा मात्र मुद्दा खारेज गरिनुपर्ने हो । उक्त कानूनी प्रक्रिया पूरा नै नगरी प्रस्तुत मुद्दामा प्रयोग नै हुन नसक्ने अ.बं. १९३क लाई आधार बनाई गरेको प्रस्तुत खारेजी फैसला कानून र प्रतिपादित नजिरविपरीत भएको यथार्थ प्रमाणित छ । तसर्थ प्रस्तुत फैसला मुलुकी ऐन, प्रारम्भिक कथनको ४ नं. तथा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ र प्रतिपादित नजिरविपरीत भएकाले बदरभागी छ । बदर गरी मेरो सुरू प्रतिउत्तर जिकिर र पुनरावेदन जिकिर अनुरूप उक्त वादीकी पत्नी गौरी कंवरका नाममा स्वेस्ता रहेको जग्गामा मेरो

अंश हकसमेत कायम हुने गरी इन्साफ गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादी पदमबहादुर कंवरले पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन दायर गर्दा पुनरावेदनको प्रकरण ४ मा कोर्ट फि ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी २०६१ सालको दे.नं. ३० को यसै मुद्दामा बुझाई सकेको हुँदा पुनरावेदन दस्तुर रु.१०० यसै साथ दाखिला गरेको छु भनी उल्लेख गरी दर्ता गर्न ल्याएकोमा रीत नपुगेको भए मौकामा दरपीठ गरी फिर्ता दिनुपर्नेमा सो प्रक्रिया अवलम्बन नगरी पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदनपत्र स्वीकार गरी दर्ता गरेको साथै पक्षलाई तारिखमा राखी कारवाही अगाडि बढाएको मिसिलबाट देखिन्छ । अदालतले पुनरावेदन दस्तुर मात्र लिई पुनरावेदन स्वीकार गरेकोमा कारवाहीका क्रममा बुझ्दै जाँदा थप कोर्ट फी लाने देखिएमा आदेश गरी कोर्ट फी दाखिला गराउन सक्नेमा सो नगरी, पक्षलाई कोर्ट फी बुझाउने मौका नै नदिई कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी दाखिला नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएको भन्ने आधारमा पुनरावेदन खारेज गर्ने गरेको स्थितिमा अदालत स्वयम्को गल्तीबाट पक्षको हक हनन हुन नसक्ने सर्वमान्य सिद्धान्तविपरीत पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट मिति २०६६।५।१४ मा भएको फैसला फरक पर्नसक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २०२ नं. बमोजिम छलफलका निमित्त प्रत्यर्थी झिकाई उपस्थित भएपछि वा अवधि नाघेपछि

नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।२।१८ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चठी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरू तथा पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरी प्रत्यर्थी वादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता राजेश खड्काले यी पुनरावेदक प्रतिवादी पदमबहादुर कंवरले म्यादभित्र हाजिर नभै कोर्ट फी नबुझाई बसेका छन् । कोर्ट फी ऐन र अन्य कानूनी व्यवस्था अनुसार त्यस्ता मुद्दा दर्ता भएको भए पनि खारेज हुने कानूनी व्यवस्था भएकोले पुनरावेदन अदालत, दाङ तुलसीपुरले खारेज गरेको हो । तसर्थ पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनियो । विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीबाट २ खण्डको १ खण्ड अंश पाउँ भन्ने फिराद दावी भएकोमा वादी दावी पुग्ने ठहराएको सुरूको फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परेकोमा कोर्ट फी दाखिल नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएकोले खारेज हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस भएको रहेछ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादी पदमबहादुर कंवरले पुनरावेदन दायर

गर्दा बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी २०६१ सालको दे.नं. ३० को यसै मुद्दामा बुझाई सकेको हुँदा पुनरावेदन दस्तुर रू १००।- यसै साथ दाखिला गरेको छु भनी उल्लेख गरी दर्ता गर्न ल्याएको देखिन्छ। यो पुनरावेदनपत्र दर्ता गर्दा कोर्ट फी दाखिल नगरी दर्ता गराएको भन्ने आधारमा मात्र पुनरावेदनपत्र खारेज गरिएको पाइन्छ। प्रस्तुत पुनरावेदनपत्रमा कुनै रीत नपुगेको भएमा पक्षलाई जानकारी गराई मौकामा दरपीठ गरी फिर्ता दिनुपर्नेमा सो प्रक्रिया अवलम्बन नगरी पुनरावेदनपत्र स्वीकार गरी दर्ता गर्नुका साथै पक्षलाई तारिखमा राखी कारवाही अगाडि बढाएको मिसिलबाट देखिन्छ। अदालतले पुनरावेदन दस्तुर मात्र लिई पुनरावेदनपत्र स्वीकार गरेको अवस्थामा कारवाहीका क्रममा बुझ्दै जाँदा थप कोर्ट फी लाग्ने देखिएमा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ बमोजिमको आदेश गरी कोर्ट फी दाखिला गराउन सक्नेमा पक्षलाई कोर्ट फी बुझाउने मौका नै नदिई बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी दाखिला नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएको भन्ने आधारमा मात्र पुनरावेदन खारेज गर्ने गरेको देखिन्छ। यसरी अदालत स्वयम् को भूलबाट पक्षको हक हनन् हुन नसक्ने भन्ने कानूनका सर्वमान्य सिद्धान्तविपरीत पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट मिति २०६६।५।१४मा भएको फैसला मिलेको देखिन आएन।

३. कोर्ट फी सम्बन्धमा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१)(क) को व्यवस्थालाई हेर्दा “बिगो खुलेको मुद्दामा पुनरावेदन गर्दा जति कुरामा चित्त नबुझी पुनरावेदन गरेको छ त्यति कुरामा सुरू नालिस वा उजुर गर्दा लाग्ने

कोर्ट फीको सयकडा १५ पन्ध्रको दरले सबै तहको पुनरावेदनमा कोर्ट फी लाग्नेछ।” भन्ने व्यवस्था देखिन्छ। यो व्यवस्था अनुसार प्रस्तुत मुद्दामा कोर्ट फी लाग्ने रहेछ भन्ने कुरामा विवाद देखिँदैन। त्यस्तै सोही दफा १८(१) को खण्ड (ख) मा “एकसय रूपैयाँ मात्र कोर्ट फी तिरी मुद्दा दायर भएको अंश मुद्दामा दावी गरेको नपाउने भई वादीले हारी पुनरावेदन गरेमा बिगो नखुलेको भए जुनसुकै तहको पुनरावेदनमा पनि सुरूमा लागे सरहको कोर्ट फी लाग्नेछ।” भन्ने व्यवस्था भएबाट पनि कोर्ट फी लाग्ने भन्ने कुरा स्पष्टरूपमा देखिन आयो।

४. माथि उल्लिखित व्यवस्थाको साथै नेपाल कोर्ट फी ऐन, २०१७ को परिच्छेद ५ को दफा १४(३) मा “कोर्ट फी लाग्ने मुद्दामा दिएको नालिस उजुर वा पुनरावेदनको लेखाइ अनुसार लाग्नेभन्दा घटी कोर्ट फी ल्याएको नदेखिए नपुग जति कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाई मात्र मुद्दा दायर हुन सक्नेछ। दाखिल गर्न नसकी म्याद पाउँ भनी नालिस वा उजुर वा पुनरावेदन गर्ने हदम्यादको अवधि १५ दिनभन्दा घटी हुनेले माग गरेमा सो बाँकीसमेत १५ दिन पुग्न चाहिने दिन अदालतबाट थप दिन सक्नेछन्। सो म्यादभित्र नल्याए नालिस सुनिन वा ठाडो बुझिन वा पुनरावेदन लाग्न सक्ने छैन।” भनी उल्लेख भएको ऐनको व्यवस्थाबाट कोर्ट फी लाग्ने मुद्दामा घटी वा नपुग कोर्ट फी ल्याएको रहेछ भने पुनरावेदन दर्ता गर्दाको अवस्थामा नै घटी वा नपुग कोर्ट फी जे जति बुझाउनुपर्ने हो सोही समयमै दाखिल गर्न लगाई मात्र मुद्दा दायर गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था

रहेको देखिन्छ । यदि सोही समयमा दाखिल गर्न नसकी पक्षले समय माग गरेमा १५ दिनको समय दिई कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाउने र सो समयमा पनि कोर्ट फी दाखिल नगरेमा मात्र मुद्दा लाग्न नसक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइयो ।

५. त्यस्तै सोही दफाको १४(४) मा “नालिस वा उजुर वा पुनरावेदनको लेखबाट लिनुपर्ने भन्दा घटी कोर्ट फी लिएको वा बुझाएको रहेछ भन्ने कुरा मुद्दा दायर भइसकेपछि कुनै प्रकारबाट अदालतलाई थाहा हुन गएमा वा ठहरिन आएमा नपुग देखिएको कोर्ट फी यति दाखिल गर्न ल्याउनु भनी अदालतले १५ दिनसम्मको म्याद दिई पूर्ण लेखी बुझाई दिनेछन् । म्यादभित्र दाखिल नगरेमा अदालतबाट नालिस वा उजुर वा पुनरावेदन खारेज हुनेछ ।” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

६. माथि उल्लिखित कानूनको यस व्यवस्था अनुसार नालिस वा उजुर वा पुनरावेदन दर्ता नै भैसकेको रहेछ भने पनि पक्षले घटी वा नपुग कोर्ट फी बुझाएको रहेछ भन्ने कुरा कुनै प्रकारले अदालतलाई थाहा जानकारी हुन आएमा अदालत स्वयम्ले नै घटी वा नपुग हुनगएको कोर्ट फी दाखिल गर्न ल्याउनु भनी पक्षलाई १५ दिनसम्मको म्याद दिई कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाउनुपर्ने रहेछ भन्ने उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबाट देखिन्छ । सो कानून अनुसार मुद्दाका पक्षले कोर्ट फी दाखिल गर्नुपर्ने देखिए दाखिला गर्नु भनी जानकारी गराई वा म्याद दिई मुद्दा दर्ता गर्दाकै अवस्थामा वा मुद्दा चल्दाचल्दैका जुनसुकै अवस्थामा पनि कोर्ट फी दाखिल गर्न

लगाउन सकिने हुन्छ । यसरी अदालतले दिएको म्यादभित्र पनि कोर्ट फी दाखिल गर्न नल्याएको भएमा मात्र मुद्दा खारेज गरिनुपर्ने हो । तर प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिमको कार्यविधि र प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरेको देखिन आएन । यस्तो कानूनी व्यवस्था हुँदाहुँदै सो सम्बन्धमा मुद्दाका पक्षलाई कुनै जानकारी नगराई वा म्याद नै नदिई माथि उल्लिखित कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४(३),(४) को सो कानूनी व्यवस्थातर्फ ध्यान नै नदिई पक्षले कोर्ट फी दाखिल नगरेको भनी प्रथम दृष्टिमाै खारेजी फैसला गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, तुल्सीपुरको फैसला मिलेको देखिन आएन ।

७. प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले मुलुकी ऐन, अ.बं.१९३क नं. का आधारमा खारेजी फैसला गरेको देखिन्छ । विषयविषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिएजतिमा सोही कानूनबमोजिम र नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐनबमोजिम गर्नुपर्छ भनी मुलुकी ऐन, प्रारम्भिक कथनको ४ नं. मा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । त्यसैले कोर्ट फी ऐन, २०१७ लागू भएपछि कोर्ट फी लाग्ने विषयमा कोर्ट फी ऐन अनुसार नै भैआएको कुरालाई स्वीकार गरिएको छ । सो कुरालाई यस प्रारम्भिक कथनले पनि पुष्टि गरेको छ । यसरी उल्लिखित कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पनि पूरा नगरेको र प्रयोग हुन नसक्ने अ.बं. १९३क लाई आधार बनाई खारेज गर्ने गरेको प्रस्तुत खारेजी फैसला कानूनअनुरूप भएको पनि देखिन आएन ।

८. त्यस्तै कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४(४) कै सन्दर्भमा चूडामणि शर्मा वि. झुपा कार्कीसमेत भएको कुलोपानी मुद्दामा “पुनरावेदन तहमा परेको मुद्दा खारेज गर्ने गरेको क्षेत्रीय अदालतको फैसला बदर हुने ठहर्छ ” भनी *नेकाप* २०४१, अड्क १२, नि.नं.२२०७, पृष्ठ १०९३ मा यस अदालतबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको पाइन्छ । सो प्रतिपादित सिद्धान्त अनुसार पनि पुनरावेदन तहमा परेको प्रस्तुत मुद्दा खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला मिलेको देखिएन ।

९. यसर्थ पुनरावेदकले घटी वा नपुग कोर्ट फी दाखिल गरी पुनरावेदन दर्ता गराएको रहेछ भने पनि कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४(४) बमोजिम कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाई मुद्दाको कारवाही किनारा गर्नुपर्नेमा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १८(१) बमोजिम बुझाउनुपर्ने कोर्ट फी दाखिल नगरी पुनरावेदन दर्ता गराएको भन्ने आधारमा मात्र मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १९३क नं. बमोजिम पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको मिति २०६६।५।१४ को फैसलामा कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४(३) र १४(४) समेतको त्रुटि हुँदा बदर गरी दिइएको छ । अब पुनरावेदक प्रतिवादीबाट कोर्ट फी दाखिला गराउनुपर्ने भए दाखिल गर्न लगाई यथाशीघ्र मुद्दाको कारवाही किनारा गर्नु भनी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४ बमोजिम मुद्दाका पक्षहरूलाई पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरमा हाजिर हुन जानु भनी तारिख तोकी पुनरावेदन अदालतको मिसिल पुनरावेदन

अदालत, तुलसीपुरमा पठाइदिनु । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगतकट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल जेठ १८ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : हेमबहादुर सेन

निर्णय नं.११८३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।४।१८।१
०६८-CR-०३६५

मुद्दा :- भ्रष्टाचार (बैङ्क टुकुटीको रकम
हिनामिना) ।

पुनरावेदक/वादी : अख्तियार दुरुपयोग
अनुसन्धान आयोगका अनुसन्धान
अधिकृत हेमराज भट्टराईको प्रतिवेदनले
नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : सल्यान जिल्ला, खलङ्गा
गा.वि.स. वडा नं. ९ घर भै राष्ट्रिय

वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय, गुलरिया, बर्दियाका सहायक प्रबन्धक (तत्कालीन निमित्त प्रमुख) पदमा कार्यरत् सुविलकुमार राई

०६८-CR-०५२२

पुनरावेदक/प्रतिवादी : बाँके जिल्ला, सीतापुर गा.वि.स. वडा नं. ४ हाल ऐ. नेपालगन्ज नगरपालिका वडा नं. १६ घर भै राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, शाखा कार्यालय गुलरिया, बर्दियाको प्रबन्धक (तत्कालीन कार्यालय प्रमुख) पदमा कार्यरत् अनिलकुमार मल्ल विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका अनुसन्धान अधिकृत हेमराज भट्टराईको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- आर्थिक कारोबार गर्ने बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा कार्यरत् प्रबन्धक (कार्यालय प्रमुख) आफ्नो काम कर्तव्य र जिम्मेवारीप्रति सचेत रहनुपर्ने कुरामा विवाद छैन । बैङ्कको नगद मौज्जात, नोटकोष लगायतका कोषको संरक्षणको मुख्य जिम्मेवारीमा रहेको प्रबन्धकले बिदामा बस्दा वा आफ्नो जिम्मेवारी आफू भन्दा तल्लो कर्मचारीलाई हस्तान्तरण गर्दा औपचारिक प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने ।
- बैङ्कजस्तो आर्थिक कारोबार गर्ने

निकायका प्रबन्धक जस्तो जिम्मेवार पदमा कार्यरत् प्रतिवादीले आन्तरिक परिपत्र जारी गरी एक दिनको लागि मात्र बिदा बस्ने उल्लेख गरेको र पूर्वस्वीकृतिसम्म नलिई सात (७) दिनसम्म बिदा लिई उक्त बिदाको स्वीकृति पछिमात्र गराएको देखिन्छ । एक दिनको बिदाको निमित्त परिपत्र जारी गरी सात (७) दिनसम्म बिनाआधार कारण बिदामा बस्नु नै निजमा बदनियत रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं. ३)

- बैङ्कको प्रमुख प्रबन्धक पदमा कार्यरत् व्यक्तिले आन्तरिक परिपत्र जारी गरी सहायक प्रबन्धकलाई एक दिनको लागिमात्र जिम्मेवारी दिएको कुरा उक्त परिपत्रमा उल्लेख गरी लामो बिदा बसेको कुरालाई स्वभाविक मान्न सकिँदैन । बिदा बस्दा बिदा स्वीकृत गर्ने अधिकारीबाट स्वीकृत गराई आफूसँग भएको ढुकुटीको चाबी, नगद मौज्जात तथा नोटकोषको विवरणलगायतका यथार्थ विवरणसहितका जिम्मेवारीहरू निमित्त भै काम गर्ने सहायक प्रबन्धकलाई प्रक्रियागत ढङ्गबाट हस्तान्तरण हुनुपर्नेमा प्रतिवादीले उक्त जिम्मेवारी पूरा गरेको देखिन नआउने ।
- बैङ्कका प्रबन्धकको मातहतमा

रहेका प्रतिवादी सुनिलकुमार राईउपर प्रबन्धकको अनुपस्थितिमा कार्यालयको काम प्रभावित हुन नदिने कर्तव्य र दायित्वसमेत रहेकोले एक दिनको लागिमात्र प्रबन्धक बिदामा बसेको अवस्थामा बैङ्कको प्रतिष्ठामा आँच आउन नदिने तथा सेवाग्राहीलाई मर्का पर्न नदिनको लागि आपसी विश्वास र सद्भावमा काम गर्नेपर्ने अवस्थाको सिर्जना भएको देखिन्छ । सोहीअनुसार प्रतिवादी सुविलकुमार राईले प्रबन्धकसमेतउपर विश्वास गरी निजको अनुपस्थितिमा निमित्त प्रबन्धक भै कार्य गरेको र सो गर्नेपर्ने बाध्यता सिर्जना भएको अवस्थामा बैङ्ककै कार्य सम्पादनको सिलसिलामा रकम झिकेको कारणबाटै निजलाई दोषी ठहर गर्नु न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता शंकरबहादुर राई
प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू लवकुमार मैनाली र कृष्ण सापकोटा, विद्वान् अधिवक्ताद्वय विजयप्रसाद मिश्र र केन्द्र विक्रम शाह, अधिवक्ताहरू प्रेमध्वज शाही, नन्दप्रसाद अधिकारी र वैतनिक कानून व्यवसायी हरिकिशोर कर्ण

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७, ३(१)(ज)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :-

अध्यक्ष मा.न्या.श्री गौरीबहादुर कार्की
सदस्य मा.न्या.श्री ओमप्रकाश मिश्र
सदस्य मा.न्या.श्री केदारप्रसाद चालिसे

फैसला

न्या.सुशीला कार्की : विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।२।२६।५ को फैसलाउपर विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय गुलरिया, बर्दियाको नोटकोष, नगद मौज्जात परीक्षण गर्न र ढुकुटीको एक साँचो प्रबन्धकले राख्ने गरे नगरेको, कार्यालय बन्दको दिनमा ढुकुटी खोल्ने गरे नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेस गर्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगन्जका सहलेखा अधिकृत रामचरण वि.सी.लाई खटाएकोमा निजले उक्त बैङ्कको निरीक्षण एवम् भौतिक परीक्षण गर्दा सुविलकुमार राई र प्रेमबहादुर सोडारीको रोहबरमा ढुकुटी खोली मिति २०६७।४।१४ पछिको नगद परीक्षण गर्दा नगद मौज्जात तर्फ रू.५७,०००।- र नोटकोषतर्फ रू.९०,००,०००।- समेत गरी जम्मा

रु.९०,५७,०००।- नगद बैङ्क ढुकुटीमा कम देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको निरीक्षण प्रतिवेदन मुचुल्का।

शाखा कार्यालय गुलरियाका निमित्त कार्यालय प्रमुख सहायक प्रबन्धक सुविलकुमार राईको जिम्मामा बैङ्क ढुकुटीको एउटा साँचो रहेको भएता पनि प्रबन्धक अनिलकुमार मल्ल आफू बिदा बस्दा सुनको पोका, नगद मौज्जात, नोटकोष अनुसारको रकम बुझ्ने बुझाउने गरी कारोबार सञ्चालनको लागि तोक्नुपर्नेमा तोकेको नदेखिएको, ढुकुटी खोल्दा, नगद निकाल्दा, राख्दा पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रियागत कार्यहरू पूरा नगरेको, डिनोमिनेसन किताबमा अनिवार्यरूपमा दस्तखत गर्नुपर्नेमा कहिले दस्तखत गरेको, कहिले नगरेको, कारोबारको समाप्तिमा भएको रकमलाई ढुकुटीमा राख्दा राखिएको अन्तिम मौज्जातलाई दस्तखत गरी प्रमाणित गर्नुपर्नेमा नगरेको, नगद निकाल्दा रजिस्टरमा उल्लेख गरी प्रबन्धकले सही गर्नुपर्नेमा गरेको नदेखिएको हुँदा दुईवटा साँचोमध्ये एउटा साँचोको जिम्मेवारी लिने नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारीलाई मिति २०६७।४।९ देखि बिदामा बस्ने प्रबन्धक अनिलकुमार मल्लले प्रक्रियाहरू पूरा नगरी ढुकुटीको साँचो दिएको हुँदा निज अनिलकुमार मल्ल र सुविलकुमार राईसमेतले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय गुलरियाको ढुकुटीबाट रु.९०,५७,०००।- रकम हिनामिना गरेकोले सो रकम निजहरूबाट असुलउपर गरी हदैसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गोविन्दबहादुर अधिकारीले मिति २०६७।४।२२ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय,

बर्दियामा दिएको जाहेरी दरखास्त।

प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारी, सुविलकुमार राई र अनिलकुमार मल्ल बस्ने कोठामा खानतलासी गर्दा मुद्दासँग सम्बन्धित कुनै चीज वस्तु फेला नपरेको भन्ने खानतलासी मुचुल्का।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बर्दियाबाट मिति २०६७।५।१४ मा प्रतिवादीमध्ये सुविलकुमार राई र अनिलकुमार मल्लसमेतको अनुसन्धानको फायल अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त भएको देखिएको।

म राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क गुलरियामा २०६५ चैत्रदेखि सहायक प्रबन्धक पदमा कार्यरत छु। ४/५ पटक निमित्त प्रबन्धक पदमा काम गरें। २०६७।४।९ देखि निमित्त प्रबन्धक रहँदा नियमानुसार गर्नुपर्ने बरबुझारथ, ढुकुटीको नगद तथा जिन्सी बर बुझारथ गरेको थिएन। मिति २०६७।३।३२ गतेको डिनोमिनेसन किताबमा मेरो दस्तखत पनि छैन। शाखाका हरेक कागजातमा मेरो दस्तखत अनिवार्य हुनुपर्छ। यसरी मिति २०६७।४।१६ मा ढुकुटी निरीक्षणको लागि रामचरण वि.सी. बिहान करिब ९:४५ बजे शाखामा आउनुभएको थियो। क्यासियर प्रेमबहादुर सोडारीलाई बैङ्क ढुकुटी खोल्न लगाई बाहिरको नगद मौज्जात मसमेतको उपस्थितिमा हेर्दा नगद मौज्जाततर्फ रु.५७,०००।- कम देखियो। त्यसै गरी नोटकोषको निरीक्षण प्रेमबहादुर सोडारीले गराई आफू खाना खान जान्छु भनी गएकोमा नआएपछि सम्भावित ठाउँमा खोजतलास गर्दा भेटिएन। नोटकोषतर्फ रु.९०,००,०००।- कम

भएको भन्ने कुरा कारोबार बन्द भएपछि बेलुका ४:०० बजे मात्र पुनः निरीक्षकले नोटकोष हेर्न चाहेकोले खोली हेर्दा थाहा पाएको हुँ । म २०६७।४।९ देखि २०६७।४।१६ सम्म निमित्त प्रबन्धक भएकोमा २०६७।४।९ गते म स्वयम् उपस्थित भई रू.२,९०,००,०००।- नगद कोषबाट झिकिएको छ । मिति २०६७।४।७ गते रू.१२,००,००,०००।- राष्ट्र बैङ्कबाट फण्ड आएको थियो । सोमध्येबाट क्यासियर प्रेमबहादुर सोडारीबाट म निमित्त हुनुभन्दा पूर्व नै रू.९०,००,०००।- पटकपटक हिनामिना भएको हो । रामचरण वि.सी ले निरीक्षण गर्दा नगद कोषमा रू.९०,००,०००।- र नगद मौज्जातमा रू.५७,०००।- अपुग भएको ठीक साँचो हो । प्रबन्धक अनिलकुमार मल्ल बिदा बस्दा ढुकुटीको नगद मौज्जात, नोटकोष तथा जिन्सीको बरबुझारथ नगरी केवल आन्तरिक परिपत्रबाट जानकारी गराएकोले नगद मौज्जात र नोट कोषबमोजिमको रकम थियो, थिएन थाहा हुने कुरा भएन । मिति २०६७।४।९ गते प्रबन्धक बिदा बस्दा ढुकुटीको चाबी निमित्त प्रबन्धक पदको हैसियतले मसँग नै थियो । अर्को चाबी प्रेमबहादुर सोडारीसँग थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुविलकुमार राईले अधिकारप्राप्त अधिकारी (जिल्ला न्यायाधिवक्ता, बर्दिया र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग) समक्ष एकै मिलान व्यहोराले गरेको बयान ।

मिति २०६७।४।१६ मा रामचरण वि.सी. ले ढुकुटीमा रहेको नोटकोष, नगद मौज्जातसमेत निरीक्षण गर्दा रू.९०,५७,०००।- कम देखिएकोले

सो दिन १०:३० देखि ११:०० बजेको बीचमा खाना खाएर आउँछु भनी निस्केका प्रेमबहादुर सोडारी फर्की नआएको कुरा क्षेत्रीय प्रबन्धकबाट थाहा पाएँ । म २०६७।४।९ देखि १६ गतेसम्म बिदामा थिएँ । रकम कुन मितिमा नपुग भएको मलाई थाहा छैन । प्रेमबहादुर सोडारीले कुन कुन मितिमा कसरी हिनामिना गरे भन्न सकिएन । तर हिनामिना गरी निज फरार भएको हुनुपर्छ । म बिदा बसेको बेला बैङ्कको निमित्त प्रबन्धकको हैसियतले सुविलकुमार राईले काम गर्नुहुनेछ भनी आन्तरिक परिपत्र जारी गरी कार्यालयको सम्पूर्ण साँचोहरू सहायक प्रबन्धकलाई जिम्मा दिई २०६७।४।७ गते शाखाको काउण्टर निरीक्षण गर्न आउनुभएका क्षेत्रीय प्रबन्धक विश्वप्रकाश ज्ञवालीसँग नेपालगन्ज गएको हुँ । रामचरण वि.सी ले निरीक्षण गर्दा म कार्यालयमा थिइन । नोटकोषको रू.१,१५,००,०००।- रकम झिकी निजको साँचो लाग्ने बाकसमा राखी बैङ्किङ्ग-तर्फको मौज्जात ठीक पारेपछि नेपाल राष्ट्र बैङ्कको नोटकोष हेर्ने क्रममा बाहिर निस्केका प्रेमबहादुर सोडारी फर्केर आएनन् । निरीक्षण गर्दा रू.९०,५७,०००।- रकम कम भएकोले कार्यालयमा उपस्थित हुनु भनी १६ गते साँझ मलाई फोनबाट खबर गरेकोले २०६७।४।१७ मा कार्यालयमा हाजिर भई कार्य सञ्चालन गरेको हुँ । रकम हिनामिना गर्ने कार्यमा अरू कसैको मिलेमतो छैन । कार्यालय प्रमुखको जिम्मेवारी नोटकोष तथा नगद मौज्जातको रेखदेख, निरीक्षण र रक्षा गर्नु पनि हो । नगद मौज्जातमा ५० प्रतिशत नगद सहायकको, २५ प्रतिशत

सहायक प्रबन्धकको, २५ प्रतिशत प्रबन्धकको र नोटकोषमा प्रबन्धकको ५० प्रतिशत र खजान्चीको ५० प्रतिशत जिम्मेवारी हुन्छ । नगदकोषको मिति २०६७।४।९ सम्मको र नगद मौज्जातको २०६७।४।१४ सम्मको हिसाब मिलेको देखिन्छ । नोटकोषमा २ ओटा साँचो व्यवस्था गरी अलगअलग १/१ साँचोको जिम्मेवारी दिनुको तात्पर्य एकलै कुनै कर्मचारीले रकम झिक्न, हिनामिना गर्न नसकोस् भन्ने हो । नोटकोषको लागि यस्तो व्यवस्था अनिवार्य र अपरिहार्य छ । मिति २०६७।४।७ देखि १६ गतेसम्म नोटकोष र नगद मौज्जातको चाबी सुविलकुमार राई र प्रेमबहादुर सोडारीसँग थियो । सुन चाँदीको पोका परिमाणसमेत बुझाउने चलन थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले अधिकारप्राप्त अधिकारी (जिल्ला न्यायाधिवक्ता बर्दिया र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग) समक्ष एकै मिलान व्यहोराले गरेको बयान ।

मैले २०६७।४।१६ गते राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क गुलरियाको नोटकोष र नगद मौज्जातको निरीक्षण गर्दा डिनोमिनेसन किताबमा उल्लेख भएको दर अनुसारको नोट पाइएन । हिसाब चेक गर्दा नोटकोष किताबमा मिति २०६७।४।९ को रेकर्डमा रु.१२,००,००,०००।- उल्लेख भएकोमा रु.११,१०,००,०००।- मात्र पाइयो । त्यसै गरी नगद मौज्जातअन्तर्गत रु.५७,०००।- कम पाइयो । नगदको भौतिक परीक्षण गर्न ढुकुटीभित्र बिहान दश बजे सहायक प्रबन्धक सुविलकुमार राई, नगद सहायक प्रेमबहादुर

सोडारी, पियन र म गएका हौं । ढुकुटी खोल्दा र बन्द गर्दा बैङ्कको सिलछाप लगाउने, सिलछाप बन्द गर्दा सुरक्षा गार्डले बुझ्ने र ढुकुटी खोल्दा सुरक्षा गार्डले नगद सहायकलाई बुझाउने कार्य हुनुपर्नेमा गुलरिया शाखामा लामो समयदेखि सो व्यवस्था गरेको पाइएन । नोटकोषमा रकम जम्मा गर्दा केन्द्रीय कार्यालय हिसाब नं. ६ भन्ने खातामा रकम जम्मा गर्ने र जम्मा गरेको विवरण नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पठाउने, नगद मौज्जातमा रकम कम भएपछि नोटकोषमा खर्च लेखी नगद मौज्जातमा जम्मा गर्ने र नोटकोषमा खर्च लेखेको विवरण नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई छिटो साधनद्वारा जानकारी गराउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको रामचरण वि.सी.ले अधिकारप्राप्त अधिकारी (जिल्ला न्यायाधिवक्ता बर्दिया र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग) समक्ष एकै मिलान व्यहोराले गरेको बयान कागज ।

मलाई नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारी बिदा बसेको बेला निजसँग भएको ढुकुटीको साँचो दिने गरेको थियो । खजान्चीबाट प्राप्त रकमबाट दैनिक कार्य सञ्चालन गरी कारोबार बन्द भएपछि मैले आफ्नो हिसाब बुझाउने गरेको हुँ । खजान्ची बिदामा बसेको बेलामा कार्य सञ्चालन गर्नु मेरो दायित्व हो । नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारीले बिदा बस्दाको अवस्थामा मात्र मलाई ढुकुटीको साँचो दिनुहुन्थ्यो भन्नेसमेत व्यहोराको शोभादेवी लम्सालले अधिकारप्राप्त अधिकारी (जिल्ला न्यायाधिवक्ता बर्दिया र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग) समक्ष एकै व्यहोराले गरेको बयान कागज ।

हालसम्म सङ्कलित तथ्य र प्रमाणको विवेचनाबाट राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय गुलरिया, बर्दियाको दुकुटीको सार्वजनिक सम्पत्ति रू.१०,५७,०००।- प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर सोडारी, अनिलकुमार मल्ल र सुविलकुमार राईले बदनियतपूर्वक हिनामिना गरेको पुष्टि भएकोले निजहरूलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ को कसुरमा ऐ.ऐनको दफा ३ (१)(ज) बमोजिम हदैसम्म सजाय र बिगोबमोजिम जरिवाना गरी हिनामिना गरेको बिगो रू.१०,५७,०००।- राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कलाई दिलाइ भराइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको आरोपपत्र।

मिति २०६७।४।७ गतेको दिन दुकुटी बन्द गरी जानुपूर्व प्रबन्धकले आन्तरिक परिपत्र गरी दुकुटीको चाबी मलाई दिनुभएको हो। तर मलाई दुकुटीभित्रको नोटकोष, चल अचल जिन्सी बुझाउनुभएको छैन। सो मितिमा नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारीले नगद कोषबाट झिकेको रकमको बै.फा.नं. २६ मा प्रबन्धकले दस्तखत नगरी जानुभएको हो। रू.१०,५७,०००। नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारीबाट नै हिनामिना भएको हो। मिति २०६७।४।१६ गते दुकुटी जाँच गर्न आउनुभएका निरीक्षक रामचरण वि.सी. लाई दुकुटी देखाई बन्द गरी खाना खान गएका प्रेमबहादुर सोडारी फरार रहेकाले सोही दिन जिल्ला प्रहरी कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, गुलरियामा पक्राउ गरी दिन पत्राचार गरिएको हो। प्रस्तुत घटनाको दोषी प्रेमबहादुर सोडारी नै हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी

सुविलकुमार राईले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान।

नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारी बैङ्कको रकम हिनामिना भएको थाहा पाएदेखि नै फरार रहेकोले निजमाथि शङ्का गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ। बैङ्क दुकुटी कोठाको, ढोकाको साँचो र नोटकोषको साँचो प्रबन्धक र नगद सहायक दुबैसँग हुन्छ, कार्यालय सञ्चालनमा आपसी विश्वास र कामको व्यस्तताले गर्दा नगद सहायकले दुकुटीको साँचो माग गर्दा प्रबन्धकले दिने चलन छ। यस्तो अवस्थामा नगद सहायकले स्वेस्ता मिलाई नगद निकाल्न सक्ने अवस्था रहन्छ। म बिदामा बसेको, दुकुटीको साँचो मसँग नभएको अवस्थामा म जिम्मेवार हुने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट प्रतिवादीहरू अनिलकुमार मल्ल र सुविलकुमार राईले आरोपित कसुर गरेको तथ्य पुष्ट्याई भएकोले मुलुकी ऐन, अ.बं. १२१ नं.बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिई नियमानुसार सिधा खुवाई थुनामा राखी मुद्दा पुर्पक्ष गर्नु भनी विशेष अदालत, काठमाडौंबाट २०६७।६।४ मा आदेश भई प्रतिवादीहरू सुविलकुमार राई र अनिलकुमार मल्ल थुनामा बसेको देखिएको।

प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारीको नाममा यस अदालतबाट जारी भएको समाह्वान मिति २०६७।८।५ मा निजको घर दैलोमा टाँस भई तामेल भएकोमा प्रतिवादीले म्याद गुजारी बसेको देखिएको।

वादी नेपाल सरकारको साक्षी मणिराज पुरी, श्रीमन शर्मा आचार्य, ढालबहादुर दसौदी, रामचरण वि.सि, प्रतिवादी सुविलकुमार राईका साक्षी शिवराज पोखरेल, डोलबहादुर थापा र प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लका साक्षी टेकबहादुर वि.सि, कृष्णप्रसाद खनालले गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेको देखिएको।

प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल बैङ्कको प्रबन्धक (कार्यालय प्रमुख) पदमा कार्यरत रहेको अवस्थामा बिदामा बस्दा माथिल्लो निकाय वा अधिकारीबाट स्वीकृत गरी बिदा बस्नुपर्नेमा त्यसो नगरी २०६७।४।९ देखि २०६७।४।१६ सम्म बिदामा बसेको, आफ्नो जिम्मामा रहेको नगद मौज्जात, नोटकोष तथा ढुकुटीको चाबी सहायक प्रबन्धकलाई बरबुझारथ गरी जिम्मा दिई बिदा बस्नुपर्नेमा त्यस्तो प्रक्रिया पूरा गरेको नदेखिएको, आफू बैङ्कमा उपस्थित रहेकै दिन २०६७।४।७ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट १२ करोडमध्येबाट ९० करोड हिनामिना भएको कुरा निरीक्षणबाट देखिन आएको, २०६७।४।१४ देखि ऐ. १६ सम्म नगद मौज्जाततर्फ रू.५७,०००।- समेत जम्मा रू.९०,५७०००।- रकम हिनामिना भएको देखिएको र प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारी बैङ्कको नगद सहायक रहेको, ढुकुटीको २ चाबी मध्ये १ प्रबन्धकमा र १ नगद सहायकको जिम्मा रहेकै अवस्थामा मिति २०६७।४।९ देखि ऐ. १६ को अवधिमा नोटकोषतर्फको रू.९०,००,०००।- र मिति २०६७।४।१४ देखि ऐ. १६ को अवधिमा नगद मौज्जाततर्फ रू.५७,०००।-समेत जम्मा रू.९०,५७,०००।- हिनामिना भएको देखिएको,

साथै ढुकुटी निरीक्षणको क्रममा भागी बेपत्ता भएको र विशेष अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभै गुजारी बसेबाट अभियोग दावी स्वीकार गरी बसेको मान्नुपर्ने हुँदा प्रतिवादीहरू अनिलकुमार मल्ल र प्रेमबहादुर सोडारीले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ को कसुर गरेको ठहर्छ र निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा १७ र ३(१) (छ) बमोजिम जनही ४ वर्ष कैद र जनही रू.४५,२८,५००।- जरिवाना भै र बिगोको हकमा रू.९०,५७,०००।- दुबै जनाले दामासाहीले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय, गुलिरया बर्दियालाई भराइ दिने ठहर्छ। साथै, प्रतिवादी सुविलकुमार राई बैङ्कको सहायक प्रबन्धक पदमा कार्यरत रहेको, निमित्त प्रबन्धक भै कामकाज गर्दा प्रबन्धकबाट बैकको ढुकुटी चाबीलगायत नगद मौज्जात तथा नोटकोषतर्फको हिसाब बरबुझारथ गरी लिएको नदेखिएको, आन्तरिक परिपत्रबाट मात्र प्रबन्धक अनिलकुमार मल्लबाट एउटा चाबी बुझेको देखिए पनि निजसँग रहेको एउटा चाबीबाट मात्र बैङ्कको ढुकुटी खोल्न सकिने अवस्था नरहेको, अर्को चाबी जिम्मामा रहेको नगद सहायक प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारी निरीक्षणको क्रममा भागी बेपत्ता भएका र विशेष अदालतबाट जारी म्यादसमेत गुजारी बसेको अवस्थामा प्रतिवादी सुनिलकुमार राईबाट रकम हिनामिना हुनसक्ने अवस्था पुष्टि हुन नआएको हुँदा आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।२।२६।५ को फैसला।

प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल,

सुविलकुमार राई र प्रेमबहादुर सोडारीसमेत तीनैजनाको संलग्नतामा बैङ्कको नगद मौज्दात तथा नोटकोष हिनामिना भएको तथ्य पुष्टि भएको, प्रतिवादी सुविलकुमार राईसमेतले सही छाप गरेको घटनास्थल मुचुल्काबाट रकम झिक्दा र राख्दा अपनाउनुपर्ने प्रक्रिया पूरा गरेको नदेखिएको, बैङ्क नगद कोषमा रकम कम भएको कुरा प्रतिवादीहरू अनिलकुमार मल्ल र सुविलकुमार राई दुबैले स्वीकार गरी रहेको अवस्थामा प्रतिवादी सुविलकुमार राईलाई आरोपित कसुरबाट सफाइ दिने ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।२।२६।५ को फैसला सो हदसम्म बदर गरी निजलाईसमेत आरोपपत्र माग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट मिति २०६८।७।३ मा यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

म पुनरावेदक मिति २०६७।४।१९ देखि बिदामा बस्ने भएको कारण २०६७।४।७ गते शुक्रबारको दिन आन्तरिक परिपत्र जारी गरी बैङ्कका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको सही छाप गराई प्रतिवादी सुविलकुमार राईलाई बैङ्कको सम्पूर्ण कारोबारको जिम्मा दिएको अवस्था छ । म बिदामा बस्ने भएकोले सहायक प्रबन्धक सुविलकुमार राईले मिति २०६७।४।७ मै नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्राप्त १२ करोड जम्मा गरी ढुकुटीबाट रू.२,९०,००,०००।- झिकेको स्पष्ट देखिएको अवस्था छ । म कार्यालय प्रमुख बिदामा बस्दा पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रियागत कुराहरू पूरा नगरेको कुरा भ्रष्टाचारजन्य कसुरअन्तर्गत नभै विभागीय

कारवाहीको दायरामा पर्ने हुँदा मैले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्ने स्पष्ट हुँदाहुँदै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ को कसुरमा ऐ. ऐनको दफा ३(१) (छ) बमोजिम चार वर्ष कैद, रू. ४५,२८,५००।- जरिवाना र बिगोबमोजिमको रकम दामासाहीले भराउने ठहराएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।२।२६।५ को फैसला बदर गरी आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको तर्फबाट यस अदालतमा दायर हुन आएको मिति २०६८।८।६ को पुनरावेदनपत्र ।

यसमा यसै वारदातको साथै पेस भइरहेको पुनरावेदक प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल भएको ०६८-CR-०५२२ को मुद्दामा पुनरावेदनको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।१०।१७ मा आदेश भैरहेको देखिनुको साथै प्रस्तुत पुनरावेदनमा प्रत्यर्थी प्रतिवादी रहेका सुविलकुमार राई निमित्त प्रबन्धक भएको अवधि २०६७।४।१९ देखि ऐ.१६ गतेसम्म नगद मौज्दाततर्फको रू.५७०००।- र नोटकोषतर्फको रू.९०,००,०००।- समेत रू.९०,५७,०००।- हिनामिना भएको कुरामा विवाद नरहेको र प्रबन्धक अनिलकुमार मल्ल बिदामा बस्दा नियमानुसार बरबुझारथ नगरी बिदा स्वीकृत नगराई बिदामा बसेको भने पनि बैङ्कको आन्तरिक परिपत्रानुसार प्रबन्धकसँग रहने एक साँचो सुविलकुमार राईलाई बुझाएको देखिएको अवस्थामा, जसको अवधिमा ढुकुटीको रकम हिनामिना हुन गएको हो सो प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी विशेष अदालत, काठमाडौंले गरेको

फैसला फरक गर्न सक्ने देखिँदा छलफलका लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।१।१० को यस अदालतको आदेश।

यसै मुद्दामा नेपाल सरकारको पनि पुनरावेदन परेको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७०।५।३० को यस अदालतको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शंकरबहादुर राईले प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल बिदामा बस्दा माथिल्लो निकायका अधिकारीबाट बिदा स्वीकृत गराई प्रक्रियासम्पत् रूपमा बरबुझारथ गरी जिम्मेवारी हस्तान्तरण गरेको अवस्था छैन। बैङ्क जस्तो संवेदनशील संस्थाको प्रमुख बिदामा बस्दा बिदा स्वीकृत नगराई लामो बिदामा बस्ने कार्यलाई सामान्य स्थिति मान्न सकिँदैन। साथै प्रतिवादी सुविलकुमार राईले प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लबाट विधिसम्पत् रूपमा बरबुझारथ बुझी जिम्मेवारी नलिई आन्तरिक परिपत्रको भरमा बैङ्क जस्तो निकायको नगद मौज्जात र नोटकोषको जिम्मेवारी वहन गरेको कार्यलाई सहज मान्न सकिने अवस्था छैन। प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल २०६७।४।९ देखि ऐ. १६ सम्म बिदा स्वीकृत नगराई बिदा बसेको

अवस्थामा प्रतिवादी सुविलकुमार राईको हातमा बैङ्क ढुकुटीको चाबीसमेत रहेको, कारोबारसमेत सुविलकुमार राईको नामबाट भै भएको अवस्था हुँदा प्र. सुविलकुमार राईले सफाइ पाउने अवस्था नहुँदा निजको हकमा सम्म विशेष अदालतको फैसला बदर गरी आरोपपत्रबमोजिम सजाय गरिपाउँ र प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको हकमा आरोपित कसुर ठहर्याएको सुरु विशेष अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

प्रतिवादी सुविलकुमार राईको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू विजयप्रसाद मिश्र र केन्द्र विक्रम शाहले मिति २०६७।४।७ मा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले आन्तरिक परिपत्र गरी सहायक प्रबन्धक सुविलकुमार राईलाई जिम्मेवारी हस्तान्तरण गरेको र २०६७।४।७ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्राप्त हुन आएको १२ करोड नोटकोषमा दाखिल गर्नुपर्नेमा सो नगरी सुविलकुमार राईबाटै दाखिल भएको अवस्था छ। उक्त १२ करोड सुविलकुमारबाट इमान्दारीपूर्वक कोषमा दाखिल गरी संरक्षण गरी राखेको अवस्था छ। साथै प्रबन्धक बिदा बसी बैङ्कमा अनुपस्थित रहेको अवस्थामा निमित्त प्रबन्धकको रूपमा रहेका सुविलकुमारले बैङ्कको दैनिक कामकाज चलाउन गरेको कामकाजलाई अन्यथा भन्न पनि मिल्दैन। राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको क्षेत्रीय कार्यालय, नेपालगन्जका सहलेखा अधिकृत रामचरण वि.सि. र राष्ट्र बैङ्कबाट भएको निरीक्षणबाटसमेत सुविलकुमारले गरेको कारोबार कानूनसम्मत

भएको पुष्टि गरी राखेको छ । रू.९०,५७,०००।- सुविलकुमार निमित्त भएको अवस्थामा हिनामिना भएको अवस्था छैन । साथै प्रबन्धक अनिलकुमार मल्लको मिति २०६७।४।१ देखि ऐ.१६ गतेसम्मको बिदा मिति २०६७।४।२५ मा स्वीकृत हुनु र बैङ्क ढुकुटीको जिम्मेवारी हुने नगद सहायक प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारी फरार हुनुले पनि सुविलकुमार निर्दोष रहेको अवस्था हुँदा सफाइ दिने ठहर्याएको विशेष अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू लवकुमार मैनाली र कृष्ण सापकोटा, अधिवक्ताहरू प्रेमध्वज शाही, नन्दप्रसाद अधिकारी र वैतनिक कानून व्यवसायी हरिकिशोर कर्णसमेतले अनिलकुमार मल्ल मिति २०६७।४।१ देखि ऐ.१६ सम्म बिदामा बसेको र बिदामा बसेको अवस्थामा सहायक प्रबन्धकलाई ढुकुटीको साँचो बुझाई जिम्मेवारी हस्तान्तरण गरी राखेको अवस्था छ । यस्तो अवस्थामा बिदा बसेको समयमा भएको नगद मौज्दात तथा नोटकोषको हिनामिना बिदामा बस्ने अधिकारीबाट भएको मान्न मिल्दैन । साथै बिदा बस्नुभन्दाअगाडि हिसाब स्पष्ट मिलेको देखिन्छ । बिदा बस्दा र जिम्मेवारी बरबुझारथ गर्नुपर्दा पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रियाहरू पूरा नगरेकै आधारमा उक्त कार्यलाई भ्रष्टाचारजन्य कसुर मान्न मिल्दैन । बैङ्कको आन्तरिक विनियमबमोजिम विभागीय कारवाहीसम्म गर्नुपर्ने कार्यलाई भ्रष्टाचारमा कारवाही गर्नु सरासर गलत हो । बिदा बस्दा र जिम्मेवारी हस्तान्तरण गर्दा पूरा गर्नुपर्ने

प्रक्रिया पूरा नगरेको अवस्थालाई लापरवाहीसम्म मान्नुपर्छ र यस्तो अवस्थामा बैङ्कको आन्तरिक नियमावलीबमोजिम विभागीय कारवाहीसम्म गर्नुपर्नेमा भ्रष्टाचारमा कारवाही चलाई सजाय गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला बदर गरी प्रतिवादी अनिलकुमारलाई सफाइ दिइनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो । अब विशेष अदालत, काठमाडौंबाट प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ललाई आरोपपत्र मागबमोजिम चार वर्ष कैद, रू.४५,२८,५००।- र बिगोबमोजिमको रकमसमेत दामासाहीले भराउने र प्रतिवादी सुविलकुमार राईले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्याएको फैसला मिलेको छ छैन एवम् वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सत्तैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. प्रस्तुत मुद्दामा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय गुलरिया, बर्दियामा कार्यरत् प्रतिवादीहरूमध्येका प्रबन्धक अनिलकुमार मल्लले बिदा बस्दा वहालवालालाई ढुकुटीको साँचो नगद मौज्दात र नोटकोषको बरबुझारथ गरी जिम्मेवारी दिनुपर्नेमा नदिई आन्तरिक परिपत्रले सम्पूर्ण कारोबार सुविलकुमार राईले समाल्नुहुनेछ भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी कार्यालय प्रमुखको दायित्व जिम्मेवारी र कर्तव्य पूरा नगरेको प्रतिवादी सुविलकुमार राईले बैङ्क प्रबन्धकबाट ढुकुटीको साँचो आन्तरिक परिपत्रबाट लिएको देखिए पनि नोटकोष र नगद मौज्दातसमेत बरबुझारथ गरी नलिएको र ढुकुटीको एउटा साँचो नगद सहायक प्रेमबहादुर सोडारीसँग भएको अवस्थामा उक्त

बैङ्कको नगद मौज्जाततर्फको रू.५७,०००।- र नोटकोषतर्फको रू.९०,००,०००।-समेत रू.९०,५७,०००।- रकम तीनैजना प्रतिवादीको बदनियतपूर्ण कार्यबाट हिनामिना/मस्यौट भएको हुँदा निजहरूलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ को कसुरमा ऐ. ऐनको दफा ३(१) (ज) बमोजिम सजाय र बिगोबमोजिम जरिवाना गरी हिनामिना भएको रकम राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कलाई दिलाइ भराइ पाउँ भन्ने व्यहोराको आरोपपत्र पेस भएकोमा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल र प्रेमबहादुर सोडारी बैङ्कको नगद मौज्जात र नोटकोषसमेतको रू.९०,५७,०००।- लापरवाहीपूर्वक हिनामिना गरी मस्यौट गरेको देखिएकोले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ को कसुर गरेको ठहराइ ऐ. ऐनको दफा ३(१) (छ) बमोजिम जनही चार वर्ष कैद रू.४५,२८,५००।- जरिवाना र हिनामिना भएको बिगो दामासाहीले बैङ्कलाई भराइ दिने ठहर्याएकोमा प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारीले अनुसन्धानको क्रममा नै भागी बेपत्ता भएको र अदालतको म्यादसमेत गुजारी बसेको अवस्था छ।

३. अब उक्त फैसलाउपर प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सत्तैन अर्थात् प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल बैङ्कको प्रबन्धक अर्थात् कार्यालय प्रमुखको पदमा कार्यरत् रहेको देखिन्छ। आर्थिक

कारोबार गर्ने बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा कार्यरत् प्रबन्धक (कार्यालय प्रमुख) आफ्नो काम कर्तव्य र जिम्मेवारीप्रति सचेत रहनुपर्ने कुरामा विवाद छैन। बैङ्कको नगद मौज्जात, नोटकोषलगायतका कोषको संरक्षणको मुख्य जिम्मेवारीमा रहेको प्रबन्धकले बिदामा बस्दा वा आफ्नो जिम्मेवारी आफूभन्दा तल्लो कर्मचारीलाई हस्तान्तरण गर्दा औपचारिक प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल मिति २०६७।४।९ देखि ऐ. १६ सम्म कार्यालयमा अनुपस्थित रहेको देखिन्छ र सोही समयमा नै उल्लिखित नगद मौज्जाततर्फको रू.५७,०००।- र नोटकोषतर्फको रू.९०,००,०००।- गरी जम्मा रू.९०,५७,०००।- रकम कमी भै हिनामिना भएको देखिन्छ। बिदामा बस्दा आफूभन्दा माथिल्लो निकायका अधिकारीबाट बिदा स्वीकृत गराउनुपर्नेमा सो भए गरेको देखिँदैन। बैङ्क जस्तो आर्थिक कारोबार गर्ने निकायका प्रबन्धक जस्तो जिम्मेवार पदमा कार्यरत् यी प्रतिवादी अनिलकुमार मिति २०६७।४।७ मा आन्तरिक परिपत्र जारी गरी मिति २०६७।४।९ अर्थात् एक दिनको लागि मात्र बिदा बस्ने उल्लेख गरेको र पूर्व स्वीकृतिसम्म नलिई सात (७) दिनसम्म बिदा लिई उक्त बिदाको स्वीकृति पछिमात्र गराएको देखिन्छ। एक दिनको बिदाको निम्ति परिपत्र जारी गरी सात (७) दिनसम्म बिनाआधार कारण बिदामा बस्नु नै निजमा बदनियत रहेको देखिन्छ।

४. यसरी बैङ्कको प्रमुख प्रबन्धक पदमा कार्यरत् व्यक्तिले आन्तरिक परिपत्र जारी गरी सहायक प्रबन्धकलाई एक दिनको लागिमात्र

जिम्मेवारी दिएको कुरा उक्त परिपत्रमा उल्लेख गरी लामो बिदा बसेको कुरालाई स्वभाविक मान्न सकिँदैन । बिदा बस्दा बिदा स्वीकृत गर्ने अधिकारीबाट स्वीकृत गराई आफूसँग भएको ढुकुटीको चाबी, नगद मौज्जात तथा नोटकोषको विवरणलगायतका यथार्थ विवरणसहितका जिम्मेवारीहरू निमित्त भै काम गर्ने सहायक प्रबन्धकलाई प्रक्रियागत ढङ्गबाट हस्तान्तरण हुनुपर्नेमा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले उक्त जिम्मेवारी पूरा गरेको देखिन आएन । साथै प्रबन्धक जस्तो जिम्मेवार पदमा रहेको व्यक्तिले एक दिनको लागिमात्र आन्तरिक परिपत्र जारी गरी बिदामा बसेकोमा सो मितिदेखि २०६७।४।१६ सम्म बैङ्कमा उपस्थित नहुने र सोही समयमा बैङ्कको नगद मौज्जात र नोटकोषको रकम कमी भै हिनामिना हुनु र ढुकुटीको एक चाबी जिम्मा लिने नगद सहायक प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारीसमेत राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगन्जका सहलेखा अधिकृत रामचरण वी.सी. बाट २०६७।४।१६ मा बैङ्कको निरीक्षण भैरहेको अवस्थामा खाजा खान भनी गएकोमा भागी फरार भै अदालतबाट जारी म्यादमासमेत हाजिर नभै गुजारी बसेबाट प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले प्रबन्धकको पदको जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक पूरा गरेको देखिन आएन । मिति २०६७।४।७ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट नोटकोषमा जम्मा गर्नुपर्ने गरी रू.१२ करोड प्राप्त भएको देखिन्छ । उक्त मितिमा प्रबन्धक अनिलकुमार बैङ्कमा उपस्थित भएको देखिँदा प्रबन्धकको हैसियतले उक्त रकम नोटकोषमा

दाखिल गर्नुपर्नेमा दाखिल गरेको देखिँदैन र उक्त रकम मध्येबाटै ९० लाख हिनामिना भएको भन्ने रामचरण वि.सि. को परीक्षणमा नोटकोषमा ११ करोड १० लाख मात्र रहेको देखिनुले पनि स्पष्ट गर्दछ । साथै सोही निरीक्षण प्रतिवेदनबाट नगद मौज्जाततर्फ रू. ५७०००।- कम देखिनुले जम्मा रू.९०,५७,०००।- हिनामिना भएबाट प्रतिवादी अनिलकुमारले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी पूरा गरेको नदेखिएको, बिदा स्वीकृत नगराई बिदा बसेको मिति २०६७।४।१९ गते बिदामा बस्न भनी जारी गरेको आन्तरिक परिपत्रमा समेत बिदा बस्नुपरेको कारण उल्लेख नभएबाट उल्लिखित रकम हिनामिनामा प्रतिवादी अनिलकुमारको संलग्नता रहेको देखिन आयो । प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल बिदामा बस्दा पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रिया पूरा नगरेको, सहायक प्रबन्धकलाई स्पष्टसँग जिम्मेवारी हस्तान्तरण नगरेको, बरबुझारथगर्नुपर्ने, नगदमौज्जात, नोटकोषसमेतका विवरणहरू बरबुझारथसमेत गरेको अवस्था नहुँदा प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी प्रक्रियागतरूपमा नगरी लापरवाही गरेको र त्यसबाट बैङ्कको रकम हिनामिना भएको स्पष्ट देखिन आयो । तसर्थ आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

५. प्रतिवादी सुविलकुमार राईले उक्त रकममध्येबाट रू.२,९०,००,०००।- झिकेकोमा यी प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति रहेकोले यी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबाट सफाइ दिने ठहराएको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला

बदर गरी आरोपपत्र मागबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन सम्बन्धमा विचार गर्दा मिति २०६७।४।७ देखी ऐ. १६ सम्म प्रबन्धक प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल बिदामा बसेको समयमा यी प्रतिवादीले प्रबन्धकबाट बैङ्कका नगद मौज्जात, नोटकोषलगायतको हिसाब किताब रीतपूर्वक बरबुझारथ गरी बुझेको देखिँदैन । बैङ्कका प्रबन्धक अनिलकुमार मल्लको मातहतमा रहेका यी प्रतिवादीउपर प्रबन्धकको अनुपस्थितिमा कार्यालयको काम प्रभावित हुन नदिने कर्तव्य र दायित्वसमेत रहेकोले एक दिनको लागिमात्र प्रबन्धक बिदामा बसेको अवस्थामा बैङ्कको प्रतिष्ठामा आँच आउन नदिने तथा सेवाग्राहीलाई मर्का पर्न नदिनको लागि आपसी विश्वास र सद्भावमा काम गर्नुपर्ने अवस्थाको सिर्जना भएको देखिन्छ। सोही अनुसार प्रतिवादी सुविलकुमार राईले प्रबन्धकसमेतउपर विश्वास गरी निजको अनुपस्थितिमा निमित्त प्रबन्धक भै कार्य गरेको र सो गर्नुपर्ने बाध्यता सिर्जना भएको अवस्थामा बैङ्ककै कार्य सम्पादनको सिलसिलामा रकम झिकेको कारणबाटै निजलाई दोषी ठहर गर्नु न्यायोचित हुँदैन । त्यसमा पनि बैङ्कको ढुकुटीको एक चाबी यी प्रतिवादीसँग रहे पनि अर्को चाबी प्रतिवादी प्रेमकुमार सोडारीसँग रहेकोले तथा २०६७।४।१६ गते राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, क्षेत्रीय कार्यालय, नेपालगन्जका सहलेखा अधिकृत रामचरण वि.सि. बाट निरीक्षण हुँदाहुँदैको अवस्थामा अर्का प्रतिवादी प्रेमबहादुर सोडारी भागी बेपत्ता भएका र प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ल पनि २०६७।४।९

देखि नै फरार भै कार्यालयमा अनुपस्थित रही पक्राउ परेबाट उक्त रकम हिनामिनामा यी प्रतिवादी सुविलकुमार राईको संलग्नता देखिन आएन । तसर्थ प्रतिवादी सुविलकुमार राईलाईसमेत आरोपित कसुरमा सजाय गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

६. अतः प्रतिवादी अनिलकुमार मल्ललाई आरोपित कसुर ठहराएको र प्रतिवादी सुविलकुमार राईलाई सफाइ दिने ठहराएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।२।२६।५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । नेपाल सरकार र प्रतिवादी अनिलकुमार मल्लको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल साउन १८ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : विदुर काफ्ले

निर्णय नं.११८४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७१।२।२५।१
०७०-WO-००५७

बिषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक/पक्ष : जिल्ला सप्तरी, गा.वि.स. छिन्नमस्ता
वडा नं. ९ घर भई हाल जिल्ला कारागार
कार्यालय, रामेछापमा थुनामा रहेको स्व.
दुखि मण्डलको छोरा जयनारायण मण्डल
विरुद्ध

विपक्षी/वादी : पुनरावेदन अदालत, राजविराज
सप्तरीसमेत

- विधायिकाले स्पष्टरूपमा कुनै मुद्दाबाट कैद सजाय भएकोमा थुनामा नरहेकोले अर्को कसुर गरेमा थप कैद ठेक्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको देखिइरहेकै अवस्था छ । सोको अतिरिक्त पछिल्लो मुद्दाबाट सफाइ पाइरहेको अवस्थामा सफाइ पाउने फैसलाले लगत कायम नगर्ने हुँदा पहिले नै ठहर भएको अर्कै मुद्दाको लगत आफ्नो फैसलाको तपसिल खण्डमा सच्याउन मिल्ने अवस्था

नरहने ।

- निवेदन जिकिरअनुरूप पछिल्लो मुद्दामा सफाइ पाए पनि त्यस मुद्दामा बसेको पहिलेको कायम लगतबाट कैद लगत कट्टा गरिने अर्थ लगाइएमा भगौडाहरूले पहिले ठेकिएको कैद सजाय भन्दा कम सजाय हुन सक्ने अपराध गर्दा त्यस मुद्दाबाट सफाइ पाएमा पहिलेको ठेकेको कैद लगतमा कट्टा हुने र त्यसको विपरीत सजाय हुने ठहरेमा पनि पहिलेकै ठेकिएको कैदभन्दा बढी कैद नठेकिने अवस्था भई दुबैतर्फ उसको नोकसान नहुने हुँदा त्यस्तो अपराध गर्न उत्प्रेरित हुन जाने स्थिति रहन्छ । एक सभ्य समाजमा अमन चयन र शान्ति सुव्यवस्था कायम हुन अपराधीलाई अपराध गर्नबाट हतोत्साह गर्नपर्ने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्नेमा छुट हुने किसिमको अपराधोन्मुख कानून पनि रहनुहुँदैन र त्यस्तो व्याख्या गरिनु नहुने ।
- फैसला भई सजाय भएकोमा कैद नबस्दै वा थुना कैद बसेको अवस्थामा वा भागेको अवस्थामा अर्को कसुर गरेमा थप सजाय कैद ठेक्ने व्यवस्था दण्ड सजायको महलको ४१ नं. मा देखिँदा एउटा मुद्दामा लागेको कैद पछि परेको अर्को मुद्दामा सफाइ भएकोमा पछिल्लो मुद्दामा पुर्पक्षमा

रहेको अवधिपूर्वको मुद्दामा भएको सजायमा मिलान गरी कैद लगत कटाइ पाउँ भनी निवेदकले लिएको जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने।

(प्रकरण नं.६)

निवेदक/पक्षका तर्फबाट :

विपक्षी/वादीका तर्फबाट: विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
चन्द्रकान्त खनाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४१ नं.

आदेश

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७, ३२ तथा धारा १०७ को उपधारा २ बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

म निवेदकलाई २०५७ सालको स.फौ. नं.. ११२ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा मिति २०६१।३।१ गते ५ वर्ष कैद हुने ठहरी फैसला भई सो मुद्दाबाट ५ दिन पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेको कट्टा गरी बाँकी ४ वर्ष ११ महिना २५ दिन कैदको लगत कायम रहेको थियो। २०६५ सालमा स.फौ.नं.. २१९ को ज्यान मार्ने उद्योग अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दा चली सो मुद्दामा पुर्पक्षको लागि मिति २०६५।१।११ बाट सप्तरी जिल्ला अदालतको आदेशले थुनामा रही मिति

२०६९।२।३० गतेको फैसलाले मैले सफाइ पाउने गरी फैसला भयो। निवेदक कारागार कार्यालय, सप्तरी राजविराजमा थुनामा रहेको बखत सप्तरी जिल्ला अदालतबाट म निवेदकलाई उल्लिखित ४ वर्ष ११ महिना २५ दिन कैद ठेकिएको हुँदा मिति २०६६।१।७ गते उक्त लागेको कैद भुक्तान भएपछि छाडिदिने भनी कैद म्याद ठेकी पठाए बारेको च.नं. ५२।२३ को पत्र कारागार कार्यालय, राजविराजमा पठाई सो पत्रबमोजिम मलाई उल्लिखित फैसलाले तोकिएको कैद भुक्तान गर्न राखिएको थियो। उल्लेख गरेबमोजिम मलाई ज्यान मार्ने उद्योग अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दामा मिति २०६९।२।३० गते मैले सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएको छ। सप्तरी जिल्ला अदालतको तहसिलदारले मिति २०६९।५।८ गते पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधिको मुद्दाको लगतमा अघि मिति २०६१।३।१ गतेको फैसलाले हुने ठहर भएको ५ वर्ष कैदमा ५ दिन कट्टा गरी ४ वर्ष ११ महिना २५ दिनको कैदको लगत काट्न मिलेन भन्ने गरेको आदेशउपर मैले सप्तरी जिल्ला अदालतमा निवेदन दिँदा एका मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि कैद सजाय भएको अर्को मुद्दामा कट्टा गर्न नमिल्ने भन्ने सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम मैले निवेदन दिएकोमा सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।२७ को आदेश रीतपूर्वकको भएकोले परिवर्तन गर्न परेन, कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०७०।३।६ गतेमा सप्तरी जिल्ला अदालतको बेरीतको आदेश सदर गरी आदेश

भएको रहेछ ।

मेरो विरूद्ध एउटा मुद्दाको मात्र कैद म्याद ठेकी विपक्षी सप्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।७ गतेमा कारागार कार्यालय, राजविराजमा पत्र पठाइएको छ । सोबमोजिम ठेकिएको कैद मैले भुक्तान गरिसकेको छु । मेरो विरूद्धमा अर्को कुनै कैद छैन । मउपर झुठ्ठा मुद्दा लगाएको मैले सफाइ पाइसकेको छु । मलाई विपक्षीहरूले दण्ड सजायको महलको ४१ नं. कानूनप्रतिकूल मलाई थुनामा राखिएको हुँदा मेरो विरूद्ध अन्याय भएको प्रष्टै हुन्छ । विपक्षीहरूबाट भए गरेको आदेश संविधानप्रतिकूल भई सो आदेशले मेरो मौलिक हक अपहरण गरेको तथा मेरो हक प्रचलनलाई कुण्ठित पारेको हुँदा सम्मानित अदालतमा उल्लेख गरेबमोजिम यो निवेदन चढाएको छु, मलाई उल्लिखित दण्ड सजायको महलको ४१ नं. प्रतिकूल थुनामा राखिएकोले सम्मानित अदालतबाट मेरो मौलिक हकको संरक्षण तथा प्रचलनसमेत गरी पाउँ भन्नेसमेत मिति २०७१।१।५ को निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो र निवेदकको मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई किन थुना मुक्त गर्न नपर्ने हो, आदेश जारी गरी निवेदकलाई थुना मुक्त गर्न नपर्ने कानूनबमोजिमको कारण भए म्याद सूचना पाए वा तामेल भएको ७ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् निवेदनमा उल्लेख भएको निवेदक प्रतिवादी रहेको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा र शरीर बन्धक अपहरण मुद्दाको फैसलाको प्रतिलिपि वा सक्कल मिसिल साथै राखी लिखित

जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई म्याद सूचना जारी गरी तामेल गरी लिखित जवाफ परेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने मिति २०७१।१।१० को यस अदालतको आदेश ।

एक मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि कैद सजाय भएको अर्को मुद्दामा कट्टा गर्न नमिल्ने भएकोले स.फौ.नं.२१९ को मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि कैद लागेको स.फौ.नं.११२ को मुद्दाको कैद लगतमा कट्टा गर्न नमिल्ने भन्नेसमेत व्यहोराबाट भएको त्यस अदालतको मिति २०६९।१।२।२७ को आदेश रीतपूर्वककै भएकोले परिवर्तन गर्न परेन भन्नेसमेतको मिति २०७०।३।६ गतेमा भएको आदेश कानूनसम्मत् नै हुँदा विपक्षीको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०७१।१।१७ को पुनरावेदन अदालत, राजविराजको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

निवेदकले उल्लेख गरेको सप्तरी जिल्ला अदालतमा रहेका मिति २०६१।३।१ मा फैसला भएको स.वा.फौ.११२ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा तथा मिति २०६९।२।३० मा फैसला भएको ज्यान मार्ने उद्योग गरी अपहरण तथा शरीर बन्धक लिएको मुद्दासमेतका मिसिल तथा निजलाई कैदम्याद ठेकी पठाएको कैद म्याद ठेक्ने किताबसमेत हेर्दा निज निवेदक जयनारायण मण्डललाई स.वा.फौ. ११२ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा ५ वर्ष कैद सजाय भएकोमा निज ५ दिन हिरासतमा बसेकाले बाँकी हुने ४ वर्ष ११ महिना २५ दिन कैद भएकोमा सो कैद असुल हुन

नसकेको, निज स.वा.फौ. नं. २१९ को ज्यान मार्ने तथा शरीर बन्धक लिएको मुद्दामा पक्राउ परी थुन्छेक प्रयोजनको लागि पेस हुँदा सो मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा मिति २०६५।११।११ देखि रहेकाले निजलाई पहिले स.वा.फौ.नं. ११२ मा लागेको कैद सजायसमेत असुल गर्नुपर्ने भई यस अदालतबाट मिति २०६६।१।७ मा यस अदालतको मिति २०६१।३।१ को फैसलाले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १५ नं. ले ५ वर्ष कैद हुने ठहरेकोमा निज मिति २०५७।४।८ देखि २०५७।४।१२ सम्म प्रहरी हिरासत तथा अदालतका आदेशसमेतले ५ दिन थुनामा रहेको हुँदा सो ५ दिन कट्टा गरी ४ वर्ष ११ महिना २५ दिन कैदमा राख्नुपर्ने भएकाले स.वा.फौ. २१९ को मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको हुँदा उक्त मुद्दाबाट छुटी जाने भएमा सोही मितिदेखि लागू हुने गरी ४ वर्ष ११ महिना २५ दिन थुनामा राख्न कैद म्याद ठेकी पठाइएको थियो । निजले स.वा. फौ.नं. २१९ को ज्यान मार्ने उद्योग गरी अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दामा मिति २०६९।२।३० मा सफाइ पाउने ठहरेकोले तत्पश्चात् निजको छुटिजाने अवस्था सुरु भएको तथा अलगअलग मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुना तथा कैद म्याद ठेकी कैदमा रहेको हुँदा निजले कैद म्याद ठेकिएको ४।११।२५ भुक्तान गर्ने समय मिति २०६९।२।३० बाट सुरु हुने हुन्छ । सो अनुसार नगरी पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेको अवधिसमेत कट्टा गरी पाउँ भनी प्रतिवादीले यस सप्तरी जिल्ला अदालतमा मिति २०६९।५।८ मा निवेदन गरेकोमा सो निवेदनमा तहसिलदारबाट पहिले ठेकिएको कैद पुर्जाअनुसार नै हुने र कैद

भुक्तान गर्ने म्याद मिति २०६९।२।३० बाट सुरु हुने भनी आदेश भएपश्चात् सो आदेश बदर गरी पाउँ भनी दं.स.को महलको ६१ नं. बमोजिम प्रतिवादीले निवेदन गर्दा सो निवेदनमा पनि पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट प्रतिवादीले स.फौ.नं. २१९ को मुद्दाबाट पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि मिति २०६१ सालको कैद लागेको स.फौ.नं. ११२ को मुद्दाको कैद लगतमा कट्टा गर्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०६९।११।११ मा आदेश भएको हुँदा यस सप्तरी जिल्ला अदालतबाट निजको मौलिक हकमा कुनै प्रकारको असर पर्ने कार्य नभएकाले निवेदकको निवेदन मागबमोजिम आदेश हुनु नपर्ने भएकाले उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने मिति २०७१।१।१४ को सप्तरी जिल्ला अदालत र सो अदालतको तहसिल शाखाको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त खनालले एउटा मुद्दामा सफाइ पाउँदैमा सो मुद्दामा थुनामा बसेको अवधि अर्को ठहर भएको मुद्दाको कैदमा रूपान्तरण गर्न मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४१ नं. को अन्तिम वाक्यांशले मिल्ने पनि होइन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

२. अब, निवेदकको मागबमोजिम एउटा मुद्दामा लागेको कैदको सजाय अर्को मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा बसेको अवधिमा मिलान

गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो । निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदक जयनारायण मण्डलले आफूलाई स.फौ.नं.२१९ को ज्यानमार्ने उद्योग तथा अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दामा मिति २०६५।११।११ देखि मिति २०६९।२।३० सम्म थुनामा राखिएको र उक्त मुद्दामा सफाइ हुने गरी फैसला भएको, झुट्टा मुद्दामा थुनामा राखिएको र आफ्ना विरुद्ध लागेको स.फौ. नं.११२ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा ५ वर्ष कैद हुने ठहरी फैसला भएकोमा उक्त ५ वर्ष कैद बस्नुपर्ने अवधि स.फौ.नं.२१९ को ज्यान मार्ने उद्योग तथा अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दामा व्यतीत गरिसकेकोले उक्त कैदको लगत कट्टा गरी पाउँ भनी सप्तरी जिल्ला अदालतका तहसिलदारसमक्ष दिएको निवेदनमा तहसिलदारबाट निवेदकको कैद भुक्तान गर्नुपर्ने अवधि मिति २०६९।२।३० बाट सुरु हुने भनी भएको निर्णयउपर जिल्ला न्यायाधीशसमक्ष निवेदन गरेको र जिल्ला न्यायाधीशबाट तहसिलदारकै आदेश सदर हुने ठहर्‍याई आदेश गरेउपर पुनरावेदन अदालत, राजविराज सप्तरीमा मुलुकी ऐन, अ.बं.१७ नं. बमोजिम निवेदन दिएकोमा तहसिलदार तथा जिल्ला न्यायाधीशबाट भएको आदेश परिवर्तन गर्न परेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी भएको आदेशउपर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन लिई निवेदक यस अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ ।

३. यस अदालतको आदेशानुसार झिकाइएको स.फौ.नं.११२ को ज्यान मार्ने उद्योग र स.फौ.नं.२१९ को ज्यान मार्ने उद्योग अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दामा मिसिलसमेत अध्ययन

गरियो । सर्वप्रथम स.फौ.नं.११२ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा चलेको र निवेदक मिति २०५७।४।८ देखि मिति २०५७।४।१२ सम्म पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको देखिन्छ । उक्त मुद्दामा फैसला मिति २०६१।३।१ मा भई निजलाई ५ वर्ष कैद भएकोमा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि कट्टा गरी बाँकी ४।११।२५ को लगत कस्ने काम भएछ । तत्पश्चात् अर्कै स.फौ.नं. २१९ को मुद्दामा निवेदक पक्राउ परेछन्, उक्त मुद्दामा मिति २०६९।२।३० को सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला अनुसार निजले सफाइ पाएको देखिन्छ । पछिल्लो मुद्दामा मिति २०६५।११।११ देखि मिति २०६९।२।३० सम्म पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको देखिन्छ । यसरी एउटा मुद्दाबाट पुर्पक्षका लागि राखिएको थुना अवधि सो भन्दा अघि नै अर्कै मुद्दा चली फैसलासमेत भई फरार भएको व्यक्तिको कैदको लगत अविधमा कट्टा गराउन मिल्ने हो होइन भनी निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

४. दुई मुद्दामा हुने कैद सजायका विषयमा कैद ठेक्नु पर्दा के कसो गर्नुपर्ने हो भन्ने सन्दर्भमा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४१ नं. मा कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ । निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदन मुख्यतः सोही दण्ड सजायको महलको ४१ नं. को आधारमा गरेको देखिन्छ । तसर्थ दण्ड सजायको महलको ४१ नं. को कानूनी व्यवस्था के कस्तो छ भनी विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

५. दण्ड सजायको महलको ४१ नं. एकै मानिसलाई एकै वा धेरै मुद्दाको धेरै कलमको कैद ठेक्नुपरेमा जुन कलममा कैदको सबभन्दा

ठूलो हद छ सो ननाघ्ने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा गरी कैद ठेक्नुपर्छ । त्यसरी कैद ठेकिएकोमा कैद भुक्तान हुन नपाउँदै अर्को कलममा कैद ठेक्नुपर्ने भयो र अघि ठेकिएको जम्मा कैदभन्दा पछि ठेक्नुपर्ने कलमको हद बढी छ भने अघि कैद ठेक्दा थुनामा परेको मितिदेखि पछि ठेकिएको कलमको हद ननाघ्ने गरी कैद ठेक्नुपर्छ । अघि ठेकिएको कैदभन्दा पछि ठेक्ने कलमको हद घटी रहेछ भने थप कैद ठेक्नुपर्दैन । फैसला, कैदी पुर्जा, कैद ठेक्ने किताबमा सम्म खुलाइ दिनुपर्छ र पछि ठेकिने कलमको हद घटी भए पनि अघि कैद गर्दा ठूलो कलमको हद नपुगेको रहेछ भने सो नपुग दिनसम्म पछिल्लो कलममा कैद गर्नुपर्छ । धेरै कलमको कैदको हद बराबर हुन आयो भने सोमध्ये एक कलमको कैद ठेक्नुपर्छ । अरू कलमका हकमा फैसला, कैदी पुर्जा, कैद ठेक्ने किताबमा सम्म खुलाउनुपर्छ । तर फैसला भइसकेपछि कैद नबस्दै वा थुना कैद बसेको अवस्थामा वा थुना कैदबाट छुटेको वा भागेको अवस्थामा अर्को कसुर गरेकोमा सो कसुरबापत कानूनबमोजिम थप कैद ठेक्नुपर्छ ।

६. यसप्रकार कुनै व्यक्तिलाई एउटै वा धेरै मुद्दामा भएको विभिन्न कैदको कलममा लगत कसरी कायम गर्ने भन्ने सन्दर्भमा दण्ड सजायको महलको ४१ नं. मा एक वा धेरै मुद्दामा एक वा धेरै कलमको कैद ठेक्नुपर्दा सबैभन्दा ठूलो कलमको हुने कैद अवधि ननाघ्ने गरी कैद ठेक्नुपर्ने, अघि ठेकिएको कैदभन्दा पछि ठेकिने कैदको हद घटी भए पछिल्लो कैद ठेकिन नहुने तर बढी भए अघि

थुनामा परेको मितिबाट पछि ठेकिएको कैद हद ननाघ्ने गरी कैद ठेक्नुपर्नेसमेतको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । एउटै मुद्दामा एउटा भन्दा बढी कलमको कैद भएको अवस्था वा एउटा भन्दा बढी मुद्दाहरू चलिरहेकोमा एकैपटक फैसला हुँदा वा कुनै अघि वा कुनै पछि फैसला भई कैदको कलम ठेकिने व्यवस्था रहेको उक्त नं. को पठनबाट देखियो । तर उक्त नम्बरमा मुद्दाहरू सँगसँगै नचली निकै पहिले नै कुनै मुद्दा चली सजाय भएकोमा पछिबाट परेको अर्कै मुद्दामा पुर्पक्षमा बसेको अवधि सो मुद्दाबाट सफाइ पाएपछि पहिलेको मुद्दाको फैसलाबाट कायम रहेको लगत सच्याउने वा थपघट गर्ने व्यवस्था गरेको भने देखिँदैन । प्रस्तुत विवादमा दुईवटा मुद्दा परेको स्थिति छ । दुईवटा मुद्दा परेको अवस्थामा प्रथमतः दुबै मुद्दामा कसुरदार ठहरेको अवस्थामा मात्र एक अर्कोमा कैद कलमको लगत मिलान गरी हेर्न उक्त दण्ड सजायको महलको ४१ नं. ले सकिने देखिन्छ । दुई मुद्दा चल्दा पनि दुबै मुद्दा सँगसँगै वा केही अगाडि वा पछाडि परे पनि र फैसला अघिपछि भए पनि कुनै एक बखत दुबै मुद्दा अदालतमा कारवाइयुक्त अवस्थामा रहेको हुनुपर्ने र दुबै मुद्दामा सजाय हुँदा कैद कलम सोही नम्बरबमोजिम कसिने अवस्था हुन्छ । तर प्रस्तुत विवादमा देखाइएका दुईवटा मुद्दा सँगसँगै चलेको देखिँदैन । पहिलो मुद्दा २०५७ सालमा चलेको देखिन्छ र सोमा फैसला २०६१ सालमा भई कैद लगत कसेको देखिन्छ । निकै पछि २०६५ सालमा अर्को मुद्दामा निवेदक पक्राउ परेको देखिन्छ । दुबै मुद्दाबीच निकै समयको अन्तराल भएको र दुबै मुद्दामा कसुरदार नठहरी एउटा मुद्दामा मात्र

कसुरदार ठहरी सजाय भएको अवस्था छ । यहाँ दुबै मुद्दामा कसुर ठहरी सजाय भएको अवस्था छैन र निवेदकलाई लागेको कसुरको सजायबाट भागी बसेको स्थितिमा अर्को मुद्दामा पक्राउ परेको देखिन्छ । दण्ड सजायको ४१ नं. को अन्तिम वाक्य हेर्दा पनि “ फैसला भई सकेपछि कैद नबस्दै वा थुना कैद बसेको अवस्था वा थुना कैदबाट छुटेको वा भागेको अवस्था अर्को कसुर गरेकोमा सो कसुरबापत कानूनबमोजिम थप कैद ठेक्नुपर्छ” भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेको देखिन्छ । विधायिकाले स्पष्टरूपमा कुनै मुद्दाबाट कैद सजाय भएकोमा थुनामा नरहेकोले अर्को कसुर गरेमा थप कैद ठेक्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको देखिइरहेकै अवस्था छ । सोको अतिरिक्त पछिल्लो मुद्दाबाट सफाइ पाईरहेको अवस्थामा सफाइ पाउने फैसलाले लगत कायम नगर्ने हुँदा पहिले नै ठहर भएको अर्कै मुद्दाको लगत आफ्नो फैसलाको तपसिल खण्डमा सच्याउन मिल्ने अवस्था पनि रहँदैन । तर निवेदन जिकिरअनुरूप पछिल्लो मुद्दामा सफाइ पाए पनि त्यस मुद्दामा बसेको पहिलेको कायम लगतबाट कैद लगत कट्टा गरिने अर्थ लगाइएमा भगौडाहरूले पहिले ठेकिएकै कैद सजाय भन्दा कम सजाय हुन सक्ने अपराध गर्दा त्यस मुद्दाबाट सफाइ पाएमा पहिलेको ठेकेको कैद लगतमा कट्टा हुने र त्यसको विपरीत सजाय हुने ठहरेमा पनि पहिलेकै ठेकिएको कैदभन्दा बढी कैद नठेकिने अवस्था भई दुबैतर्फ उसको नोक्सान नहुने हुँदा त्यस्तो अपराध गर्न उत्प्रेरित हुन जाने स्थिति रहन्छ । एक सभ्य समाजमा अमन चयन र शान्ति सुब्यवस्था कायम हुन अपराधीलाई

अपराध गर्नबाट हतोत्साह गर्नपर्ने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्नेमा छुट हुने किसिमको अपराधोन्मुख कानून पनि रहनुहुँदैन र त्यस्तो व्याख्या पनि गरिनु हुँदैन । त्यसै अवधारणाबाट फैसला भई सजाय भएकोमा कैद नबस्दै वा थुना कैद बसेको अवस्थामा वा भागेको अवस्थामा अर्को कसुर गरेमा थप सजाय कैद ठेक्ने व्यवस्था दं.स. को महलको ४१ नं. ले गरेको देखिन्छ । एउटा मुद्दामा लागेको कैद पछि परेको अर्को मुद्दामा सफाइ भएकोमा पछिल्लो मुद्दामा पुर्पक्षमा रहेको अवधिपूर्वको मुद्दामा भएको सजायमा मिलान गरी कैद लगत कटाई पाउँ भनी निवेदकले लिएको जिकिरसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन ।

७. तसर्थ माथि गरिएका विवेचना आधार र कारणबाट मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४१ नं. को व्यवस्था अनुरूप थुनामा राखिएको देखिँदा थुनामुक्त गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल जेठ २५ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : रामप्रसाद बस्याल

निर्णय नं. ११८५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।२।२१।५
०६७-WO-१२४६

मुद्दा : उत्प्रेषण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, कीर्तिपुर न.पा. वडा
नं. ६ बस्ने जुलुम महर्जन

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला, कीर्तिपुर न.पा. वडा
नं. ६ बस्ने आशामाया महर्जनसमेत

- कुनै फैसलाबाट कुनै लिखत दर्ता बदर भई लिखतवालाको हक छुटिसकेको अवस्थामा उक्त फैसला बदर नभएसम्म लिखतवालाको हक पूर्ववत् यथावत् रही रहन्छ भन्न मिल्दैन । त्यस्तो बदर भइसकेको लिखत र हक टुटिसकेका व्यक्तिले सोही बदर भएको लिखतको आधारमा हक टुटिसकेको सम्पत्ति कसैलाई हस्तान्तरण गर्दैमा पाउनेवालाको हक पुग्न सक्तैन । लिखत बदर भई सोको आधारमा दर्ता बदर भई नालिस गर्नेको हक कायम

हुने फैसला भएपछि उक्त फैसला कायम रहेसम्म लिखतवालाको हक लिखत अनुरूपको सम्पत्तिमा पुग्न नसक्ने ।

- अदालतबाट रिट निवेदकका परदाताहरूकै लिखतको ४ भागको एक भाग लिखत दर्ता बदर भई हकसमेत टुटिसकेको अवस्थामा हक नै नहुनेबाट गराइलिएको लिखतबाट रिट निवेदकको हक सिर्जित हुन्छ भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्तात्रय रमन श्रेष्ठ, विश्वप्रकाश सिग्देल र सुरेन्द्र मानन्धर
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय भरतमणि गौतम र गणेश निरौला

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क)
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं.
- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४३, ४४ नं.

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको अन्तरिमसंविधान, २०६३को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य

र ठहर यस प्रकार रहेको छ :

दाता तुलसी रावलका नाममा दर्ता सेस्ता कायम रहेको काठमाडौं जिल्ला, तीनथाना गा.वि.स. वडा नं. ५ कि.नं. ६८९ को क्षेत्रफल १-३-२-० जग्गा मिति २०६५।११।२१ मा राजीनामा पारित गरी भोगचलन गर्दै आएको छु । मैले खरिद गरी लिएको कि.नं. ६८९ को जग्गाका सम्बन्धमा आशामाया महर्जनसमेतले लामा बाङ्जी शेर्पिनीसमेतउपर दर्ता बदर चलन मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरी भएको फैसलाउपर पुनरावेदन परी उक्त मुद्दा अन्तिम भएको रहेछ ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट फैसला कार्यान्वयनका क्रममा प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दरखास्त दिई उक्त दरखास्त कारवाहीको क्रममा निवेदकका नाउँमा ७ दिने म्याद आएकोले के भएको रहेछ भनी यथार्थ बुझ्दा उक्त जग्गा आशामाया महर्जनका पति नन्दबहादुर महर्जनले मिति २०५३।५।५ मा छिरिङ गुरुङलाई राजीनामा पारित गरी दिएको र छिरिङ गुरुङले मिति २०५३।५।११ मा लामा याङ्जी शेर्पिनीलाई राजीनामा लिखतबाट हक हस्तान्तरण गरेका रहेछन् । उक्त दुबै लिखतहरू बदर गरी पाउँ भनी विपक्षी आशामायासमेतले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरी उक्त अदालतले पारित लिखतको चार भागको तीन भाग बदर हुने ठहर्याएकोमा सो फैसलाउपर परेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट आशामाया महर्जनको हकमा मात्र चार खण्डको एक खण्ड बदर हुने भनी मिति २०५८।८।२० मा

फैसला भई अन्तिम भइरहेको रहेछ जुन कुरा मेरो पूर्वजानकारीमा थिएन ।

विपक्षी आशामाया महर्जनले पुनरावेदन अदालतको फैसला कार्यान्वयनका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष मिति २०६५।१२।१२ गते मात्र फैसलाको जानकारी लेखी पठाउन माग गरी तहसिल शाखामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) बमोजिम निवेदन दिएकी र म निवेदकलाई झिकाई फैसलाबमोजिमको हक छुट्याई पाउँ भनी माग गरिएको रहेछ । उक्त निवेदन कारवाहीयुक्त अवस्थामा नरहेको भनी आवश्यक निर्णय तथा आदेशका लागि इजलाससमक्ष पेस गर्न तहसिलदारबाट मिति २०६६।७।११ मा आदेश भई इजलाससमक्ष पेस हुँदा तहसिलदारले उठाएका प्रश्नतर्फ बोल्दै नबोली पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाबमोजिम चार भागको एक भाग जग्गा निवेदक वादीका नाउँमा नामसारी दर्ता हुन्छ भनी मिति २०६७।११।१३ मा जिल्ला अदालतबाट आदेश भएको रहेछ । पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट जिल्ला अदालतको उक्त आदेश बेरीतको देखिएन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०६८।२।२० मा आदेश भयो ।

पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको सात वर्षपछि फैसला कार्यान्वयनका लागि दरखास्त लिई कारवाही गरी पाउँ भनी प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला कार्यान्वयन गरी पाउँ भनी

दायर गरेको दरखास्त दण्ड सजायको महलको ४३ नं. ले तोकेको म्याद नाघी दायर भएकोले कानूनप्रतिकूल छ । मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४४ नं. को गलत व्याख्या गरी लिखत बदर गर्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६७।११।१३ को र पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।०२।२० मा भएको आदेश गैरकानूनी तथा त्रुटिपूर्ण रहेकोले उक्त आदेशहरूलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी म निवेदकका नाँउमा रहेको उल्लिखित कि.नं. ६८९ को क्षेत्रफल १-३-२-० जग्गा म निवेदककै नाउँमा यथावत् कायम गर्नु भनी परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जि जारी गरी पाउँ । प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म विवादको सम्पत्ति यथास्थितिमा राख्नु भनी अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदिका जुलुम महर्जनले यस अदालतमा मिति २०६८।३।२४ मा दायर गरेको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. २, ३, ४ र ५ लाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पठाई दिनु । निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको

म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. १ लाई सम्बन्धित जिल्ला अदालतमार्फत् सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै संवत् २०५८।०५।९ दे.पु.नं. ८४६/४२४७ को लिखत बदर हक कायम मुद्दामा मिति २०५८।८।२० मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलाको परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा अन्तरिम आदेश नहुँदा निवेदकलाई अपूरणीय क्षति हुने अवस्था नदेखिँदा यसमा मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।४।८ मा भएको आदेश ।

फैसला कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको कुनै मुद्दासँग सम्बन्धित चल वा अचल सम्पत्तिको हक कुनै किसिमबाट हस्तान्तरण गरिएको भएमा र मुद्दाका पक्षले निवेदन दिएमा अदालतले त्यस्तो सम्पत्ति लेनदेन गर्ने व्यक्तिलाई बुझी सोही मिसिलबाट कारवाही र किनारा न्यायाधीशको इजलासबाट गर्न सक्ने व्यवस्था जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) मा रहेको पाइन्छ । वादी आशामाया महर्जनले दायर गरेको लिखत दर्ता बदर हक कायम मुद्दामा चार भागको एक भाग लिखत बदर हुने गरी मिति २०५८।८।२० मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट फैसला भई अन्तिम भै रहेको पाइन्छ । त्यस्तो सम्पत्ति सो मुद्दाकी प्रतिवादी लामा याडजी शेर्पाले मिति २०६५।५।११ मा तुलसी रावललाई र तुलसी रावलले मिति २०६५।११।२१ मा जुलुम

महर्जनलाई हक हस्तान्तरण गरेको देखियो । वादी आशामाया महर्जनले दिएको निवेदन अनुसार लामा याङ्जी शेर्पा, तुलसी रावल र जुलुम महर्जनलाई म्याद जारी गरी झिकाइएकोमा लामा याङ्जी अनुपस्थित रहेको र अन्य दुईजनाको लिखित प्रतिक्रियासमेत प्राप्त भएको पाइन्छ । सो प्रतिक्रिया तीन वर्षभित्र फैसला कार्यान्वयनमा नआएकोले हदम्याद नाघेको हुँदा लिखत बदर हुन सक्तैन भनी जिकिर लिएको पाइयो । दण्ड सजायको ४४ नं. को अन्तिम खण्डमा म्यादभित्र दरखास्त नपरे तिरोको चार खण्डको एक खण्ड जरिवाना गरी लेखिएबमोजिम दाखिल खारेज नामसारी गरिदिनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइयो । उक्त कानूनी आधारबाट लामा याङ्जी शेर्पाले तुलसी रावललाई र तुलसी रावलले जुलुम महर्जनलाई गरिदिएको हक हस्तान्तरणको लिखत उक्त कानूनी व्यवस्था एवम् सम्मानित पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाविपरीत देखिँदा बदर भै चारभागको एकभाग जग्गा निवेदकवादीको नाममा नामसारी दर्ता हुन्छ, कानूनबमोजिम गर्नु भनी यस अदालतबाट भएको आदेशउपर चित्त नबुझी प्रतिवादी जुलुम महर्जनको मिति २०६७।१।१९ मा अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निवेदन परी उक्त अदालतबाट मिति २०६७।१।१३ को यस अदालतको आदेश बेरीतको भन्ने देखिएन कानूनबमोजिम गर्नु होला भनी मिति २०६८।२।२० मा आदेश भएबमोजिम उक्त मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६८।४।२४ मा डोर खटी गई फैसलाबमोजिम चार भागको एक भाग जग्गा छुट्याई चलनसमेत दिई बाँकी

तीन भाग प्रतिवादीको पर सारी चलन मुचुल्का भै आएको मिसिल संलग्न मुचुल्काबाट देखिएको अवस्थामा यस अदालतबाट गरिएको काम कारवाही कानूनसम्मत भएको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतले यस अदालतमा दायर गरेको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको बेरीतको आदेश बदर गरी पाउँ भनी जालसाजी मुद्दामा जुलुम महर्जनले यस अदालतमा अ.बं. १७ नं.बमोजिम दिएको निवेदनको प्रतिवेदन नं. ०६७-RE-०६७५ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतके, “यसमा त्यस अदालतको मिति २०६७।१।१३ को आदेश बेरीतको भन्ने देखिएन, कानूनबमोजिम गर्नु होला” भनी मिति २०६८।२।२० मा आदेश भएको यस अदालतमा रहेको प्रतिवेदन दर्ता रजिस्टरबाट देखिएको हुँदा कानूनसम्मत आदेशउपर दायर भएको विपक्षी निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनले यस अदालतमा दायर गरेको लिखित जवाफ ।

वादी आशामाया महर्जन र प्रतिवादी लामा याङ्जी शेर्पिनीसमेत भएको हक कायम मुद्दामा कि.नं. ६८९ को चार भागको एक भाग वादीको भाग परेको हुँदा फैसलाबमोजिम आशामाया महर्जनको भागमा परेको जग्गा दा.खा. गरी दिने भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।५।११ मा लेखी आएको हुँदा उक्त पत्रबमोजिम दा.खा. कारवाहीमा रहेको छ । अदालतबाट पटकपटक आशामाया महर्जनले

उक्त जग्गाको चार भागको एक भाग लिखत बदर भई पाउने भन्ने फैसला भइसकेको र काठमाडौं जिल्ला अदालतको पत्र साथ प्राप्त चलन मुचुल्का र मिति २०५८।८।२० को पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला प्रतिलिपिअनुसार दा.खा. कित्ताकाट नामसारी गरिदिनु भनी यस कार्यालयमा प्राप्त भै सकेको र अदालतको आदेश यस कार्यालयले गर्नुपर्ने दायित्व तथा कर्तव्यसमेत भएकोले सोहीबमोजिम गरिएको हुँदा विपक्षी निवेदकको झुट्टा रिट निवेदन खारेज गरी फुर्सद गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रत्यर्थीमध्येका मालपोत कार्यालय, कलङ्कीको लिखित जवाफ ।

विपक्षी निवेदकलाई प्रस्तुत रिट निवेदन दिने हकद्वैया छैन । मेरो हकसमेत हनन् हुने गरी मेरो खरिद गरी लिएको विषयमा निवेदन परी निजलाईसमेत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट झिकाइ तारिखमा रहेका बखत निजले मिति २०६७।१।२२ गतेदेखिको तारिख गुजारी बसेको अवस्थामा तल्ला अदालतबाट भए गरेको कार्यलाई स्वीकार गरी माथिल्लो अदालतमा रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरी अदालतलाई गुमराहमा पार्न मिल्दैन । तारिखमा रहेर मुद्दाको निरूपण गर्न सकिने बाटो छोडी कानूनबमोजिम भए गरिएका काम कारवाहीलाई अवरोध गर्न रिट क्षेत्र अवलम्बन गर्न नपाइने हुँदा विपक्षीको औचित्यहीन रिट निवेदन खारेज गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला तथा आदेशबमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।४।२४ गते भएको चलन मुचुल्का र सो मुचुल्काबमोजिम जग्गा

छुट्याएको कार्यसमेत कानूनसम्मत् भएकोले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदककातर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्तात्रय श्री रमन श्रेष्ठ, श्री विश्वप्रकाश सिग्देल र श्री सुरेन्द्र मानन्धरले प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनले फैसला कार्यान्वयनका लागि दिनुभएको निवेदन फैसला भएको सात वर्षपछि दायर हुन आएकोले उक्त दरखास्त हदम्याद बिहीन छ । जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) मा भएको प्रावधान फैसला कार्यान्वयनको दरखास्त परी सकेपछि विवादित विषयवस्तुको हक हस्तान्तरण भएको अवस्थामा मात्र उक्त कानून लागू हुन्छ । तर फैसला कार्यान्वयनको दरखास्त पुर्नुभन्दा पहिला नै मेरो पक्षले खरिद गरी लिई भोग चलनसमेत भइसकेको जग्गामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) को प्रावधान लागू हुने अवस्था छैन । प्रयोग नै हुन नसक्ने नियमको आधारमा परेको दरखास्तउपर जिल्ला अदालतले गरेको आदेश र सोलाई परिवर्तन नगरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश तथा काम कारवाही त्रुटिपूर्ण रहेकाले उक्त आदेश तथा कामकारवाहीहरू उत्प्रेषणको अदेशले बदर गरी हाम्रो पक्षको नाममा रहेको उपरोक्त जग्गा यथावत् कायम गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थीमध्येकी आशामाया महर्जनको

तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री भरतमणि गौतम र श्री गणेश निरौलाले जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क), २०५२ सालदेखि नै लागू भएको हो। यो कानूनी व्यवस्था नियमावली संशोधन गरी समावेश भएका मितिदेखि नै लागू हुन्छ भन्ने कानूनतः मिल्दैन। पुनरावेदन अदालतको फैसलाबाट हाम्रो पक्षको नाउँमा ४ भागको १ भाग लिखत बदर भई चलनसमेत पाउने ठहरी उक्त फैसला अन्तिमसमेत भइसकेको, पुनरावेदन अदालतको फैसलाबमोजिम फैसला कार्यान्वयनका लागि मेरो पक्षले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दिएको दरखास्त कानूनसम्मत छ। अदालतको फैसला कार्यान्वयन हुनुपर्छ। फैसला कार्यान्वयनमा अवरोध आउनु वा उत्पन्न गराउनु न्यायिक अराजकता हुनजान्छ। यसर्थ अदालतको फैसलाबमोजिम चलन मुचुल्कासमेत भै हाम्रो पक्ष आशामाया महर्जनका नाउँमा नामसारी दर्ता गरिदिने गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश बेरीतको देखिएन कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।२।२० को आदेश कानून तथा न्यायसम्मत भएको हुँदा विपक्षी निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

दुबै पक्षका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहसलाई मध्यनजर राख्दै मिसिल संलग्न कागजातको अध्ययन गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतले पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाबमोजिम वादी दावीको चार भागको एक भाग लिखत बदर हुने ठहर्याएको

फैसलाबमोजिम उक्त फैसला कार्यान्वयनको क्रममा काठमाडौं जिल्ला अदालतका माननीय जिल्ला न्यायाधीशज्यूबाट चार भागको एक भाग जग्गा निवेदक वादीको नाममा नामसारी दर्ता हुन्छ भनी गरेको मिति २०६७।११।१३ को आदेश र उक्त आदेशलाई बेरीतको भन्ने देखिएन। कानूनबमोजिम गर्नुहोला भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।२।२० मा भएको आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गर्नु पर्ने हो होइन भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विवादित किनं ६८९ को जग्गा विपक्षीमध्येको आशामाया महर्जनका पति नन्दबहादुर महर्जनले छिरिङ गुरूडलाई, छिरिङ गुरूडले लामा याङ्जी शेर्पिनीलाई लामा याङ्जी शेर्पिनीले तुलसी रावललाई र तुलसी रावलले यी निवेदिकालाई राजीनामा पारित गरिदिएको मिसिलबाट देखिन्छ। विवादित जग्गामा विपक्षी आशामाया महर्जनका पति नन्दबहादुर महर्जनले छिरिङलाई र छिरिङ गुरूडले लामा याङ्जी शेर्पिनीलाई राजीनामा पारित गरिदिएको अवस्थामा आफ्नोसमेत अंश हक लाग्ने जग्गा मन्जुरीबेगर बेचबिखन गरेको भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०५३।११।२९ मा लिखत दर्ता बदर हक कायम मुद्दा दायर गरी सो अदालतबाट वादी दावीबमोजिम ४ भागको ३ भाग लिखत दर्ता बदर भै वादीहरूको हक कायम गरी चलनसमेत चलाई पाउने ठहर्छ भनी मिति २०५५।१२।२ मा फैसला भएको पाइयो। काठमाडौं जिल्ला

अदालतको फैसलाउपर प्रतिवादीमध्येकी लामा याङ्जी शेर्पिनीले दायर गरेको पुनरावेदनमा सुरू फैसला केही उल्टी भई वादी दावीको ४ भागको १ भाग लिखत दर्ता बदर हुने ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०५८।८।२० मा फैसला भई अन्तिम रहेको मिसिलबाट देखिन आयो।

३. पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाबमोजिम कि.नं. ६८९ को १-३-२-० जग्गाको चार भागको एक भाग दाखिल खारेज गर्न मालपोत कार्यालय, कलङ्कीमा कारवाहीका क्रममा उक्त जग्गा लामा याङ्जी शेर्पिनीले तुलसी रावललाई राजीनामा गरिदिएको थाहापाइ दिने लामा याङ्जी शेर्पिनी लिने तुलसी रावल भै मिति २०६३।५।१२ र. नं. ४३४(घ) को पारित राजीनामा लिखत र सोको आधारमा भएको दर्ता स्वेस्तासमेत चार भागको एक भाग सम्मानित पुनरावेदन अदालतको फैसलाबमोजिम मेरो हकसम्म यसै निवेदनबाट काम कारवाही गरी विपक्षीलाई झिकाइ मेरो हक छुट्याई पाउँ भनी जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) बमोजिम आशामाया महर्जनले मिति २०६६।५।२९ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दरखास्त दिएको पाइयो।

४. निवेदिका आशामाया महर्जनले दायर गरेको निवेदनमा “प्रस्तुत मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनको लागि यस शाखामा निवेदन कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको नदेखिँदा आवश्यक निकास तथा आदेशका लागि इजलाससमक्ष पेस गरी आदेशानुसार गर्नु “ भनी

तहसिलदारबाट भएको आदेश इजलाससमक्ष पेस हुँदा “लामा याङ्जी शेर्पिनीले तुलसी रावललाई र तुलसी रावलले जुलुम महर्जनलाई गरिदिएको हक हस्तान्तरणको लिखत कानून एवम् पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाविपरीत देखिँदा बदर भै चार भागको एक भाग जग्गा निवेदक वादीको नाउँमा नामसारी दर्ता हुन्छ। कानूनबमोजिम गर्नु” भनी मिति २०६७।११।१३ मा आदेश भएको देखियो।

५. फैसला कार्यान्वयन बाँकी रहेको अर्थ लगाई वादीले फिराद गर्दा लिएको दावीभन्दा बाहिर गई अदालत आफैं पक्ष बनी आकर्षित नै हुन नसक्ने मु.ऐ. दण्ड सजायको महलको ४४ नं. को गलत व्याख्या गरी साधिकार निकायबाट कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको सम्पत्तिलाई गलत तरिकाबाट हक हस्तान्तरण गरी लिएको अर्थ गरी मेरा विरुद्ध हुने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६७।११।१३ को आदेश बेरीत भएको हुँदा उक्त बेरीतको आदेश मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं.बमोजिम बदर गरिपाउँ भनी यी निवेदक जुलुम महर्जनले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निवेदन दायर गरेकोमा सो अदालतबाट “त्यस अदालतको मिति २०६७।११।१३ को आदेश बेरीतको भन्ने देखिएन। कानूनबमोजिम गर्नु” भनी मिति २०६८।२।२० मा भएको आदेशबमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट डोर खटिई चलन मुचुल्का भई मिति २०६८।५।११ मा दाखिल खारेज पुर्जिसमेत भइसकेको प्रमाण मिसिलबाट देखिन आयो।

६. काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशलाई कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालतले गरेको आदेश त्रुटिपूर्ण भएको र विपक्षीमध्येकी आशामाया महर्जनले पुनरावेदन अदालतको फैसला अन्तिम भईसकेपछि पनि मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४३ नं. ले निर्धारण गरेको अवधिभित्र फैसला कार्यान्वयनको दरखास्त लिई नआएको अवस्थामा उक्त दरखास्त दर्ता गरी चलन मुचुल्कासमेत गरी दिएको कार्यबाट मेरो सम्पत्तिसम्बन्धी हक हनन हुन पुगेको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६७।११।१३ को आदेश र सोलाई कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनले मिति २०६८।१२।२० मा गरेको आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भनी निवेदिकाले निवेदन जिकिर लिएको पाइयो।

७. यस सम्बन्धमा प्राप्त भएका रेकर्ड तथा प्रमाण मिसिलसमेत हेर्दा विवादित कि.नं. ६८९ को सम्पूर्ण जग्गा प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनका पति नन्दबहादुर महर्जनले छिरिङ गुरुङलाई, छिरिङ गुरुङले लामा याङ्जी शेर्पेनीलाई, लामा याङ्जी शेर्पेनीले तुलसी रावललाई र तुलसी रावलले यी निवेदिका जुलुम महर्जनलाई मिति २०६५।११।२ मा राजीनामा लिखत पारित गरी हक हस्तान्तरण भएको कुरामा विवाद छैन। निवेदिका जुलुम महर्जनले हकको स्रोत मिति २०६५।११।२ को लिखत भएको र सो भन्दा निकै पहिले नै प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनले निवेदकका दाताहरूको लिखित विरुद्ध लिखत दर्ता बदर हक कायम मुद्दा मिति २०५३।११।२९

मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरेको देखिन्छ। उक्त मुद्दामा वादी दावीबमोजिम चार भागको तीन भाग लिखत बदर भै वादीको नाउँमा दर्ता चलनसमेत पाउने गरी जिल्ला अदालतले ठहर्याएको र सो फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परी पुनरावेदन तहबाटसमेत सुरु फैसला केही उल्टी भै वादी दावीको चार भागको एक भाग लिखत बदर हुने ठहरी वादीको नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्याएको फैसला हाल अन्तिम भै प्रत्यर्थी आशामाया महर्जनका नाउँमा चलन पुर्जासमेत भईसकेको प्रमाण मिसिलबाट देखिन्छ।

८. रिट निवेदक जुलुम महर्जनको हकको स्रोत भनेको दाता तुलसी रावलबाट मिति २०६५।११।२१ मा पारित गराई लिएको राजीनामा देखिन्छ। निवेदकका दाता तुलसी रावलले लामा याङ्जी शेर्पेनीबाट मिति २०६५।५।११ को लिखतबाट प्राप्त गरेको देखिन्छ। परदाता लामा याङ्जी शेर्पेनी र उनको दाता छिरिङ गुरुङसमेतका हकको स्रोत भनी देखिएका लिखतहरू सबै चार भागको एक भाग लिखत र सोको आधारमा भएको दर्ता बदर भई सो एक भागमा विपक्षी आशामाया महर्जनको हक कायम हुने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट फैसला भई अन्तिम भई रहेको छ। उक्त फैसला विरुद्ध कुनै उजुर नालिस परेको देखिँदैन। कुनै फैसलाबाट कुनै लिखत दर्ता बदर भई लिखतवालाको हक छुटिसकेको अवस्थामा उक्त फैसला बदरबाट नभएसम्म लिखतवालाको हक पूर्ववत् यथावत् रहिरहन्छ भन्न

मिल्दैन । त्यस्तो बदर भइसकेको लिखत र हक टुटिसकेका व्यक्तिले सोही बदर भएको लिखतको आधारमा हक टुटिसकेको सम्पत्ति कसैलाई हस्तान्तरण गर्दैमा पाउनेवालाको हक पुग्न सक्तैन । लिखत बदर भईसोको आधारमा दर्ता बदर भई नालिस गर्नेको हक कायम हुने फैसला भएपछि उक्त फैसला कायम रहेसम्म लिखतवालाको हक लिखत अनुरूपको सम्पत्तिमा पुग्न सक्तैन । तसर्थ, पुनरावेदन अदालतबाट रिट निवेदकका परदाताहरूकै लिखतको ४ भागको एक भाग लिखत दर्ता बदर भई हकसमेत टुटिसकेको अवस्थामा हक नै नहुनेबाट गराइ लिएको लिखतबाट रिट निवेदकको हक सिर्जित हुन्छ भन्न मिलेन । निवेदकले जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) र मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ४३, ४४ नं. को व्याख्याको प्रश्न उठाएतर्फ विचार गर्दा कुनै ऐन वा नियमको व्याख्या न्याय सम्पादन गर्दा आवश्यक परेको अवस्थामा मात्र गरिने हुन्छ । उक्त ऐन नियमहरूको प्रसङ्गसम्म यस मुद्दामा आएको देखिन्छ । तर, मुद्दाको प्रसङ्ग आउँदैमा सबै अवस्थामा व्याख्या भने गरिँदैन । व्याख्या गरिनु कति आवश्यक छ भनी विचार गरिनुपर्दछ । हकदैयाको आधारबाट नै रिट निवेदक खारेज हुने भएपछि रिट निवेदनमा उठाइएका अन्य प्रश्नमा पस्न आवश्यक हुँदैन । उक्त ऐन नियमको व्याख्या हुन सर्वप्रथम निवेदकको निवेदन गर्ने हकदैया छ भनी मानिनुपर्ने हुन्छ । कुनै कानूनको व्याख्या गर्दा राम्रो हुन्छ वा देखिन्छ भनी अनावश्यकरूपमा हकदैया नै नपुग्नेको निवेदनबाट निवेदकले उठाएका प्रश्नको

विषयमा प्रवेश गरी कार्यविधिगत कानूनको व्याख्या गरिनु उचित हुँदैन । तसर्थ हक नै नपुग्ने व्यक्तिले रिट निवेदन दायर गरेको र हकदैयाकै आधारबाट रिट निवेदन खारेज हुने अवस्थामा दुबैतर्फबाट उठाएका अन्य कार्य विधिगत कानून दण्ड सजायको महलको ४३, ४४ नं. र जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७८(क) को प्रश्नमा अनावश्यक कुनै विवेचना र व्याख्या गर्नुपर्ने अवस्था र आवश्यकता रहेन ।

९. अतः निवेदकको परदातासमेतको लिखत फैसलाबाट बदर भई हक टुटिसकेको अवस्थामा फैसला अन्तिम रहेको र हक टुटिसकेका दाताबाट प्राप्त गरेको आधारमा रिट निवेदन दायर गर्ने हक सिर्जना हुन नसक्ने हुँदा निवेदिकाको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल जेठ २२ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : लोकनाथ पराजुली

निर्णय नं. ११८६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।८।३०।१
२०६६-CR-०७९२

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी ।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला संखुवासभा,
खाँदबारी नगरपालिका वडा ३ घर भई हाल
जिल्ला कारागार कार्यालय, तेहथुममा
कैदमा रहेका बत्री खत्री

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : यसोदा कार्कीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- नाबालिका बच्चीको योनीमा आफ्नो
लिङ्ग रगडेर योनीमै वीर्य स्खलन
गरी यौन आनन्द लिएको अवस्थामा
सानो बच्चाको अविकसित योनीमा
वयस्क मानिसको उत्तेजित लिङ्ग
पूरा प्रवेश हुन नसकेको कारणले मात्रै
उद्योग ठहर्‍याउनेतर्फ नतिजामा पुग्दा
विधायिकाले जबर्जस्ती करणीको
महलले पीडकलाई जुन सजायको
व्यवस्था गरेको हो त्यसको औचित्य
समाप्त हुन जाने ।

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ता विनोद श्रेष्ठ, विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ताहरू हरिशंकर कर्ण र श्रुतीदेवी
रेग्मी

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७)
- जबर्जस्ती करणीको महलको ३(२), १०
नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री शिवप्रसाद पराजुली

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री हरिप्रसाद घिमिरे

मा.न्या.श्री ऋषिराज मिश्र

फैसला

न्या.तर्कराज भट्ट : न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम दायर हुन

आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६४।४।२५ गते मेरी छोरी वर्ष ११ की सिर्जना कार्की गर्मी भएको कारण बट्टी खत्रीको घरमा अमिलो निबुवा मागी खान गइछिन्। सो अवस्थामा निज बट्टी खत्रीले मेरी छोरी सिर्जना कार्कीलाई निबुवा अमिलो दिन्छु भनी ललाइ फकाइ निजको मतान घरमा लगी जबर्जस्ती करणी गरेछन्। सोही दिन मलाई छोरीले केही भनिन । २०६४।४।२६ गते छोरी सिर्जना अष्टयारो गरी हिडेको देखी के भयो भनी सोधदा उक्त कुरा मलाई थाहा भएको हुँदा यो जाहेरी दिन आएकी छु । निजलाई पक्राउ गरी हदैसम्म सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली यसोदा कार्कीको मिति २०६४।४।२६ को जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६४।४।२५ गते मलाई अमिलो खान मन लागेकाले छिमेकी बट्टी खत्रीको घरमा गएँ । मतानमा जाउँन म त्यहीं अमिलो ल्याउँछु भनेकोले म मतानमा गएँ । निजले मलाई मतानको परालमा सुताई मैले लगाएको फरक खोल्न थालेपछि म रून लाग्दा हल्ला नगर चुप्पलाग भनी निज बट्टी ममाथि चढी एकछिन् हल्लियो । मेरो तिघ्रातिर निजको लिङ्गले धक्का दियो । मेरो योनीमा निजको लिङ्ग पस्यो पसेन मलाई थाहा भएन । मेरो तिघ्रा नाइटा तथा फरकमा समेत चिप्लो चीसो भयो । कोही कसैलाई यो कुरा नभन्नु भनी मलाई डर त्रास देखाएकोले तत्काल मैले कोही कसैलाई भनिन । मिति २०६४।४।२६ गते मात्र मैले आमालाई सबै कुरा

भनेकी हुँ । निज बट्टी खत्रीलाई कानूनबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित सिर्जना कार्कीले मौकामा गरेको मिति २०६४।४।२६ गतेको कागज ।

निजको कन्या जाली च्यातिएको छैन । शरीरमा सङ्घर्षको चिह्नहरू छैन, योनीको वरिपरि घाउचोट लागेको देखिएन, योनीको भित्रभागबाट लिएको स्वाब (Swab) प्रयोगशालामा परीक्षण गर्दा वीर्य र शुक्रकीट नपाइएको र करणीसम्बन्धी अन्य कुराहरू देखिन नआएकोले निज सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी नभएको कुरा प्रमाणित गरिन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, खाँदबारी अस्पतालको च.नं. ०८ मिति २०६४।४।२७ को परीक्षणपत्र ।

मिति २०६४।४।२५ गते दिनको अं. १२ बजेको समयमा म एकलै घरमा बसिरहेको थिएँ । अं. वर्ष ११ की सिर्जना कार्की मेरो घरमा आई मसँग निबुवा अमिलो मागीन् निजलाई देखासाथ मलाई करणी गर्ने इच्छा आयो, मैले निजलाई अमिलो लिएर आउँछु, तिमी मतानमाथि जाउ भनी निज मतानमाथि गइन्, म पनि गएँ निजको स्तन समाएँ, मलाई करणी गर्ने उत्तेजना आयो । मैले निजलाई त्यहीं उत्तानो पारी लडाईं निजले लगाएको फरक र पेन्टी खोली आफ्नो पेन्ट कट्टु खोली मेरो लिङ्ग निजको योनी मुखसम्म पुर्याई रगटें । भित्र छिराइन्, त्यतिकैमा मेरो वीर्य स्वलन भयो । निजलाई छाडें । निज उठी आफ्नो घरतिर गईन । सिर्जनालाई करणी गर्न म बाहेक अन्य कसैको संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बट्टी खत्रीले अधिकारप्राप्त

अधिकारीसमक्ष गरेको मिति २०६४।४।३१ को बयान ।

मेरो छोरा बट्टी खत्रीले वर्ष ११ की सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गर्‍यो भन्ने मैले सुनी थाहा पाएको हुँ । जबर्जस्ती करणी गर्‍यो गरेन निज छोरा नै जानून् भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने नरबहादुर खत्रीले मौकामा गरेको मिति २०६४।५।४ को कागज ।

मिति २०६४।४।२५ गते बट्टी खत्रीले वर्ष ११ की सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गर्‍यो अरे भन्ने कुरा गाउँघरमा हो हल्ला हुँदा सुनी थाहा पाएको हुँ । निज बट्टी खत्री पहिला देखि नै उच्छृङ्खल खालका व्यक्ति भएको हुँदा निजले सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने अम्बरबहादुर कार्कीसमेत ४ जनाको एकै मिलानको मिति २०६४।५।४ को वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६४।४।२५ गते दिनको अं. १२ बजेको समयमा अमिलो निबुवा मागी खान प्रतिवादी बट्टी खत्रीको घरमा गएकी वर्ष ११ की नाबालिका सिर्जना कार्कीलाई आफ्नो मतान घरको कोठामा लगी डर त्रास देखाई प्रतिवादी बट्टी खत्रीले जबर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएको हुँदा प्रतिवादीको सो कार्य मु.ऐन जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिमको कसुर अपराधमा ऐ. महलको ३ नं. को देहाय २ बमोजिम सजाय हुन र ऐ. महलको १० नं. बमोजिम पीडितालाई प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्तिसमेत दिलाइ भराइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति

२०६४।५।१४ को अभियोगपत्र ।

मिति २०६४।४।२५ गते म आफ्नो घरमा थिएँ । उक्त दिनको १२ र १ बजेको समयमा पीडिता निबुवा खान भनी मेरो घरमा आई मसँग निबुवा मागिन् । मैले निजलाई एकचोटी करणी गरौँ भनेँ निजले पनि हुन्छ भनी दुबै जना मेरै पालीमाथि गई निजले लगाएको पेन्टी खोली म सुत्ने ओछ्यानमा उत्तानो परी सुतिन् । म पनि मैले लगाएको हापपेन्ट खोली निजमाथि चढी निजको योनीमाथि मेरो लिङ्ग राखी निजको दुधमा हातले समाई निजको योनीभित्र मेरो लिङ्ग नछिराई करणी गर्दागर्दै निजको योनी बाहिर मेरो वीर्य खसेको हो । निजलाई मैले जबर्जस्ती करणी गरेको होइन । दुबै जनाको राजी खुशीसाथ करणी लिनुदिनु गरेको होँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बट्टी खत्रीले सुरू अदालतमा गरेको मिति २०६४।५।१६ को बयान ।

मलाई निबुवा खान मन लागेकोले म बट्टी दाजुको घरमा पुगी निबुवा दिनु भन्दा दाजुले म निबुवा ल्याई दिन्छु तिमी यहीं बसी राख है भनेकाले म बसी रहें । निजले २ वटा निबुवा ल्याई मलाई केही नभनी मतानको परालमा एक्कासी लडायो । मारी दिन्छु भन्दै मेरो मुखमा कपडा कोची दियो । त्यसपछि मैले लगाएको फ्रक फरकाई कट्टुसमेत खोल्थो । निजको पनि कट्टु खोली ममाथि चढी मेरो गुप्ताङ्गमा थुक लगाई निजको लिङ्ग मेरो योनीमा छिराउन धेरै पटक दलिरह्यो । मलाई साह्रै पीडा भएको कारण म बेहोस भएछु । म होस चेतमा आउँदा मेरो तिघ्रा, भुडी, पिसाब घर, फ्रक सबैतिर चिप्लो पदार्थ दलिएको थियो । सो

दिन मैले कसैलाई भनिन । भोलिपल्ट म अष्टेरो गरी हिडेको देखेर ममीले मलाई सोध्नुभयो । मैले बढी दाजुले मलाई जबर्जस्ती करणी गरेको कुरा भनेको हो । मेरो राजी खुशीले करणी गरेको होइन भन्नेसमेत पीडिता सिर्जना कार्कीले सुरु अदालतमा गरेको मिति २०६४।१०।२८ को बकपत्र ।

प्रतिवादी बढी खत्रीले सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने केदार कार्कीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मेरी छोरी सिर्जना कार्कीलाई प्रतिवादी बढी खत्रीले मिति २०६४।४।२५ गते निज प्रतिवादी बढी खत्रीकै मतानमाथि लगी जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली यसोदा कार्कीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

सिर्जना कार्कीले मलाई बढी खत्रीले जबर्जस्ती करणी गर्‍यो भनी मसँग भनेको हुँदा बढी खत्रीले सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गरेकोमा विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने ताराकुमारी घोण्डे गुरुडले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

सिर्जना कार्कीलाई सोध्दा म निबुवा खान भनी बढीको घरमा गएकी थिएँ । निबुवा माग्दा निजले माथि आउ निबुवा दिन्छु भनी भित्र लगी मलाई पल्टाई फ्रक खोली ममाथि चढी हल्लिई मेरो तिघ्रामा धक्का दिई जबर्जस्ती करणी गर्‍यो भनेकी हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने भीमा कार्कीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी बढी खत्रीले वर्ष ११ की पीडिता सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी बाबुराम खत्रीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी बढी खत्रीले पीडिता सिर्जना कार्कीलाई जबर्जस्ती करणी गर्ने उद्योगको कसुर अपराध गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले जबर्जस्ती करणीको ५ नं. अनुसार तजविजी न्यूनतम् ८ वर्षको आधा ४ वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्छ । जबर्जस्ती करणीको कसुरमा सजाय गरी क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भन्नेसमेत अभियोग माग दावी सो हदसम्म पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतको फैसला ।

प्रतिवादी बढी खत्रीले सिर्जना कार्कीलाई आफ्नै घर मतानमा सुताई स्तन छामी लिङ्ग पीडिताको योनाङ्गमा हाली वीर्य स्खलनसमेत गराई जबर्जस्ती करणी गरेको कुरामा विवाद छैन । प्रतिवादीले पीडिताको योनीमा लिङ्ग प्रवेश गराउन हदैसम्म प्रयास गरेको, प्रवेश गराउन नसकेपछि योनीमा लिङ्ग रगडी वीर्य स्खलन गराई सन्तुष्टी लिएको कुरा प्रतिवादीकै बयानबाट खुली रहेकोमा सो हदसम्मको कसुरलाई उद्योग ठहर गर्न मिल्ने देखिँदैन । लिङ्ग प्रवेश नभएकै आधारमा प्रतिवादीलाई सफाइ दिने हो भने पीडिताप्रति अन्याय हुनुको साथै जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. को भावना प्रतिकूल हुन जाने हुँदा उद्योगतर्फ ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दावीबमोजिम प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको कसुरमा सजाय गरी पाउँ

भन्नेसमेत वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. को स्पष्टीकरण (ग) को व्याख्यात्मक प्रश्न उपस्थित भएको परिप्रेक्ष्यमा सुरुको इन्साफ फरक पर्न सक्ने भई विचारणीय हुँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६६।२।२५ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दालाई हेर्दा पीडिता बालिका ११ वर्षकी रहिछिन् र निजलाई प्रतिवादीले सम्भव भएसम्मको प्रयास एवम् बल प्रयोग गरी करणी गरी वीर्य स्खलनसमेत गराएको भन्ने कुरामा स्वयम् प्रतिवादी अदालतमा समेत साबितै भएको पाइन्छ । सो साबितिलाई जाहेरवाली, पीडिता र मौकामा तथा अदालतमा बकपत्र गर्ने व्यक्तिहरूले समेत समर्थन एवम् पुष्ट्याइँ गरेकै देखिँदा तत्सम्बन्धमा अन्यथा सोच्नुपर्ने परस्थिति र अवस्था नै देखिँदैन । बालिकाको मन्जुरी लिई करणी गरेको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिएको देखिएता पनि जबर्जस्ती करणीको १ नं. अनुसार १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी पीडिता बालिकाको स्वीकृतिलाई मान्यता दिन नमिल्ने देखिन्छ भने पीडिताको स्वीकृति भएकोसमेत नदेखिएको अवस्थामा कसुर अपराधबाट प्रतिवादीले उन्मुक्ति वा छुटकारा पाउने अवस्था मिसिलबाट देखिएन । “योनीभित्रै छिराई रगेट्दा मछै होला भनी योनीको मुखमा रगेटी वीर्य स्खलन गराएको

हुँ” भनी स्वयम् प्रतिवादीले निर्विवादरूपमा स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा प्रत्यक्षदर्शी व्यक्ति कोही नभएको र लिङ्ग प्रवेश नगराएको भन्नेसमेत आधारमा दावीबमोजिम सजाय नगर्दा प्रत्यक्षतः कानूनको उल्लङ्घन हुन जाने स्वतः स्पष्टै देखिन्छ भने यस किसिमको अपराधीले प्रोत्साहन पाउने अवस्था पनि पर्ने हुन्छ । जबर्जस्ती करणीको वारदात प्रत्यक्षदर्शी व्यक्तिहरूको सामुन्नेमा हुन्छ भन्न पनि सकिँदैन । कसुर अपराध गर्ने व्यक्तिले यस किसिमको कसुर लुकीछिपी र कोही नभएको मौका र एकान्तस्थल मै गर्दछन् पनि ।

११ वर्षीया नाबालिका जसलाई यौनिक ज्ञानको अभाव र काम वासनाको इच्छा जागृत भइसकेको हुँदैन, पीडितालाई अमिलो खाने विश्वासमा पारी आफ्नो घरमा बोलाइ निजको योनीको मुखमा लिङ्ग दली काम वासनाको पूर्ति प्रतिवादीले गरेको अवस्थामा योनीमा लिङ्ग प्रवेश नगराएको र कन्याजालीसमेत नच्यातिएको भनी घटी सजाय गर्नु जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. र अन्तर्गतको स्पष्टीकरणको (क) (ग) समेतको त्रुटि भई कानूनतः मिल्ने देखिएन ।

यसै सन्दर्भमा योनीमा पूर्ण लिङ्ग प्रवेश नहुनु, कुनै घा, खत नदेखिनु, वीर्य स्खलन नहुनु र योनी छेदन नभए तापनि कानूनी दृष्टिमा जबर्जस्ती करणीको कसुर ठहर्छ भनी विद्वान् मोदी (MODI) ले आफ्नो पुस्तक “चिकित्सा विधिशास्त्र” (Medical Jurisprudence and Toxicology Twenty-First Edition—Page 369) मा उल्लेख गर्नुभएको छ । “Partial penetration of the penis within the labia

majora or the vulva or pudenda with or without emission of semen or even an attempt at penetration is quite sufficient for the purpose of the law” त्यसरी नै भारतीय दण्डसंहिताको दफा ३७५ मा समेत जबर्जस्ती करणी (Rape) को वारदात कायम हुन पीडिताको मन्जुरी बेगर, डरधाक देखाई, अनुचित प्रभावमा पारी वा निजको लोभे हो भन्ने विश्वासमा पारी १६ वर्ष मुनिकीलाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई जुनसुकै तरहले करणी गरे तापनि जबर्जस्ती करणीको वारदात कायम हुने अवस्थाको उल्लेख गरेको छ ।

अतः प्रत्यर्थी प्रतिवादी बट्टी खत्रीले जबर्जस्ती करणीको उद्योग मात्रको कसुर गरेको नभई प्रस्तुत अभियोग दावीअनुसारकै जबर्जस्ती करणीको कसुर अपराध गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निज प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय २ अनुसार ८ (आठ) वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्छ । साथै ऐजन ऐनको १० नं. बमोजिम रु.१,००,०००।- (एक लाख) मात्र क्षतिपूर्ति रकम प्रतिवादीबाट पीडिता सिर्जना कार्कीले भराइ लिन पाउनेसमेत ठहर्छ । जबर्जस्ती करणीको उद्योगको मात्र कसुर अपराध गरेको ठहराएको हदसम्मको सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।८।१२ को इन्साफ मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६६।७।८ मा भएको फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा जबर्जस्ती करणीको वारदात भएको पाइएको भन्ने

आधार ग्रहण गरेको पाइन्छ । मउपरको आरोपित कसुर जबर्जस्ती करणीको हो वा जबर्जस्ती करणीको उद्योगसम्ममात्र हो भन्ने नै निर्णायक विषय भएको सन्दर्भमा सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन नगरी बसेको जबर्जस्ती करणी उद्योगको वारदातको मेरो स्वीकारोक्ति बाहेक अन्यथा होइन । करणी गर्नुको उद्देश्य लिङ्ग योनीमा प्रवेश गराउनु र भित्रै वीर्य स्थलन गराउनु नै हो । योनीबाहिर वा नाइटोमा वीर्य स्थलन गराउनुको अर्थ कार्य योजना अनुरूप सम्पन्न नहुनु नै हो । कार्य पूर्णरूपमा सम्पन्न नहुनु उद्योग मात्र पुष्टि हुनु हो । योनीमा लिङ्ग प्रवेश गरेको अवस्था र नगरिएको दुबै अवस्थालाई जबर्जस्ती करणीको १ नं. को परिभाषाभित्रबाट व्याख्या गर्दा ऐ. ऐनको ५ नं. को कानूनी व्यवस्थाको तेजोवध हुन्छ । जबर्जस्ती करणी गर्न उद्योग गरेको, करणी गर्न भने पाएको रहेनछ भने उद्योग गरेको ठहर्छ र आधा मात्र सजाय हुन्छ भन्ने ऐ. ऐनको ५ नं. को कानूनी व्यवस्था आरोपित कसुरको तथ्यसँग प्रासङ्गिक र सान्दर्भिक रहेतर्फ सम्मानित पुनरावेदन अदालतको ध्यानाकर्षण हुन सकेको नपाइँदा ज.क. र ज.क. को उद्योगको बीचको स्पष्ट भिन्नता उपरोक्त आधारमा पुष्टि भइरहेतर्फ सम्मानित सर्वोच्च अदालतको ध्यानाकर्षण गराउदछु । पीडिताको नाइटोमा वीर्य स्थलन भएको Hymen Rupture भएको नदेखिएको भन्ने व्यहोराको चिकित्सकको रायबाट पीडितको योनीमा कती पनि लिङ्ग प्रवेश नभएको भनी पुष्टि भइरहेको अवस्था छ । जहाँसम्म पीडितालाई रु.१,००,०००।-

(एकलाख) क्षतिपूर्ति दिलाई दिने गरी फैसला भएको छ, त्यसमा क्षतिपूर्तिबापतको सो अड्क कुन ऐन नियम र मापदण्डको आधारमा किटान गरिएको हो फैसला मौन छ।

अतः मैले जबर्जस्ती करणीको कसुर नगरेको, केवल प्रयाससम्म गरेको, जबर्जस्ती करणीको कार्य पूर्ण हुन नपाएको तथ्य मिसिलबाट पुष्टि भइरहेको, जबर्जस्ती करणीको वारदात पूर्णरूपमा कायम हुन केही मात्र भए पनि योनीमा लिङ्गको प्रवेश अनिवार्य हुने भन्ने जबर्जस्ती करणीको १(ग) को कानूनी प्रावधानको विपरीत हुने गरी व्याख्या गर्दै सुरू संखुवासभा जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी मलाई जबर्जस्ती करणीको कसुर गरेको ठहराई कैद वर्ष ८ र क्षतिपूर्ति रु.१,००,०००।- दिनुपर्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरू संखुवासभा जिल्ला अदालतकै फैसला सदर कायम गरी न्याय पाउँ भनी प्रतिवादीले यस अदालतसमक्ष दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनपत्रसहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विनोद श्रेष्ठ र निजकै तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ताहरू हरिशंकर कर्ण र श्रुतीदेवी रेग्मीले प्रस्तुत मुद्दाको वारदातको प्रकृति र कसुरको मात्रालाई हेर्दा मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ५ नं. बमोजिम प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको उद्योगसम्म ठहरिनुपर्नेमा, पूर्णरूपमा

जबर्जस्ती करणी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरू अदालतको फैसला सदर कायम गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट मिति २०६६।७।८ मा भएको फैसला मिलेको छ कि छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मैले जबर्जस्ती करणीको प्रयाससम्म गरेको हो, जबर्जस्ती करणीको कार्य पूर्ण हुन नपाएको तथ्य मिसिलबाट पुष्टि भइरहेको र ज.क. को वारदात पूर्णरूपमा कायम हुन केही मात्र भए पनि योनीमा लिङ्गको प्रवेश अनिवार्य हुने भन्ने जबर्जस्ती करणीको १ (ग) को कानूनी प्रावधानको विपरीत हुने गरी व्याख्या गर्दै मलाई जबर्जस्ती करणीको कसुर ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट भएको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी सुरू संखुवासभा जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरी पाउँ भन्ने नै प्रतिवादीको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको देखियो।

३. प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा पीडित बालिकाउपर जबर्जस्ती करणीको उद्योग (Attempt to rape) सम्म भएको हो वा जबर्जस्ती करणी (Rape) नै भएको हो भन्ने नै मुख्य प्रश्न रहेको देखियो।

४. यसमा मिसिल संलग्न जाहेरी दरखास्त, पीडितको शारीरिक जाँच प्रतिवेदन, प्रतिवादीको साबिती बयान, बुझिएका साक्षीसमेतले अदालतसमक्ष व्यक्त गरिदिएको भनाइसमेतको आधारमा पीडित बालिकाउपर

जबर्जस्ती करणी भएको हो वा प्रतिवादीले उद्योगसम्म गरेको हो भन्नेतर्फ विचारगर्दा, वारदात भएको दिन मिति २०६४।४।२५ गते नाबालिग बालिका सिर्जना कार्कीलाई अमिलो निबुवा खान दिन्छु भनी ललाइ फकाइ माथि मतानमा लगी जबर्जस्ती पल्टाई कराइस् भने मारिदिन्छु भनी जबर्जस्ती करणी गर्दै बच्चीको योनीमा लिङ्ग प्रवेश गराउन प्रयास गर्दागर्दै वीर्य स्खलन भएको भन्ने कुरा प्रतिवादीको बयान व्यहोराबाट देखिन्छ । पीडित बच्चीले सो दिन घटनाबारे भनेको नभई अप्ट्यारोसँग हिडेको देखी निजको आमाले सोधखोज गरेपछि मात्र वारदातको तथ्य उजागर हुन गएको देखिन्छ ।

५. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले आफ्नो पुनरावेदनपत्रमा आफ्नो लिङ्ग पीडित बालिकाको योनीमा भित्र प्रवेश नै हुन नसकेको र पटकपटक प्रवेश गराउन कोसिस गर्दा पनि प्रवेश हुन नसकेको तथ्य स्वयम् वादी नेपाल सरकारतर्फबाट पुनरावेदन अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्रमा पनि स्वीकार गरेको हुँदा आफूउपर जबर्जस्ती करणीको उद्योगको कसुरसम्म मात्र कायम हुनपर्ने भन्नेतर्फ विशेष जोड दिएको देखिन्छ । तर प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा ११ वर्षकी बच्चीको शारीरिक स्वरूप र अवस्था अनुसार शारीरिकरूपमा पूर्ण विकसित भै नसकेकी बालिकाको योनीभित्र २५ वर्षको वयस्क उमेरको युवकको उत्तेजित लिङ्ग प्रवेश हुन सम्भव छ कि छैन भन्ने प्रश्न पनि गम्भीररूपमा विचारणीय हुन आउँछ । पीडित बालिकाको योनीमा लिङ्ग प्रवेश नभएकै भए पनि निजको योनीमा एउटा

वयस्क पुरुषको लिङ्ग प्रवेश गराउने भरमग्दूर प्रयास गरेको भन्ने पीडित बच्चीको बयान र निजको शारीरिक अवस्थाबाट छर्लङ्ग देखिन आउँछ । किनकि बच्चीउपर लिङ्ग प्रवेश गराउने पूर्ण बल प्रयोग नगरिएको वा लिङ्गले सामान्यरूपमा स्पर्श मात्र गराएर वीर्य स्खलन गराएको अवस्था भए बच्चीलाई पीडा र दखल पर्ने थिएन र उनी राम्रोसँग हिडडुल गर्न नसक्ने अवस्थामा हुन्थिनन् । तर प्रस्तुत मुद्दामा वारदातको भोलिपल्टसम्म पीडित बच्ची अप्टेरो हुने गरी हिडेको भन्ने जाहेरीवालीको भनाइबाट पीडितउपर प्रतिवादीले लिङ्ग प्रवेश गराउने उद्देश्यले बलपूर्वक लिङ्ग घर्षण गराएको कारणले नै पीडितलाई हिडडुल गर्नसम्म पनि सजिलो नभएको तथ्य देखिन आउँछ । जबर्जस्ती करणी ठहरिन लिङ्ग प्रवेश अनिवार्य आवश्यक छ कि छैन भन्ने सम्बन्धमा MODI'S MEDICAL JURISPRUDENCE AND TOXICOLOGY को २१ औं संस्करण को पृष्ठ ३६९ मा .. To constitute the offence of rape it is not necessary that there should be complete penetration of penis with emission of semen and rupture of hymen. Partial penetration of the penis within the Labia majora or the vulva or pudenda with or without emission of semen or even an attempt at penetration is quite sufficient for the purpose of the law. It is therefore quite possible to commit legally the

offence of rape without producing any injury to the genitals or leaving any seminal stains. भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । अर्थात् जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित हुनको लागि लिङ्गको पूर्ण प्रवेश हुनुको साथै वीर्य स्वलन भएको हुनुपर्ने र कन्या जालीसमेत च्यातिएकै हुनपर्छ भन्ने छैन । लिङ्गको केही भाग मात्र पनि योनीको Labia Majora (भगोष्ठ) सम्ममा प्रवेश भई वीर्य स्वलन भई वा नभए पनि वा लिङ्ग प्रवेशको एउटा प्रयाससम्म (An attempt) पनि कानूनको प्रयोजनको लागि प्रयाप्त हुन्छ । यस कारण पनि यौनअङ्गमा घाउचोटबिना नै वा वीर्यको कुनै दागसम्म पनि नछाडी कानूनतः जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन सम्भव छ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत Medical jurisprudence and toxicology मा परिभाषित उक्त कुरा प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यसँग पनि सान्दर्भिक रहेको देखिन्छ ।

६. त्यस्तै गरी Parmer and Parikh's PRINCIPLE AND PRACTICAL OF MEDICAL JURISPRUDENCE AND TOXICOLOGY को २००५ औं EDITION को पृष्ठ ६८६ मा "Even slightest degree of penetration of the vulva of penis with or without emission of semen- sufficient to constitute offense of Rape भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । अर्थात् Vulva मा लिङ्गको हल्का प्रवेश जसमा वीर्य स्वलन भएको वा नभएको पनि हुन सक्छ जुन कार्य जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन प्रयाप्त हुन्छ भनिएको

पाइन्छ । Vulva भन्नाले The external female genital हो भनी २० औं संस्करणको DORLAND'S POCKET MEDICAL DICTIONARY को पृष्ठ V-२६ मा उल्लेख भएको पाइन्छ । अर्थात् स्त्री यौन अङ्गको बाहिरी भागसम्म पनि लिङ्गको अतिनै कम अंशको प्रवेश पनि जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन प्रयाप्त हुन्छ भनिएको छ । माथि उद्धृत गरिएअनुसार मोदीको चिकित्सा विधिशास्त्रमा पनि penis within the Labia majora or the vulva or pudenda भनिएको देखिन्छ । डोरल्यान्डको उक्त चिकित्सा विधिशास्त्रसम्बन्धी पुस्तकको P-५६ मा हेर्दा pudenda को अर्थ The external genital parts भनिएबाट Vulva र pudenda भन्नाले स्त्री यौन अङ्गको बाहिरीभाग भन्ने बुझिन आउँछ । त्यस्तै गरी Labia Majora भन्ने शब्दमध्ये Labia को अर्थ Labium को रूप भनिएको छ भने, Labium को अर्थ हेर्दा EKTA comprehensive English- Nepali Dictionary को पृष्ठ १२० मा योनीको प्रवेशद्वारमा हुने दुई जोडा ओठ जस्ता लोती भनिएको पाइन्छ । जसबाट Labia Majora (मुख्य भगोष्ठ) अर्थात् (ओठ) र Vulva, Pudenda इत्यादि सबैको अर्थ योनीको योनीद्वार भन्दा बाहिरको भाग भन्ने बुझिन आउने हुँदा पीडकको लिङ्ग योनीको उल्लिखित बाहिरी भागसम्ममा पुग्नु पनि जबर्जस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन प्रयाप्त हुन्छ भन्ने देखिन्छ ।

७. यसबाट प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा पीडिता ११ वर्षकी नाबालिका जसमा यौन

इच्छालगायत यौनअङ्गसमेत विकसित भैसकेको हुँदैन, त्यस्तो नावालिग बच्चीको यौनाङ्गमा २५ वर्षे वयस्क पुरुषको उत्तेजित लिङ्ग प्रवेश भएकै हुनुपर्छ भनी अर्थ गर्न अस्वाभाविक र अन्यायपूर्ण हुनजान्छ । जिल्ला अस्पतालका चिकित्सकले पीडितको योनीमा कन्याजाली नच्याटिएको अन्य घाउचोट नभएको र शुक्रकीटसमेत नभेटिएको कारणले पीडित सिर्जना कार्कीउपर जबर्जस्ती करणी नभएको व्यहोरा प्रमाणित गरिन्छ भनी लेखिदिएको देखिन्छ । चिकित्सकले त्यसरी प्रतिवेदन दिन मिल्छ मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा उक्त MODI'S MEDICAL JURISPRUDENCE AND TOXICOLOGY को पृष्ठ ३६९ मा “In such a case the medical officer should mention the negative facts in his report but should not give his opinion that no rape have been committed” भन्दै त्यसमा अगाडि भनिएको छ “The only statement that can be made by medical officer is that there is evidence of recent sexual activity whether the rape has occurred or not, is as legal conclusion, not a medical one”. भनिएको देखिन्छ जसबाट चिकित्सा विधिशास्त्र अनुसार चिकित्सकले जबर्जस्ती करणी भएको हो अथवा होइन भनी भन्न नमिल्ने पीडितउपर देखिएको लक्षणहरूको उल्लेखसम्म गर्न मिल्ने हुन्छ भनिएबाट चिकित्सकलाई आफूले जाँच गरेको कुनै विषय वस्तुसम्बन्धी देखिएको सकारात्मक वा नकारात्मक तथ्यसम्म मात्र लेख्न

मिल्ने हुन्छ । जबर्जस्ती करणी नै भएको छ वा छैन भनी फैसलामा जस्तो गरी लेख्न मिल्ने हुँदैन भनिएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त प्रतिवेदनले योनीमा कुनै घाचोट नभएको, कन्याजाली नच्याटिएको र शुक्रकीट नभेटिएकोले पीडिता सिर्जना कार्कीउपर जबर्जस्ती करणी नभएको व्यहोरा प्रमाणित गरिन्छ भनी लेखिदिएको पाइएता पनि त्यस्तो परीक्षण प्रतिवेदन दिने चिकित्सकले अदालतसमक्ष उपस्थित भै बकपत्र गरेको नदेखिनाले चिकित्सकको रायलाई प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्ने देखिन आएन ।

८. यसरी यौनाङ्गमा प्रत्यक्ष घाउ चोट नदेखिए पनि निजमाथि के कसरी जबर्जस्ती करणी गरियो भन्नेबारेमा पीडित स्वयम्ले अदालतसमक्ष उपस्थित भई बकपत्र गरेको देखिन्छ । सोही बकपत्रको स.ज. ६ मा बट्टी दाजुको घरमा पुगी निबुवा दिनुस् भन्दा २ वटा निबुवा ल्याई केही नभनी मलाई एक्कासी मतानको परालमा लडायो र मुखमा कपडा कोची मेरो गुप्ताङ्गमा थुक लगाई निजको लिङ्ग मेरो योनीमाथि लगाई छिराउन धेरैपटक दलेकोले मलाई साह्रै पीडा भएको कारण म बेहोश भएछु । पछि बिउँझदा मेरो तिघ्रा, भुँडी, पिसाब घर र फ्रक सबैतिर चिप्लो पदार्थ दलिएको थियो । त्यस दिन कसैलाई भनिन भोलिपल्ट म अफ्टेरो गरी हिडेको देखी मेरो ममीले थाहा पाई सोध्नुभयो, निबुवा खान बट्टी दाजुकामा जाँदा बट्टी दाजुले जबर्जस्ती करणी गरेको कुरा सबै भनै भनी बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादीले पीडितासँग राजीखुशीले

नै करणी गरेको भन्ने जिकिर लिएता पनि जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिम पीडित १६ वर्ष भन्दा कम उमेरकी देखिएकी र सोही नम्बरको खण्ड (क) अनुसार पीडितालाई अनुचित प्रलोभनसमेत देखाई करणी गरेको अवस्था हुँदा निजको जिकिरलाई कानूनसम्मत भन्न मिल्दैन । साथै प्रतिवादीले निजको आफ्नो पुनरावेदनपत्रमा सोही महलको ५ नं. समेतको जिकिर लिएको सम्बन्धमा हेर्दा जबर्जस्ती करणी गर्ने उद्योग गरेको करणी गर्न भने पाएको रहेनछ भने जबर्जस्ती करणी गर्नेलाई हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । तर कुन उमेर र अवस्थाको मान्छेलाई, के कसरी कुन हदसम्मको कार्य गर्दा उद्योग ठहरिने हो । ऐनको सो व्यवस्था प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा आकर्षित हुन सक्ने हो कि होइन भन्ने पनि प्रश्न उब्जन जाने देखिन्छ । कारण उस्तैउस्तै प्रकृतिको घटनाक्रम भएको मुद्दामा पनि वास्तविक तथ्य फरकफरक हुन सक्ने हुन्छ । किनकि प्रस्तुत मुद्दामा नाबालिका बच्चीको योनीमा आफ्नो लिङ्ग रगडेर योनीमै वीर्य स्खलन गरी यौन आनन्द लिएको अवस्थामा सानो बच्चाको अविकसित योनीमा वयस्क मानिसको उत्तेजित लिङ्ग पूरा प्रवेश हुन नसकेको कारणले मात्रै उद्योग ठहर्याउनेतर्फ नतिजामा पुग्दा विधायिकाले जबर्जस्ती करणीको महलले पीडकलाई जुन सजायको व्यवस्था गरेको हो त्यसको औचित्य समाप्त हुन जाने हुन्छ । नाबालक र कम उमेरका बालिकाउपर हुने सबै करणीका वारदातमा उद्योग ठहर्याउनुपर्छ भन्ने कानूनले व्यवस्था गरेको मान्न

मिल्ने देखिँदैन । लिङ्ग नपसेकै कारणले मात्र सबै मुद्दामा उद्योगसम्ममात्रको कसुर ठहर्याउँदा प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा विधायिकाले परिकल्पना गरेको ऐनको उद्देश्य र मक्सद मर्न जाने हुन्छ ।

९. यस प्रकार माथि विवेचित विभिन्न आधार कारण र तथ्यहरूको अतिरिक्त जाहेरवालाको किटानी जाहेरी र त्यसलाई पुष्टि हुने गरी निजले गरिदिएको बकपत्रको अतिरिक्त पीडित स्वयम्ले घटना विवरण सहित गरिदिएको बकपत्र तथा मौकामा बुझिएका भीमा कार्की, केदारकार्की र घोण्डे गुरुङलगायतका साक्षीहरूसमेतले पीडितको पक्षमा गरिदिएको बकपत्र, प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष जबर्जस्ती करणीको प्रयाससम्म गरेकोमा साबित भई गरिदिएको बयान तथा प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा उद्धृत गरिएको Medical jurisprudence and toxicology मा गरिएको करणीको परिभाषालगायत हाल विद्यमान ऐनको व्यवस्था, पीडितले प्रतिवादीसँग निबुवा माग्ने गरेको घटनाक्रमदेखि करणीपश्चात् भोलिपल्ट राम्ररी हिड्न नसकेको अवस्थासम्मका विभिन्न परिस्थितिजन्य प्रमाणलगायतको तथ्य प्रमाणहरूसमेतको तादात्म्यता रहको अवस्था देखिँदा, यी पुनरावेदक प्रतिवादीले नाबालिग बालिका सिर्जना कार्कीउपर गरेको कार्यबाट निजले जबर्जस्ती करणीको कसुर गरेको तथ्य स्थापित हुन आएको देखियो । पुनरावेदनपत्र साथ जिकिर लिइएका विभिन्न नजिरहरू प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा आकर्षित हुन सक्ने देखिन आएन ।

१०. अतः सुरु संखुवासभा जिल्ला

अदालतको फैसला उल्टी गरी यी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको महलको ३(२) नं. बमोजिम ८ वर्ष कैद ठहर गर्दै ऐ. महलको १० नं. बमोजिम रू. एक लाख क्षतिपूर्ति रकमसमेत पीडिता सिर्जना कार्कीलाई प्रतिवादीबाट भराइ दिने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट मिति २०६६।७।८ मा भएको फैसला मुनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन। यस फैसलाको जानकारी पुनरावेदकलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर ३० गते रोज १ शुभम्।
इजलास अधिकृत : बसन्तजङ्ग थापा

निर्णय नं. ११८७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
आदेश मिति : २०७१।३।१८।४
०६९-WO-१२०१

विषय : उत्प्रेषण।

निवेदक : काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.
७ बस्ने वर्ष ३३ को अधिवक्ता रामराज
शिवाकोटी

विरुद्ध

विपक्षी : न्याय परिषद् सचिवालय, रामशाह पथ,
काठमाडौंसमेत

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(५) उल्लेख गरी प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखिन्छ। संविधानको सो धारामा भएको व्यवस्था हेर्दा “सर्वोच्च अदालतमा प्रधानन्यायाधीशको अतिरिक्त बढीमा चौधजनासम्म अन्य न्यायाधीशहरू रहनेछन्। कुनै समयमा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको सङ्ख्या बढ्न गई न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या अपर्याप्त हुन गएमा कुनै निश्चित अवधिका लागि अस्थायी

न्यायाधीश नियुक्ति गर्न सकिने ।

- सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या चौध भन्दा कम भएको स्थितिमा अस्थायी न्यायाधीश नियुक्ति गर्न नमिल्ने भनी स्पष्टरूपमा व्यवस्था भएको देखिँदैन । अतः सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको पद रिक्त रहेको अवस्थामा अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्न मिल्ने देखिने ।

(प्रकरण नं. २)

निवेदकका तर्फबाट : अधिवक्ताद्वय उत्तराम पाठक, निवेदक रामराज शिवाकोटी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता संजिव रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(५)

आदेश

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ ।

म निवेदक कानून व्यवसाय गर्दै आएको सचेत नेपाली नागरिक हुँ । नेपालको अन्तरिम

संविधान, २०६३ नेपालको मूल कानून हो । यो संविधानसम्मत राज्य सञ्चालन हुनुपर्ने र सोहीबमोजिम शासित हुने मेरो आधारभूत तथा संवैधानिक अधिकार हो । राज्यका अङ्गबाट हुने कामकारवाहीसँग मेरो प्रत्यक्ष सम्बन्ध तथा सरोकार हुने कुरामा र सर्वोच्च अदालतमा संवैधानिक प्रावधानअनुकूल नियुक्ति हुनुपर्ने कुरामा म कानून व्यवसायीको हैसियतले प्रत्यक्ष सरोकार भएको कुरामा कुनै विवाद हुन सक्तैन । न्यायाधीशको नियुक्तिमा सार्वजनिक सरोकार हुनु र उक्त नियुक्तिमा संवैधानिक विवाद उत्पन्न भएमा धारा १०७(२) अनुसार निरूपण हुने कुरामा पनि कुनै विवाद हुन सक्तैन । यसै सन्दर्भमा न्याय परिषद्ले मिति २०६९।१२।२९ मा सर्वोच्च अदालतमा रिक्त न्यायाधीश पदमा पदपूर्ति गर्ने सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने निर्णय भएको कुराको जानकारी मिति २०६९।१२।३० गते प्रकाशित कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाको समाचारबाट प्राप्त हुन आयो । मिति २०६९।१२।२९ गते न्याय परिषद्ले गरेको सर्वोच्च अदालतको अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति सिफारिस नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२ को उपधारा (५) विपरीत भएकोले उक्त अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्ने सिफारिस उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी सो संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम हुने गरी परमादेशको आदेशद्वारा स्थायी न्यायाधीशमा सिफारिस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा उत्प्रेषणलगायत उपयुक्त पुर्जा आदेश जारी गरी पाउँ भनी नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १०७(२) बमोजिम

सम्मानित अदालतसमक्ष प्रस्तुत निवेदनसाथ उपस्थित भएको छु।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२ को उपधारा (५) मा सर्वोच्च अदालतमा प्रधानन्यायाधीशको अतिरिक्त बढीमा चौधजनासम्म अन्य न्यायाधीशहरू रहनेछन्। कुनै समयमा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको सङ्ख्या बढ्न गई न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या अपर्याप्त हुन गएमा कुनै निश्चित अवधिका लागि अस्थायी न्यायाधीश नियुक्त गर्न सकिनेछ भनी भनिएको छ। यसमा संविधानको मकसद भनेको १४ जना स्थायी न्यायाधीश नियुक्त भैरहेको अवस्थामा मुद्दाको चाप बढ्न गै १४ जना स्थायी न्यायाधीश अपुग भएमा मात्र अन्य अस्थायी न्यायाधीश नियुक्त गर्ने हो। अहिले सर्वोच्च अदालतमा जम्मा ५ जनामात्र स्थायी न्यायाधीश भएको अवस्था र मुद्दाको चाप अधिक बढ्न गै लगभग १४ हजार पुगिसकेको र सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दैनिक ९० देखि १०० पेसीमा चढेका मुद्दाहरू स्थगित भै राखेको अवस्थामा संविधानमा व्यवस्था भएबमोजिम १४ जना स्थायी न्यायाधीश र अन्य अस्थायी न्यायाधीश पनि नियुक्ति हुनुपर्ने आवश्यकता भै राखेको अवस्थामा मिति २०६९।१२।२९ गते न्याय परिषद्ले गरेको अस्थायी न्यायाधीशको सिफारिसले माथि उल्लिखित कुराहरूलाई सम्बोधन नगर्ने मात्रै हैन संवैधानिक व्यवस्थालाई पनि नकारेको अवस्था छ। यसरी संवैधानिक व्यवस्था भन्दा बाहिर गै गरेको निर्णय बदरभागी छ।

तसर्थ २०६९।१२।२९ गते न्याय परिषद्ले

गरेको अस्थायी न्यायाधीशको सिफारिस अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२ को उपधारा (५) को व्यवस्थासँग बाझिएको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर घोषित गरी परमादेशको आदेशले उक्त पदमा स्थायी न्यायाधीश नियुक्तिका लागि सिफारिस तथा नियुक्ति गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश होस्। यसरी संवैधानिक व्यवस्था भन्दा बाहिर गै गरेको न्यायपरिषद्को निर्णयलाई कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, आदेश जारी हुन नपर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई आफ्नो भएको प्रमाणसमेत राखी यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा सूचना पठाइ त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु। निवेदकले अन्तरिम आदेशसमेत माग गरे सम्बन्धमा विचार गर्दा यसमा तत्काल अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु परेन, कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११३ मा संविधानबमोजिम न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, सुरूवा,

अनुशासनसम्बन्धी कारवाही, बर्खासी र न्याय प्रशासनसम्बन्धी अन्य कुराहरूको सिफारिस गर्न वा परामर्श दिन न्याय परिषद्को संवैधानिक व्यवस्था भएको हो। संविधानको धारा १५८ मा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशको नियुक्तिपूर्व संसदीय सुनुवाइ गर्नुपर्ने व्यवस्था भए पनि तत्कालीन अवस्थामा संविधानसभाको विघटन भई संवैधानिक प्रावधान अनुसार संसदीय सुनुवाइ हुन नसकेकोले नियुक्तिको प्रक्रिया अगाडि बढेको थिएन। मिति २०६९।११।३० गतेको बाधा अड्काउ फुकाउने आदेश भएपछि सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश नियुक्तिको प्रक्रियामा संलग्न भैरहेको छ। यस क्रममा राष्ट्रिय तथा संवैधानिक विषयमा समेत परिषद्ले थप अध्ययन गर्नुपर्ने देखिएकोले तत्कालको आवश्यकतालाई न्यूनतमरूपमा सम्बोधन गर्न आवश्यक भएकोले सन्तुलनको दृष्टिबाट पूर्वअस्थायी न्यायाधीशलाई बढीमा १ वर्षको लागि अस्थायी न्यायाधीशमा नियुक्ति गरिएको हो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले स्थायी न्यायाधीश रिक्त रहेको अवस्थामा अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्न नमिल्ने भनी रोक लगाएको देखिँदैन। सोबमोजिम परिषद्बाट मिति २०६९।१२।२९ मा सर्वोच्च अदालतमा ५ जना अस्थायी न्यायाधीश नियुक्ति गर्न सिफारिस गरिएको हो। परिषद्मा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया पनि चलिरहेको छ। तसर्थ निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेजयोग्य छ भन्ने न्याय परिषद्

सचिवालयसमेतको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको मिसिल अध्ययन गर्दा नेपालको अन्तरिमसंविधान, २०६३ को धारा १०२ को उपधारा (५) बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा १४ जना स्थायी न्यायाधीश नियुक्ति भएपश्चात कार्यबोझ भएमा मात्र अस्थायी न्यायाधीशहरूको नियुक्ति हुनुपर्नेमा स्थायी न्यायाधीशको पदपूर्ति नगरी न्याय परिषद्को मिति २०६९।१२।२९ को निर्णयले ५ जना अस्थायी न्यायाधीश नियुक्ति गरिएको हुँदा सो निर्णय संविधानको धारा १०२ (५) सँग बाझिएकोले उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा भएको देखिन्छ।

निवेदकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री उत्तमराम पाठक र निवेदक स्वयम् अधिवक्ता श्री रामराज शिवाकोटीले सर्वोच्च अदालतका स्थायी न्यायाधीशहरूको दरबन्दी पूर्ति गरी सकेपश्चात आवश्यक परेमा मात्र अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्ने अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(५) को मनसाय हो। न्याय परिषद्को मिति २०६९।१२।२९ को निर्णयले स्थायी न्यायाधीशको पदपूर्ति नगरी ५ जना अस्थायी न्यायाधीशहरू नियुक्ति गरिएको अवस्था छ। जुन संविधानको मर्म र भावनाविपरीत भएकाले अस्थायी न्यायाधीशहरू नियुक्ति गर्ने निर्णय उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर हुनुपर्दछ। हाल यस अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरू नियुक्ति भएको अवस्था रहे पनि भविष्यमा पुनः यस्तो अवस्था आउन सक्ने हुँदा आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी न्याय परिषदसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजिव रेग्मीले नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १०२(५) बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा स्थायी पद खाली हुँदाहुँदै अस्थायी न्यायाधीशहरू नियुक्ति गर्न नमिल्ने होइन । फेरि हालको अवस्थामा स्थायी न्यायाधीशहरूको नियुक्ति भै सकेको र अस्थायी न्यायाधीशको रूपमा नियुक्त भएकाहरूको पदावधि समाप्त भै सकेको स्थितिमा निवेदनको प्रयोजन समाप्त भै सकेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

मिसिल अध्ययन गरी पक्ष विपक्षबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरसमेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै न्याय निरूपण हुनुपर्ने देखिन आयो ।

२. सर्वप्रथम निवेदकले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(५) उल्लेख गरी प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । संविधानको सो धारामा भएको व्यवस्था हेर्दा “सर्वोच्च अदालतमा प्रधानन्यायाधीशको अतिरिक्त बढीमा चौध जनासम्म अन्य न्यायाधीशहरू रहने छन् । कुनै समयमा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको सङ्ख्या बढ्न गई न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या अपर्याप्त हुन गएमा कुनै निश्चित अवधिका लागि अस्थायी न्यायाधीश नियुक्ति गर्न सकिने छ ।” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त व्यवस्थालाई हेर्दा सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या चौध भन्दा कम भएको स्थितिमा अस्थायी न्यायाधीश नियुक्त गर्न नमिल्ने

भनी स्पष्टरूपमा व्यवस्था भएको देखिँदैन । अतः सर्वोच्च अदालतमा स्थायी न्यायाधीशहरूको पद रिक्त रहेको अवस्थामा अस्थायी न्यायाधीशको नियुक्ति गर्न मिल्ने नै देखियो ।

३. न्याय परिषदको मिति २०६९।१२।२९ को निर्णयले यस अदालतमा अस्थायी न्यायाधीशहरूको नियुक्ति भएको भए तापनि हाल निजहरूको पदावधि समाप्त भै स्थायी न्यायाधीशहरूको नियुक्ति भै सकेको अवस्था छ । यसरी अस्थायी न्यायाधीशहरूको पदावधि समाप्त भै सो स्थानमा स्थायी न्यायाधीशहरूको नियुक्ति भै सकेको स्थितिमा प्रस्तुत निवेदनको प्रयोजन समाप्त भएको देखिन्छ । यसर्थ निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी गर्न मिल्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोपाल पराजुली

इति संवत् २०७१ साल असार १८ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत - चाणक्यमणि अर्याल

निर्णय नं. ११८८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७१।२।२५।१
०६६-CR-०८०२

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : सल्यान जिल्ला, खलङ्गा
गा.वि.स.वडा नं.६ स्यानीपनेरी घर भै हाल
कारागार कार्यालय, तुलसीपुरमा कैदमा
रहेका चक्रबहादुर डाँगी
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : भूपेन्द्र देवकोटाको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- प्रतिवादीको कार्य निरन्तर नभई पहिले हातले घाँटी थिचेको पछि हँसिया झिकेर तार काटेको त्यसपछि मात्र मृतकको घाँटीमा बेरी कसेको देखिएको वारदात मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम निर्धारित तत्कालको आवेश प्रेरित हत्याको वर्गमा पर्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- वारदात हुँदा प्रतिवादी पूर्व रिसइवि

लिई अथवा पूर्व मनसाय लिई मृतकको घरमा गएको अवस्था नदेखिएको, मृतकले नै बोलाएर यी प्रतिवादी मृतकको घरमा गएको देखिएको, निजले अनुसन्धानको क्रममा अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग गरेको देखिएको, घटनाको वस्तुस्थिति, घटना घट्टाको समग्र परिस्थिति तथा वारदात हुँदा प्रतिवादीको उमेरसमेतलाई विचार गर्दा निज प्रतिवादीलाई ऐनबमोजिम हुने हदैसम्मको सजाय गर्दा चर्को हुने देखिएको र मुलुकी ऐन अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १५ वर्ष कैद गर्दा न्यायको उद्देश्यसमेत परिपूर्ति हुने ।

(प्रकरण नं. ५)

वादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता लवकुमार मैनाली तथा अधिवक्ता त्रिलोक बस्नेत

प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता पुष्कर सापकोटा

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३), १४ नं.
- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री मोहम्मद जुनैद आजाद

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री बीरसिंह महारा

मा.न्या.श्री भीमबहादुर बोहरा

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङको मिति २०६६।१०।६ को फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ ।

म कामको सिलसिलामा काठमाडौं गएको अवस्थामा घरमा एकलै भएकी मेरी श्रीमती तारिका देवकोटाको मिति २०६४।४।३२ गते राति मृत्यु भएको छ भनी दाजु उपेन्द्रले टेलिफोनबाट जानकारी दिनुभएअनुसार मिति २०६४।५।२ गते घरमा आईपुग्दा श्रीमतीको घाँटीमा पासो लागेको, नीलडामसमेत देखी मृत अवस्थामा देखी कसैले कर्तव्य गरी मारेको शङ्का लागेकाले पछि प्रतिवादी फेला परेमा पछि छुट्टै जाहेरी पेस गर्ने छु भन्नेसमेत व्यहोराको भूपेन्द्रबहादुर देवकोटाको मिति २०६४।५।३ गतेको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६४।५।२ गतेको घटनास्थल तथा लास जाँच मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

म सरकारी कामले काठमाडौंमा भएको अवस्थामा मेरी जेठी श्रीमती तारिका देवकोटा मात्र एकलै घरमा भएको अवस्थामा २०६४।४।३२ गते राति भान्सा कोठामा मृत अवस्थामा फेला परेकीले कसैले कर्तव्य गरी मारेको जस्तो लागी प्रहरीसमक्ष प्रारम्भिक जाहेरी दिएको र पछि खोजतलास गर्दै

जाँदा सल्यान जिल्ला, खलङ्गा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने चक्रबहादुर डाँगी घटना हुँदाका राति घरमा थियो भन्ने कुरा गाउँघरबाटै सुनी थाहा पाएको र घरभित्र हेर्दा श्रीमतीलाई मैले दिएको रु.५,०००।- नगद र २ तोलाको सुनको बाला, ४ आनाको मङ्गलसूत्र, ९ आनाको नौगेडी, ८ आनाको लटकन, ४ आनाको सुनको औँठीसमेत फेला नपरेकोले उक्त सम्पत्ति लिने खाने उद्देश्यले निज चक्रबहादुर डाँगीले मेरी श्रीमती तारिका देवकोटालाई कर्तव्य गरी मारी उक्त धनमालसमेत लगी गएको हुँदा कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भूपेन्द्रबहादुर देवकोटाले दिएको मिति २०६४।५।३ गतेको दोस्रो जाहेरी दरखास्त । मिति २०६४।५।२ को शवपरीक्षण प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेको ।

श्रीमती अमृता डाँगीको घर खानतलासी गर्दा कुनै चिजवस्तु फेला नपरेको भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६४।५।५ गतेको घर खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६५।४।३२ गते बाटोमा हिड्दै गर्दा तारिका देवकोटाले बोलाएकाले खाना खाई निजको घरमा जाँदा निजले मेरो बारीको घाँस लैजाउ त्यसको सट्टा मलाई गोबर दिनु भनी सल्लाह गरी सकेपछि निजकै घरको टि.भी. हेरी रहेको मौकामा उपेन्द्र देवकोटाको घरमा एस.एल.सी.परीक्षा दिन बसेकी पुष्पा नाम गरेकी केटी आएकी थिइन् । त्यसपछि साँझ ७ बजेतिर म दयाराम नेपालीको घरमा गएर आउँछु भनी त्यहाँबाट हिड्न लाग्दा मलाई रक्सी ल्याई देऊ भनेकी थिइन् । म पछि पुनः तारिका देवकोटाको

घरमा जाँदा किन रक्सी ल्याएनौ भनी सोध्दा म आफू नखाने भएकोले ल्याइन भन्दा पाए त खान्थिस् कुकुरको मूत भनेकी र एकछिनसम्म निजकै ओछ्यानमा बसी टि.भी.हेर्यौं । त्यसपछि निजले २ गिलास रक्सी खाई फेरि पनि मलाई रक्सी ल्याइनस् तँलाई बाघले खाओस् भनी गाली गर्न थालेपछि मलाई खपी नसक्नु रिस उठी निजको घाँटी समाती दबाउन लाग्दा जुरूकै उठेकीले मैले नजिकको फलामे हँसियाले बिजुलीको तार काटी सोही बिजुलीको तारले निजको घाँटी कसी म एकलैले कर्तव्य गरी मारेको हुँ । उक्त घटना घटाएपछि निजलाई सुताइ झ्यालबाट निस्की भाग्न लाग्दा सुनको मङ्गलसूत्र देखी उक्त मङ्गलसूत्र र २ वटा चुरोट लिएर गएको हुँ । उक्त मङ्गलसूत्र मेरो घरमाथि सल्लाको मूढामुनि लुकाएको छु, पोते चुडालेर झ्याडमा फालेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादीले लुकाएको भनिएको मृतकको सुनको मङ्गलसूत्र थान-१ र सोको कालो पोतेसमेत बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६४।५।६ को बरामदी मुचुल्का ।

प्रतिवादीले वारदातमा प्रयोग गरेको भनिएको फलामे हँसिया थान-१, भूपेन्द्रबहादुर देवकोटाको भान्सा कोठाबाट बरामद भएको भन्ने मिति २०६४।५।६ को बरामदी मुचुल्का ।

बरामद भएको आँसी तथा सुनको मङ्गलसूत्र देखे चिनें । उक्त आँसी र ४ आनाको मङ्गलसूत्र मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको

जाहेरवाला भूपेन्द्रबहादुर देवकोटाको सनाखत कागज ।

म एस.एल.सी.पूरक परीक्षा दिनका लागि सल्यान जिल्ला खलङ्गा-६ स्थित उपेन्द्र देवकोटाको घरमा डेरा गरी बसेकी थिएँ । उक्त मिति २०६४।४।३२ का दिन साँझ अं.७ बजेतिर जाहेरवालाको घरमा जाँदा जाहेरवालाकी श्रीमती र प्रतिवादी सँगसँगै थिए । मैले एकछिन टि.भि. हेर्न लाग्दा प्रतिवादीले आफूखुसी चैनल लगाई डिस्टर्ब गरेकाले म आफ्नो डेरामा गएकी हुँ । खाना खाइसकेपछि राति ८:४५ बजेतिर ट्वाइलेट जान बाहिर निस्कदा मृतकको घरमा मानिस बोलेको आवाज सुनेकी थिएँ । भोलिपल्ट बिहान मात्र निज तारिका देवकोटाको मृत्यु भएको कुरा अरूबाट सुनी थाहा पाएकी हुँ । निज प्रतिवादीले नै मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको शङ्का लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुष्पा बोहराको मौकाको कागज ।

मिति २०६४।५।१ गते बिहान म तारिका देवकोटाको घरमा दूध पुर्याउन आउँदा भान्सा कोठा बन्द भएकाले मैले धकेल्दा ढोका आफैं खुलेको र ढोकाभित्र चिम्टा खसेको आवाज आएकोले घरभित्र हेर्दा श्रीमती तारिका देवकोटालाई मृत अवस्थामा देखेकी हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको झुमाकुमारी डाँगीको मौकाको कागज ।

म काठमाडौं जाँदा श्रीमती तारिकालाई रु.५,०००।- घर खर्च दिई गएको थिएँ । मिति २०६४।५।३ मा तारिकाको लास सद्गत गरी सकेपछि घरमा खोजतलास गर्दा फेला नपरेकोले जाहेरीमा उल्लिखित धनमाल हराएको भनी

लेखाइ दिएकोमा सुनका गहनाहरूको जम्मा मूल्य रू.५७,०००।- र नगद रू.५,०००।- गरी जम्मा रू.६२,०००।- को धनमाल लिने खाने उद्देश्यले प्रतिवादीले मृतकलाई मारेको हो भन्ने जाहेरवालाले मूल्य किटान गरी दिएको कागज ।

मिति २०६४।४।३२ गते साँझको समयमा निज प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगी मेरो घरमा आई केही समय आपसी कुरा गरी फिर्ता भई गएका हुन् । मिति २०६४।४।३२ गते राति नै श्रीमती तारिका देवकोटाको मृत्यु भएको र निज प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीले नै निज तारिका देवकोटालाई मारी निजसँग भएको धनमाल लिन खानका लागि नै कर्तव्य गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको दयाराम नेपालीले मौकामा गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६४।४।३२ गते राति म आफ्नो घरमा थिएँ । रातिको समयमा म बाहिर जाँदा जाहेरवालाको घरभित्र मानिस बोलिरहेको सुनेको हुँ । मिति २०६४।५।१ गते बिहान निज जाहेरवालाकी जेठी श्रीमती तारिका देवकोटाको मृत्यु भएको जानकारी पाई घरभित्र हेर्दा मृत अवस्थामा देखी जाहेरवालालाई टेलिफोनबाट जानकारी दिएको हुँ । निज चक्रबहादुर डाँगी वारदात हुँदाको अवस्थामा जाहेरवालाले घरमा भएको हुँदा निजले नै मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको उपेन्द्रबहादुर देवकोटाले गरेको मौकाको घटना विवरण कागज ।

श्रीमती तारिका देवकोटा मेरो देवरानी हुन् घरमा एकलै बस्ने गरेकी थिइन्। प्रतिवादी

चक्रबहादुर डाँगी छिमेकी भएकोले आउने जाने गर्दथ्यो । उक्त मिति २०६४।४।३२ गते राति मैले केही थाहा पाइँनँ । भोलिपल्ट बिहान झुमा डाँगीले देवरानी तारिकाको मृत्यु भएको जानकारी दिएपछि घटनास्थलमा गई हेर्दा मृत अवस्थामा देखी मेरो श्रीमानलाई जानकारी दिएपछि निजले जाहेरवालालाई टेलिफोन गर्नु भएको हो । मैरे घरमा डेरा गरी बस्ने पुष्पा बोहराले वारदातको दिन साँझ प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगी जाहेरवालाको घरमा थियो भनेकी र तारिकाले लाउने गरेको मङ्गलसूत्र बरामद हुन आएकोले पनि निज प्रतिवादीले नै मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको तुलसीदेवी देवकोटाको मौकाको घटना विवरण कागज ।

जाहेरवाला मेरो बुबा र मृतक मेरी आमा हुन् । म जनकपुर अस्पतालमा स्टाफ नर्समा कार्यरत, बहिनी सुष्मा कोइराला भरतपुर अस्पतालमा स्टाफ नर्समा कार्यरत र मेरी सौतेनी आमा शारदा भरतपुर क्याम्पसमा अध्ययन गर्ने भएकोले आमा एकलै घरमा हुनुहुन्थ्यो । मिति २०६४।४।३२ गते आमाको मृत्यु भएको खबर पाएपछि २०६४।५।२ गते घरमा आइपुग्दा मृत अवस्थामा देखेकी हुँ । मेरी आमालाई निज प्रतिवादीले नै कर्तव्य गरी मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको निसा देवकोटाको घटना विवरण कागज ।

म भरतपुर अस्पतालमा स्टाफ नर्समा कार्यरत भएकीले भरतपुरैमा थिएँ । मिति २०६४।५।१ गते आमाको मृत्यु भएको खबर पाएपछि घरमा आउँदा आमालाई भान्सा कोठामा

मृत अवस्थामा देखेकी हुँ। जाहेरीमा उल्लिखित धनमाल प्रतिवादीले लगेको र सो धनमाल खाने पचाउने उद्देश्यले नै निज प्रतिवादीले मेरी आमालाई कर्तव्य गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको सुष्मा देवकोटाले मौकामा गरेको घटना विवरण कागज।

मृतक तारिका देवकोटा सासुआमा हुनुहुन्छ। २०६४।५।१ गते निजको मृत्यु भएको खबर पाई श्रीमतीसमेत भई घरमा आउँदा सासु आमालाई मृत अवस्थामा देखेको हुँ। सासुआमाको धनमाल खाने पचाउने उद्देश्यले नै प्रतिवादीले कर्तव्य गरी मारेको विश्वास लाग्छ भन्ने राजु मिश्रले गरेको मौकाको घटना विवरण कागज।

प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगी वारदात हुँदाका दिन जाहेरवालाकै घरमा थियो भनी पुष्पा बोहराले भनेको हुँदा निज प्रतिवादीले नै मृतक तारिका देवकोटालाई मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको लोचन देवकोटा, मोहनसिंह के.सी., खिमबहादुर भण्डारी, रविन देवकोटासमेतले गरिदिएको घटना विवरण कागज।

जाहेरवालाको जाहेरीमा उल्लिखित मङ्गलसूत्रलगायतका सुनका गरगहनाको प्रतितोला तयारी गहनाको मूल्य रु.१६,०००।- का दरले रु.५७,०००।- हो भन्नेसमेत व्यहोराको सुनचाँदी व्यवसायी मोहन करालाको मूल्य कायम कागज।

जाहेरी दरखास्त, लास प्रकृति मुचुलक, शव परीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीका साबिती

बयान, मौकामा बुझिएका मानिससमेतले गरी दिएको घटना विवरण कागजलगायतका मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट प्रतिवादीले मृतकको गहना पैसा लिने खाने उद्देश्यले मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि हुन आएकोले निजले ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. तथा चोरीको महलको ४ नं. बमोजिम कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. र चोरीको महलको १४(२) नं. अनुसार हदैसम्मको सजाय गरी चोरीको महलको १०(३) नं. अनुसार जाहेरीमा उल्लिखित बिगो रु.६२,०००।- निज प्रतिवादीबाट जाहेरवालालाई दिलाइ भराइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको अभियोगपत्र।

मृतक तारिका देवकोटाको घरमा उक्त दिन घाँसको बारेमा कुराकानी गर्न गएको थिएँ। मृतक तारिका देवकोटाले घाँसको सट्टा मल दिनुपर्छ भनेर सर्त राख्नुभएको थियो। मृतकको घरमा बसी रहेको थिएँ। मलाई टि.भी खोल भनेर मृतक तारिकाले भनेकाले मैले टि.भी.खोलें। त्यसै क्रममा एकजना पुष्पा नाम गरेकी केटी आई टि.भी.हेरेर बसेको समयमा मृतक तारिकाले मलाई रक्सी ल्याएर आइज भन्नुभयो। मैले रक्सी खाँदैन त्यसै कारण मैले तपाईंलाई रक्सी ल्याउँदैन, म दयाराम नेपालीको घरमा मेरो दूधको पैसा ल्याउँछु भनेर गएँ। त्यसपछि मृतक तारिकाले रक्सी ल्याएस् भनेर भन्नुभयो। मसँग पैसा पनि थिएन। त्यसैले रक्सी ल्याउँदैन भनी म घरतिर गएको हुँ। मैले मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी

चक्रबहादुर डाँगीले सल्यान जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

मृतक तारिका देवकोटालाई प्रतिवादीले नै कर्तव्य गरी मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी जाहेरवाला भूपेन्द्र देवकोटा, मौकामा कागज गर्ने उपेन्द्र देवकोटा, पुष्पा बोहरा, तुलसीदेवी देवकोटा, दयाराम नेपाली, लोचन देवकोटा, रविन देवकोटा, खिमबहादुर भण्डारी, शंकरबहादुर विष्ट, तारा थापा, डम्बरबहादुर भण्डारी, पुतली सिंह, मोहन सिंह के.सी.ले सल्यान जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको मिसिल संलग्न प्रमाण कागजबाट पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । चोरी गरेकोमा रु.६२,०००।- को बिगो देखाइ असुल गराइ पाउँ भन्ने अभियोग दावी भए पनि रु.४,०००।- को मङ्गलसूत्रमात्र बरामद भएको देखिएको हुँदा रु.४,०००।- पर्ने मङ्गलसूत्र चोरी गरेको ठहर्छ । रु.६२,०००।- बराबरको नगद तथा गरगहना चोरी गरेको भन्ने सो हदसम्म वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने सल्यान जिल्ला अदालतको मिति २०६४।११।२१ गतेको फैसला ।

वारदात भएको भनिएको दिन साँझ म मृतकको घरमा गएको र मृतकसँग घाँसको बारेमा कुराकानी भएको हो । त्यहाँबाट दयाराम नेपालीको

घरमा गई फिर्ता आउँदा मलाई तारिकाले रक्सी किन ल्याइनस् भनी रिसाउँदा मैले नखाने भएकोले ल्याइन भनी जवाफ दिई घरतर्फ गएको हुँ । मैले कसुर गरेको होइन भनी सुरुमा बयान गरेको छु । प्रहरीमा बयान गराउँदा मलाई पढी बाँची नसुनाइ एकतर्फीरूपमा जबर्जस्ती सहीछाप गराएका हुन् । म तारिकाको घरमा गएको कुरालाई मात्र मेरो कसुर प्रमाणित गर्ने आधार बनाउन मिल्दैन । म बाहेक अरू कुनै व्यक्तिले नै कर्तव्य गरी मारेको सम्भावना हुँदा मलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याएको सुरु फैसला नमिलेको हुँदा बदर गरी अभियोग माग दावीबाट फुर्सद दिलाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीले पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान, प्रतिवादीले मारुपर्नेसम्मको इविलाग, मनसाय रहेको नभई तत्काल आवेगमा आई मारेको भन्ने भनाइ रहेको सन्दर्भमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. आकर्षित हुने नहुने भन्ने प्रतिवादीलाई हुने सजाय सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि पुरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, तुलसीपुरलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङबाट मिति २०६६।१।७ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको

१३(३) नं.अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याई मिति २०६४।११।२१ मा सुरू सल्यान जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङबाट मिति २०६६।१०।६ मा भएको फैसला ।

मैले मौकाको बयान गर्दा साबित भई बयान गरेको छैन । मृतकसँग कुनै रिसइबि पनि थिएन । मलाई अनावश्यक गाली गर्दा तत्काल उठेको रिसबाट घटना घटेको हो भनी सुरूमा बयान गरेको छु । मेरो बयानलाई गलत अर्थ लगाई गरेको सुरू सल्यान जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङको फैसला कानून तथा न्यायिक सिद्धान्तको प्रतिकूल छ । मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. अन्तर्गतका घटनालाई १३(३) नं. बमोजिमको ठहर्याइएको उक्त फैसला बदर गरी उल्टी गरी अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन ।

यसमा प्रतिवादी र मृतकबीच पूर्व रिसइबि नभएको र मृतकको कुराले प्रतिवादीले रिस थाम्न नसकेको कारणले वारदात भएको देखिने अवस्थामा समेत मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) अनुसार सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि व्यतीत भएपछि पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको मिति ०७०।१।९ को

आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चठी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री लवकुमार मैनाली तथा अधिवक्ता श्री त्रिलोक बस्नेतले यी प्रतिवादीको मृतकसँग पूर्व रिसइबिसमेत छैन, वारदातको प्रकृति हेर्दा तत्काल रिसको आवेगमा आई सोही रिसको कारणले नजिकै रहेको हँसियाले तार काटी सोही तारले घाँटी चिथी मारेको अवस्था देखिन्छ । घटनाको चशमदीद गवाह नभएको व्यक्तिको कथनलाई आधार बनाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिमको वारदात ठहर्याएको हुँदा उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी तथा प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले प्रतिवादीले ज्यान मात्र मारेको होइन मृतको गहना सुनसमेत लुटी लगेको अवस्था छ । वारदात हुँदा प्रतिवादीले पहिले हातले मृतकको घाँटी थिचेको त्यसपछि हँसिया लिई तार काटी सो तारले घाँटी थिचेको अवस्था छ । वारदातको यस्तो कार्य प्रकृतिलाई तत्कालको आवेगबाट घटेको वारदातको रूपमा लिन मिल्दैन भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङको फैसला मिलेको छ छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मृतक तारिका देवकोटाको घाँटीमा पासो लगाइ मारेको अवस्था

घटनास्थल लास जाँच मुचुल्काबाट देखिन आएको र शव परीक्षण प्रतिवेदनमा Cause of death consistent with strangulation भनी घाँटी कसेको कारणबाट मृत्यु भएको भन्ने खुल्न आएको देखिन्छ । प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीले मेरी श्रीमतीको गहना र सुन लिनका निमित्त कर्तव्य गरी मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भनी भूपेन्द्रबहादुर देवकोटाले मिति २०६४।५।३ मा जोहरी दिएको पाइयो । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा मृतकले नै बोलाएर निजको घरमा गएको र मृतकले भनेबमोजिम रक्सी नल्याएको कारणले मृतकले आफूलाई गाली गरेको हुँदा रिस उठी हातले घाँटी थिचेको र मृतक उठेको हुँदा बलोमा रहेको हँसिया झिकी बिजुलीको तार काटी त्यसैले घाँटी कसी मारेको हुँ र किलामा झुण्ड्याएको मृतकको मङ्गलसूत्रसम्म लिई गएको हुँ भनी बयान गरेको पाइन्छ । उक्त मङ्गलसूत्र प्रतिवादीले बयानमा खुलाएको स्थानबाट बरामद भएको र सोलाई प्रतिवादीले अदालतमा सनाखतसमेत गरिदिएको अवस्था छ । बुझिएका पुष्पा बोहरासमेतले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा यी प्रतिवादी वारदातको दिन मृतकको घरमा भएको हुँदा निजले मारेको हुनुपर्छ भनी बकपत्र गरिदिएको अवस्था छ भने जाहेरवालासमेतले यी प्रतिवादीले ज्यान मारेका हुन् भनी बकपत्र गरिदिएकोसमेतको अवस्था देखिन्छ ।

३. प्रस्तुत वारदात मिति २०६४।४।३२ गते रातिको समयमा घटेको अवस्था छ, वारदातको

दिन साँझ प्रतिवादी मृतकको घरमा रहेको भन्ने कुरा कागज गर्ने पुष्पा बोहराबाट पुष्टि भएको छ, आफू वारदातको साँझ मृतकको घरमा भएको भन्ने कुरा प्रतिवादीले बयान गर्दा स्वीकार गरेको देखिन्छ, निजले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा तत्काल रिस उठेको कारण तारले घाँटी कसी मारेको हो भन्नेसमेतको व्यहोरा खुलाई दिएकोमा सोलाई शव परीक्षण प्रतिवेदनले पुष्टि गरी रहेको अवस्था देखिन्छ । प्रतिवादीको अदालतको बयान बरामदी मुचुल्काका व्यक्ति, बुझिएका व्यक्ति तथा जाहेरवालाको बकपत्रसमेतले यी प्रतिवादीको वारदातमा संलग्नता रहेको कुरालाई पुष्टि गरी रहेको हुँदा प्रतिवादीको कर्तव्यले नै मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आउँछ । जहाँसम्म आवेशमा आई ज्यान मारेको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर छ त्यसतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीले मृतकलाई ज्यान मार्ने क्रममा पहिले हातले घाँटी थिचेको भन्ने देखिएको त्यसपछि बलोमा रहेको हँसिया झिकेर नजिकै रहेको बिजुलीको तार काटेको र सोही तारले मृतकको घाँटीमा बेरी कसी मारेको भन्ने देखिन्छ ।

४. यसबाट प्रतिवादीको कार्य निरन्तर नभई पहिले हातले घाँटी थिचेको, पछि हँसिया झिकेर तार काटेको, त्यसपछि मात्र मृतकको घाँटीमा बेरी कसेको देखिएको हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम निर्धारित तत्कालको आवेश प्रेरित हत्याको वर्गमा प्रस्तुत वारदात पर्न नसक्ने देखिएकोले निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३)

नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको सुरू सल्यान जिल्ला अदालतको फैसला सदर ठहर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत तुलसीपुर, दाङको मिति २०६६।१०।६ को फैसला सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

५. यसमा वारदात हुँदा निज प्रतिवादी पूर्व रिसइबि लिई अथवा पूर्व मनसाय लिई मृतकको घरमा गएको अवस्था नदेखिएको, मृतकले नै बोलाएर यी प्रतिवादी मृतकको घरमा गएको देखिएको, निजले अनुसन्धानको क्रममा अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग गरेको देखिएको, घटनाको वस्तुस्थिति, घटना घट्टाको समग्र परिस्थिति तथा वारदात हुँदा प्रतिवादीको उमेरसमेतलाई विचार गर्दा, निज प्रतिवादीलाई ऐनबमोजिम हुने हदैसम्मको सजाय गर्दा चर्को हुने देखिएको र मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १५ वर्ष कैद गर्दा न्यायको उद्देश्यसमेत परिपूर्ति हुने देखिएकोले प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीलाई मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम कैद वर्ष १५ हुन्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी चक्रबहादुर डाँगीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहरी मुलुकी ऐन, अदालतीबन्दोवस्तको महलको १८८ नं. बमोजिम १५ वर्ष कैद हुने ठहरेकोले सोहीबमोजिमको लगत राखी कैद असुल गर्नु भनी सुरूमा लेखी पठाइदिनु -- १

फैसलाको जनाउ पुनरावेदक प्रतिवादीलाई दिई

दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु -- २

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल जेठ २५ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं.११८९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७१।२।३०।६
०६८-CI-१५६४

मुद्दा : सम्बन्ध विच्छेद अंशसमेत ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : काभ्रेपलान्चोक जिल्ला,
पनौती न.पा.वडा नं.५ बस्ने गणेशभक्त
श्रेष्ठसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्था/वादी : काभ्रेपलान्चोक जिल्ला पनौती
न.पा.वडा नं.५ घर भई हाल भक्तपुर
जिल्ला, भक्तपुर न.पा.वडा नं.८ बस्ने गीता
श्रेष्ठ

फैसला

- अंश प्राप्त गर्नेले कानूनले निर्धारण गरेबमोजिम अंश पाएको हुनुपर्छ । सगोलको सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्ने वा घटी बढी गर्ने गरी खडाभएको लिखतमा सम्बन्धित अंशियारको समेत मन्जुरी भएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो लिखत निजको विरूद्धमा लागू हुन सक्ने हुन्छ । अंशियारको मन्जुरीबिना खडा गरिएको लिखतमा विवाद परे त्यसको औचित्यभिन्न प्रवेश गरी हेर्नु नै न्यायसम्मत मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता मोतिराज गौतम
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता ओमकाजी प्रजापती
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १, १० नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री लेखनाथ रेग्मी

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात

मा.न्या.श्री हरिकुमार पोखरेल

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।७ को फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ ।

सौता गंगा श्रेष्ठको परलोक भएपछि विपक्षी पति गणेशभक्त श्रेष्ठसँग मिति २०६२।१।४ गते जातीय रीतबमोजिम विवाह भई एउटी बुहारी/श्रीमतीले गर्नुपर्ने कर्तव्य गरी बस्दै आएकोमा विपक्षी पति, सासु तथा सौताको छोरासमेत भई मलाई हेला गर्ने, खान लाउन नदिने, कुटपीट गर्ने जस्ता कार्य गरी परिवार नियोजनसमेत गरी सकेका हाम्रो छोरा/बाबुसँग बस्ने तेरो कुनै हक छैन भनी सासु तथा सौताको छोराले भनी मलाई घरमा बस्न नदिएकाले हाल माइतीको शरणमा बसेकी छु । मलाई झुक्याई जाल प्रपञ्च रची विवाह गरी घरबाटसमेत निकाला गरेकाले विपक्षी सासु तुलसीमाया, पति गणेशभक्त श्रेष्ठ, देवर रामकुमार श्रेष्ठसमेत ३ अंशियार एकासगोलमा बसेको र विपक्षी पतिको भागमा पर्न आउने सम्पत्तिबाट पति गणेशभक्त, सौताका छोरा राजेश श्रेष्ठ र म फिरादी अंशियार भएकोले मेरो १ भाग अंश विपक्षीबाट दिलाई अंशबन्डा नभएसम्म मासिक रू.५,०००।- खर्चसमेत दिलाइ पति र मेरोबीचको लोभे स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेदसमेत गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गीता श्रेष्ठको फिरादपत्र ।

मेरी पहिलो श्रीमती गंगा श्रेष्ठको

परलोकपछि आफन्तहरूको सल्लाहमा यी वादीसँग मेरो विवाह भएको हो । म प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठ, आमा तुलसीमाया तथा भाइ रामकुमारको बीचमा मिति २०६४।१२।१३ मा र.नं. ७३५८ को अंशबन्डाको लिखतसमेत पारित गरी छुट्टि भिन्न भइसकेका छौं । छुट्टि भिन्न भइसकेकी अलग बस्नु भएकी मेरी आमासमेतले हेला गरी घरबाट निकाला गरेको भन्ने फिराद दावी झुठ्ठा र कपोलकल्पित हो । म पतिले पत्नीउपर गर्नुपर्ने सम्पूर्ण दायित्व पूरा गरेको अवस्थामा मउपर झुठ्ठा लाञ्छना लगाई प्रस्तुत फिराद गरेको हो । यी वादीलाई मैले करिब १२ तोला सुन र पुराना गहनासमेत दिइरहेको अवस्थामा सो गहना हिनामिना गरी दबाउने नियतले उनाउ व्यक्तिको उक्साहटमा लागी दायर गरेको झुठ्ठा र कपोलकल्पित फिराद खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठको प्रत्तिउत्तरपत्र ।

वादीले अंश पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेतको वादीको साक्षी र वादी प्रतिवादीको सम्बन्ध विच्छेद हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेतको प्रतिवादीका साक्षीको बकपत्र ।

बुबा गणेशभक्त श्रेष्ठ, कान्छीआमा यी वादी गीता श्रेष्ठ र म राजेश श्रेष्ठसमेत ३ अंशियार छौं । हालसम्म हामी एकासगोलमा बसेका छौं भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका राजेशकुमार श्रेष्ठले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठ र निजको आमा तथा भाइको बीचमा भएको मिति २०६४।१२।१३

को अंश भरपाइको सक्कल लिखत मालपोत कार्यालय, काभ्रेबाट झिकाई वादीलाई देखाई अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गर्दा उक्त कागज झुठ्ठा हो । मेरो भागको सम्पत्ति मैले पाएको छैन । विपक्षीहरूले सम्पूर्ण सम्पत्ति लुकाइ छिपाइ राखेको छ सो लिखत सद्दे होइन भन्नेसमेत व्यहोराको वादी गीता श्रेष्ठले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

सो लिखत मालपोत कार्यालय जस्तो सरकारी मान्यताप्राप्त निकायबाट पारित भएको अंशबन्डाको लिखत कागज सद्दे हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको प्रतिउत्तर बयान ।

सुरुबाट तायदाती फाँटवारी झिकाउने आदेश भई वादी प्रतिवादीबाट तायदाती फाँटवारी पेस भई मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तुलसीमाया श्रेष्ठ र रामकुमार श्रेष्ठका नाममा दर्ता रहेको जग्गाबाट वादीले अंश पाउने अवस्था देखिँदैन । प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठको नाउँमा रहेको कि.नं. ९२२ को घर जग्गाबाट वादीले अंश पाउने देखिँदा ऋणको हकमा साहुको उजुर परेको बखत ठहरेबमोजिम हुने गरी वादी दावीबमोजिम ३ भागको १ भाग अंश वादीले प्रतिवादीबाट भराइ वादी प्रतिवादीबीचको लोम्ने स्वास्नीको नाता सम्बन्ध विच्छेद हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको काभ्रेपलान्चोक जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।१४ को फैसला ।

विपक्षी पति, देवर र सासु तुलसीमायाका बीचमा भएको मिति २०६४।१२।१३ र.नं.७३५८ को अंशबन्डाको लिखतमा सासु तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँको का.प.जि., सुब्बागाउँ वडा

नं.८(ख) कि.नं.६८३ को क्षेत्रफल २-३-०-१ को जग्गा नदेखाएको र अंशबन्डाको ३५ नं. अनुसार अबन्डामा गोश्वारामा समेत नराखिएको भए तापनि बन्डा गर्नुपर्ने पैतृक सम्पत्ति नै हो। उक्त कि.नं.को जग्गा अबन्डा गोश्वारामा रहेको सम्पत्ति हुँदा उक्त अबन्डामा रहेको सम्पत्तिसमेतबाट बन्डा छुट्याई दिनुपर्नेमा सासु तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँको सम्पत्तिबाट अंश नपाउने भन्दै विपक्षी पति गणेशभक्त श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.९२२ को घर जग्गाबाट मात्रै अंश पाउने ठहर गरी भएको काभ्रेपलान्चोक जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।१४ को फैसला कि.नं.६८३ को जग्गा बन्डा नगरेको हदसम्म त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी कि.नं.६८३ को जग्गाबाट समेत अंश पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी गीता श्रेष्ठको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र।

विपक्षी वादीलाई म प्रतिवादीले इज्जत आमद अनुसार खान लाउन, माया ममता दिइराखेको छु। इज्जत आमद अनुसार खान लाउन दिइराखेको अवस्थामा विपक्षीले अंश पाउने र सम्बन्ध विच्छेद हुने होइन। लोभे र सासु ससुरासमेतले खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेको भन्ने भनाइ निराधार छ। यस्तो अवस्थामा विपक्षी वादीले का.प.जि, इन्द्रेथर गा.वि.स.वडा नं.४ कि.नं.९२२ को जग्गा र सोमा बनेको घरबाट ३ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर गरी भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गणेशभक्त

श्रेष्ठसमेतको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र।

यसमा दुबै पक्षको पुनरावेदन परेको हुँदा एक पक्षको पुनरावेदन अर्को पक्षलाई एक आपसमा जानकारी गराई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।११।११ को आदेश।

अतः विवादको कि.नं.६८३ को जग्गासमेतबाट उक्त जग्गा ३ भाग लगाई ३ खण्डको १ खण्ड पतिको भागबाट ३ भागमा १ भाग वादीलाई अंश छुट्याई दिनुपर्नेमा सोतर्फ ठहर नभएको सुरु काभ्रेपलान्चोक जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।१४ को फैसला नमिलेको हुँदा सो फैसला केही उल्टी भई उक्त जग्गाको मूल अंशियारको ३ भागमा १ भाग वादीको पतिको अंश छुट्याई यी पुनरावेदक वादीले ३ भागमा १ भाग अंश छुट्याई लिन पाउने ठहर्छ। अंश दिनु नपर्ने भन्ने प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।७ को फैसला।

विपक्षी वादीले मसमेतउपर जालसाजी मुद्दासमेत दायर गरेकीमा रीतपूर्वकको बन्डापत्र भएकाले जालसाजी नठहर्ने गरी काभ्रेपलान्चोक जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको तथा वादीले अंश पाउनुपर्ने दावी गरेको कि.नं.६८३ को जग्गामा वादीले बन्डा नपाउने गरी फैसला भएकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट उक्त बन्डापत्रविपरीत कि.नं.६८३ को जग्गा बन्डा लाग्ने गरी उक्त जग्गावाला तुलसीमाया श्रेष्ठलाईसमेत

नबुझी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । वादीलाई घरबाट निकाला गर्ने जस्ता कार्यसमेत नगरेको हुँदा अंशबन्डाको १० नं. समेत विपरीत भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले फैसला उल्टी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदनपत्र ।

वादीकी सासु तुलसीमायालाई बुझ्दै नबुझी निजको नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं.६८३ को जग्गासमेत बन्डा हुनुपर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१०।२३ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मोतिराज गौतमले मिति २०६४।१२।१३ को बन्डापत्रमा उल्लेख नभएको तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.६८३ को जग्गा वादीलाई बन्डा गरी दिनुपर्ने होइन । वादीले उक्त बन्डा गरेउपर जालसाजी मुद्दासमेत दिएकोमा जालसाजी नठहर्ने गरी जिल्ला अदालतबाट फैसलासमेत भएको छ । यसरी जालसाजी पनि ठहर नभएको, बन्डापत्रमा अबन्डा पनि नजनिएको जगालाई उक्त जग्गावाला तुलसीमाया श्रेष्ठलाई समेत नबुझी वादीलाई बन्डा लाग्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी तथा प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ओमकाजी प्रजापतीले

तुलसीमायाको नाउँमा रहेको जग्गा पैतृक भएको तथा निजलाई सुरू जिल्ला अदालतबाट म्यादसमेत जारी गरी वादीले कि.नं.६८३ नं. को जग्गासमेतबाट बन्डा पाउने गरी भएको फैसला मिलेकै हुँदा सदर गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल कागजात अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठले पहिलो श्रीमतीको मृत्युपश्चात् दोस्रो श्रीमतीको रूपमा आफूलाई विवाह गरी ल्याएको भए तापनि विपक्षी पति, सासु, सौताका छोरासमेत भई मलाई कुटपीट गर्ने, खान लाउनसमेत बेवास्ता गर्ने गरी घरबाट निकाला गरेकाले मासिक खर्चसमेत भराइ अंश दिलाइ सम्बन्ध विच्छेदसमेत गराई पाउँ भन्ने वादीको दावी रहेकोमा प्रतिवादीले वादीलाई अंश दिनुपर्ने होइन, सम्बन्ध विच्छेदसमेत हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर पेस गरेको पाइयो । मिति २०६४।१२।१३ को बन्डापत्रबाट प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठको नाउँमा रहेको कि.नं.९२२ को घर जग्गाबाट वादीले ३ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने गरी फैसला भएकोमा दुबै पक्षको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन परेको देखिन्छ । वादीको सासु तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँमा रही बन्डा नगरी राखेको कि.नं.६८३ को जग्गाबाटसमेत ३ भाग लगाई ३ भागको १ भागलाई पुनः ३ भाग लगाई सोको १ भाग वादीले समेत पाउने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट फैसला भएको

अवस्था देखिएको र जग्गा दर्ता तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँमा रहेकोमा निजलाई नबुझी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा काभ्रेपलान्चोक जिल्ला अदालतबाट जारी भएको तुलसीमाया श्रेष्ठको नाउँको ७ दिने म्याद मिति २०६६।११।१३ गते तामेल भएको तथ्य प्रमाणमा रहेको सुरु जिल्ला अदालतको सम्बन्ध विच्छेद अंश मुद्दाको मिसिलबाट देखिएको र निजले म्याद गुजारी बसेको अवस्था देखिएको हुँदा पुनरावेदन अदालतबाट छुट्टै बुझी फैसला गर्नुपर्ने भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने हुँदा तुलसीमाया श्रेष्ठलाई बुझ्दै नबुझी निजको नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं.६८३ को जग्गासमेत बन्डा हुनुपर्ने गरी भएको फैसला फरक पर्न सक्ने भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१०।२३ को आदेशसँग सहमत हुन सकिएन।

३. त्यस्तै गरी कि.नं.६८३ को जग्गासमेतबाट वादीले बन्डा पाउने नपाउने भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा सर्वप्रथम वादी अंशियार हो होइन भन्नेतर्फ हेर्नुपर्ने हुन आउँछ जसमा यी वादी प्रतिवादीहरू सगोलका अंशियार रहे भएको कुरामा विवाद भएको अवस्था नदेखिएको हुँदा वादी सगोलको अंशियार रहेको कुरामा कुनै विवाद देखिएन। सगोलको अंशियार रहेको व्यक्तिले सगोलको सम्पत्तिबाट अंश प्राप्त गर्ने नैसर्गिक हक रहेको हुन्छ र त्यस्ता अंशियारहरू बीच अंशबन्डा गर्दा विभेद गर्न नहुने कुरा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १ नं.को कानूनी व्यवस्थाले निर्धारण गरेको पाइन्छ जस अनुसार अंशबन्डा गर्दा यस महलका अन्य नम्बरको अधीनमा रही

बाबु, आमा, लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, छोरीको जीयजीयैको अंश गर्नुपर्छ भनी गरेको व्यवस्थालाई प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा राखी न्यायको रोहबाट हेर्नु वाञ्छनीय हुन्छ।

४. अंश प्राप्त गर्नेले कानूनले निर्धारण गरेबमोजिम अंश पाएको हुनुपर्छ। सगोलको सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्ने वा घटी बढी गर्ने गरी खडाभएको लिखतमा सम्बन्धित अंशियारको समेत मन्जुरी भएको अवस्थामा मात्र त्यस्ता लिखत निजको विरुद्धमा लागू हुनसक्ने हुन्छ। अंशियारको मन्जुरीबिना खडा गरिएको लिखतमा विवाद परे त्यसको औचित्यभित्र प्रवेश गरी हेर्नु नै न्यायसम्मत मान्नुपर्छ। प्रतिवादीगणेशभक्तश्रेष्ठसँग यी वादीको विवाह २०६२ सालमा भएको भन्ने मिसिलबाट देखिएको र प्रतिवादीहरूबीच मिति २०६४।१२।१३ मा अंशबन्डाको लिखत भएको देखिन्छ। २०६२ सालमा सगोलको अंशियारको हैसियतप्राप्त गरिसकेकी यी वादीको संलग्नता उक्त बन्डापत्रको लिखतमा भएको पाइँदैन। बन्डापत्रको प्रतिलिपि हेर्दा कि.नं.६८३ को जग्गाबाहेकको घर जग्गाबाट मात्र यी वादीका पतिले बन्डा लिए पाएको अवस्था देखिन्छ। सगोलकै अंशियार रहेकी प्रतिवादी गणेशभक्त श्रेष्ठकी आमा तुलसीमायाको नाउँमा रहेको कि.नं.६८३ को जग्गालाई उक्त बन्डापत्रमा उल्लेख नै नगरी निजै तुलसीमायाको नाममा छाडेको अवस्था देखिन्छ। उक्त कि.नं.६८३ को जग्गा तुलसीमायाको निजी आर्जनको हो भन्ने अथवा बन्डा लाग्नु नपर्ने जग्गा हो भनी पुनरावेदक पक्षले प्रमाण देखाउनसमेत सकेको छैन।

यसरी तुलसीमायाको नाउँमा रहेको उक्त कि.नं. ६८३ को जग्गा सगोलकै सम्पत्ति हो भन्ने देखिइरहेको प्रस्तुत अवस्थामा यी वादीलाई उक्त सम्पत्तिबाट अंश पाउन बाहेक गर्ने अवस्था सिर्जना गरी उक्त बन्डापत्र खडाभएको देखिएको हुँदा बन्डापत्रमा उल्लेख नगर्दैमा सगोलको सम्पत्तिमा कुनै अंशियारको अंश नै नलाग्ने भनी मान्न मिल्ने अवस्था नहुँदा वादी प्रतिवादीबीच सम्बन्ध विच्छेद हुने तथा उक्त कि.नं. ६८३ को जग्गासमेतबाट वादीले बन्डा पाउने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६९।१।७ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल जेठ ३० गते रोज ६ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं.१११०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७१।३।२२
संवत् २०७०-WO-०५८३

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. २२ न्युरोडस्थित
बिल्डिङ कन्सल्ट्यान्स् प्रा.लि. र आफ्नो
तर्फबाट सरोज बस्नेतसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, सहरी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- घर वा कार्यालयको ठेगान नभएको व्यक्तिको हकमा भने सम्भवतः राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा प्रकाशित सूचनाले पनि प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई अनुशरण गरेको मान्न सकिएला तर यस मुद्दामा विपक्षी कार्यालय स्वयम् ले निवेदकहरूको कार्यालयमा पत्राचार गरेको कुरा पत्रबाट खुल्न आएको देखिन्छ । विपक्षी नयाँ सहरी विकास आयोजना समन्वय कार्यालयले निवेदकहरूलाई

कारवाही गर्नका लागि लेखी पठाउँदा निवेदकको ठेगाना उल्लेख गरेकैले निवेदकहरूको कार्यालयको ठेगाना विपक्षीहरूलाई अवगत रहेकै देखिने।

(प्रकरण नं. ४)

- राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको परिपालन हुने कुरालाई ठेगाना प्रष्ट नभएका व्यक्ति फर्म आदिको हकमा अपवादको रूपमा मान्न सकिए पनि त्यस्ता कुरालाई सामान्यतया स्वीकार गर्न सकिँदैन। यस मुद्दामा त्यस प्रकारको अपवादको अवस्था विद्यमान रहेको देखिने।
- कानूनले व्यवस्था गरेको प्रत्येक कुरा बाध्यात्मक हुन्छ। त्यसमा पनि म्याद सूचना र म्याद तामेल गर्नुपर्ने प्राकृतिक न्यायसम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था स्वच्छ न्यायको आधारस्तम्भ भएकोले यसमा हुने सामान्य तलमाथि वा विचलन मनासिब हुँदैन। यस मुद्दामा विपक्षीहरूलाई निवेदकहरूको कार्यालय वा घरको ठेगाना थाहा रहेको अवस्थामा सो ठेगानामा सूचना जारी नगरी विपक्षीले नेपाल राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा स्पष्टीकरण पेस गर्नका लागि प्रकाशित

गरेको सूचनाबाट प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको परिपालन भएको मान्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता मुक्ति प्रधान तथा अधिवक्ता प्रभुकृष्ण कोइराला

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता मानबहादुर कार्की

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय :

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार छ :

हामी निवेदकहरू मुलुकको पूर्वाधार विकास तथा प्राविधिक परामर्श सेवा प्रदान गर्ने जनशक्ति हौं। नेपाल सरकार, सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, नयाँ सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालयबाट मिति २०७०।२।३० मा मुलुकको विभिन्न जिल्लाको स्थान तोकी सो स्थानहरूमा नयाँ सहरहरूको गुरुयोजना (Master Plans and building by laws) तिनवटा अलगअलग प्याकेजको लागि परामर्श सेवा खरिद गर्ने सम्बन्धमा सूचना नं. ०६९।७०-१ मिति २०६९।१०।२६, ८ फेब्रुअरी

२०१३ मा सूचना प्रकाशित भै प्रत्यर्थी आयोजना समन्वय कार्यालयबाट मिति २०७०।२।३० को गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाबाट हामीहरूको सञ्चालनमा रहेको यस कम्पनीहरू नयाँ सहर निर्माण कार्यक्रमअन्तर्गत माष्टर प्लान र भवन मापदण्ड तयार गर्न सङ्क्षिप्त प्याकेजमध्ये पाँचथर जिल्लाको फिदिम, तेहथुम जिल्लाको वसन्तपुर, सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोट र धादिङ जिल्लाको वैरनी गल्छी CS-०१-०६९/७० प्याकेज नं. १ मा सूचीकृत गर्ने गरी विभागीय निर्णय भएको जानकारीसहित सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७०(१०) को प्रयोजनार्थ ३० दिनभित्र आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्ताव दर्ता गराउनु भन्ने उक्त सूचनाबमोजिम यस कम्पनीहरूबाट निर्दिष्ट म्याद अर्थात् मिति २०७०।४।१४ मा प्राविधिक तथा आर्थिक दुबै प्रस्ताव पेस गरी कारवाही अगाडि बढ्ने प्रतिक्षामा रहेका थियौं।

हामीहरूले पेस दाखिल गरेको उल्लिखित दुबै अप्रत्यासितरूपमा प्रत्यर्थी नयाँ सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालयको पत्रसङ्ख्या ०७०/७१ च.नं. ४९ मिति २०७०।७।११ बाट यस कम्पनीहरूसमेतको नाममा स्पष्ट गरिदिनेबारे भन्ने विषय उल्लेख गरी, ताहाँबाट मिति २०७०।४।१४ मा पेस हुन आएको विभिन्न सहरहरूको (Master Plans and building by laws) प्रस्तावहरूमध्ये प्राविधिक प्रस्तावको मूल्याङ्कनको क्रममा Study Methodology सम्बन्धी Chapter मा पेस गर्नुभएको Methodology र Transfer

for Knowledge सम्बन्धी बुँदाहरू (३) विषयवस्तु तपाईंहरूबीच हुबहु मिल्न गएको देखिएकोले २४ घण्टाभित्र निम्न बुँदा स्पष्ट गर्नु भनी (१) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३६ बमोजिम ताहाँहरूले मिलोमतो गरी प्रस्ताव पेस गरेको हुँदा ती प्रस्तावहरू रद्द गर्ने वा नगर्ने, (२) ऐ ऐनको दफा ६२ (२) को (च) बमोजिम ताहाँहरूले मिलोमतो गरी दायित्व पालना गरेको वा नगरेको, (३) ऐ ऐनको दफा ६३ (१) (क) अन्तर्गत ताहाँहरूले आचरणविपरीत काम गरेको अवस्थामा कालोसूचीमा राख्ने वा नराख्ने स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएमा कारवाही अगाडि बढाइने छ। प्रस्ताव स्वीकृत भएमा वा सम्झौता भएपछि मिलोमतो गरेको देखिएमा RFP को Section 2, Information of Consultant को दफा १.८ को B र C बमोजिम कारवाही भै जाने व्यहोरा जानकारी गराइन्छ भन्ने प्राप्तपत्रको आधारमा हामीले निर्दिष्ट समयभित्र सोधिएको विषयहरूमा लिखित स्पष्टीकरण प्रस्तुत गरेका थियौं।

हामीले प्रेषित गरेको प्राविधिक र आर्थिक प्रस्तावमध्ये प्रत्यर्थीहरूले प्राविधिक प्रस्ताव मूल्याङ्कन गर्दा हामी निवेदक परामर्शदाता कम्पनीहरू तथा अन्य परामर्शदाता सिल्ट तथा ईआर एमसिसमेतले प्रस्तुत गरेको प्रस्तावमा उल्लिखित अध्ययन विधि (Study Methodology) आपसमा हुबहु मिलेको भन्ने विषयलाई प्रत्यर्थी आयोजना समन्वय समिति तथा अनुगमन कार्यालयले कालोसूचीको कसुर तथा सजाय आरोपित गर्न मिल्ने कारवाहीको

विषय हो होइन भनी सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी ऐन नियमावलीको प्रावधानलाई गहनरूपमा अध्ययन गर्नु अनिवार्य थियो। तर सोसम्बन्धी प्रावधानलाई हेर्दै नहेरी प्रत्यर्थी आयोजना समन्वय कार्यालयले बिना कानूनी आधार स्पष्टीकरण माग गरी हामीलाई कालोसूचीमा राख्नको लागि प्रत्यर्थी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाएको पत्रको आधारमा ऐन तथा नियमावलीले तोकेको कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नै नगरी कालो सूचीमा किन नराख्ने भनी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा ऐ नियमावली २०६४ मा व्यवस्था नभएको सार्वजनिक सूचना प्रत्यर्थी सार्वजनिक अनुगमन कार्यालयले ३० दिनभित्र कारण र आधारसहित सार्वजनिक खरिद निमयावली, २०६४ को नियम १४१(५) अन्तर्गत स्पष्टीकरण पेस गर्नु भनी मिति २०७०।१०।११ को दैनिक गोरखापत्रमा प्रकाशित गर्न नमिल्ने अनधिकृत सार्वजनिक सूचना जारी गरी हामीलाई कालोसूचीमा राख्ने नराख्ने भनी सोधिएको स्पष्टीकरण पूर्णतः हास्यास्पद र हतास मानसिकताबाट कारवाही उठान् गरेको भन्ने ज्वलन्त उदाहरण उक्त सार्वजनिक सूचना जारी भएबाट प्रष्ट भएको छ। सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीहरूबाट प्रचलित ऐन कानूनलाई गलतरूपमा प्रयोग गरी हामी कम्पनी तथा परामर्शदाताउपर जबर्जस्ती कारवाही उठान् गरेको छ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१) (क) देखि (च) सम्मको अवस्थामा १ वर्षदेखि ३ वर्षसम्म कालोसूचीमा राख्न सकिने व्यवस्था गरेको र ऐ नियमावली, २०६४ को

नियम १४१(१) मा ऐनको दफा ६३ बमोजिम कालोसूचीमा राख्नुपर्नेमा त्यसको विस्तृत विवरण र कारण खुलाई संबद्ध कागजसहित सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाउनुपर्ने, ऐ. नियम १४१(२) ले सार्वजनिक खरिदमा ३ वर्षसम्म भाग लिन नपाउने गरी राख्नुपर्ने देखिएमा रोक लगाउने ऐ. नियम १४१(३) ले नियम १४१(२) अन्तर्गत रोक लगाउने निर्णय भएमा सूचना प्रकाशन गर्ने ऐ. नियम १४१(४) ले परामर्शदातालाई रोक लगाउनुपर्ने अवस्थाबाहेक कालोसूचीमा राख्नु नपर्ने आधार भएमा त्यस्तो आधार र स्पष्टीकरण पेस गर्न ३० दिनको लिखित सूचना दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तर उक्त कानून तथा नियमले तोकेको कार्यविधि र प्रक्रियालाई प्रत्यर्थी आयोजना समन्वय कार्यालयबाट हामीहरूको घर वा कार्यालयमा लिखित सूचना दिनुपर्नेमा सो सूचना नै नदिई प्रतिस्पर्धामा भाग लिन रोक लगाउँदा मात्र अपनाउनुपर्ने सार्वजनिक सूचना जारी गरी हामीलाई कालोसूचीमा किन नराख्ने भनी मिति २०७०।१०।७ मा जारी कानूनी प्रक्रियाविपरीतको अनधिकृत सूचनाबाट हामीलाई संविधानद्वारा प्रत्याभूत विधिसम्मत जानकारी पाउनुपर्ने सूचनाको हकबाट वञ्चित गरी नियम १४१(४) बमोजिम दिनुपर्ने लिखित सूचना नदिएको कारणले संविधानद्वारा घोषित कानूनी शासनको अवधारण र कानूनको अक्षरशः पालन गर्नुपर्ने कानूनको उचित प्रयोगको सिद्धान्तलाई उपेक्षा गरी हामीहरूलाई जबर्जस्ती कालोसूचीमा राख्न प्रचलित कानूनको घोर उलङ्घन र उपेक्षा गरी

मौलिक हकमा कुण्ठित गरेको प्रष्ट देखिएको छ ।

हामी निवेदकहरूलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ द्वारा प्रदान गरिएको उल्लिखित प्रकरणहरूमा अभिव्यक्त कानूनी हक तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१)(२), १८(१), १९(१)(२), २४(४) र २७ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हक हनन् भएकाले धारा १०७(२) अन्तर्गत उपचारार्थ संविधानको धारा ३२ द्वारा निर्दिष्ट यस सम्मानित अदालतसमक्ष यो रिट निवेदन प्रस्तुत गर्न उपस्थित भएका छौं ।

यो मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्मको लागि विपक्षी नयाँ सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालयले कालोसूचीमा राख्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई लेखी पठाएको मिति २०७०।१०।५ को पत्र तथा गोरखापत्रमा प्रकाशित मिति २०७०।१०।११ को सूचना तथा सोसम्बन्धी निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु र कालोसूचीमा राख्नेसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाउने कार्य नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयसमेतको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अन्तर्गत अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित

जवाफ पेस गर्नु भनी रिट निवेदनको एकएकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाइ लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु ।

यसमा अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा माग भएतर्फ विचार गर्दा अधिकारक्षेत्र र कार्यविधिगत त्रुटि गरी निजहरूलाई कालोसूचीमा राख्ने विषयमा कारवाही उठेको प्रश्न निवेदकबाट उठाइएबाट दुबै पक्षको छलफल सुनी निष्कर्षमा पुग्न वाञ्छनीय भएबाट उपयुक्त दिन तोकी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई पेस गर्नु ।

साथै अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा छलफल भई अन्तिम टुङ्गो नलाग्दासम्म निवेदकहरूलाई कालोसूचीमा राख्नेसमेतका कुनै निर्णय नगर्नु, यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ का नियम ४१(१) बमोजिम यो तत्कालिक अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ । यसको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।११।६ गतेको आदेश ।

विपक्षी रिट निवेदकले यस मन्त्रालयबाट भए गरेको कुन काम कारवाही विरुद्ध मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाइएको हो, रिट निवेदनमा खुलाउन सक्नुभएको छैन । विपक्षीहरूलाई कालोसूचीमा राख्ने प्रक्रिया सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागको मिति २०७०।१०।७को च.नं. ९७को पत्र तथा नयाँसहर आयोजना समन्वय कार्यालयबाट वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार नेपालका विभिन्न जिल्लाको १० वटा सहरहरूको Master Plan and

Building by Laws तयार गर्ने कार्यको लागि ३ वटा Package हरूको परामर्श सेवा खरिद गर्न आशयपत्र माग गर्दा विपक्षी रिट निवेदकहरूले एक आपसमा मिलेमतो गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३६ बमोजिम पेस गरेको देखिएको भन्ने आधारमा विपक्षीहरूले पेस गरेको आशयपत्रको सम्पूर्ण बुँदाहरू एक आपसमा हुबहु मिलेको ठहर गरी प्रमाणित भै कालोसूचीमा राख्नको लागि विभागबाट सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाइएको भन्ने जानकारीसम्म प्राप्त भएको, यस मन्त्रालयको कुनै निर्देशनबमोजिम नभएको र विभागबाट सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई लेखिएको पत्र सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम कालोसूचीमा राख्ने अधिकार सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई दिएको हुँदा सो कार्यमा मन्त्रालयको कुनै संलग्नता र सहभागिता नहुने हुँदा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने सहरी विकास मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ को उपनियम (१) बमोजिम सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागअन्तर्गत नयाँ सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालयबाट परामर्शदाताहरूले प्रस्ताव पेस गर्दा प्रस्तावको मेरूदण्ड मानिएको Comments and suggestion on TOR and RFT र Description of Methodology and Work Plan जस्ता Chapter हरू हुबहु पेस गरेकाले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को

दफा ६२ को उपदफा (२) को खण्ड (घ) अनुसार प्रस्तावदाताबीच खरिदसम्बन्धी कार्य बाँडफाँड गर्न खोजिएको, सार्वजनिक निकायलाई खुल्ला तथा स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धाको लाभबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले मिलेमतो गरेको देखिएको हुँदा कालोसूचीमा राख्न लेखी आएको ।

सार्वजनिक निकायबाट लेखी आएबमोजिम सम्बन्धित परामर्शदाताहरूलाई कालोसूचीमा राख्न नपर्ने कुनै कारण र आधारहरू भए लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्न भनी ३० दिनको म्याद दिई छिटो छरितो र भरपर्दो माध्यमबाट सम्बन्धित सार्वजनिक निकायबाट लेखी आएको विवरणसमेत खुल्ने गरी सार्वजनिक सूचनामार्फत सफाइको मौका दिएको विषय सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ को उपनियम (४) को भावना अनुकूल नै भएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु ।

सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, सघन सहरी विकास आयोजना नयाँ सहर आयोजना समन्वय कार्यालयको पत्रअनुसार सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२ को उपदफा (२) को खण्ड (घ) अनुसार गर्न नहुने कार्य गरेको भनी कालोसूचीमा राख्न लेखी आएबमोजिम यस कार्यालयले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ बमोजिमको कारवाहीको प्रक्रिया भइरहेको अवस्थामा निर्णय नै गर्न नपाउने गरी अन्तरिम आदेश जारी नहुने हुँदा निवेदकको रिट दावी खारेज गरी फुर्सद दिलाइ पाउँ भन्ने सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय, ताहाचलको लिखित जवाफ ।

नयाँ सहर आयोजना समन्वय कार्यालयबाट वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार नेपालको विभिन्न जिल्लाको १० वटा सहरहरूको Master Plan and Building by Laws तयार गर्ने कार्यको लागि ३ वटा Package हरूको परामर्श सेवा खरिद गर्न आशयपत्र माग भएको र सङ्क्षिप्त सूचीमा रहेकामध्ये Package No. 1 पाँचथर जिल्लाको फिदिम, तेह्रथुम जिल्लाको वसन्तपुर, सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोट, धादिङ जिल्लाको वैरेनी-गल्छीको लागि M/S Sustainable Infrastructure Development Foundation /Ribs Engineering (JV), M/S Welink/ Archtype Grid (JV), M/S GOEC/ Technocrat/Homeland (JV)/ M/S ERMC/NEST(JV) – Package No. 2 तनहुँ जिल्लाको डुम्रे- भन्सार, बाग्लुङ जिल्लाको बुर्तिवाङ, रूकुम जिल्लाको चौरजहारीको लागि M/S Sustainable Infrastructure Development Foundation/ Ribs Engineering (JV) M/S CEMECA/ Gaurab Integrated (JV), M/S GOEC/ Technocrat/Homeland(JV), M/S ERMC/NEST(JV) / M/S Silt/A-not Architecture/CARD (JV), Package No.3, दैलेख जिल्लाको साँफेबगर र बैतडी जिल्लाको पाटनको लागि M/S Sustainable Infrastructure Development Foundation/Ribs, Engineering (JV), M/S CEMECA/Gaurab Integrated(JV), M/S GOEC/Technocrat/ Homeland

(JV), M/S ERMC/NEST(JV), परामर्शदाताहरूबाट प्राविधिक र आर्थिक प्रस्ताव पेस हुन आएको थियो । प्राप्त भएका प्राविधिक प्रस्तावको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा M/S ERMC/ NEST(JV), M/S Welink/ Archetype/ Grid (JV) / M/S Silt/A-not Architecture/ CARD(JV) ले पेस गरेको Chapter 3C Comments and Suggestion TOR and RFP / Chapter 3D Description of Methodology and Work Plan of knowledge सम्बन्धी सम्पूर्ण बुँदा लेखन एक आपसमा हुबहु मिलेको देखिन आएको र सो सम्बन्धमा स्पष्ट गर्न उक्त विपक्षी परामर्शदाताहरूलाई नयाँ सहर आयोजना समन्वय कार्यालयबाट मिति २०७०।७।११ मा स्पष्टीकरण माग गरिएको थियो ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३६ बमोजिम प्रस्तावदाताले आपसमा मिलेमतो गरी प्रस्ताव दिएको प्रमाणित भएमा जुनसुकै समयमा पनि त्यस्तो प्रस्ताव अस्वीकृत गर्ने, खरिद कारवाही रद्द गर्ने अधिकार सार्वजनिक निकायमा सुरक्षित रहेको देखिन्छ । निजहरूबाट पेस भएका अध्ययन विधि र कार्ययोजना आपसमा हुबहु मिलेको भनी स्वयम् विपक्षीहरूले स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा सम्पूर्ण खरिद कारवाही रद्द गरी अर्को प्रस्ताव आह्वान भैसकेको अवस्थामा निजहरूउपरको कालोसूचीमा कारवाही निष्प्रयोजन र औचित्यहीन भई कालोसूचीमा राख्ने कारवाहीले निरन्तरता प्राप्त गर्न सक्तैन भन्ने गलत अर्थ लगाइ व्याख्या गर्न

मिल्दैन । प्राप्त हुन आएको सम्पूर्ण प्रस्तावहरूको यथार्थ र वस्तुपरक ढङ्गबाट मूल्याङ्कन भएको, मूल्याङ्कनको सिलसिलामा विपक्षीबाट पेस भएका Methodology र Transfer of Knowledge का सम्पूर्ण बुँदाहरू एक आपसमा हुबहु मिलेको प्रमाणित हुन आएको देखिन्छ । प्राविधिक प्रस्तावको मेरूदण्डको रूपमा रहेको Methodology र Transfer of Knowledge जस्तो महत्त्वपूर्ण विषय एक आपसमा हुबहु पेस गर्न सकिने र त्यस्ता प्रस्तावसमेतलाई मूल्याङ्कन प्रक्रियामा समावेश गर्दै जाने हो भने कुनै निश्चित परामर्शदाता मात्र प्रतिस्पर्धीमा छनौट हुन जाने र अन्य प्रतिस्पर्धीहरू छनौट प्रक्रियाबाट सदा वञ्चित हुनजानुका साथै सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२ को उपदफा (२) को खण्ड (च) अनुरूप सार्वजनिक निकायलाई खुला तथा स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धीको लाभबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले प्रस्ताव पेस गरी मिलेमतो गर्ने परामर्शदाताहरूलाई थप प्रोत्साहन मिल्न जाने देखिन्छ । माग भएको प्राविधिक प्रस्तावमा Methodology र Transfer of knowledge एक आपसमा हुबहु मिल्नु संयोग मात्र भनी स्वयम् विपक्षीले स्वीकार गरेको सन्दर्भमा निजहरूबाट पेस भएको आर्थिक प्रस्ताव पनि एक आपसमा मिलेमतो भएको ठहर गरी कालोसूचीको लागि पठाइएको छ । यसरी एक आपसमा हुबहु मिलेको Methodology र Transfer of knowledge जस्ता महत्त्वपूर्ण अध्ययन विधिलाई मूल्याङ्कनमा समावेश गराउने हो भने तिनै मिलेमतो गर्नेलाई प्रोत्साहन मिल्न जाने

र खरिद कारवाहीमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुने भई कानूनद्वारा व्यवस्थित प्रावधानको औचित्य र उपादेयता नै समाप्त हुन जान्छ ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९, ३० र ३१बमोजिम व्यवस्थित प्रक्रियाको अवलम्बन गरी खरिद कारवाहीसम्बन्धी प्रस्ताव आह्वान गरी प्राविधिक प्रस्तावको लागि तोकिएको १०० अंशभारमध्ये Methodology and Transfer of knowledge का लागि ३० अङ्कभार तोकिएकोमा उक्त अङ्कभारअन्तर्गत पर्ने Methodology and Transfer of knowledge मा उल्लिखित सम्पूर्ण बुँदाहरू हुबहु मिल्न गएको देखिन्छ । Methodology को लागि २० अङ्कभार र Transfer of knowledge को लागि १० अङ्कभारसम्बन्धी लेखाइमा अधिकतम न्युनतम अङ्क प्रदान गर्ने स्वविवेकीय अधिकार रहेता पनि मिलेमतो गरी प्रस्ताव पेस गर्न प्रस्तावदाताहरूलाई प्रतिस्पर्धात्मक नम्बर प्रदान गर्न नसकी ती मिलेमतोमा संलग्न परामर्शदाताहरूको समान अङ्क हुन गई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२ को उपदफा (२) को खण्ड (च) स्वतः आकर्षित हुन जाने देखिन्छ । यसरी उक्त सम्पूर्ण बुँदाहरू एक आपसमा हुबहु मिलेको ठहर गरी प्रमाणित भै कालोसूचीमा राख्नको लागि सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाइएको हो । विपक्षी रिट निवेदकहरूले त्यस्तो अध्ययन विधि अन्य परामर्शदाता भन्दा फरक हुनुपर्छ भनी जिकिर लिनुभएको रहेछ । विपक्षीहरूले आफ्नो ख्याती, दक्षता, मर्यादा र सम्मानमा धक्का पुर्याउने

नियतबाट नेपाल इन्जिनियरिङ काउन्सिलसमेत विभिन्न निकायलाई अनावश्यकरूपमा जानकारी दिई आफ्नो मौलिक हक कुठाराघात गरेको भनी जिकिर लिनुभएको रहेछ । यस समन्वय कार्यालयबाट सरकारी कामको सिलसिलामा कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाको ख्याती, दक्षता मर्यादा र सम्मानमा आँच पुर्याउने कुनै पनि कार्य नगरेको, त्यस्तो सम्मानमा आँच पुर्याउने यस कार्यालयको उद्देश्य पनि होइन । Engineering Code of Conduct पालना नगरी विभिन्न परामर्शदाताहरूबाट प्राप्त प्राविधिक प्रस्तावमा Study Methodology, Transfer of Knowledge Innovativeness, Work Plan तथा Comments of TOR जस्ता हुबहु लेखी पेस गरेको देखिँदा मिल्दोमतो गरेको हुन सक्ने आधार देखिएको भनी परामर्शदाताहरूको नाम ठेगाना उल्लेख गरी इन्जिनियरिङ सेवासम्बन्धी नियमन गर्ने निकायहरू नेपाल इन्जिनियरिङ काउन्सिलसमेतलाई जानकारीको लागि लेखी पठाइएको हो भन्ने सहरी विकास तथा निर्माण विभाग तथा नयाँ सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालय, बबरमहलको एकै मिलानको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकहरूका तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री मुक्ति प्रधान तथा अधिवक्ता श्री प्रभुकृष्ण कोइरालाले हाम्रो पक्षहरू सहरी पूर्वाधार तयार गर्ने अधिकारप्राप्त जनशक्ति हुन् । विपक्षी नयाँ

सहर विकास आयोजना समन्वय कार्यालय, बबरमहलको मिति २०७०।२।३० को राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाबमोजिम पाँचथर जिल्लाको फिदिम, तेहथुम जिल्लाको वसन्तपुर र धादिङ जिल्लाको वैरेनी गल्छी र सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोटको सहरी विकास पूर्वाधारको लागि Master Plans and Building by Laws प्रस्ताव माग भएको थियो । हाम्रो पक्षहरूले संयुक्तरूपमा Study Methodology तयार पारी पेस गरेकोमा एकै किसिमको Study Methodology पेस गरेको भनी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले मिति २०७०।१।११ मा कालोसूचीमा राख्नको लागि मांगेको स्पष्टीकरण प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत छ । हाम्रो पक्षको कार्यालय तथा घर ठेगानामा पत्र पठाइ बुझ्ने काम भएको छैन । पेसा व्यवसायलाई अवरोध पुर्याउने जस्तो कार्यबाट हाम्रो पक्षको मौलिक हकमा आघात परेको हुँदा रिट जारी गरी पाउँ भनी र विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री मानबहादुर कार्कीले नयाँ सहर विकास आयोजनाले माग गरेको Methodology Study निवेदकहरूले एकै किसिमको Photocopy गरी पेस गरेको देखिएकोले कालोसूचीमा राख्नु नपर्ने भए ३० दिन भित्र स्पष्टीकरण पेस गर्न निकालिएको सूचनाबाट निवेदकहरूको मौलिक हकमा आघात पुगेको छैन । निवेदकहरूले सम्बन्धित कार्यालयमा स्पष्टीकरण पेस नगरी सीधै रिट क्षेत्रमा आएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी रिट निवेदन मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने हो होइन निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नयाँ सहरी विकासआयोजनालेपाँचथरकोफिदिम,तेह्रथुमको वसन्तपुर, सिन्धुलीको खुर्कोट र धादिङको वैरेनी गल्लीको Methodology Study को माग गरेको राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रको मिति २०७०।२।३० को सूचना अनुसार मिति २०७०।४।१४ मा हामी निवेदकहरूले प्राविधिक तथा आर्थिक दुबै प्रस्ताव पेस गरी कारवाही अगाडि बढ्ने प्रतीक्षामा रहेकोमा कालोसूचीमा राख्नु नपर्ने कुनै कारण र आधार भए लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्न भनी माग गरेको मिति २०७०।१०।११ गतेको राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचना सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ को विपरीत हुँदा बदर गरी रिट जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन जिकिर देखिन्छ ।

३. निवेदकहरूले पेस गरेको Methodology Study अलगअलग नभै एकै किसिमकोदेखिएकाले निजहरूलाई कालोसूचीमा राख्न नपर्ने भए ३० दिनभित्र स्पष्टीकरण पेस गर्नु भनी माग गरेकोमा सम्बन्धित निकायमा जवाफ पेस नगरी सीधै रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने नयाँ सहरी विकास समन्वय आयोजनासमेतको लिखित जवाफ देखिन्छ ।

४. यसमा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ को उपनियम (४) मा उपनियम १ बमोजिम लेखी आएपछि उपनियम

(३) बमोजिम खरिद कारवाहीमा तत्काल रोक लगाउन पर्ने अवस्थामा बाहेक सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले सम्बन्धित बोलपत्रदाता, प्रस्तावदाता, परामर्शदाता, सेवाप्रदायक, आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी वा अन्य व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीलाई त्यसरी प्राप्त विवरण, कारण र कागजातको प्रतिलिपि संलग्न गरी कालोसूचीमा राख्नुपर्ने आधारहरू भए त्यस्ता आधार र स्पष्टीकरण पेस गर्न ३० दिनको अवधिको लिखित सूचना निजको कार्यालय वा घरमा पठाउनुपर्नेछ भनी स्पष्टीकरण पेस गर्न ३० दिनको अवधिको लिखित सूचना निजको घर वा कार्यालयमा पठाउनुपर्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरी दोषी विरुद्ध हुने कारवाहीको कार्यविधिगत प्रक्रियालाई स्पष्ट गरेकोमा विवाद छैन । तर विपक्षी कार्यालयहरूले निवेदकहरूको कार्यालय वा घरमा कारवाहीको जानकारी पठाएको देखिएन । घर वा कार्यालयको ठेगान नभएको व्यक्तिको हकमा भने सम्भवतः राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा प्रकाशित सूचनाले पनि प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई अनुशरण गरेको मान्न सकिएला तर यस मुद्दामा विपक्षी कार्यालय स्वयम्ले निवेदकहरूको कार्यालयमा पत्राचार गरेको कुरा मिति २०७०।७।७ को पत्रबाट खुल्न आएको देखिन्छ । विपक्षी नयाँ सहरी विकास आयोजना समन्वय कार्यालयले निवेदकहरूलाई कारवाही गर्नका लागि लेखी पठाउँदा निवेदकको ठेगाना उल्लेख गरेकैले निवेदकहरूको कार्यालयको ठेगाना विपक्षीहरूलाई अवगत रहेकै देखिन आयो ।

५. राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको परिपालन हुने कुरालाई ठेगाना प्रष्ट नभएका व्यक्ति फर्म आदिको हकमा अपवादको रूपमा मान्न सकिने पनि त्यस्ता कुरालाई सामान्यतया स्वीकार गर्न सकिँदैन। यस मुद्दामा त्यस प्रकारको अपवादको अवस्था विद्यमान रहेको देखिन आउँदैन। कानूनले व्यवस्था गरेको प्रत्येक कुरा बाध्यात्मक हुन्छ। त्यसमा पनि म्याद सूचना र म्याद तामेल गर्नुपर्ने प्राकृतिक न्यायसम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था स्वच्छ न्यायको आधारस्तम्भ भएकोले यसमा हुने सामान्य तलमाथि वा विचलन मनासिब हुँदैन। यस मुद्दामा विपक्षीहरूलाई निवेदकहरूको कार्यालय वा घरको ठेगानामा थाहा रहेको अवस्थामा सो ठेगानामा सूचना जारी नगरी विपक्षीले नेपाल राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा मिति २०७०।१०।११ मा स्पष्टीकरण पेस गर्नका लागि प्रकाशित गरेको सूचनाबाट प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको परिपालन भएको मान्न मिल्दैन।

६. तसर्थ विपक्षी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय ताहाचल, काठमाडौंले मिति २०७०।१०।११ मा राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित गरी निवेदकहरूउपर उठान् गरेको कारवाहीलाई विधिसम्मत कारवाही मान्न नमिल्ने हुँदा सो सूचनालाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ। अब उपरान्त कानूनको प्रक्रिया पुर्याई विधिसम्मत काम कारवाही गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश पनि जारी गरिदिएको

छ। यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमा पठाइ प्रस्तुत रिट निवेदनको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.दीपकराज जोशी

इति संवत् २०७१ साल असार २ गते रोज २ शुभम्।

इजलास अधिकृत : जवाहरप्रसाद सिंह

निर्णय नं.११११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।३।४।४

२०६८-CR-०९४३

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान।

पुनरावेदक/ प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला,
बालुवा गाउँ विकास समिति वडा नं. ६
सेरा गाउँ घर भै हाल कारागार कार्यालय,
डिल्लीबजारमा कैदमा रहेको चित्रबहादुर
दनुवार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/ वादी : जुरेली सार्कीको जाहेरीले नेपाल सरकार

२०६८-CR- ११६७

पुनरावेदक/प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, बालुवा गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने रामबहादुर दनुवारसमेत

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : जुरेली सार्कीको जाहेरीले नेपाल सरकार

२०६८-CR- १०३६

पुनरावेदक/वादी : जुरेली सार्कीको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, बालुवा गा.वि.स.वडा नं. ६ बस्ने रामबहादुर दनुवारसमेत

- मृतकको शरीरको नाजुक भागमा जोखिमी हतियार खुकुरीले पटकपटक प्रहार गर्दा मानिस मर्ने कुरा एकदम निश्चित कुरा भएकाले यस्तो परिणाम हुने कार्यको जानकारी हुँदाहुँदै सो गर्नु मनसायभिन्नै पर्ने कुरा भएको र गम्भीर घाचोट serious injury पार्ने मनसायका साथ भएको प्रहारबाट मानिस मरेमा सो कसुर

manslaughter वा culpable homicide नभै murder हुने हुँदा मृतकको ज्यान लिने मनसाय नरहेको भन्ने यी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने।

(प्रकरण नं. २)

- मृतकले खुकुरी समाउनु भन्दा पहिल्यै प्रतिवादीले सो खुकुरी खोसी सकेपछि पनि मृतकबाट प्रतिवादीको ज्यानमा तत्काल खतरा रहेको कुरा मान्न सकिँदैन। त्यस अवस्थामा यी प्रतिवादीले हारगुहार गरेर वा भाग्ने उम्कने काम गरेर वा प्रहरीसँग सुरक्षा लिएर आफूलाई बचाउनुपर्ने पहिलो काम कुरा गर्नुपर्ने तर सो हुन्जेल ज्यान जाने प्रबल सम्भावना देखिएमा आत्मरक्षाको लागि नभै नहुने अत्यन्त कम बल प्रयोग गर्नुपर्नेमा बडो क्रूरतापूर्वक मृतकलाई बोल्न चटपटाउन नदिई खुकुरीको अनगिन्ति प्रहार गरी मारेको वारदात आत्मरक्षाभिन्नै पर्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं. ३)

- आफूसमक्ष आएकी मृतकलाई पूरा होसहवासमा रहेका प्रतिवादीले बिनाकारण अथवा अत्यन्त मामुली कुरामा क्रूरतापूर्वक खुकुरीले अनगिन्ति हानी मारेको प्रस्तुत

वारदात मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को परिधिभिन्न पर्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं. ५)

- प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारलाई अभियोगदावी अनुसार ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. को कसुरमा सोही १३(१) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद, प्रतिवादीहरू रामबहादुर दनुवार र लक्ष्मी दनुवारलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार ६ महिना कैद सजाय हुने ठहर्याएको सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६५।३।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने।

(प्रकरण नं. ८)

- परिवर्तित फौजदारी न्यायको पृष्ठभूमिमा प्रतिवादीलाई सर्वस्वको सजाय गर्दा प्रतिवादीमा आश्रित व्यक्तिहरूका अतिरिक्त पीडितले समेत कुनै राहत नपाउने र त्यसबाट निजहरूको पनि बिचल्ली हुने अवस्थाप्रति कानूनले आँखा चिम्लन मिल्दैन। विश्वका कतिपय मुलुकमा पीडितको ज्यान लिने प्रतिवादीबाट उसमा आश्रितले क्षतिपूर्ति पाउने व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा बिल्कुल बेग्लै कालखण्डमा निर्माण भएको मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको

महलको १३ नं. को सर्वस्व पनि गर्ने व्यवस्थालाई हामीले यथावत् रूपमा पालन गर्नु उचित हुँदैन। कानूनको प्रत्येक कमी र दोषको अदालतले निराकरण गर्नु भन्दा यसमा विधायिकाले ध्यान दिनु शक्ति पृथक्कीकरणको सिद्धान्त अनुकूल हुन्छ। तसर्थ सर्वस्वसम्बन्धी वर्तमान विधिशास्त्र र कानूनहरूको अध्ययन गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को सर्वस्व गर्नुपर्ने व्यवस्थाको उपयुक्तताको बारेमा विचार गरी परिमार्जन तथा परिशीलन गर्नका लागि नेपाल सरकार कानून तथा न्याय मन्त्रालय एवम् नेपाल कानून आयोगसमेतलाई जानकारी गराइ निजहरूको ध्यानाकर्षण गराइदिने।

(प्रकरण नं. ९)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता पुष्कर सापकोटा

प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता लक्ष्मण थपलिया

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, ४ र १३(१) नं.
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री उदयप्रकाश चापागाईं

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी

मा.न्या.श्री मीरा खड्का

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय :

पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।३।२८ गतेको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

काभ्रे जिल्ला, खरेलथोक गा.वि.स. वडा नं. ६ स्थित पूर्वमा कच्ची बाटो, पश्चिममा झिगुखोलाको डिल, उत्तर र दक्षिणमा झिगुखोला यति चार किल्लाभिन्न अवस्थित कच्ची सडकको २५ फिट पश्चिमतर्फ खोलाको डिलमा माटो खनिएको, सोदेखि २ फिट पूर्वतर्फ रगत जस्तो रातो पदार्थ लागेको, सोदेखि ५ फिट पूर्व पाखोमा कागजमा रगत लागेको खोल सहितको सिरक छुट्टाछुट्टै रहेको, सोदेखि १० मिटर सडक डिलमा कानमा लगाउने रिड थान १ रहेको र नाम थर वतन नखुलेकी महिलाको लास रहेको भन्ने लास जाँच प्रकृति मुचल्का ।

मृतक नाम थर वतन नखुलेको महिलाको मृतकको लास पोष्टमार्टमको लागि शिक्षण अस्पतालमा लगेको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन ।

मेरो भतिजी माया रन्तेलले केदार गौतमसँग प्रेम विवाह गरी काठमाडौं असनमा डेरा

लिई बस्दै आएकी थिइन् । केदार गौतम मलेसिया गएका थिए । निजहरूको १ छोरा र १ छोरीको जन्म भएको थियो । निज भतिजी मिति २०६५।७।२७ गते बिहानको समयमा घरबाट हिँडेकोमा बेलुकासम्म नआएपछि खोजी कार्य भएको थियो । प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले आफ्नो कोठामा लगी रकम लिन गएकोमा मिति २०६५।७।२७ गते काभ्रे जिल्ला, खरेलथोक स्थितमा एकजना नाम थर वतन नखुलेको महिलाको लास फेला पारी शिक्षण अस्पतालमा गई हेर्दा देखी चिनेको हो । निज प्रतिवादीसमेतको मिलोमतोमा कर्तव्य गरी मारेको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्त ।

काभ्रे जिल्ला, बालुवा गा.वि.स. वडा नं. ६ स्थित पूर्वमा माइली दनुवारको खेतबारी, पश्चिममा रामबहादुरको घर, उत्तर चित्रबहादुर दनुवारको खेतबारी र दक्षिणमा चित्रबहादुर दनुवारकै खेतबारी यति चार किल्लाभिन्न रहेको दुङ्गाले बनेको २ तले घर, सो घरको उत्तरतर्फको खुल्ला आगन भएको, सो आगनको अगाडिपट्टि डेढ फिट भएको काठको बिँड हालेको कोदाली र साँढे २ फिट भएको कोदालो, ४ इन्च लम्बाइ ३ इन्च मोटाइ भएको फलामको खुकुरी बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामद मुचुल्का ।

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० बानेश्वरस्थित पूर्वमा उषा राणाको घर, पश्चिममा सि.टी. एकेडेमी स्कुल, उत्तरमा पक्की घर, दक्षिणमा पिच सडक यति चार किल्लाभिन्न अवस्थित ३ तले पक्की

घर । सो घरको भुइँ तलाको दक्षिणतर्फको कोठामा काभ्रे जिल्ला, बालुवा गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने चित्रबहादुर दनुवार बसेको डेरा कोठा खुल्ला रहेको, सो कोठामा कुनै सामान नभएको र सोही कोठामा माया रमतेल गौतमलाई चित्रबहादुर दनुवारले कर्तव्य गरी मारेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का ।

जाहेरवालासँग मेरो चिनजान छैन । हाल पक्राउ परेका प्रतिवादी रामबहादुर दनुवार दाजु र कान्छी दनुवार मेरी श्रीमती हुन् । माया रमतेल गौतमले आफ्नो श्रीमानसँग सम्बन्ध विच्छेद भएको भनेकी थिईन् । हामी खाने बस्ने गर्दथ्यौं । निजको छोरा र मेरो छोरा एउटै स्कुलमा पढ्ने गरेको थियो । हामीहरूको २०६४ साल पुसदेखि चिनजान भएकोमा कोठामा आउने जाने गरी शारीरिक सम्पर्क भएपछि नजिक हुन थाल्यौं । मिति २०६५।७।२७ गते बानेश्वरमा भेट भयो । १२ बजेको समयमा बा.१ज. ७०८२ नं. को ट्याक्सीमा चढेर बसुन्धारा मेनपावरमा गयौं । बाटोमा दुबैजना रक्सी खाई करिब १६:०० बजेको समयमा कोठामा फर्क्यौं । मायालाई तिमी सुत, म ट्याक्सी चलाउन जान्छु भनें, निजले मेरो कपालमा समातेर हुत्याई दिई कराउन थालिन् । मेरो सिटको मुनी सिरानीमा खुकुरी थियो । सो निकाली मैले सो खुकुरीले निजलाई टाउको, घाँटीमा प्रहार गरें । कति पटक हानें थाहा भएन, एकछिनपछि चलन छाडिन् । म कोठामा ताल्चा लगाई ट्याक्सी लिएर आफ्नो घर पुगेँ । घरमा श्रीमती र दाइलाई छिटो ट्याक्सीमा बस भनी काठमाडौं कोठामा आउँदा करिब ११.०० बजेको थियो होला ।

रगताम्य अवस्थामा भएकी माया रमतेललाई देखेपछि श्रीमती कराउन थालिन् । कोठा बन्द गरी तिमीहरूलाई पनि मार्छु भनी खुकुरी देखाएपछि लास उठाउन सहमत भए । कोठामा भएको सिरकले सो लास बाँधी ट्याक्सीमा राखी काभ्रे जिल्ला, तीनघरे गा.वि.स. मा रहनुभएका काली दिदीको घरमा कोदालोहरू मागी बोडे दोभानमा पुगी दाजु र मैले खाल्डो खनी मङ्गलसूत्र र रिड खोली सिरक छाडी मृतकको लासलाई खाल्डोमा गाडी दाजुलाई घरमै छाडी म र श्रीमती काठमाडौं आयौं । ट्याक्सी साहुलाई बुझाई सालोकोमा गई श्रीमतीलाई त्यहीं छाडी म सालोको ससुराली उदयपुर गएँ । उदयपुरमा प्रहरीबाटै म पक्राउ परेको हो । खुकुरी घरायसी प्रयोजनको लागि राखेको हो । अनावश्यक रकमको विषयमा विवाद भई सोही खुकुरीले प्रहार गरी मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म वैदेशिक रोजगारको लागि मलेसियामा गएको थिएँ । मलेसियाबाट रकम पठाउने गर्दथेँ । मेरी श्रीमती माया रमतेल गौतम काठमाडौं असनमा डेराकोठा गरी बस्ने गर्दथिन् । छोरा बोर्डिङ स्कुलमा पढ्ने गर्दथे । हाल पक्राउमा परेको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारको छोरा पनि सोही स्कुलमा पढ्ने भएकाले चिनजान भएको रहेछ । मैले विदेशबाट पठाएको रू. २,००,०००।- निजले सापट लिएको रहेछन् । सोही रकम बानेश्वर १० स्थितमा माग्न जाँदा सोही विषयमा विवाद भई खुकुरीले प्रहार गरी कर्तव्य

गरी मारी काभ्रे खरेलथोक स्थित झिगुखोलामा गाडेको अवस्थामा प्रहरीले फेला पारेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूले योजना बनाई रकम खाने मनसायले खुकुरी प्रहार गरी मारेको हुँदा कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्ने केदार गौतमको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६५।७।२७ गते म आफनो घरमा थिएँ । मेरो सहोदर भाइ चित्रबहादुर दनुवार काठमाडौँ ट्याक्सी चलाउने काम गर्ने गर्थे । ७-८ बजेको समयमा घरमा चित्रबहादुरले ट्याक्सी लिएर आएका रहेछन् । भाइ मेरो घरमा आएर काठमाडौँ जाउँ भने, निजको छोरा काठमाडौँ पढ्ने गर्दथे । छोरालाई केही भयो कि भनी ११.०० बजेको समयमा काठमाडौँ पुगी कोठा खोले । बुहारी कोठाभित्र रून थालिन् । मभित्र पसेँ भाइ पनि पसे, भुइँमा मृतकको लास लडेको देखेपछि निजले खुकुरी देखाई तिमीहरूले यो लास लैजान सहयोग नगरे यही खुकुरीले काटी मारी दिन्छु भनेकोले लास ट्याक्सीमा हाल्न भने, सिरकमा गुटमुटाएर सो लास गाडीमा हाली, काभ्रे तीनघरे गा.वि.स. स्थित काली दिदीको घरमा पुगी कोदालो मागी, बोडे दोभानमा पुगी भाइ र मैले खाल्डो खनी मङ्गलसूत्र र रिड खोली बुहारीले राखिन् । मृतकको लासलाई खाल्डोमा गाडी हामी फर्कियौँ । मलाई घर नजिक छाडी भाइ बुहारी काठमाडौँ आए । के कहाँ गए थाहा भएन । मङ्गलसूत्र र रिड मृतकको हो खुकुरी भाइको हो । मैले मान्छे मारेको होइन । लास दबाउने कार्यमा सहयोग गरेको सम्म हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर दनुवारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

हाल पक्राउ परेका चित्रबहादुर दनुवार मेरो श्रीमान् हुन् । रामबहादुर दनुवार मेरो जेठाजु हुन् । मिति २०६५।७।२७ गते म घरमा थिएँ । श्रीमान् र १२ वर्षको छोरा काठमाडौँको बानेश्वरमा बस्ने गर्नुभएकोले छोरा स्कुल पढ्दैछ । सो दिन ८:०० बजेको समयमा श्रीमान् ट्याक्सी लिएर घरमा आई मलाई र जेठाजुलाई काठमाडौँ जाउँ भनेकाले छोरालाई केही भएछ भनी ११:०० बजेको समयमा काठमाडौँ आयौँ । श्रीमान्ले ढोका खोल्नुभयो । कोठामा मृतक महिलाको लास देखी म रून कराउन थालेँ । श्रीमान् भित्र पसी कि त मलाई मार, कि त तिमीहरूलाई मार्छु भन्नुभयो । हामीहरूले लासलाई गुटमुटाएर ट्याक्सीमा राखी काभ्रे तीनघरे गा.वि.स. स्थित काली दिदीको घरमा पुगी, जेठाजुले कोदालो मागी ल्याई बोडे दोभानको झिगुखोलामा पुगी, श्रीमान् र जेठाजुले खाल्डो खने । मैले लास कुरेँ र निजले लगाएको गहना फुकाली लिएको हो । मृतकको लासलाई खाल्डोमा पुरी सिरक सोही नजिक फाली फर्कियौँ । जेठाजुलाई घर नजिक पुर्याई काठमाडौँ आयौँ । गैहीगाउँमा साहुलाई ट्याक्सी बुझाई श्रीमान् मेरो भाइको कोठा सुन्धारामा गई भाइको ससुराली जान्छु भनी श्रीमान् उदयपुर जानुभयो । काभ्रेबाट प्रहरी आई मलाई र जेठाजुलाई पक्राउ गरे । श्रीमान्लाई उदयपुरमा नै प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । सुनको मङ्गलसूत्र र मुन्द्रा मृतकको हो । वारदातमा प्रयोग गरेको खुकुरी श्रीमान् चित्रबहादुर दनुवारको हो । श्रीमान् बस्दै आएको काठमाडौँको डेरा कोठा मैले सारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कान्छी भन्ने

लक्ष्मी दनुवारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६५।७।२७ गते म असनमा थिएँ । मृतक मेरी आमा हुन् । हाल पक्राउ परेको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारसँग चिनजान छ । बुवा वैदेशिक रोजगारीको लागि मलेसिया जानुभएको थियो । मेरो भाइ र चित्रबहादुरको छोरा एउटै स्कूलमा पढ्छन् । निजसँग मेरो आमाको चिनजान भएको रहेछ । निज चित्रबहादुरले आमासँग रकम सापट लिएका रहेछन् । सोही रकम लिनको लागि सो मितिमा आमा बानेश्वर जानुभएको थियो । सो दिन आउनुभएन । आफन्तकोमा सोधपुछ गर्दा फेला पर्नुभएको थिएन । मिति २०६५।७।२८ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेको प्रहरीले एकजना महिलाको लास फेला परेको छ भन्ने जानकारी पाई मसमेत काभ्रे जाँदा सो मृतकको लास पोष्टमार्टमको लागि शिक्षण अस्पतालमा ल्याएको रहेछ । त्यहाँ गई हेर्दा चिने, मेरी आमाको लास पो रहेछ । निज प्रतिवादीहरूले रकम सापट लिएको र सोही रकम सापट माग्न जाँदा कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने व्यहोराको मृतकको छोरी रञ्जना गौतमले गरेको कागज ।

बा. १ ज. ७०८२ नं. ट्याक्सी ओल्ड मर्चेन्ट फाइनान्स कम्पनीबाट म ऋणी भई ३ वर्ष पहिला लिएको हो । उक्त ट्याक्सी चित्रबहादुरले दैनिकरू ८००।- बुझाउने गरी जिम्मा लिई चलाउँदै आएका थिए । एक हप्ताको भाडाको रकम हिसाब गरी दिन्थे । मिति २०६५।७।२९ गते बिहान ५: ३० बजेको समयमा निजले मलाई फोन गरी मेरो आमा साह्रै बिरामी परेकोले गर्दा बिते जस्तो छ

भनेकोले गाडी निजको श्रीमती र सालोसमेत भई आई बुझाएका हुन् । हतारहतार गाडी बुझाएका थिए । माया रम्तेल गौतमलाई कर्तव्य गरी मारेको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । प्रहरीले पक्राउ गरेको भन्ने थाहा पाएँ । को कसले कर्तव्य गरी मारे थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको गाडी धनी सोमहरि गौतमले गरेको कागज ।

मृतक र प्रतिवादीहरू जिल्लाबासी हुन् । प्रतिवादीमध्येका चित्रबहादुर दनुवार ट्याक्सी चलाउने गर्थे । घर काभ्रे जिल्ला जाँदा कहिलेकाहीं मात्र जाने गर्थे । मिति २०६५।७।२९ गते बिहान राती ४:०० बजेको समयमा सुतिरहेको अवस्थामा मलाई बोलाई निज प्रतिवादी हतारिँदै मैले चलाएको ट्याक्सीले मान्छे मार्यो । के गरौं भन्न थाले । तिमीहरूको ट्याक्सी सङ्गठन छ । केही हुँदैन भनें, नआत्तिनु प्रहरीमा हाजिर हुन जाऊं भनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको राजन सापकोटाको कागज ।

मिति २०६५।७।२७ गते म घरमा नै थिएँ । हाल पक्राउ परेका प्रतिवादी तथा जाहेरवाला मृतकसँग चिनजान छ । मृतक माया रम्तेलको छोरा र हाल पक्राउ परेको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारको छोरा एउटै स्कूलमा पढ्ने भएकोले चिनजान भएको रहेछ । निज प्रतिवादी चित्रबहादुरले माया रम्तेलका श्रीमान् केदार गौतमले विदेशबाट पठाएको रकम सापट लिएका रहेछन् । सोही रकम माग्न जाँदा मिति २०६५।७।२७ गते निजको कोठा बानेश्वर १० मा सोही रकमको विषयमा विवाद भई मादक पदार्थसमेत सेवन गरी खुकुरीले काटी हत्या गरी

काभ्रे जिल्ला खरेलथोक ७ झिगुखोलामा पुर्याई खाडल खनी पुरी फरार भएको र सो मृतकको लास प्रहरीले फेला पारी शिक्षण अस्पतालमा पोष्टमार्टमको लागि लगेको रहेछ । गई हेर्दा चिनी सनाखत भएको हो । सोही रकम खाने उद्देश्यले प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारसमेतले कर्तव्य गरी माया रम्टेललाई मारेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने दले मिजारसमेतको घटना विवरण कागज ।

मिसिल संलग्न प्रहरी प्रतिवेदनसहितको लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, प्रतिवादीहरू चित्रबहादुर दनुवार, रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान, बुझिएका मानिसहरूले गरिदिएको कागजसमेतको आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवार र मृतक माया रम्टेलको छोरा एउटै स्कुलमा पढ्ने भएकाले चिनजान भई मृतकको श्रीमान् केदारबहादुर गौतम विदेश मलेसिया गएको, चित्रबहादुर दनुवार र माया रम्टेलबीच रकम सापट लिनेदिने व्यवहार भएकोमा मिति २०६५।७।२७ गते माया रम्टेल गौतम चित्रबहादुर दनुवारको कोठामा रकम माग जाँदा सोही विषयमा विवाद भई चित्रबहादुर दनुवारले माया रम्टेललाई खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरी आफ्नै श्रीमती कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारको सहयोगमा मृतकको लास आफैँले चलाउने गरेको बा १ ज ७०८२ नं. को ट्याक्सीमा राखी काभ्रे खरेलथोक ७ स्थित झिगुखोलामा लगी लासलाई

गाडेको हुँदा मृतक माया रम्टेल गौतमसँग चित्रबहादुर दनुवारले लिएको रकम तथा निजले लगाएको सुनका गरगहनाहरू रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारसमेत मिली लिने खाने मनसायले निजहरूको मिलेमतोमा मृतक माया गौतमको हत्या गरी तीनैजना मिली लाससमेत गाडेको पुष्टि भएको देखिँदा प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत १३(१) नं. बमोजिम कसुर अपराध हुँदा निज प्रतिवादीहरू चित्रबहादुर दनुवारलाई सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम र उक्त कार्यमा सहयोग गर्ने प्रतिवादीहरू रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारलाई सोही महलको १७(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मृतक माया रम्टेलसँग १२-१५ वर्षअगाडिदेखि नै फुटपाथको व्यापारको सिलसिलामा चिनजान भएको हो । मैले गाउँतिर विवाह गरेँ । १ वर्षअगाडि निजसँग भेटघाट भएकोमा हामीबीच आउने जाने भयो । निज माया र मबीच शारीरिक सम्पर्कसमेत हुने गर्थ्यो । मेरो २ छोरा छोरी र श्रीमती गाउँमै छन् । मायाले मलाई तिमी पनि विदेश जानुपर्छ पैसा कमाइ विवाह गरीसँगै बसौँला भनेकी थिइन् । त्यसैले विदेश जानको लागि बसुन्धारामा अल्दावीया नामको मेनपावरमा ३-४ महिनाअगाडि दुबैसँगै गएको र मिति २०६५।७।२७ मा पनि मैले चलाउने ट्याक्सीमा सो मेनपावरमा गर्योँ । सो दिन १२:०० बजेतिर होटलमा गै रक्सी खाई झगडा भएकोले कोठामा ल्याएँ । बाटोमा झगडा परेकोले

मोबाइलसमेत फुटाएको थियो। कोठामा पुगेपछि मलाई जान नदिएकीले झगडा भयो । त्यतिकैमा रिसले खुकुरी उचाली मलाई हानिन् । मलाई मार्छु भनिन् । खुकुरी समाइ रोक्न खोज्दा सो खुकुरीले उनको घाँटीमा लाग्न गयो । उनी ढलिन् र उनको मृत्यु भयो । त्यसपछि मलाई छटपटी भई मैले चलाउने बा. १ ज. ७०८२ नं. को ट्याक्सीमा राखी काभ्रेको खरेलथोक बोडे दोभानमा लगी लास गाडी त्यहीँबाट ट्याक्सी साहुलाई बुझाइ उदयपुर गई बसेकोमा त्यहीँबाट पक्राउ परेको हुँ । मैले मृतकको कुनै रकम लिए खाएको छैन । बरू मैले कमाएको रकम खर्च गर्न दिने गर्थे । मौकाको बयान ठीकै हो । अचानक मृतकको मृत्यु भएपछि कसैलाई खबर नगरी लास दबाउन खोजेको हुँ । मैले योजना बनाइ मृतकलाई मार्न खोजेको थिइन । साहाराको लागि घर गै खबर पनि नभनी श्रीमती र दाजुलाई काठमाडौँ ल्याई लास लैजान सहयोग लिएको हुँ । सजाय भए मलाई मात्र हुनपर्छ । सहप्रतिवादीहरूले कुनै कसुर गरेका छैनन् । निजहरूले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६५।७।२७ गते म आफ्नै घर काभ्रेमा थिएँ । चित्रबहादुर दनुवार काठमाडौँ जानुपर्यो भनी उसको श्रीमती लक्ष्मी दनुवार र मलाई पनि ट्याक्सीमा राखी काठमाडौँमा आफ्नो कोठामा लगे । कोठा खोली हेर्दा लास देखेपछि भाग्न लाग्दा लास लैजान सहयोग नगरे मार्छु भनी खुकुरी देखाएकोले ज्यान बचाउनको लागि बाध्य भई लास उठाइ लैजानको लागि भाइलाई सहयोग

गरी मृतकको लास ट्याक्सीमा राखी काभ्रेको बोडे दोभानमा लगी भाइ र मैले खाल्डो खनी मृतकको लास गाड्नसम्म सहयोग गरेको हो । सो कार्य मेरो राजीखुसीले गरेको होइन । डरले ज्यान बचाउनको लागि त्यस्तो कार्य गरेको हो । डरले सो घटनाको बारेमा कसैलाई नभनेको हुँ । मौकाको बयान ठीकै हो । अभियोग दावीबमोजिमको कसुर मैले नगरेको हुँदा मलाई सजाय हुने होइन । अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर दनुवारले अदालतमा गरेको बयान ।

मेरो श्रीमान् चित्रबहादुर दनुवारले के कसरी त्यस्तो घटना घटाई त्यस्तो कर्तव्य गर्नु भएको हो सोबारेमा मलाई थाहा भएन । मिति २०६५।७।२७ गते काठमाडौँबाट घरमा आई काठमाडौँ जाउँ भनी जेठाजु र मलाई ट्याक्सीमा राखी, काठमाडौँको डेरा कोठामा ल्याई कोठा खोली हेर्दा घटना अर्कै रहेछ । कोठाभित्र जाँदा एक महिलाको लास पो रहेछ । म डरले रून कराउन लागें । यो लास लैजान सहयोग नगरे खुकुरीले काटी मार्छु भनेकोले मृतकको लास लैजान सहयोग गरी ट्याक्सीमा राखी काभ्रेको खरेलथोक बोडे दोभानमा लगी श्रीमान् र जेठाजुले खाल्डो खनी लास गाडी फर्केको हो । मैले राजीखुसीले मृतकको लास गाड्न सहयोग गरेको होइन । काठमाडौँको श्रीमान्को कोठाको सामान घरमा लगेपछि पक्राउ परेको हुँ । पक्राउ परेकोले सो घटनाको बारेमा खबर गर्न समय भएन । मौकाको बयान ठीकै हो । श्रीमान् र मृतकबीच लेनदेन व्यवहारबारे थाहा भएन । श्रीमान्लाई बचाउनको

लागि सहयोग गरेको छैन । त्यसैले मैले अभियोग दावीबमोजिमको कसुर नगरेको हुँदा सजाय हुने होइन । अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारले अदालतमा गरेको बयान ।

बरामद भएको खुकुरी र कोदालो मेरो होइन । सुनको मङ्गलसूत्र १, सुनको रिड १, मुन्द्रा जोर तथा मोबाइल सेट मेरी श्रीमती मृतक माया गौतमको हो । सो सामान मृतकको लास भएको ठाउँबाट फेला परेको हो । फिर्ता पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला केदारबहादुर गौतमले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा गरेको सनाखत बयान ।

बरामद भएको दसीका सामानहरू कहाँबाट बरामद भए थाहा भएन । बरामदी सामानमध्ये मोबाइल सेट मेरो हो । श्रीमान् चित्रबहादुर दनुवारले प्रयोग गर्ने गरेकोले उहाँ प्रक्राउ परेपछि बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारले अदालतमा गरेको सनाखत बयान ।

बरामदी सामानहरू कसको हो र कहाँबाट बरामद भएको हो, थाहा छैन । मबाट बरामद भएको पनि होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर दनुवारले अदालतमा गरेको सनाखत बयान ।

बरामद सामानहरू सुनको मङ्गलसूत्र १, सुनको रिड १, सुनको मुन्द्रा १ जोर मृतक माया गौतमको हो । मोबाइल सेट मेरी श्रीमती कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारको हो । सो मोबाइल सेट मैले प्रयोग गरेको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी

चित्रबहादुर दनुवारले अदालतमा गरेको सनाखत बयान ।

मृतक माया गौतम काठमाडौंको असनमा डेरा गरी बस्ने गरेकी । निजका श्रीमान् केदारबहादुर गौतम वैदेशिक रोजगारमा मलेसिया गएको अवस्थामा मृतक माया गौतमसँग प्रतिवादीहरू आउने जाने लेनदेन व्यवहार कारोबार गर्ने गरेको हुँदा मिति २०६५।७।२७ गते काठमाडौं जिल्ला बानेश्वरमा चित्रबहादुरको कोठामा निजले लगेको सापटी रकम माग गर्न जाँदा निज चित्रबहादुरले खुकुरीले घाँटी, टाउकोमा काटेर हत्या गरी काभ्रेको खरेलथोक बोडे दोभानमा लगी लास गाडेका रहेछन् । मृतक माया गौतमको हत्या प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले गरी लास दबाउने प्रतिवादीहरू रामबहादुर दनुवार र लक्ष्मी दनुवारले सहयोग गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको बुभिएका मानिस मृतककी आमा कान्छी अछामी, रामबहादुर सुर्खेती, दले मिजार, जाहेरवाला जुरेली सार्की, केदारबहादुर गौतम र मृतकको छोरी रञ्जना गौतमसमेतले अदालतमा गरेको एकै व्यहोराको अलगअलग बकपत्र ।

माया रम्टेललाई मार्न सहयोग गर्ने मानिस यी प्रतिवादी रामबहादुर र लक्ष्मी दनुवार होइनन् । घटना भएको भनिएको मिति २०६५।७।२७ गते यी प्रतिवादी लक्ष्मी दनुवार र रामबहादुर दनुवार काभ्रेस्थित आफ्नै घरमा थिए भन्ने प्रतिवादी लक्ष्मी दनुवारसमेतका साक्षी लक्ष्मण दनुवार, रामबहादुर दनुवारका साक्षी गोपी दनुवारसमेतले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी लक्ष्मी दनुवार र रामबहादुर

दनुवार मिति २०६५।७।२७ गते आफ्नै घर काभ्रेमा थिए । प्रतिवादीमध्येका चित्रबहादुर दनुवार ट्याक्सी चलाउने गर्छन् । चित्रबहादुरले माया गौतमलाई मारेको भन्ने कुरा मिति २०६५।८।५ गते भक्तपुरमा सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारका साक्षी गोपाल दनुवार र विष्णु दनुवारले अदालतमा गरेको एकै व्यहोराको अलगअलग बकपत्र ।

प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले मृतक माया रमतेल (गौतम) लाई आफ्नो डेरा कोठामा लगी झै झगडा र भनाभनको क्रममा जोखिम हतियार खुकुरीले निजको टाउको र घाँटीमा प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको र मृतकको लास दबाउन सहयोग गर्ने प्रतिवादीहरू रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवार हुन् भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, लास प्रकृति मुचुल्का, जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादीहरूको बयान, बुझिएको मानिसले गरेको कागज, पोष्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट पुष्टि भई रहेको देखिन आएकोले प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. र १३(३) नं. बमोजिम कसुर अपराध गरेकोले प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्छ । अन्य प्रतिवादी रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारको हकमा मृतक माया रमतेललाई मार्ने मराउने कार्यमा संलग्नता नदेखिएको तर वारदातपश्चात मुख्य अभियुक्तसँगै वारदात स्थलमा गै लास उठाई लास दबाउने कार्यमा

संलग्न रहेको पुष्टि हुन आएको र यी प्रतिवादीहरू मुख्य अभियुक्त चित्रबहादुर दनुवारको भाइ र पत्नी नाताको व्यक्ति रहेभएको स्थितिमा अभियुक्तलाई भगाउने वारदात तथ्यलाई दबाउने कार्यसँग मात्र सम्बद्ध हुने देखिँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. ले निर्दिष्ट गरेको सजायको हकमा उन्मुक्ति पाउने अवस्था नहुँदा सोही ४ नं. बमोजिम प्रतिवादी रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारलाई जनही ६(छ) महिना कैद सजाय हुने ठहर्छ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।२।२४ को फैसला ।

सुरू तहमा मैले मृतकसँग लिएको सापटी रकम सम्बन्धमा वादविवाद भई मृतकको हत्या गरेको भनी ठहर गरिएको छ । तर मैले मृतकसँग कुनै सापटी रकम लिएको छैन । मैले गैर सुनियोजित हत्या गरेको स्वीकारेकै छु । तसर्थ मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैदको राय व्यक्त गरिनुपर्थ्यो र गरिनुपर्छ भन्ने मेरो पुनरावेदन जिकिर छ । मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्न हत्या सुनियोजित हुनुपर्छ । अपराधिक मनसाय राखी पूर्वयोजना अनुसार हत्या गरिएको देखिनुपर्छ । मैले सुनियोजित हत्या गरेको भए मृतकको हत्या आफ्नै कोठामा कदापि गर्ने थिइन । मैले निजलाई अन्यत्र एकान्त ठाउँमा लगी मार्ने थिएँ । गैरसुनियोजित हत्याको ठोस र विवादरहित प्रमाण तथ्यलाई स्वीकार्दै सुनियोजित हत्याको ठहर गरी सर्वस्वसहित जन्मकैदको चर्को सजाय गर्ने गरी सुरूको कैद सजाय बदर गरी १० वर्षमात्र कैद सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी

चित्रबहादुर दनुवारको पुनरावेदनपत्र ।

वारदात भएको कुरा म रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारलाई थाहा नदिई छोरा विरामी भएको भनी राति ट्याक्सीमा राखी काठमाडौं बानेश्वर डेरामा ल्याई चित्रबहादुरले डेरा कोठा खोलेपछि मात्र माया रम्टेलको लास देखेका हौं । लास देखेपछि भाग्न लाग्दा चित्रबहादुरले खुकुरी देखाई मार्ने धम्की दिई यो लास लैजान सहयोग गर्न बाध्य भै जीउज्यानको सुरक्षाको लागि लासलाई उठाई गाडीमा हाली दबाएको सम्म कुरालाई मनन नगरी ज्यानसम्बन्धी महलको ४ नं. अनुसार ६ महिना कैद सजाय गरेको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी निर्दोष साबित गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामबहादुर दनुवार र कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद र प्रतिवादी रामबहादुर दनुवार र लक्ष्मी दनुवारलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार ६ महिना कैद हुने ठहराएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१२।२४ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।४।३० को फैसला ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन जिकिर सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारको तर्फबाट उपस्थित

विद्वान् अधिवक्ता श्री लक्ष्मण थपलियाले मेरो पक्ष अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतसमक्ष कसुरमा साबित भै न्याय सम्पादन गर्नमा निजले अदालतलाई मद्दत गरेको छ । मृतकले मादक पदार्थ सेवन गरी मेरो पक्षसँग विवाद गरी ओछ्यानमुनि रहेको खुकुरी झिकी प्रतिवादीलाई प्रहार गर्दा आत्मरक्षासमेतको अवस्था परी सो खुकुरी खोसी मृतकलाई प्रहार गर्न पुगेको यस वारदातमा मानैपर्ने पूर्व रिसइबि नरहेको र प्रतिवादीको छोरा र छोरी नाबालक रहेकोले मेरो पक्षलाई भएको सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय चर्को भएकोले अ.बं. १८८ नं. बमोजिम घटी सजाय गरी पाउँ भनी र नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले मृतकको हत्या गर्ने नियतका साथ जोखिमी हतियार खुकुरी पटकपटक प्रहार गरी निर्ममताका साथ हत्या गरी त्यसपछि मृतकको धनमाल पनि लिई लास दबाएकोले निजको हकमा पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुनुपर्छ । माया रम्टेलको रकम तथा सुनका गहना प्रतिवादीहरू रामबहादुर र लक्ष्मीसमेत मिली लिने खाने मनसायले निजहरूको मिलेमतोमा माया गौतमको हत्या गरी लास गाडी अपराध लुकाउन छिपाउन प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारलाई मद्दत गरेको हुँदा निजहरूलाई अभियोगदावीको ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(३) नं. अनुसार सजाय नगरी ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार ६ महिना सजाय गरेको नमिलेकोले निजहरूको हकमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उल्टी गरी अभियोगदावी अनुसार सजाय

गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रतिवादी चित्रबहादुरको छोरा र मृतक माया रमतेलको छोरा एउटै स्कुलमा पढ्ने भएकोले निजहरूबीच चिनजान र रकम सापटी लिनेदिने व्यवहार भएको, माया रमतेल २०६५।७।२७ गते चित्रबहादुरको कोठामा रकम माग्न जाँदा विवाद भै चित्रबहादुरले माया रमतेललाई खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरी श्रीमती लक्ष्मी र दाजु रामबहादुरको सहयोगमा ट्याक्सीमा राखी काभ्रेको झिगु खोलामा लगी गाडेको र माया रमतेलको रकम तथा सुनका गहना रामबहादुर र लक्ष्मीसमेत मिली लिने खाने मनसायले निजहरूको मिलेमतोमा माया गौतमको हत्या गरी लास गाडी फरार भै मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर गरेकोले प्रतिवादी चित्रबहादुरलाई सोही ऐनबमोजिम सजाय हुन र सहयोगी रामबहादुर दनुवार र लक्ष्मी दनुवारलाई ऐ को १७(३) नं. अनुसार सजाय हुनका लागि प्रतिवादीहरू विरूद्ध अभियोगपत्र दायर भएकोमा प्रतिवादी चित्रबहादुर विरूद्धको अभियोगदावी पुग्ने ठहराइ निजलाई ऐ को १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद र प्रतिवादीहरू रामबहादुर तथा लक्ष्मी दनुवार विरूद्धको अभियोगदावीमा परिवर्तन गरी निजहरूलाई सो महलको ४ नं. बमोजिम जनही ६ महिना कैद हुने ठहराइ सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।३।२८ र २०६८।४।३० को फैसलाबाट सदर भएको पाइयो ।

ती फैसलाहरूमा चित्त नबुझाइ कमाउनका लागि विदेश जान र तत्पश्चात

विवाह गर्नका लागि मृतकसँग सल्लाह भएको अवस्थामा मृतकलाई मारुपर्ने रिसइबि र कारण नरहेको र मादक पदार्थको सुरमा सिरानीमा राखेको खुकुरीले मृतकले मलाई हिकाउन लागेकीले आत्मरक्षा खातिर समात्न रोक्न खोज्दा खोसाखोसको क्रममा मृतकको शरीरमा लाग्न गै घटना घटेको यसमा सर्वस्वसहित जन्मकैद हुँदा श्रीमती र बालबच्चाको बिचल्ली हुने र पढाइमा अवरोध पुग्ने हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी सजाय घटाइ पाउँ भनी नेकाप २०४२, अड्क ६ को नि.नं. २३०८ र नेकाप २०४५ को पृष्ठ १६२, नि.नं. ३३७१ का नजिरहरूसमेत उद्धृत गर्दै प्रतिवादी चित्रबहादुरले पुनरावेदन गरेको देखियो ।

प्रतिवादीहरू रामबहादुर र लक्ष्मी दनुवारले प्रतिवादी चित्रबहादुरले छोरो विरामी छ भनी काठमाडौंको कोठामा बोलाई लगेपछि लास देखी भाग्न लाग्दा मार्छु भनेकाले ज्यान बचाउनका लागि लासलाई उठाई खाल्डो खनी सहयोग गरेको घटनामा लास दबाउने मतलब मनसाय नभएको भन्ने कुराको पुष्टि हुँदाहुँदै ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. लगाई ६ महिना कैद गरेको फैसला नेकाप २०४५ को पृष्ठ ३६९ मा प्रकाशित नि. नं. ३४२८ को फैसलामा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत हुँदा पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला उल्टी गरी पाउँ भनी पुनरावेदन गरेको देखियो ।

प्रतिवादीहरू रामबहादुर र लक्ष्मी दनुवारलाई अभियोगदावीबमोजिम सजाय नगरी ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. ऐ को २४ नं.सँग

जोडी सजाय गरेको मिलेन । उक्त ४ नं. थप सजायको प्रावधान हो । अतः लागू नलाग्ने कानून लगाई निजहरूलाई कम सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला उल्टी गरी निज प्रतिवादीहरूलाईसमेत अभियोगदावीबमोजिम नै सजाय गरी पाउँ भनी वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन गरेको देखियो ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छैन । प्रतिवादीहरूको र नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो होइन निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी घटी सजाय हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदक चित्रबहादुरको पुनरावेदन जिकिर रहेको सो जिकिरबाटै आफूबाट अभियोगदावीको कसुर भएको भन्ने कुरालाई निजले पुनरावेदनपत्रमा समेत स्वीकार गरेको भन्नुपर्छ । यस स्थितिमा आत्मरक्षाको लागि खुकुरी प्रहार गरेको, मनसाय र पूर्व रिसइबि नरहेको भन्ने पुनरावेदन जिकिरको कुनै सान्दर्भिकता छैन । तथापि प्रतिवादी चित्रबहादुरको मौकाको बयानमा मृतकले मलाई कठालोमा समातिन् । मैले कपाल समातेर हुत्याई दिएँ । त्यसपछि पनि उठेर कराउन थालिन् खाटको सिरानको खुकुरी निजले निकाल्न खोजिन् मैले सो लिएर निजको घाँटी टाउकोमा प्रहार गरेँ निजलाई मारन भनी एकसुरले हानी रहें कतिपटक लाग्यो हानें यकिन भएन । त्यसपछि खुकुरी त्यहीं छोडी ढोकामा ताल्चा लगाएर ट्याक्सी लिएर आफ्नो घरमा साँझ ७।८ बजे पुगेँ र दाजु र श्रीमतीलाई घटनाको बारेमा बताई गाडीमा राखेर राती अं ११ बजेतिर

काठमाडौँ आइपुगेँ । भित्र रगताम्य अवस्थामा मृतकलाई देखेपछि श्रीमती कराउन थालिन् दाजु पनि आत्तिएर भाग्न थाले । मैले ढोका बन्द गरेर तिमीहरू भाग्यौ भने मारीदिन्छु कि मलाई मार कि लास उठाओ भनी मैले खुकुरी समातेपछि लास उठाउँछौँ भनी लासलाई ट्याक्सीको डिकीमा राख्यौँ । बोडे दोभानमा पुग्यौँ । राति अं १२।१ बजेजति भएको थियो । दाजु र मैले खाल्डो खन्यौँ । श्रीमतीले लास रूघेर बसिन् । दाजु र मैले लासको मङ्गलसूत्र, कानको रिङ्ग निकाल्यौँ, सिरकमाथि नै छाडी लास खाल्डोमा गाडेर पुरीदियोँ भनी उल्लेख भएअनुसारको साबिती २०६५।७।२८ को लासजाँच मुचुल्कामा मृतकको टाउकोको दायातर्फ अगाडि ठाउँठाउँमा छियाछिया हुने गरी काटिएको, दाया गालामा ५ इन्च लामो ३ इन्च गहिरो काटिएको चोट, दाया कानमा छियाछिया हुने गरी काटिएको चोट, घाँटीको दायातर्फ गालासम्ममा ३ स्थानमा ७ इन्च लामो ३ इन्च गहिरो काटिएको चोट, दाया कुममा काटिएको सानो चोट रहेको कुरा लासजाँच मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदनमा multiple chop wound of the head and neck भनी उल्लेख भएको व्यहोरा र यी पुनरावेदकले अदालतमा बयान गर्दासमेत अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान राजीखुसीको हो भनी उल्लेख गरेको व्यहोराबाट समर्थित हुन्छ । यस प्रकार मृतकको शरीरको नाजुक भागमा जोखिमी हतियार खुकुरीले पटकपटक प्रहार गर्दा मानिस मर्ने कुरा एकदम निश्चित कुरा भएकोले यस्तो परिणाम हुने कार्यको जानकारी हुँदाहुँदै सो गर्नु

मनसायभित्रै पर्ने कुरा भएको र गम्भीर घाचोट serious injury पर्ने मनसायका साथ भएको प्रहारबाट मानिस मरेमा सो कसुर manslaughter वा culpable homicide नभै murder हुने हुँदा मृतकको ज्यान लिने मनसाय नरहेको भन्ने यी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

३. आत्मरक्षासम्बन्धी यी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरमा पनि कुनै सार छैन। मृतकले खुकुरी निकाल्न खोजिन् भन्नु र खुकुरी निकाली प्रतिवादीलाई ताकी हान्न खोजिन् वा हानिन् भन्नु एउटै कुरा होइन। एक अदना महिलाले यी बलिया प्रतिवादीकै सामु प्रतिवादीलाई नियन्त्रणमा लिई खुकुरी हान्न सक्ने कुरा आफैँमा विश्वसनीय देखिँदैन। तथापि मृतकले खुकुरी समाउनु भन्दा पहिल्यै प्रतिवादीले सो खुकुरी खोसी सकेपछि पनि मृतकबाट प्रतिवादीको ज्यानमा तत्काल खतरा रहेको कुरा मान्न सकिँदैन। त्यस अवस्थामा यी प्रतिवादीले हारगुहार गरेर वा भाग्ने उम्कने काम गरेर वा प्रहरीसँग सुरक्षा लिएर आफूलाई बचाउनुपर्ने पहिलो काम कुरा गर्नुपर्ने तर सो हुन्जेल ज्यान जाने प्रबल सम्भावना देखिएमा आत्मरक्षाको लागि नभै नहुने अत्यन्त कम बल प्रयोग गर्नुपर्नेमा बडो क्रूरतापूर्वक मृतकलाई बोल्न चटपटाउन नदिई खुकुरीको अनगिन्ति प्रहार गरी मारेको वारदात आत्मरक्षाभित्र पर्ने देखिँदैन।

४. यी प्रतिवादीले स्वेच्छापूर्वक (voluntarily) मादक पदार्थ सेवन गरेको पाइन्छ। स्वेच्छाको मादक पदार्थको सेवनले आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति दिँदैन। त्यसमा

पनि मादक पदार्थको सेवनको फलस्वरूप प्रतिवादीको मानसिक चिन्तन, समझ र विचारमा प्रभाव परेको र प्रतिवादीको सबै होशहवास समाप्त भएको पनि देखिँदैन। यो कुरा वारदातका सम्बन्धमा निजले यावत कुरा खुलाई सिलसिलाबद्ध तवरबाट गरेको बयानबाट स्पष्ट हुन्छ। मादक पदार्थको हरेक सेवनपछि जँड्याहाले नियत निर्माण गर्न सक्तैन भन्न कदापि नमिल्ने भएकोले नै जँड्याहाको मनसाय (drunken intent) को अवधारणाको विकास भएको हो। जँड्याहाको मनसायलाई (drunken intent) भनिन्छ।

५. यसप्रकार आफूसमक्ष आएकी मृतकलाई पूरा होशहवासमा रहेका प्रतिवादीले बिनाकारण अथवा अत्यन्त मामुली कुरामा क्रूरतापूर्वक खुकुरीले अनगिन्ति हानी मारेको प्रस्तुत वारदात मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को परिधिभित्र पर्ने देखिँदैन। मृतकको हत्यामा प्रतिवादीलाई कुनै पश्चात्ताप भएको देखिँदैन। उल्टो वीभत्स दृश्य हेरेपछि विह्वल र भयभीत भएका दाजु र श्रीमतीलाईसमेत धम्की दिएर मृतकको गहनासमेत लिन सकेका र मृतकको सद्गतमा समेत बेवास्ता गरेर मृतकको परिवारलाई खबर गर्ने कामसमेत नगर्ने यी प्रतिवादीले स्वास्नी सन्तानको दुहाइ दिनु एकदम नसुहाउने कुरा देखिन्छ। यी प्रतिवादीले उल्लेख गरेको नजिरको तथ्य के कसरी प्रस्तुत मुद्दामा सान्दर्भिक रहेको सो कुरालाई यी प्रतिवादीले स्पष्ट गर्न सकेको देखिएन। वीभत्स हत्या गर्ने पिता पति परिवारमा रहँदा बस्दा स्वास्नी सन्तानमा झन त्रास र भय हुने त्यसबाट परिवारका सदस्य जहिले पनि अशान्त

हुने अवस्था पर्ने देखिँदा प्रतिवादी कम सजायका पात्र देखिन आएनन्।

६. आफूहरूलाई प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारले दबाब र धम्की दिएको कारणबाट मृतकको लासलाई उठाउन र गाड्न सहयोग गरेको र गहना फुकालेको भनी प्र. चित्रबहादुरको बयान अनुरूप प्र. रामबहादुर दनुवार र प्र. कान्छी भन्ने लक्ष्मी दनुवारले मौकामा बयान गरेको र अदालतमा प्र. रामबहादुर र लक्ष्मी दनुवारले सो घटनाले सक (Shock) परी बेहोसर बिरामी जस्तो भएकोले उजूर गर्नुपर्ने कुराको होश नै भएनछ घटना लुकाउन खोजेको होइन भन्नेसम्मका थप जिकिर लिई बयान गरेको ती बयानसमेतका प्रमाणको आधारमा पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने के हो त्यसतर्फ विचार गर्दा यी प्रतिवादीहरूलाई प्रतिवादी चित्रबहादुरले खुकुरीको डरत्रास देखाउनासाथ तत्काल यिनीहरूले लास दबाउने कार्य गरेको नभै प्र. चित्रबहादुरको डर त्रास समाप्त भएको धेरै समयपश्चात पनि चित्रबहादुरको साथ लागी लास दबाउनका लागि घटनास्थलमा गै खाल्डो खन्ने र उपस्थित हुने तथा लासको गहनासमेत झिकेको मिसिलप्रमाणको अवस्थाबाट यी प्रतिवादीहरूले दबाउने काम जानाजान नियतवश गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीहरूले उल्लेख गरेको नजिरको तथ्य के कसरी प्रस्तुत मुद्दामा सान्दर्भिक रहेको सो कुरालाई यी प्रतिवादीहरूले स्पष्ट गर्न सकेको देखिएन। तसर्थ आफूहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम सजाय गर्न नमिल्ने भन्ने यी प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन

जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

७. अब वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७ नं. को शीरमा ज्यान मान्नालाई मतलबमा पसेको मतलबीहरूका हकमा त्यसको सबै देहाय आकर्षित हुने र ऐ १७(३) नं. आकर्षित हुनका लागि १७(१) र (२) नं. बाहेक अरू किसिमसँग मतसल्लाहमा पसेको देखिनु अनिवार्य हुन्छ। तदनुसार प्र चित्रबहादुरले मृतकको हत्या गर्ने कुराको यी प्रतिवादीहरूलाई पूर्व जानकारी रहेको वा त्यस कुरामा सहमत भै कुरा बात गरी मतलबमा पसेकोसमेतको कुन काम कुरा गरे सो कुराको कुनै प्रमाण मिसिलमा मौजुद रहेको पाइदैन। हत्या भैसकेपछि सो कुराको जानकारीसमेत नदिई प्र चित्रबहादुरले यी प्रतिवादीहरूलाई झुक्याई वारदातस्थलमा लगेको भनी स्वयम् वादीले नै यी प्रतिवादीहरूको हकमा स्वीकार गरेको स्थितिको प्रस्तुत कार्यमा उक्त १७(३) नं. लाग्ने कुनै गुन्जाइस छैन। तसर्थ अभियोग दावीमा परिवर्तन गरी यी प्रतिवादीहरूलाई सो महलको ४ नं. बमोजिम जनही ६ महिना कैद हुने ठहराएको फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिएन।

८. तसर्थ प्रतिवादी चित्रबहादुर दनुवारलाई अभियोगदावी अनुसार ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. को कसुरमा सोही १३(१) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद, प्रतिवादीहरू रामबहादुर दनुवार र लक्ष्मी दनुवारलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको ४

नं. अनुसार ६ महिना कैद सजाय हुने ठहर्याएको सुरूको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६५।३।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

९. आजको विकसित र परिवर्तित फौजदारी न्यायको पृष्ठभूमिमा प्रतिवादीलाई सर्वस्वको सजाय गर्दा प्रतिवादीमा आश्रित व्यक्तिहरूका अतिरिक्त पीडितले समेत कुनै राहत नपाउने र त्यसबाट निजहरूको पनि बिचल्ली हुने अवस्थाप्रति कानूनले आँखा चिम्लन मिल्दैन । विश्वका कतिपय मुलुकमा पीडितको ज्यान लिने प्रतिवादीबाट उसमा आश्रितले क्षतिपूर्ति पाउने व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा बिल्कुल बेग्लै कालखण्डमा निर्माण भएको मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को सर्वस्व पनि गर्ने व्यवस्थालाई हामीले यथावतरूपमा पालन गर्नु उचित हुँदैन । कानूनको प्रत्येक कमी र दोषको अदालतले निराकरण गर्नु भन्दा यसमा विधायिकाले ध्यान दिनु शक्ति पृथक्कीकरणको सिद्धान्तअनुकूल हुन्छ । तसर्थ सर्वस्वसम्बन्धी वर्तमान विधिशास्त्र र कानूनहरूको अध्ययन गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को सर्वस्व गर्नुपर्ने व्यवस्थाको उपयुक्तताको बारेमा विचार गरी परिमार्जन तथा परिशीलन गर्नका लागि नेपाल सरकार कानून तथा न्याय मन्त्रालय एवम् नेपाल कानून आयोगसमेतलाई जानकारी गराई निजहरूको ध्यानाकर्षण

गराइदिनेसमेत ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. दीपकराज जोशी

इति संवत् २०७१ साल असार ४ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : जवाहरप्रसाद सिंह

निर्णय नं. ११९२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७१।३।३१।३
०६७-CI-००४५

मुद्दा : अबन्डा जग्गा बन्डा गरी पाऊँ ।

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला ललितपुर, ललितपुर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १८
भिमसेनस्थान बस्ने हेमलाल खोसीसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला ललितपुर, ललितपुर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १८ बस्ने
खड्गलाल खोसीको हकमा मु.स. गर्ने

र आफ्नो हकमा समेत ऐ.ऐ. बस्ने मेनका खोसी

- वादीहरूले प्रतिवादीहरूसमेतउपर दिएको धर्मलोप मुद्दाको फिरादपत्रमा हामीसमेतको हक लाग्ने जग्गाहरू निजी गुठी सञ्चालन गरी आएका थियौं भनी प्रष्ट उल्लेख गरेबाट रकेही जग्गा संयुक्त दर्ता गरी सट्टापट्टासमेत गरेबाट गुठी जग्गाको बारेमा वादीहरूलाई मौकैदेखि यावत कुराको जानकारी रहेको देखिने।
- अदालतले प्रष्ट विषयमा मात्र निर्णय गर्ने हो। वादीहरूलाई एकैपटक अबन्डा जग्गा बन्डा गरी माग्नलाई वा गुठी जग्गामा पनि निजहरूलाई गुठियार कायम गरी माग्नलाई के बाधा थियो सो तथ्य वादीहरूलाई पूर्व मुद्दाहरू चल्दा वा दर्ता दा.खा. सट्टापट्टा गर्दा थाहा नभै यो मुद्दा दायर गर्ने बेलामा मात्र कसरी थाहा हुन आयो प्रतिवादीहरूबाट गम्भीर जालझेल भयो वा अरु कुनै कारण रह्यो यसको चित्तबुझ्दो कारण वादीहरूबाट आउन सकेको नदेखिने।
- एकै पटक दावी लिई सबै कुरामा निर्णय लिन सक्ने स्थिति रहँदारहँदै सो नगरी पटकपटक एउटै विषयमा

नालिस गर्दा र अदालतले समय श्रम लगाउँदा न्यायग्राहीप्रति अन्याय हुन जाने हुँदा यस्तो कामकारवाही मुलुकी ऐन, अ.बं. ७३ र ८५ नं को सर्वथा प्रतिकूल हुने।

(प्रकरण नं. ४)

- २०२५ सालमा लिखत खडा गरी छुट्टिभिन्न भएको कुरामा मुख मिलेको र त्यसपछि पटकपटक अबन्डा रैकर र गुठी जग्गामा मुद्दा परी हारजीत भएको र कतिपय जग्गा संयुक्त दर्तासमेत भएको अवस्थामा पुनः तायदाती फाँटवारी लिई फिरादीहरूको २ भाग छुट्याई पाउँ भन्ने वादीदावी पुग्न नसक्ने।

(प्रकरण नं. ५)

- अदालतले कानून र अन्य निकायको क्षेत्राधिकारको सम्मान गर्नुपर्छ। मालपोत कार्यालयको अधिकारक्षेत्रभित्रको प्रस्तुत विवादमा सीधै प्रस्तुत नालिसबाट विवादको छिनोफानो गर्दा उक्त कार्यालयको अधिकारक्षेत्र शून्यमा परिणत हुने।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ताद्वय रक्षबहादुर क्षेत्री तथा
हेमकुमार श्रेष्ठ

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपाने तथा विद्वान्
अधिवक्ता महानिधि सेढाई
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री रमेश पोखरेल
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.श्री हरिप्रसाद घिमिरे
मा.न्या.श्री जनार्दनबहादुर खड्का

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा
(१) को खण्ड (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने
निस्सा प्रदान भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको
सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :

विपक्षी मेनका खोसी (भाउजु) तथा
खड्गलाल खोसी (दाजु) ले हाम्रोसमेत अंश हक
लाग्ने जग्गाहरू बकसपत्रभित्रको जग्गा हो भनी
आफ्नो नाउँको पोता दर्ता स्वेस्ताको जग्गाहरू
छोडपत्र गरी दिने गरी भएको कार्य अन्यायपूर्ण
छ । मालपोत कार्यालय, काठमाडौं तथा मालपोत
कार्यालय, ललितपुरमा कारवाही भै रहेका सम्पूर्ण
कारवाही मिसिल झिकाई बुझी हामीहरूलाई
जानकारी नदिई विपक्षीहरूबाट के कति जग्गाहरू
दर्ता गरे र के कति दर्ता गर्न बाँकी रहेका पैतृक
बन्डा गर्नुपर्ने जग्गाहरू छन् सोसमेत सम्पूर्ण जग्गा
विपक्षीहरूबाट अंश बन्डाको २०, २१, २२, २३

नं. बमोजिम तायदाती फाँटावारी दाखिल गर्न
लगाई पैतृक निजी गुठीको जग्गाहरू बन्डा नहुने
सगोलमा रहने हुँदा हामी दाजु भाइका नाममा
संयुक्त दर्ता तथा बन्डा गर्नुपर्ने पैतृक जग्गाहरूको
३ भाग लगाई हामी फिरादीको २ भाग जग्गा
छुट्टयाई हाम्रो नाममा दर्ता गरी चलनसमेत चलाई
पाउँ भन्नेसमेतको फिरादपत्र ।

मिति २०२५ साल मङ्सिर ३ गते
गरिएको घरायसी बन्डापत्रमा बाजे मेहरमान
तथा पिता बुद्धिलाल खोसीका नाममा दर्ता
भएका जग्गाहरू विपक्षी फिरादीहरूले हामी
प्रतिवादीमध्येका खड्गलाल खोसीको नैसर्गिक
अंश निमुखा गरी बाजे मेहरमान पिता बुद्धिलाल
तथा आमा चन्द्रकुमारी खोसीको हक खाने विपक्षी
फिरादीहरू दुई छोराहरूमात्र भएको खुलाई
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुरबाट दूषित
नाता प्रमाणपत्र लिई उक्त दूषित नाता प्रमाणपत्रको
आधारमा बाजे मेहरमान, पिता बुद्धिलाल तथा
आमा चन्द्रकुमारी खोसीको नाममा दर्ता रहेको
कतिपय जग्गाहरू विपक्षीहरूले आआफ्नो नाममा
नामसारी गरी बिक्रीसमेत गरिसकेको र कतिपय
जग्गाहरू विपक्षी फिरादीहरूले नामसारी दर्ताको
लागि कारवाहीसमेत चलाई आएको बुझिएको
हुँदा विपक्षीहरूबाट सोको सम्पूर्ण व्यहोरा खुलाउन
लगाई उक्त खुलाइएका जग्गाहरूमा ३ खण्डको
१ खण्ड हामी प्रतिवादीमध्येका खड्गलाल
खोसीको हकसम्मको हदसम्म चलनसमेत चलाई
पाउँ भन्नेसमेतको खड्गलाल खोसी तथा मेनका
खोसीको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

पेटबोलीबाट बुझिएका तुलानरसिंह

शाक्यले गरेको बयान मिसिल सामेल रहेको ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाणको मिसिलका सन्दर्भमा श्री सर्वोच्च अदालतसमक्ष पत्राचार गर्दा हाल विचाराधीन रहेकाले हाल पठाउन नसकिने भनी जवाफ प्राप्त भएकोले उक्त प्रमाणको मिसिल प्राप्त भएपछि जगाई कारवाही किनारा गर्ने गरी प्रस्तुत मुद्दा हाल अ.बं. १२ नं. बमोजिम मुलतबी राखी दिनु भन्नेसमेतको सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५७।१२।१३ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाण मिसिलहरू पुनरावेदन परी सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन रहेका कारणले उक्त मिसिल प्राप्त भएपछि जगाउने गरी मुलतबी रहेकोमा उक्त प्रमाणको धर्मलोप हक कायम मुद्दा फैसला भैसकेकोले मुलतबी जगाई पाउँ भनी फैसलाको प्रतिलिपि साथ प्रतिवादीमध्येकी मेनका खोसीको निवेदन परेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई दिएको छ भन्नेसमेतको मिति २०६३।१०।१८ को सुरु अदालतको आदेश ।

यसमा दाजु भाइहरूबीच बन्डा हुन बाँकी रहेको भए बन्डापत्रमा उल्लेख हुनुपर्नेमा सो भए गरेको नदेखिएको र प्रतिवादीमध्येका मेनका खोसीका नाममा अन्यत्रबाट जग्गासमेत आएको देखिँदा अबन्डा रहेको जग्गालाई बन्डा गरी पाउँ भन्नेसमेतको वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्छ भन्ने ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६४।८।१६ को फैसला ।

२०५५ सालको बन्डापत्रमा आआफ्नो भागमा परेका जग्गाको आयस्ता भागशान्ति गरी लिने कुरा उल्लेख छ, सो २०२५ सालको

घरायसी बन्डापत्रमा बाबु बुद्धिलाल र बाजे मेहरमानका नाममा रहेका पैतृक जग्गाहरू बन्डा भएको छैन । पैतृक जग्गा दाजु खड्गलालको नाममा नामसारी नापी दर्ता भएको छ । बाबु बुद्धिलालका नामको लगत नं. १२८८ र बाजे मेहरमान खोसीका नामको लगत नं. ११२४ का जग्गाहरू बन्डा भएका छैनन् । बन्डापत्रमा कि.नं. र क्षेत्रफल लेख्न छुट्टैमा पैतृक जग्गा नपाउने भन्न मिल्दैन । मेनका खोसीलाई कृष्ण कुमारीले र.नं. २७६६ मिति २०३९ सालमा शे.ब. गरेकोमा सो शे.ब.का आधारमा हाम्रो पैतृक सम्पत्तिमा दावी गरी आउनुभएको छ । यस्तो अवस्थामा मेनकाका नाममा अन्यत्रबाट जग्गा आएको भनी वादी दावी भन्दा बाहिर गै फैसला भएको छ । तसर्थ ०६४।८।१६ मा भएको फैसला उल्टी गरी फिराद दावीबमोजिम पैतृक जग्गामा दाजु खड्गलाल तथा हामी हेमलाल, लिलालालको भागमा जग्गा बन्डा गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीहरूको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

वादी प्रतिवादीबीच भएको मिति २०२५।८।३ को बन्डापत्रमा घरमात्र बन्डा गरी जग्गाको सम्बन्धमा आयस्ता खानेसम्म उल्लेख भएको पाइन्छ । पैतृक जग्गा बन्डा गरी पाउँ भनी आएकोमा वादी दावी नपुग्ने भनी सुरुले गरेको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाउनु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६५।५।३ को आदेश ।

पुनरावेदकको उपरोक्त जिकिर रहेकोमा कागज प्रमाणहरू हेर्दा मिति २०२५।८।३ मा हेमलाल खोसी र खड्गलाल खोसी घरसारमा

छुट्टिभिन्न भइसकेको कुरामा कुनै विवाद नदेखिएको, उक्त बन्डापत्र लिखत हेर्दा लिखतमा नै अबन्डा रहेको भन्ने कुनै कुरा उल्लेख गरेको पनि देखिदैन। साथै सर्वोच्च अदालतबाट यिनै वादी यिनै प्रतिवादी पक्ष विपक्षी भएको संवत् २०४७ सालको दे.पु.नं. ६७४५ को धर्मलोप मुद्दामा मिति २०६२।१२।३ मा फैसला हुँदा २०२५।८।३ को बन्डापत्रको लिखतमा नै अबन्डा रहेको भन्ने देखिएन भन्नेसमेत उल्लेख भएको पाइन्छ। यसरी एकपटक सर्वोच्च अदालतले अबन्डा नरहेको भन्ने उल्लेख भइसकेको अवस्थामा पुनः यस अदालतबाट बन्डा बाँकी छ भनी सर्वोच्च अदालतको फैसला खण्डित हुने गरी बोल्नसमेत मिल्ने अवस्था देखिएन। साथै मेनका खोसीलाई गणेशलाल खोसीकी श्रीमती कृष्णकुमारी खोसीले मिति २०३९।२।२७ र.नं. २७६६ बाट शे.ब.को आधारमा मेनका खोसीले प्राप्त गरेकोमा उक्त बकसपत्र लिखतसमेत पुनरावेदक वादीले बदर गराउनसमेत सकेको पाइँदैन।

तसर्थ, २०२५।८।३ को बन्डापत्रमा अबन्डा जग्गा रहेको नदेखिएको साथै श्री सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।१२।३ को फैसलासमेतका आधारमा अबन्डा जगालाई बन्डा गरी पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहराएको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६४।८।१६ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६५।११।३३ को फैसला।

जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतले हामीले पैतृक जग्गाको हक नपाउने मुख्य आधार २०२५ सालको बन्डापत्रलाई लिएको छ। उक्त बन्डापत्रमा जग्गाबाट आएको आयस्ता बाँडी खाने भन्ने लिखित व्यहोरामा स्पष्ट छ। २०२५ सालमा घरायसी बन्डापत्र हुँदा घर र घरले चर्चेको लगापातसम्म अंशबन्डा भएको कुरामा विवाद छैन। सो बन्डापत्रमा पैतृक बाबु तथा बाजेको नाममा भएको र उहाँहरूको शेषपछि दाजु खड्गलालको नाममा नापी दर्ता पोता दर्ता भई आएका जग्गाहरू यो यति यी अंशियारका नाममा भागबन्डा हुने भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छैन।

२०२५ सालको लिखतमा जग्गाको अस्तित्व प्रष्ट उल्लेख छ, साथै जग्गाको आयस्ता बाँडी खाने कुरा उल्लेख गरिएको छ। जग्गाबाट आएका आयस्ताहरू अंशियारहरूबीच भाग लगाई खाने कुरा उल्लेख भएपछि जग्गा भाग लगाउन नपाउने भन्ने अवस्था रहँदैन। यसरी जग्गाहरूका बारेमा आएका आयस्ताहरू बाँडी खाने भन्ने शब्दअनुसार पैतृक अबन्डा जग्गा बन्डा हुनुपर्नेमा घरायसी बन्डापत्रमा भएका कुराविपरीत हुने गरी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ३५ नं. विपरीत हुने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा मुद्दा दोहोर्याई पाउने निस्सा भई मुद्दा दोहोर्याई इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको यस अदालतमा पर्न आएको निवेदनपत्र।

यसमा जग्गाका बारेमा आएका आयस्ताहरू भागबन्डा गरी आफ्नाआफ्ना भागमा परेको भागशान्ति गरी लिने खाने भन्ने २०२५

सालको बन्डापत्रमा उल्लेख भएको देखिएको साथै यिनै निवेदक वादी हेमलाल खोसीसमेत वादी भई यिनै प्रतिवादी खड्गलाल खोसीलाई विपक्षी प्रतिवादी बनाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको निर्णय दर्ता बदर हक कायम दर्ता चलन मुद्दामा २०४२।१०।२२ मा भएका फैसला अनुसार यी निवेदक वादीले आफ्नो हक हिस्सा छुट्याई लिएको देखिएको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अंशबन्डाको ३५ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटि देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।३।३० को आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसीसूचीमा चठी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलको अध्ययन गरियो। पुनरावेदक वादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रक्षबहादुर क्षेत्री तथा हेमकुमार श्रेष्ठले २०२५ सालको घरायसी बन्डापत्रले जग्गाबाट आएका आयस्ताहरू बाँडी खाने भनी उल्लेख भएबाट केबल घर र घरले चर्चेका जग्गाको मात्र बन्डा भएको तर अन्य पैतृक जग्गाहरू बन्डा नभएकाले बन्डा नहुने गरी सुरुबाट भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी वादीदावीबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपाने तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री महानिधि

सेढाईले वादी प्रतिवादीबीच २०२५ सालमा अंशबन्डा भइसकेको छ। एकपटक अंशबन्डा भइसकेपछि पुनः अंश पाउनुपर्छ भन्न मिल्दैन। अबन्डा जग्गामा जग्गा खुलाई फिराद लिएर कोर्ट फि समेत लिई आउनुपर्नेमा वादीले हचुवा दावी लिएको अवस्था छ। २०२५ सालको बन्डापत्रमा आआफ्नो भागमा परेको जग्गाको आयस्ता खाने भन्ने उल्लेख भएको यसबाट जग्गा पनि भाग लागिसकेकोले वादीदावी नपुग्ने ठहर्याई सुरुबाट भएको फैसलालाई सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुनुपर्छ भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहस सुनियो। अब पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको तथा पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदकतर्फका विद्वान्ले २०२५।८।३ को बन्डापत्रको सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६२।१२।३ को फैसला र सोही इजलासले जग्गा दाखा दर्ता गरिपाउँ भनी यसै बन्डापत्रको सम्बन्धमा मिति २०६६।५।२ मा गरेको फैसला परस्पर विरोधी भएकोले पूर्ण इजलासमा पठाउनुपर्ने भनी प्रारम्भिक बहस गर्नुभएको देखियो। त्यसतर्फ हेर्दा मिति २०६२।१२।३ मा सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासले वादीदावीको जग्गा पैतृक भएको कुरा नै प्रमाणित नभएको सो जग्गा अंशियार भन्दा बाहिरको व्यक्ति कृष्णकुमारीको रहेको भन्ने फैसला गरी सो सन्दर्भमा विवादित जग्गा

वादीहरूको अंश हक लाग्ने अबन्डा जग्गा रहेको भए २०२५।८।३ को बन्डापत्रमा सो कुरा उल्लेख हुनुपर्ने भनी उल्लेख गरेको कुरा तथा २०६६।५।२ मा सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासले काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४२।१०।२२ को फैसला अन्तिम रहेको र सो फैसलाबाट विवादित जग्गामा पुनरावेदकको १ भाग मात्र कायम हुने ठहरेकोले सोही अन्तिम फैसलाबमोजिम भएको दाखा दर्ता कायम गरेको पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला सदर गरेको देखिन्छ । पछिल्लो फैसलाले २०२५।८।३ को बन्डापत्रको बारेमा उच्चारणसम्म पनि गरेको देखिँदैन । साथै सो फैसला काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४२।१०।२२ को फैसलाउपरको पुनरावेदन फैसला पनि नभएकोले काठमाडौं जिल्ला अदालतको निर्णयाधारलाई उक्त २०६६।५।२ को फैसलाले स्वीकार गरेको भन्न मिल्ने पनि देखिएन । तथापि ती दुई फैसलाहरू बाझिएको माने पनि लिखतको व्याख्याको सन्दर्भमा बाझिएको फैसलालाई कानून व्याख्या वा कानूनी सिद्धान्तको सन्दर्भमा बनेको सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम (ख) आकर्षित गरी पूर्ण इजलासमा पठाउन मिल्ने देखिएन । ती दुबै फैसलाहरूले कुनै कानूनी सिद्धान्त पनि प्रतिपादन गरेको देखिँदैन । दुबै फैसला मुद्दाको दावी र प्रमाणमा सिमित रहेकाले विद्वान् को यो जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

३. वादीदावीको अबन्डा भनिएको जेजति सम्पत्ति बन्डा गर्नुपर्ने हो सबै भागशान्ति गरी अंशियारहरूका बीचमा छुट्याई सकेको सोही

कुरालाई २०२५ सालको बन्डापत्रले प्रष्ट गर्नका लागि आआफ्नो भागमा परेको जग्गाको आयस्ता खाने भनेर जग्गा उल्लेख नगरी आयस्तासम्म उल्लेख गरेको हो, परेको भन्ने शब्दले परिसकेको भन्ने भूतकाल जनाउँछ, पर्ने भन्ने भविष्यकाल जनाउँदैन यसर्थ प्रथमदृष्टिमा नै फिराद खारेज हुनुपर्छ भन्ने प्रत्यर्थीहरूको बहस जिकिर रहेको पाइन्छ । त्यसमा विचार गर्दा पुनरावेदकको फिरादपत्रको प्रकरण ३ मा कि.नं. १८ र कि.नं. ६९ को जग्गा प्रतिवादी दाजु खड्गलाल खोसीले आफ्नो नाममा एकलौटी दर्ता गरी हाम्रो भाग नदिएको हुँदा फिराद दिई काठमाडौं जिल्ला अदालतको २०४२।१०।२२ को फैसलाबाट भाग छुट्याइलिएको र खड्गलालको नामको साविक पोता लगतको काठमाडौं कोटेश्वर वडा १० को कि.नं. २१७ को ३।६।२।१ कित्ता र ऐ. कि.नं. २२० को ०।७।१।३ को जग्गा मेनकाको देखाई मेनकाले दर्ता गराई ज.ध.द.प्र. पुर्जा लिएकोमा निर्णय दर्ताबदरको नालिस परी विचाराधीन छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेकोमा हाल उक्त मुद्दामा निजहरूको दावी पुग्न नसकी सर्वोच्च अदालतको २०६२।१२।३ को फैसला अन्तिम रहेको पाइन्छ । सुरु अदालतको आदेशानुसार वादीहरूले २०५७।५।१० मा गरेको कागजमा बाबु बुद्धिलालको साविक लगत ४८।३७ को दखुशी रोपनी २ नाप नक्सा हुँदा नगर ५(घ) १ कि.नं. ४७ को २।३।०।० निजी गुठी हामी फिरादीहरू र प्र. दाजु खड्गलालसमेत ३ जनाका नाममा २०४५।११।२० मा मापोकाबाट दर्ता गरी सो गुठी जग्गा गिम्दी माल्टा गाविस वडा ४ कि.नं. ३५, ऐ.

वडा ७ कि.नं. ३४ जग्गासँग सट्टापट्टा गरी नगरको कि.नं. ४७ को जग्गा संयुक्त बिक्री भैसकेको भनी उल्लेख गरेको व्यहोरा मिसिलबाट समेत समर्थित भएको त्यसलाई प्रत्यर्थीहरूले समेत अस्वीकार गर्न सकेको देखिँदैन। यस स्थितिमा बन्डा गर्नुपर्ने सबै अचल जग्गा अंशियारहरूका बीचमा बन्डा भैसकेको भन्ने प्रत्यर्थीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

४. तर २०२५।८।३ को घरसारको बन्डापत्रबमोजिम छुट्टिभिन्न भएपछि यिनै अंशियारहरूका बीचमा गुठी र अरू जग्गाका सम्बन्धमा पटकपटक मुद्दा परेको र कतिपयमा सहमतिबाट दर्ता र सट्टापट्टासमेतको लिखत व्यवहार भएको परिप्रेक्ष्यमा स्पष्ट र भरपर्दो प्रमाण पेस गरी दावी प्रमाणित गर्ने काम वादीकै भएकोमा दावी खम्बिर हुने स्पष्ट लिखत पनि वादीबाट पेस भएको छैन। मुद्दासमेत परी हारजीत भएको अवस्थामा अब कुन कालखण्डसम्म यो विवादलाई निरन्तरता दिने गम्भीर प्रश्न छ। यिनै वादीहरूले यिनै प्रतिवादीहरू खड्गलालसमेतउपर दिएको धर्मलोप मुद्दाको फिरादपत्रमा हामीसमेतको हक लाग्ने जग्गाहरू निजी गुठी सञ्चालन गरी आएका थियौं भनी प्रष्ट उल्लेख गरेबाट र केही जग्गा संयुक्त दर्ता गरी सट्टापट्टासमेत गरेबाट गुठी जग्गाको बारेमा वादीहरूलाई मौकैदेखि यावत कुराको जानकारी रहेको देखिन्छ। सोही समयमा विवादित जग्गाहरू र अरू अबन्डा जग्गाको बारेमा समेत कारवाही चलाई एकैपटक इन्साफ माग्न वादीहरूलाई कुनै बाधा नरहेकोमा सो गर्न नसकी धर्मलोप मुद्दामा

कोटेश्वर वडा १० कि.नं. ८३ र सोबाट कित्ताकाट भएको कि.नं. २१७ र २२० मा सम्म दावी लिएबाट र का.जि.अ.बाट भएको २०४२।१०।३ को फैसलाको मुद्दामा कि.नं. १८ र कि.नं. ६९ को विवाद रहेको जग्गा र सो भन्दा बाहेकको विवादित जग्गा पनि गुठी रहेको कुरा युक्तिसम्मत देखिँदैन। अदालतले प्रष्ट विषयमा मात्र निर्णय गर्ने हो। वादीहरूलाई एकैपटक अबन्डा जग्गा बन्डा गरी माग्नलाई वा गुठी जग्गामा पनि निजहरूलाई गुठियार कायम गरी माग्नलाई के बाधा थियो सो तथ्य वादीहरूलाई पूर्व मुद्दाहरू चल्दा वा दर्ता दा.खा. सट्टापट्टा गर्दा थाहा नभै यो मुद्दा दायर गर्ने बेलामा मात्र कसरी थाहा हुन आयो प्रतिवादीहरूबाट गम्भीर जालझेल भयो वा अरू कुनै कारण रह्यो यसको चित्तबुझ्दो कारण वादीहरूबाट आउन सकेको देखिँदैन। एकै पटक दावी लिई सबै कुरामा निर्णय लिन सक्ने स्थिति रहँदारहँदै सो नगरी पटकपटक एउटै विषयमा नालिस गर्दा र अदालतले समय श्रम लगाउँदा अरू न्यायग्राहीप्रति अन्याय हुन जान्छ। यस्तो कामकारवाही मुलुकी ऐन, अ.बं. ७३ र ८५ नं को सर्वथा प्रतिकूल हुन्छ। उक्त कानून प्राविधिक कानून नभै सारभूत कानून भएकोले ती मुद्दाहरूमा दावीको जग्गाहरूको विवाद नरहेको भन्न मिल्दैन। प्रश्न कित्ता नम्बरको नभै मुद्दाको विषयवस्तुको हो। कि.नं. अलगअलग भए पनि विषय वस्तुहरू एउटै अर्थात् ती मुद्दाहरूमा अबन्डा जग्गाको र गुठी जग्गाको विवाद रहेको र यस मुद्दामा पनि सोही विवाद रहेकोले यसमा उक्त ७३ र ८५ नं नलाग्ने भन्नु र कानून र न्यायसङ्गत

हुँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा वादीदावी पुग्न नसक्ने कुराको लागि यो आधार नै पर्याप्त देखिन्छ ।

५. वादीहरूले जग्गाको मूल्य कुल बिगो १ लाख ७८ हजार खुलाई सोको रू.४८३०१- र दर्ताचलनको रू.२००१- कोर्टफि दाखिल गरे पनि हामीलाई जानकारी नदिई विपक्षीहरूबाट के कति जग्गा दर्ता गरे र के कति दर्ता गर्न बाँकी रहेका पैतृक जग्गाहरू छन् सोसमेत सम्पूर्ण जग्गा विपक्षीहरूबाट अंशबन्डाको २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम तायदाती फाँटवारी दाखिल गर्न लगाई पैतृक निजी गुठीको जग्गा बन्डा नहुने हुँदा संयुक्त दर्ता तथा बन्डा गर्नुपर्ने पैतृक जग्गाहरूको ३ भाग लगाई फिरादीहरूको २ भाग छुट्याई पाउँ भन्ने वादी दावी देखिन्छ । २०२५ सालमा लिखत खडा गरी छुट्टिभिन्न भएको कुरामा मुख मिलेको र त्यसपछि पटकपटक अबन्डा रैकर र गुठी जग्गामा मुद्दा परी हारजीत भएको र कतिपय जग्गा संयुक्त दर्तासमेत भएको अवस्थामा पुनः तायदाती फाँटवारी लिई फिरादीहरूको २ भाग छुट्याई पाउँ भन्ने वादीदावी माथि उल्लेख भएबमोजिम पुग्न सक्ने देखिँदैन ।

६. सोही मागदावीसम्बन्धी फिराद व्यहोराबाट कि.नं. उल्लेख भएको जग्गामध्ये पनि कुनकुन जग्गा गुठी कायम हुनुपर्ने र कुनकुन जग्गा बन्डा हुनुपर्ने सो कुरालाई वादीहरूले स्पष्ट गर्न नसकी पैतृक निजी गुठीको जग्गा बन्डा नहुने हुँदा संयुक्त दर्ता तथा बन्डा गर्नुपर्ने पैतृक जग्गाहरू भन्नेसम्मका कुरा उल्लेख गरी विषयवस्तुलाई विल्कुल भ्रमपूर्ण र अप्रष्ट बनाएको देखिन्छ ।

७. गुठी जग्गालाई प्रतिवादी मेनका

खोसीसमेतले निजी गरेको वा गर्न लागेको भए वादीहरूले अनिवार्यतः मुलुकी ऐन, गुठीको महलको ऐन समात्नुपर्छ । प्रतिवादीहरूउपर वादीहरूले गुठी धर्मलोप वा गुठी पालो पाउँ भन्ने दावी लिन सकेको देखिँदैन ।

८. विवादित जग्गाहरू प्रतिवादी खड्गलाल र मेनका खोसीको नाममा विधिवत् दर्ता भै मोठ लगत खडा भै निजहरूले जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा पाएको देखिँदैन । प्रतिवादीहरूले दर्ताको माग गरे झैं वादीहरूले पनि सबुद प्रमाण देखाई दर्ताको माग गर्नलाई अथवा मेनका खोसीले दर्ताको लागि चलाउनु भएकी कारवाहीमा संलग्न भै वादीहरूको पनि हक पुग्ने कुरा भन्नलाई वादीहरूलाई कसैले छेकबार गरेको देखिँदैन । अदालतले कानून र अन्य निकायको क्षेत्राधिकारको सम्मान गर्नुपर्छ । मालपोत कार्यालयको अधिकारक्षेत्रभित्रको प्रस्तुत विवादमा सीधै यो नालिसबाट यस विवादको छिनोफानो गर्दा उक्त कार्यालयको अधिकारक्षेत्र शून्यमा परिणत हुने देखिन्छ । त्यहाँबाट लगत आदि भिडाएर के कसरी दर्ता हुन्छ सो पर्खने र त्यसपछि परेको नालिसबाट सो निर्णयको औचित्य विचार गर्ने प्रचलनको यस इजलासले हेक्का राख्नुपर्छ ।

९. फिरादका यी सब थप कमजोरी र दावी पुग्ने लिखत प्रमाणसमेतको अभाव रहेको स्थिति र पटकपटक एउटै विषयमा नालिस गर्नु कानून र न्यायसम्मत्समेत नभएको कारणबाट अबन्डा जग्गा बन्डा गरी पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्याई सुरू ललितपुर जिल्ला अदालतबाट

मिति २०६४।८।१६ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६५।१।१३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इति संवत् २०७१ साल असार ३१ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : रामप्रसाद भट्टराई

निर्णय नं.११९३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

आदेश मिति : २०७१।३।२६।५

रिट नं. ०६७-WO-०११४

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला मोरङ, साविक हरैचा हाल
इन्द्रपुर गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने सैनी
उरामन

विरूद्ध

विपक्षी : भूमिसुधार कार्यालय, मोरङसमेत

- मोही को हो भन्ने कुरा नै स्पष्ट गर्न नसक्नेले मोहीबाट यो यस्तो काम भयो भनी भनेको कुरामा भर गर्नु उचित नहुने ।

(प्रकरण नं. ४)

- मोही भागे बेपत्ता भएको निवेदनमात्र परेको सो भन्दा पहिले जग्गाधनीले मोहीहरूले जग्गा नजोती आफैँले जग्गा जोतेको भन्ने आधारमा लगत कट्टाको माग गरेकोले विपक्षी जग्गाधनीले प्रस्तुत विषयमा उजुरी गरेको अवस्थामा उजुरी पर्नु भन्दा पहिलाको सरजमिनलाई प्रमाणमा लिई निवेदकको मोही लगत कट्टा गरेको विपक्षी कार्यालयको निर्णयमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ र मुलुकी ऐन, अ.बं.१८४क र १८५ नं. समेतको त्रुटि रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- दावी भन्ने कुरा संशोधन वा फेर्न पाइँदैन । यस मुद्दामा विपक्षी जग्गाधनीले मुद्दा गर्नुपर्ने कारण (cause of action) र सोको दिन, मितिसमेत नखुलाई मोहीहरूले जग्गा नजोती आफूले जग्गा जोतेकोले लगतकट्टा गरी पाउँ भनी दावी लिएकोमा त्यसमा आमूल परिवर्तन

गरी मोहीहरू जग्गा जोत्न छाडी १५।१६ वर्ष अघिदेखि भागी बेपत्ता भएको भनी बिल्कुल नयाँ दावी लिएको देखिन्छ । सो दफा २६(१) (ग) बमोजिम मोही लगत कट्टाको लागि मोही भागे बेपत्ता भएको २५ दिनभित्र जग्गावालाले लिखित सूचना दिनुपर्ने हदम्यादको अवस्था बाध्यात्मक भएकोमा मूल उजुरीमा मोहीहरू भागे बेपत्ता भएको भन्ने कुरा उल्लेख नै छैन भने पछिल्लो निवेदनमा कुन साल महिना गतेबाट भागे बेपत्ता भएको सोबारे कुनै कुनै कुरा उल्लेख छैन । सबै मोहीहरू एकै वर्ष र दिनसमयमा भागी बेपत्ता भए भन्ने कुरा अत्यन्त कपटपूर्ण हुने ।

(प्रकरण नं. ७)

- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) (ग) मा कुनै मोहीले जग्गा छोडी भागेमा वा बेपत्ता भएमा वा तोकिएबमोजिम कूत नबुझाई मोहियानी हक समाप्त भएमा सो कुराको जग्गावालाले लिखित सूचना तोकिएको अधिकारीछेउ २५ दिनभित्र दिनुपर्दछ र तोकिएको अधिकारीले सो कुरा जाँचबुझ गरी दफा २५ को उपदफा (४) को खण्ड (ख) बमोजिम दर्ता किताबमा सच्याउनुपर्दछ भनी उल्लेख भएकोमा उल्लिखित मोहीहरू जग्गा

छोडी भागेको हो वा बेपत्ता भएको हो वा के भएको हो सो कुरालाई स्पष्ट गरेर मात्र कारवाही चलाउनुपर्ने दायित्वलाई विपक्षी जग्गाधनीले पूरा गर्नुपर्नेमा सो पूरा गरेको पाइँदैन । जग्गा छोडी भागनु र बेपत्ता हुनुमा फरक हुन्छ । व्यक्ति मात्र पनि बेपत्ताहुनसक्नेहुँदाबेपत्ताहुनेमोहीको घरद्वार हरअवस्थामा समाप्त हुन्छ भन्ने होइन । सामान्यतया काबुभन्दा बाहिरको कारणबाट व्यक्ति बेपत्ता हुन्छ भने व्यक्तिले भाग्ने काम जानी बुझी गर्छ । जग्गा छोडी भाग्ने व्यक्ति जीवित रहने र अन्यत्र बसोबास गर्ने सम्भावना कायम रहन्छ भने बेपत्ता व्यक्ति जीवित रहेको सम्भावना क्षीण हुन्छ । यसप्रकार यी दुईमा तात्त्विक भिन्नता रहेको अवस्थामा ती सब कुरालाई प्रष्ट नगरी सबै कुरा एकआपसमा मिसामिस गरेको विपक्षी जग्गा धनीको कामकारवाही भ्रमात्मक देखिने ।

(प्रकरण नं. ८)

- मोही भागे वा बेपत्ता भएको भन्ने कुरामा जग्गाधनी नै अड्न सकेको देखिँदैन । भूमिसुधार कार्यालयले लिखितजवाफ दिएर निर्णयको औचित्य सिद्ध गर्न सक्नुपर्नेमा लिखितजवाफसम्म पनि दिएको देखिँदैन । आफू कहिल्यै घरद्वार

छाडी भागेको वा बेपत्ता नभएको भन्ने निवेदकको रिट जिकिरलाई विपक्षी जग्गाधनीले अन्यथा सिद्ध गर्न नसकेको।

(प्रकरण नं. ९)

- निवेदकलाई बुझ्दै नबुझी यावत कारवाही गुपचुपरूपमा भएको, सोको जानकारी निवेदक मोहीले उल्लेख गरेको मितिभन्दा पहिले भएको नदेखिएको, कारवाहीको उठान ज्यादै कपटपूर्ण भै यसबाट miscarriage of justice भएकाले न्यायिक स्वच्छता र विधिको शासनको सम्मान र स्वेच्छाचारिता तथा न्यायिक अराजकताको समाप्तिको लागि पनि विवादित निर्णय कायम रहन नसक्ने हुँदा म्याद बदरमा आउनुपर्ने, विलम्ब लाग्ने जस्ता विपक्षीहरूको तर्कको कुनै औचित्य नहुने।

(प्रकरण नं. १५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय सुरेन्द्रकुमार खड्का र नीरबहादुर पौडेल
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता नारायणवल्लभ पन्त र विद्वान् अधिवक्ता जगदीशचन्द्र पाण्डे
अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६२, अड्क ६, पृ. ६७०
- सर्वोच्च अदालत बुलेटिन पूर्णाङ्क

२३६ को पृष्ठ २३

- नेकाप २०४१ को पृष्ठ १०५
- नेकाप २०६६ को पृष्ठ २०५६
- २०५६ को पृष्ठ ४७८

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ७(ग)
- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६, २९

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय :

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ :

म निवेदक मेरा बाबु स्व.बुद्धि उरामनको समयदेखि मोरङ जिल्ला साविक हरैचा गा.वि.स.वडा नं. ५ गोविन्दपुर भन्ने गाउँमा सपरिवार बसोबास गरी आएकोमा हामी बसोबास गरिआएको ठाउँ समय क्रममा गा.वि.स. परिवर्तन भै इन्द्रपुर कायम हुँदा हाल वडा नं. ६ भएको छ। अघि भूमिसुधार लागू रहनुपूर्वदेखि मैले भोग चलन गरी आएको जिल्ला मोरङ, हरैचा वडा नं. ५ (ड) कि.नं. ६४, ६५ र ७६ जग्गा भूमिसुधार लागू भएपछि अनुसूचीसमेत भरी प्रकाशित भएको र सर्भे नापी हुँदाका समयमा जग्गा धनीको रूपमा जिल्ला सुनसरी, धरान ५ बस्ने गुलावदेवी अग्रवाल रहनुभएको थियो। म उक्त जग्गाको रीतपूर्वकको मोही प्रमाणपत्र प्राप्त किसान भै याम अनुसारको बाली लगाई आएकोमा पछि जग्गा

धनी परिवर्तन भै कि.नं. ६४ समेतका जग्गाधनी म हुँ भन्दै विपक्षी पदमबहादुरको बाबु मेरो जग्गा हो भन्दै आउनुभएकाले निजलाई र निजपछि विपक्षी पदमबहादुरलाई सालसालैको कुत अधिया सर्तमा बुझाई आएको थिएँ। परस्पर समझदारीको कारण कुत बुझाउँदा लिँदा भरपाई लिने दिने चलन थिएन। एक्कासी २०६७ सालको धानबाली लगाउन जग्गा जोती रहेका अवस्थामा जेठ तेस्रो हप्तातिर जग्गामा विपक्षी पदमबहादुर र निजका छोरा पर्शुराम, विनोदसमेत भै आई यो हाम्रो जग्गामा तेरो अधिकार छैन, जग्गा जोत खन गर्न पाउँदैनस् हामी आफ्नो जग्गा आफैँ जोत्छौँ तेरो मोही लगत उहिल्यै कट्टा भइसकेको छ भनी मनाही गरेकाले के भएको रहेछ भनी भूमिसुधार कार्यालय, मोरङमा गई बुझदा निम्न मोहीहरूले निम्न कित्ता जग्गा जोत्न छाडी आफैँ जोत खन गरिआएको हुँदा मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनी निज नाम दर्ताको अलगअलग मोही भएका अलगअलग कि.नं. ६४, ७९, ८०, ८१, ८४, ८५, र ८७ का जग्गाहरूको सम्बन्धमा मुलुकी ऐन, अ.बं.७२ नं. प्रतिकूल मिति २०५३।१।१८ मा द.नं. ३२५३ को एउटै निवेदन गरेका आधारमा मेरा नाममा जारी गरिएको भनिएको १० दिने म्याद तामेल गर्दा म्यादमा लेखिएको ठेगानामा खोजतलास गर्दा निज तथा निजको बसोबास फेला नपरेकोले १ प्रति म्याद गा.वि.स. भवन इन्द्रपुरको भित्तामा टाँस गरिएको भनी बेपत्ते तामेल गरी मिति २०५४।३।१९ को आदेशले भनी मिति २०५४।३।२३ मा स्थलगत सर्जमिनका नाममा विपक्षकै घर कोठामा बसी आफ्ना मत

सल्लाहभित्रका मानिस राखी गराएको नाममात्रको सर्जमिनपश्चात पुनः मिति २०५४।१।१५ मा निज जग्गा धनी पदमबहादुर थापाबाट द.नं.३८५९ को उक्त मिति ०५३।१।१८ मा दिइएको निवेदन भन्दा फरक २०४७ सालदेखि लगाताररूपमा म आफैले जोती आएको मोहीहरू कहाँ बस्छन् जानकारी छैन। लगत कट्टा गरी पाउँ भनी धेरै जना मोहीहरूउपर गोश्वारा दरखास्त परेको आधारमा जारी १० दिने म्यादमा कसैको दावी नपरेको, सर्जमिनका साक्षीहरूले मोहीहरूले धेरै वर्षदेखि जोत्न छाडी बेपत्ता भएको र जग्गाको जोत भोग जग्गाधनीकै हुँदा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) अनुसार लगत कट्टा हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०५५।२।१४ को निर्णय र उसै दिनको च.नं. ३५३५ को पत्रबाट ६ जना सबै मोहीको नाम लगत मालपोत कार्यालय, वेलबारीबाट कट्टा भएको रहेछ। सोसमेतको नक्कल २०६७।३।७ मा लिँदा थाहा भयो।

म निवेदक परिवारसहित २०११ सालभन्दा अधिदेखि इन्द्रपुर गा.वि.स. वडा नं. ६ गोविन्दपुरमा निरन्तर बसोबास गर्दै आएको कुरा उक्त गा.वि.स. इन्द्रपुरबाट मिति २०४१।१।२९ मा दिएको जनसङ्ख्या प्रमाणपत्र, मिति २०४६।३।२१ मा प्राप्त नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र र मिति २०५२।१।१६ मा निर्वाचन आयोगद्वारा मतदाता तयार पारिएको मतदाता पारिवारिक लगत र हाल इन्द्रपुर गा.वि.स. ले गरेको सिफारिससमेतले सो ठाउँमा मेरो निरन्तरको बसोबासलाई पुष्टी गरिरहेको अवस्थामा मेरो उक्त बसोबासलाई जानाजान लोप गराई मेरो नाममा

जारी भएको म्याद सूचनासमेत ६ किलोमिटर उत्तरमा रहेको गा.वि.स. भवनमा टाँस गराई बेपत्ते पारी प्रतिवादको मौकाबाट वञ्चित गरी प्राकृतिक न्यायका सिद्धान्तविपरीत एकलौटी कोठे सर्जिमिन गरी न्यायिक मनको प्रयोग नगरी जग्गाको स्वामित्वको आधि हकदार भैसकेको मेरो मोहीहक सम्बन्धमा अनदेखा गरी मेरा परिवारको भरण पोषणको एकमात्र आधार रहेको मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरी अन्याय गरेकोले प्रस्तुत निवेदन गर्न आएको छु । अतः विपक्षीको निवेदन मागबमोजिम एकपक्षीय सुनुवाइ गरी सुनुवाइको मौका नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीतका बेपत्ते तामेली म्यादलगायत विपक्षीका सम्पूर्ण काम कारवाहीसहित भूमिसुधार कार्यालय, मोरङको मिति २०५५।२।४ को दूषित निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १९, ३२ तथा १०७(२) समेतका आधारमा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पुनः मेरा नाममा म्याद जारी गरी सुनुवाइको मौका प्रदान गरी पुनः कारवाही किनारा गर्नु गराउनु भनी विपक्षी भूमिसुधार कार्यालय, मोरङका नाममा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकको निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी नहुनुपर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए सोको कारण र आधार खुलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना पठाई

लिखित जवाफ पेस भएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६७।९।१९ को आदेश ।

भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ अनुसार मोहीसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने कार्यालयबाट प्राप्त हुन आएको निर्णय आदेश कार्यान्वयन गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएअनुसार भूमिसुधार कार्यालय, मोरङको च.नं.२१८८ मिति २०५१।१२।६ को प्राप्त आदेश पत्रानुसार मोही लगत सेस्ताबाट कट्टा गरी सेस्ता अद्यावधिक गरिएको हो । आदेश कार्यान्वयनको विषयलाई लिएर यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने कुनै कारण नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, मोरङको मिति २०६७।१०।२३ को लिखित जवाफ ।

दावीको जग्गा हाम्रा बाबु हजुरबाबु भीमबहादुर थापाले मोरङ केराबारी बस्ने मानबहादुर घिमिरेबाट खरिद गरी २०२९ सालतिर लिएदेखि हामी परिवारकै श्रम सीप लगाई निरन्तर खनजोत गरी आएका छौं । निवेदकले भने झै गुलावीदेवीबाट खरिद गरेको होइन । निज भीमबहादुरको २०४५ सालमा मृत्यु भएपछि म छोरा पदमबहादुरको नाममा २०४६।१२।१३ मा नामसारी भै आएको जग्गामा विपक्षी कहिल्यै जोतभोग गर्न आउनु भएन । तत्कालीन अवस्थामा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २९ र ३६ समेतले कुनै पनि जग्गाको मोही हुन निजको परिवारको श्रम सीप लगाई सालसालै जग्गा जोत आवाद गरी कुतसमेत जग्गाधनीलाई

बुझाउने गरी आएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो व्यक्ति जग्गाको कानूनसम्मत मोही रहन सक्ने तर खनजोत नगरेको अवस्थामा मोहीको रूपमा कायम रहन नसक्ने गरी दफा २९ ले व्यवस्था गरेको अवस्था हुँदा म पदमबहादुर दर्ताको मोरङ हरेचा गा.वि.स. वडा नं. ५(ड) को कि.नं. ६४, ८०, ८१, ८९, ८४, ८५ र ८७ समेतका जग्गा हामी जग्गाधनीले अनवरतरूपमा जोत भोग गरी आएको हुँदा मोही महलमा देखिएका मोहीहरू कसैले पनि जग्गा कमाउने जोत भोग गर्ने काम नगरी बेवास्ता गरी अन्यत्र जाने बस्ने गरेको अवस्था हुँदा जग्गा धनी दर्ता प्रमाण पुर्जाको मोही महलमा निष्प्रयोजितरूपमा मोहीको नाम मात्र रही रहनु कानूनी परिधिको विषय सन्दर्भ नहुँदा जग्गा जोत आवाद गर्न छाडेका मोहीको नाम लगत कट्टा गरी पाउँ भनी ऐनले अख्तियारी प्रदान गरेको भूमिसुधार कार्यालय, मोरङमा निवेदन गरी सम्बन्धित कार्यालयबाट विपक्षीका नाममा म्याद रीतपूर्वक तामेल गरी गराई कोही कसैको प्रतिवाद नभएपछि कार्यालयकै तर्फबाट साँधसँधियार राखी मिति २०५४।३।२३ मा स्थलगत सर्जमिन बुझ्दा पनि कोही कसैले जग्गा जोते कमाएको अवस्था नदेखिँदा सधियारहरूसमेतबाट त्यसैअनुरूपको व्यहोरा लेखाई दिएपछि मिति २०५४।२।१४ मा सबुद प्रमाण हेरी बुझी विपक्षीले जग्गा जोत भोग गरेको नदेखिँदा विपक्षीको मोही लगत कट्टा हुने गरी निर्णय भएको हो । निवेदकले मोही लगत कट्टा भएको १२ वर्षपछि यत्रो विलम्ब गरी परेको रिट निवेदनमा कुनै सुनुवाइ हुन सक्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको पर्शुराम थापासमेत जना ३ को संयुक्त लिखित जवाफ ।

निवेदक सैनी उरामनले सम्मानित अदालतमा दायर गरेको रिट नं. ०६७-WO-०११४ मा उत्प्रेषयुक्त परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भनी दिएको रिट निवेदनको आदेश र नक्कलसहितको म्याद मिति २०६७।१०।२४ गते यस कार्यालयमा प्राप्त भै व्यहोरा अवगत भयो । सोमा उल्लेख भएअनुसार लिखित जवाफ पठाउने सन्दर्भमा सो रिट निवेदनसँग सम्बन्धित यस कार्यालयमा रहेको सक्कल मिसिल च.नं. २८० मिति २०६७।६।१० को पत्रबाट सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पठाइएको व्यहोरा रेकर्डबाट देखिएको हुँदा ऐनको म्यादभित्र लिखितजवाफ पठाउन नसकिएको व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने भूमिसुधार कार्यालय, मोरङको मिति २०६७।११।१ को जवाफ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिटमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री सुरेन्द्रकुमार खड्का र श्री नीरबहादुर पौडेलले मेरो पक्षलाई मोहियानी हकको जग्गाबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले झुठ्ठा निवेदनका आधारमा साविकदेखि बसोबास गरिआएको ठाउँमा गैरकानूनी बेपत्ता म्याद तामेल गराई सुनुवाइको मौका प्रदान नगरी भागी बेपत्ता भएको भनी विपक्षी भूमिसुधार कार्यालयले मोहीलगत कट्टा गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भनी र विपक्षी पदमबहादुरसमेतका तर्फबाट उपस्थित

विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नारायणवल्लभ पन्त र विद्वान् अधिवक्ता श्री जगदीशचन्द्र पाण्डेले निवेदकले दावीको जग्गामा मोहीको हैसियतले जोत भोग गरेका छैनन् । जोत भोग गरेको भए सोको प्रमाणस्वरूप बाली बुझाएको भरपाई पेस गर्नुपर्नेमा सो पेस गर्न सकेका छैनन् । जग्गा जोतन छाडी बेपत्ता भएका मोहीको लगत कट्टा गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम भूमिसुधार कार्यालयबाट मोहीलगत कट्टा भएको हो । निर्णय भएको १२ वर्षपछि दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन विलम्बको आधारमा समेत खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षी भूमिसुधार कार्यालयसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री बालकृष्ण वाग्लेले कानूनको प्रक्रिया पूरा गरी मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णय भएको हुँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था छैन, खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिलको अध्ययन गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षी पदमबहादुरका नाम दर्ताको मोरङ हर्षेचा गा.वि.स. वडा नं. ५ (ड) कि.नं. ६४ समेतका जग्गामा रहेको म निवेदकका नामको मोहियानी हकको लगतकट्टा गरी पाउँ भनी विपक्षीले दिएको झुठ्ठा व्यहोराको निवेदनमा कारवाही गरी मेरा नामको दसदिने म्याद म साविकदेखि बसेको वतनमा बेपत्ते व्यहोराबाट तामेल गराई सुनुवाइको मौका नदिई जग्गा जोतन छाडी बेपत्ता भएको हो भनी मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भूमिसुधार कार्यालय,

मोरङबाट मिति २०५५।२।४ मा भएको निर्णय बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य निवेदन दावी रहेको पाइयो ।

३. भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २५ को उपदफा (४) को देहाय (क) मा उल्लिखित बीचको व्यक्ति, दफा २५(५) मा उल्लिखित अवस्थाको व्यक्ति, दफा २६ को उपदफा (१) खण्ड (क) मा उल्लेख भएबमोजिम जग्गा कमाउन सक्तिन भनी सो खण्डको रीत पुर्याई लिखितसूचना दिने र त्यसमा निर्णय भै लगत कट्टा हुने मोही, दफा २९ को उपदफा (१) मा कूत नबुझाउने मोही, उपदफा (२) को देहाय (क) मा जग्गाको मोल वा उब्जा घट्ने कुनै काम गर्ने वा मनासिब रेखदेख नपुर्याएकाले मोल वा उब्जा घटेको जग्गाको मोही र देहाय (ख) मा १ वर्षसम्म खेती नगरेमा वा खेतीमा हेलचक्र्याइँ गर्ने मोही यति अवस्थाका मोहीको मोहियानी हक समाप्त हुने कुरा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ मा उल्लेख भएको पाइन्छ । त्यसबाहेक हदबन्दी भन्दा बढी जग्गाको मोही, घरबारीको जग्गाको मोही र एकासगोलको मोहीको मोहीहक पनि कायम नरहने देखिन्छ । जग्गाधनीलाई घर बनाउनका लागि जग्गा आवश्यक भएमा मोहीलाई क्षतिपूर्ति दिई जग्गा झिक्न पाउने कुरा दफा २७ मा र दफा २८ मा सैनिक सेवामा रहेको, नाबालक वा लामो अवधिसम्म कडा रोग लागेको वा मगज बिग्री अरूलाई जग्गा कमाउन दिएको व्यक्तिको मोही हक पनि समाप्त हुने कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ । दफा २७ र २८ प्रयोग गर्ने अधिकार गा.वि.स. वा नगरपालिकालाई, दफा २९ को उपदफा (२) प्रयोग

गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई र सो बाहेकका माथि उल्लिखित दफाहरू प्रयोग गर्ने अधिकार भूमिसुधार अधिकारीलाई रही अलगअलग निकाय, हदम्याद तथा कार्यविधिसमेतको व्यवस्था भएकोले ती कुराहरूलाई एकआपसमा मिसामिस गर्न नहुने स्पष्ट छ । तसर्थ दावी अनिश्चित र अप्रष्ट हुनुहुँदैन निश्चित र स्पष्ट हुनुपर्छ भन्ने कुरालाई सधै मध्यनजर राख्नु आवश्यक छ । यसबारेमा प्रशस्त नजिरहरू विद्यमान छन् ।

४. विपक्षी जग्गाधनी पदमबहादुर थापाले मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनी विपक्षी भूमिसुधार कार्यालय, मोरङमा २०५३।१।१५ मा दर्ता गरेको निवेदनमा निवेदक सैनी उरामन मोही भएको कि नं. ६४ र कि नं. ८० र अरू मोहीहरूको नाम र जग्गाको कि नं. तपसिलमा उल्लेख गरी ती जग्गाहरू निजका नाममा दर्ता भएका अवस्थादेखि निज आफैले जोतआवाद गरी आएकोले साविक जग्गाधनी भए सोहीबमोजिम नभए फिलडबुक र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जामा मोहीको नाम फरक परे सो दुबै नाममा म्याद जारी गरी मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भन्नेसमेतका व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । यसबाट जग्गाको मोही खास को हो सो कुरालाई निज पदमबहादुरले स्पष्ट गर्न सकेको देखिँदैन । मोही को हो भन्ने कुरा नै स्पष्ट गर्न नसक्नेले मोहीबाट यो यस्तो काम भयो भनी भनेको कुरामा भर गर्नु उचित हुँदैन ।

५. सो निवेदनमा रिट निवेदक सैनी उरामनको ठेगाना खुलाई कानूनको रीत पुर्याई निजलाई विपक्षी बनाएको देखिँदैन । यस अवस्थामा विपक्षी भूमिसुधार कार्यालय, मोरङले

मोरङ गाविस हरैँचा हाल इन्द्रपुर ६ वडा नं ५ड को ठेगाना उल्लेख गरी के कुन आधारमा रिट निवेदकको नाममा २०५३।१।१३ मा म्याद जारी गर्‍यो सो कुरा स्पष्ट हुन सकेको छैन । उल्लिखित म्यादमा इन्द्रपुर ६ र वडा नं. ५ड दुबै उल्लेख भएबाट कुन वतनमा म्याद तामेल हुनुपर्ने हो सो कुरा पनि प्रष्ट भएको पाइँदैन । म्यादमा उल्लिखित व्यक्ति खोजतलास गर्दा फेला नपरेको र घर बसोबाससमेत फेला नपरेको भनी म्याद तामेल भएको सार्वजनिक स्थल गा.वि.स. भवन इन्द्रपुर सो वडा ६ वा ५ड मा अवस्थित रहे नरहेको सो कुरा पनि स्पष्ट भएको पाइँदैन । क्षेत्रीय किताब उतारबाट रिट निवेदकको वतन पं ह वा नं. ५ गजपुर रहेको देखिन्छ । भूमिसुधार कार्यालयबाट २०५४।३।२९ मा भएको स्थलगत सरजमिनमा रिट निवेदकको वतन हरैँचा वडा ५(ड) भनी उल्लेख भएको र व्यहोरामा लेखिएको किता जग्गाका मोहीहरूले आजभन्दा धेरै वर्षअघिदेखि जोत्न छाडी सम्बन्धित वडामा गै खोजी गर्दा कोही पनि भेट नभएको र हाल कहाँ छन् केही थाहा नभएको भनी सगोलमा लेखाइदिएको देखिन्छ । के कुन साल मितिमा घरद्वार छाडी के कहाँ हिँडे कुनै पनि कुरा सरजमिन व्यहोराबाट प्रष्ट हुँदैन ।

६. सो सरजमिन भैसकेपछि मात्र जग्गाधनी पदमबहादुरले भूमिसुधार कार्यालयमा मिति २०५४।१।१५ मा दर्ता गरेको निवेदनमा पनि निवेदक सैनी उरामन मोही भएको कि नं. ६४ र कि नं. ८० र अरू मोहीहरूको नाम र जग्गाको कि.नं. तपसिलमा उल्लेख गरी ती जग्गाहरूका मोहीहरू १५।१६ वर्ष पहिलेदेखि जग्गा जोत्न

छाडी भागी बेपत्ता भएका सोपछि जग्गाधनीकै तर्फबाट जग्गा जोत कमोद गरी मेरो स्वामित्व कायम भएपछि २०४७ सालका बालीदेखि लगातार जोती आएकोछु मोहीहरू कहाँ बस्छन् सोको पनि जानकारी छैन भनी भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) उल्लेख गरी मोही लगत कट्टाको माग गरेको देखिन्छ। मोही भागे बेपत्ता भएको निवेदन २०५४।११।१५ मा मात्र परेको सो भन्दा पहिले जग्गाधनीले मोहीहरूले जग्गा नजोती आफैले जग्गा जोतेको भन्ने आधारमा लगत कट्टाको माग गरेकोले विपक्षी जग्गाधनीले प्रस्तुत विषयमा खास २०५४।११।१५ मा उजुरी गरेको अवस्थामा उजुरी पर्नुभन्दा पहिलाको सरजमिनलाई प्रमाणमा लिई निवेदकको मोही लगत कट्टा गरेको विपक्षी कार्यालयको निर्णयमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ र मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क र १८५ नं. समेतको त्रुटि रहेको देखिन्छ।

७. दावी भन्ने कुरा संशोधन वा फेर्न पाइँदैन। यस मुद्दामा विपक्षी जग्गाधनीले मुद्दा गर्नुपर्ने कारण cause of action र सोको दिन मितिसमेत नखुलाई मोहीहरूले जग्गा नजोती आफूले जग्गा जोतेकाले लगतकट्टा गरी पाउँ भनी दावी लिएकोमा त्यसमा आमूल परिवर्तन गरी मोहीहरू जग्गा जोतन छाडी १५।१६ वर्षअघिदेखि भागी बेपत्ता भएको भनी बिल्कुल नयाँ दावी लिएको देखिन्छ। सो दफा २६(१)(ग) बमोजिम मोही लगत कट्टाको लागि मोही भागे बेपत्ता भएको २५ दिनभित्र जग्गावालाले लिखित सूचना दिनुपर्ने हदम्यादको अवस्था बाध्यात्मक भएकोमा

मूल उजुरीमा मोहीहरू भागे बेपत्ता भएको भन्ने कुरा उल्लेख नै छैन भने पछिल्लो निवेदनमा कुन साल महिना गतेबाट भागे बेपत्ता भएको सोबारे कुनै कुरा उल्लेख छैन। सबै मोहीहरू एकै वर्ष र दिन समयमा भागी बेपत्ता भए भन्ने कुरा अत्यन्त कपटपूर्ण छ।

८. भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) मा कुनै मोहीले जग्गा छोडी भागेमा वा बेपत्ता भएमा वा तोकिएबमोजिम कूत नबुझाई मोहियानी हक समाप्त भएमा सो कुराको जग्गावालाले लिखित सूचना तोकिएको अधिकारीछेउ २५ दिनभित्र दिनुपर्दछ र तोकिएको अधिकारीले सो कुरा जाँचबुझ गरी दफा २५ को उपदफा (४) को खण्ड (ख) बमोजिम दर्ता किताबमा सच्याउनुपर्दछ भनी उल्लेख भएकोमा उल्लिखित मोहीहरू जग्गा छोडी भागेको हो वा बेपत्ता भएको हो वा के भएको हो सो कुरालाई स्पष्ट गरेर मात्र कारवाही चलाउनुपर्ने दायित्वलाई विपक्षी जग्गाधनीले पूरा गर्नुपर्नेमा सो पूरा गरेको पाइँदैन। जग्गा छोडी भागनु र बेपत्ता हुनुमा फरक हुन्छ। व्यक्ति मात्र पनि बेपत्ता हुन सक्ने हुँदा बेपत्ता हुने मोहीको घरद्वार हरअवस्थामा समाप्त हुन्छ भन्ने होइन। सामान्यतया काबूभन्दा बाहिरको कारणबाट व्यक्ति बेपत्ता हुन्छ भने व्यक्तिले भागे काम जानी बुझी गर्छ। जग्गा छाडी भागे व्यक्ति जीवित रहने र अन्यत्र बसोबास गर्ने सम्भावना कायम रहन्छ भने बेपत्ता व्यक्ति जीवित रहेको सम्भावना क्षीण हुन्छ। यसप्रकार यी दुईमा तात्त्विक भिन्नता रहेको अवस्थामा ती सब कुरालाई प्रष्ट नगरी सबै कुरा एकआपसमा मिसामिस गरेको

विपक्षी जग्गा धनीको कामकारवाही भ्रमात्मक देखिन्छ।

९. रिट निवेदकले आफू इन्द्रपुर गाविस वडा ६ गोविन्दपुरमा सपरिवार बसोबास गरेको कुरा २०४६।३।२१ को नागरिकता प्रमाणपत्र, निर्वाचन आयोगद्वारा २०५२।१।१६ मा तयार भएको मतदाता पारिवारिक लगतमा घर नं १३ भनी उल्लेख भएको व्यहोराबाट आफू कहिल्यै घरद्वार छाडी भागेको वा बेपत्ता नभएको भनी जिकिर लिएको देखिन्छ। आफ्नो जीवनयापनको मूल स्रोत खेती किसानीप्रति निवेदक लापरवाह रहने कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ७(ग) को तर्कसङ्गत अनुमानविपरीत हुन्छ जसलाई विपक्षी जग्गाधनीले अन्यथा सिद्ध गर्नुपर्छ। तर लगत कट्टा गर्ने एकै विषयमा पटकपटक परस्पर विरोधी निवेदन दिनु, मोही को-को हुन र कहाँ बस्छन् सो पनि खुलाउन नसक्नु, मोहीको वतन उल्लेख गरी विपक्षी पनि बनाउन नसक्नु जस्ता उजुरीका त्रुटि छन् भने घरद्वार वतन रहेको मोहीको म्याद बेपत्ता टाँस हुनु र त्यसमा पनि निज बसोबास गरेको ठाउँ र म्याद टाँस भएको ठाउँ गा.वि.स. भवनमा कति फरक छ सो नखुल्नु, विपक्षी जग्गाधनीको लिखितजवाफ पनि जग्गाधनी आफैँले जोतभोग गरेको मोहीले नगरेको र धरौट पनि नराखेको भन्ने कुरामा नै केन्द्रित हुनु, त्यसमा निवेदक भागेको वा बेपत्ता भएको भनी प्रष्ट भन्न नसकी जोतभोग गर्ने काम बेवास्ता गरी अन्यत्र जाने बस्ने रहने गरेको भनी उल्लेख हुनुबाट मोही भागे वा बेपत्ता भएको भन्ने कुरामा जग्गाधनी नै अड्न सकेको देखिँदैन। भूमिसुधार कार्यालयले लिखितजवाफ

दिएर निर्णयको औचित्य सिद्ध गर्न सक्नुपर्नेमा लिखितजवाफसम्म पनि दिएको देखिँदैन। आफू कहिल्यै घरद्वार छाडी भागेको वा बेपत्ता नभएको भन्ने निवेदकको रिट जिकिरलाई विपक्षी जग्गाधनीले अन्यथा सिद्ध गर्न सकेको छैन।

१०. सर्वोच्च अदालत बुलेटिन पूर्णाङ्क २३६ को पृष्ठ २३ मा प्रकाशित फैसलामा वादीले २०३९ सालमा जग्गा खरिद गरेको भनेकोमा २०५३ मा मात्र लगत कट्टामा फिराद गरेको तथा प्रतिवादीले बाली दिएन भनी नालिस गरेको पनि पाइँदैन। सरजमिनलाई आधार लिई लगत कट्टा गर्ने व्यवस्था कानूनमा नरहेको। वादीले भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) अनुसारको दायित्व पूरा गरेको र दफा २६(१)(क) अनुसार दर्ता किताब सच्याएको सूचना मोहीले प्राप्त गरेको भन्ने नदेखिएको स्थितिमा मोही लगत कट्टा गर्न नमिल्ने भनी र ऐ. २०६६ चैत २ पूर्णाङ्कको पृष्ठ २१ मा प्रकाशित फैसलामा मोहीले जग्गा जोत्न छोडेमा वा भागी बेपत्ता भएमा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) बमोजिम २५ दिनभित्र जग्गावालाले तोकिएको अधिकारीसमक्ष सो कुराको लिखित सूचना दिनुपर्नेमा जग्गाधनीले जानकारी दिएको जिकिर लिन नसकेको। मोहीले जग्गा जोत्न छोडेमा वा भागी बेपत्ता भएमा जहिलेसुकै उजुर दिन पाउने व्यवस्था दफा २६(१)(ग) ले नगरेको भन्नेसमेतका कुरा उल्लेख गर्दै उजुरी दिने हदम्याद प्रारम्भ हुने अवस्थाको समेत स्पष्ट र किटानीरूपमा उल्लेख नगरी दिएको प्रस्तुत उजुरीको आधारमा सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मोही लगत कट्टा

हुन नसक्ने भनी उल्लेख भएको सिद्धान्त अनुसार यस्तो कुरामा भूमिसम्बन्धी ऐनको दफा ३२(५) बमोजिम जरिवाना लिन मिल्नेसमेत नदेखिँदा सो कानूनको कुनै सान्दर्भिकता नभएको पनि उक्तिकै महत्त्वपूर्ण छ ।

११. त्यसैगरी संवत् २०६३ सालको रिट नं ३६१६ मा मोही लगत कट्टासम्बन्धी उजुरीमा अधिकारप्राप्त अधिकारीले सेस्ता र लिखत प्रमाणको पूर्णरूपले छानबिन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी न्यायिक निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । अर्द्धन्यायिक निकायका अधिकारीले पनि उचित कार्यविधि अपनाई न्यायिक मनको प्रयोग गरी निर्णय गर्नुपर्छ । निर्णयमा स्पष्टसँग निर्णयाधार उल्लेख गर्नुपर्छ । अनुचित विलम्बको सिद्धान्त त्यस्तो व्यक्तिको विरुद्धमा लागू हुन्छ जसले आफ्नो विरुद्ध भएको कुनै निर्णयको जानकारी पाएको वा सो जानकारी निजले स्वाभाविकरूपमा पाउने पर्याप्त आधार हुँदाहुँदै उचित समयभित्र सो निर्णयउपर रिट निवेदन नदिई विलम्ब गरेको हुन्छ । तर सुनुवाइको मौका नै नपाएको र नक्कल पनि नलिएको वा अरू किसिमबाट जानकारी प्राप्त गर्न सक्ने आधार नभएको निवेदकको हकमा अनुचित विलम्बको सिद्धान्तको प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन भनी र *नेकाप* २०६६ को पृष्ठ २०५६ मा प्रकाशित आदेशमा लगत कट्टाको निर्णयमा पुनरावेदन लाग्ने भन्ने तर्कको हकमा स्थापित सर्वमान्य सिद्धान्तप्रतिकूल निर्णय गरी संरक्षित अधिकार कुण्ठित गरिएमा असाधारण अधिकार लिनुपर्ने विवशता हुनआउँछ । त्यस अवस्थामा असाधारण अधिकारले मूकदर्शक

भएर नहेर्ने । असाधारण परिस्थितिमा क्रियाशील हुने यो यस्तो अस्त्र हो जसले कुण्ठित अधिकार प्रचलन गर्न प्राण सञ्चय गर्न संजीवनी प्रदान गर्छ । अन्यथा भएमा यसको औचित्य नै समाप्त हुन्छ भन्नेसमेतका सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

१२. *नेकाप* २०४१ को पृष्ठ १०५ मा प्रकाशित फुलबेञ्च को आदेशमा मोही कायम रहेको जग्गामा मोही लगत कट्टा नभएसम्म जग्गावालाको जोत कायम हुन नसक्ने । मोहीले जग्गा नजोतेको भन्ने हकमा त्यसो गरेको भए उजुर गर्नुपर्ने भनी प्रतिपादित सिद्धान्तबमोजिम रिट निवेदक मोहीले जग्गा नजोती बाँझो राखेको भए तत्सम्बन्धमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २९(२) को हदम्यादभित्र उजुर गरी लगतकट्टा गराउन सक्नुपर्नेमा सो नगरी दफा २६(१)(ग) र दफा २९(२) लाई मिसामिस गरेको पनि मिलेको देखिँदैन । यस्तो उजुरीको आधारमा दावीको जग्गा मोहीले जोतेको नभै विपक्षी जग्गाधनीले जोतेको कुरा कदापि मान्न सकिँदैन ।

१३. यथार्थमा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ मा मिति २०५३।१।२४ मा संशोधन भएपछि मोही लगतकट्टा गर्नु सो संशोधनविपरीत हुने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा *नेकाप* २०६२, अङ्क ६, पृ. ६७० मा प्रकाशित फैसलामा सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ आउनुपछाडिका कारणहरू र प्रस्तावना आदि र धारा २५(२), २६(५) समेतको विवेचना गर्दै द्वैध स्वामित्वबाट उत्पादकत्व उपेक्षित हुने

महसुस गरी सामाजिक न्यायको दृष्टिकोणले समेत बाँडफाँडसम्बन्धी दफा २६ख सारवान् कानूनमात्र नभै त्यसले कार्यविधिको पनि व्यवस्था गरी जग्गा कमाउने मोहीको आधा हक स्वतः स्थापित गरेकोले बाँडफाँडको कार्य स्वतः स्थापित हुनुपर्ने हुँदा कूत नबुझाएको भनी सारभूत उद्देश्यलाई नै परास्त (dilute) गरी निष्कासन हुन्छ भन्नु मनासिब नहुने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। उक्त सिद्धान्त प्रस्तुत लगतकट्टा मुद्दामा आकर्षित नहुने भन्ने कुनै कारण छैन।

१४. त्यसैगरी भूमिसुधारसम्बन्धी कानूनहरूको झुकाव जोत्ने वर्गतरफै रहँदै आएको र सबै हक आआफ्नो ठाउँमा महत्त्वपूर्ण भएकाले मोहीहक साम्पत्तिक अधिकारभित्र पर्दैन भन्न नमिल्ने भन्नेसमेतका कुरा उल्लेख गरी भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ मा भएको चौथो संशोधनको जग्गा बाँडफाँडसम्बन्धी व्यवस्था तत्कालीन संविधानको धारा १७ को सम्पत्तिको हकसँग नबाझिएको भनी *नेकाप* २०५६ को पृष्ठ ४७८ मा प्रकाशित मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको वृहत विशेष इजलासबाट निर्णय भै सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ।

१५. माथि उल्लिखित तथ्य, नजिर र कानूनको परिप्रेक्ष्यसमेतको सन्दर्भमा हेर्दा निवेदकलाई बुझ्दै नबुझी यावत कारवाही गुपचुपरूपमा भएको, सोको जानकारी निवेदक मोहीले उल्लेख गरेको मितिभन्दा पहिले भएको नदेखिएको, कारवाहीको उठान ज्यादै कपटपूर्ण भै यसबाट miscarriage of justice भएकाले न्यायिक स्वच्छता र विधिको शासनको सम्मान

र स्वेच्छाचारिता तथा न्यायिक अराजकताको समाप्तिको लागि पनि विवादित निर्णय कायम रहन नसक्ने हुँदा म्याद बदरमा आउनुपर्ने, विलम्ब लाग्ने जस्ता विपक्षीहरूको तर्कको कुनै औचित्य छैन।

१६. तसर्थ निवेदन दावीका कि.नं.६४ र ८० का जग्गामा रहेको निवेदकको मोहीलगत कट्टा गरेको भूमिसुधार कार्यालय, मोरङको मिति २०५५।२।१४ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ। यो आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी भूमिसुधार कार्यालय, मोरङलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल असार २६ गते रोज ५ शुभम्।

इजलास अधिकृत : सन्तोषप्रसाद पराजुली

निर्णय नं. ११९४

करकापबाट तयार भएको भन्ने
देखिने।

(प्रकरण नं. ६)

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।३।२२
०६६-CR-०२९६

मुद्दा : करकाप।

पुनरावेदक/वादी : जमिर महतोको छोरा, बारा
जिल्ला, अमृतगन्ज गा.वि.स. वडा नं ८
बस्ने रामजीप्रसाद कुशवाहा
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : स्व.भागवतप्रसाद यादवको
छोरा, बारा जिल्ला, कचोर्वा गा.वि.स.
वडा नं. ७ बस्ने विजयप्रसाद यादव

- विवादित तमसुकमा उल्लेख
भएको लिखतको मिति हेर्दा २०६०
साल फागुन १६ गते रोज १ भनी
उल्लेख भएकोमा वास्तवमा उक्त
मिति २०६०।११।१६ उक्त लिखतमा
उल्लेख भए मुताबिक रोज १
आइतबार नभै रोज ७ शनिबार परेको
भन्ने कुरा २०६० सालको पात्रोबाट
देखिएकोले तमसुक खडा भएको
मितिमा नै संशयको अवस्था देखिन
आएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त लिखत

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता हरिहर दाहाल र विद्वान्
अधिवक्ताद्वय रामबन्धु शर्मा तथा रामपुकार
महतो

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
राजीव आचार्य

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको
महलको २४ नं. र दण्ड सजायको
महलको १२ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४(१)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री उमेशराज पौडेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री केशरीराज पण्डित

मा.न्या.श्री गीरिराज पौडेल

फैसला

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल : पुनरावेदन
अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को
फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा
९(१) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन परी
निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त
तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

२०६१ साल आश्विन १८ गतेका

दिन आफ्नो उपचार गराउन कामदार मजदुर जयनाथदास तत्मालाई साथै लिई भारतको मोतिहारीमा डाक्टर आशुतोष साह कहाँ गई उपचार गराई त्यहाँबाट २०६१।६।१९ मा घर्तर्फ आउने क्रममा नेपाल सरहदभित्रै विपक्षीहरूमध्ये मनोज यादव, प्रमानन्द जैसवाल, विश्वनाथ यादव, दिनानाथ राय, संजय यादव, उमेशकुमार यादव, रामभजनसमेतले आआफ्ना हातमा बन्दुक, खुकुरी, फर्सासमेत देखाई मलाई रोकी कुटपीटसमेत गरी बाँधी आँखमा पट्टी बाँधी मोटरसाइकलमा बसाली प्रतिवादीमध्येका विश्वनाथ यादवको मूल घर अग्रवा लगी मलाई कोठामा थुनी २०६१।६।१९ देखि ६।२९ गतेसम्म त्यहीं राखे । मसँग रहेको जयनाथदास उम्की मेरो दाजु चन्द्रिका कुशवाहालाई जानकारी दिँदा दाजुले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा २०६१।६।२१ गते हुलिया जाहेरी दिनुभएको र FM रेडियोबाट सुनी थाहा पाएपछि मलाई आँखामा पट्टी बाँधी मोटरसाइकलमा बसाली कचोर्वा वडा नं ७ विजय यादवको गोठघरमा लगी राखे । २०६१।६।३० का दिन विजयप्रसाद यादव र अन्य प्रतिवादीहरूले लालबाबुलाई बोलाई लेखनदास लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवलाई बोलाई ल्याउन लगाए । के कस्तो कागज गराउनुपर्ने हो भनी लक्ष्मणप्रसादले सोध्दा प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवले तीनप्रति नेपाली कागजमा एकप्रति विजयप्रसाद यादवलाई , एकप्रति मङ्गलराय यादवलाई र एकप्रति सियारामप्रसाद यादवलाई धनी बनाई कपाली तमसुक लेख्न लगाई म नेर सहीछाप गराउन आउँदा मैले सहीछाप गर्न इन्कार गर्दा मेरो माथि पेस्तोल, फर्सा देखाएकोले

डरको कारण मैले शिरपुछारमा लेखात्मक र रेखात्मक सही गरी दिएँ । सो कागज एकप्रति विजयप्रसाद यादवलाई, एकप्रति मङ्गलराय यादवलाई तेस्रोप्रति सियारामप्रसाद यादवलाई प्रतिवादी लक्ष्मणप्रसाद यादवले दिएका हुन् । मसँग सहीछाप गराइएका ती तमसुकमा के कति रकम थैली लेखिएको थियो अड्क छोपेकाले हेर्न नसकी जोरजुलुम, करकापमा पारी मसँग उल्लिखित कागजमा सहीछाप गराई सकेपश्चात सबै प्रतिवादीहरूले एकमुख भै यहाँ भए गरेको घटना, काम कारवाही तथा कागजको बारेमा कसैलाई केही भनेमा ज्यानसमेत मारी दिने धम्की दिएका थिए । अनि २०६१।६।३० का दिन मलाई मोटरसाइकलमा बसाली खजानीको सिमानामा ल्याई दिउँसो २:०० बजेतिर छाडी दिएकोले करकापसँग गराएको कागज विपक्षीहरूबाट फिर्ता दिलाई सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामजीप्रसाद कुशवाहाको फिरादपत्र ।

प्रतिवादीहरूले मेरो इच्छाविरुद्ध मलाई डरत्रासमा पारी तीनप्रति कपाली तमसुक लेख्न लगाएको हुँदा सो सम्बन्धमा मैले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा बयान गर्दा सम्पूर्ण व्यहोरा उल्लेख गरेको छु । करकापको वारदात मेरो इच्छाविपरीत भए गरेकोले मैले सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले मिति २०६१।११।१७ मा दिएको प्रतिउत्तरपत्र ।

जुन वारदातको सम्बन्धमा प्रस्तुत फिराद दायर भएको हो सो वारदातको अवस्थामा हामी प्रतिवादीहरू उपस्थित नै नरहेको, जोरजुलुम, जबर्जस्तीसँग कागज गराउँदा वादीले कुनै

किसिमको प्रतिवाद गरेनन् होला वा बाँच्ने प्रयास गरेनन् होला भनी मान्न, भन्न, पत्याउन मिल्ने होइन । २०६१।६।३० गतेका दिन अन्य प्रतिवादीहरूसँग हाम्रो भेटघाट भएको छैन र उक्त मितिका दिन हामी घरमा नै रहेकोले हामीउपरको दावी झुट्टा हुँदा वादी दावी खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लंगटराय यादव र सियारामप्रसादको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

उक्त मिति २०६१।६।३० गतेका दिन यस मुद्दाका अन्य प्रतिवादीहरूसँग हाम्रो भेटघाट छैन । उक्त मिति समयमा हामी आफ्नो घरद्वारमै थियौं । विपक्षीसँग हामीले उक्त मितिमा कुनै प्रकारको कागज गर्न लगाएको नहुँदा हामीसमेतलाई प्रतिवादी बनाई दायर भएको प्रस्तुत मुद्दा खारेजभागी छ । विपक्षीले म प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवसँग २०६०।११।१६ मा रू २,५१,०००।- ऋण लिनुभएकोमा भाखा नाघेपश्चात् पटकपटक ताकेता गर्दा पनि नबुझाउनुभएबाट मैले मुद्दा गर्ने कुरा गर्दा सोबाट बच्नको लागि यो झुट्टो मुद्दा दिएका हुन् । २०६०।११।१६ मा कपाली तमसुक लेखी दिएका हुन् । २०६१।६।३० मा विपक्षीलाई करकापमा पारी लेखेको होइन छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विजयप्रसाद यादव र लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

२०६१।६।३० गतेका दिन यस मुद्दाका अन्य प्रतिवादीहरूसँग हाम्रो भेटघाट छैन । उक्त मिति समयमा हामी आफ्नो घरद्वार मै थियौं । विपक्षीसँग हामीले उक्त मितिमा कुनै प्रकारको कागज गर्न लगाएको नहुँदा वादी दावी खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विश्वनाथराय

यादव, रामअशिष यादव, संजयप्रसाद यादव, उमेशकुमार यादव, बडाबाबु भन्ने लालबाबु यादव, मनोजप्रसाद यादव, परमानन्दप्रसाद जैसवार र दिनानाथराय यादवसमेतको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

वादीको साक्षी राधामोहनप्रसाद कुशवाह र प्रतिवादीहरूको साक्षी रामपुकारप्रसाद यादव, रामचन्द्रराय यादवले गरेको बकपत्रहरू मिसिल साथ रहेको ।

प्रतिवादी विजयप्रसादको साक्षीले २०६०।११।१६ गते आइतबारका दिन विजयप्रसाद यादवसँग वादीले रू २,५१,०००।- कर्जा लिएको भनी बकपत्र गरेकोमा २०६०।११।१६ गतेका दिन आइतबार नभई शनिबार परेको देखिँदा निज साक्षीको बकपत्र झुट्टो देखिएको र लेनदेन मुद्दाको दावीको लिखतको दिन मिति २०६०।११।१६।१ उल्लेख भएको देखिए पनि उक्त दिन आइतबार नभै शनिबार परेको देखिन्छ । उक्त मितिमा यी वादीले प्रतिवादीसँग कर्जा लिई लिखत गरी दिएको भए त्यसरी लिखतमा रोज फरक पर्न सक्ने अवस्था नरहने हुँदा सो लिखत धेरैपछि अगाडिको काल्पनिक मिति राखी खडा गरेको कारणबाट त्यसरी रोज फरक पर्न गएको भनी मान्नुपर्ने देखिन आएकोले परिस्थितिजन्य अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दा लेनदेन मुद्दाको दावीको लिखत सद्दे लिखत भन्ने देखिन नआई यी वादीलाई करकापमा पारी सहीछाप गराएको पुष्टि हुन आएको र उक्त कार्यबाट लेनदेन मुद्दाको वादी विजयप्रसादलाई मात्र प्रत्यक्ष फाइदा हुन जाने देखिन आएकोले करकापसँग कागज गराउने निज विजयप्रसाद यादवलाई दण्ड सजायको महलको १२ नं ले रू

१,०००।- जरिवाना हुने र करकापसँग लिखत लेखन लगाएको भन्ने देखिने स्पष्ट एवम् ठोस प्रमाणको अभावमा अन्य प्रतिवादीहरूसमेतको संलग्नता रहेको नदेखिँदा अन्य प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।३।३२ मा भएको फैसला ।

लिखत लेख्ने लेखनदास लक्ष्मणप्रसादले वारिस रामभजनमार्फत स्वतन्त्ररूपमा दावीबमोजिम कुनै वारदात भएको छैन । लिखत कर्जा लेनदेन भएपछि मैले लेखको हुँ भनी २०६१।१२।२९ मा पेस गरेको प्रतिउत्तर व्यहोरालाई बेवास्ता गरी लक्ष्मण लेखनदासको कथित व्यहोराको प्रतिउत्तर वादीको कथनलाई मात्र आधार मानी भएको सुरु फैसला बदरभागी छ । न्यायकर्ताज्यूले लिएको तर्क सम्बन्धमा हेर्दा विवादको मुख्य विषय आइतबार वा शनिबार भन्ने नभई विवादित कागज लेख्ने लक्ष्मणप्रसादले २०६०।११।१६ को कपाली लेनदेन भएको बेला मैले लेखेको हुँ भनी सम्मानित जिल्ला अदालतमा उपस्थित भई प्रतिवाद गरी सकेपछि साक्षीले बकपत्र गर्दा भएको सामान्य गल्तीलाई असामान्य ढङ्गले फैसलामा गलत व्याख्या गरी भएको फैसला बदर गरी हक इन्साफ गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीलक्ष्मणप्रसादश्रीवास्तवतर्फबाट एकै मुद्दामा पृथक पृथक व्यहोरा उल्लेख गरी प्रतिउत्तर परेको देखिएको, मिति २०६१।११।१७ को प्रतिउत्तर मैले अर्कै कामको लागि दिएको लिफामा कीर्ते व्यहोरा लेखी प्रतिउत्तर लगाएको

हुँदा कीर्तेमा सजाय गरी पाउँ भनी दिएको कीर्ते मुद्दामा दावी नपुग्ने ठहरी भएको सुरुको फैसला सदर हुने ठहरी आज यसै इजलासबाट फैसला भएको, वादीका साक्षीले बकपत्र गर्दा करकापसँग कागज गराएको देखेको भन्न नसकी वादीले भनेर थाहा पाएको हुँ भनेको, वादीको भनाइ र प्रतिवादी लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले प्रहरीमा गरेको कागजमा मेल नखाएको साथै वादीले करकापको वारदात प्रमाणित हुने सबुद प्रमाण पेस गरी पुष्टि गराउन सकेको नदेखिँदा सुरु बारा जिल्ला अदालतले करकाप ठहर्याएको फैसला उल्टी भै वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसला ।

मैले मउपर विपक्षी विजयप्रसाद यादवले दायर गरेको लेनदेनको लिखत मितिमा निजसँग कुनै ऋण नलिएको, मलाई जबर्जस्ती करकाप गरी गराएको कागज मुलुकी ऐन, अ.बं. २४ नं. ले बदरभागी छ । प्रतिवादीहरूले मलाई २०६१।६।१९ मा अपहरण गर्दा उम्कन सफल भएका जयनाथदास तत्माले मेरा दाजु चन्द्रिकाप्रसादलाई जानकारी गराएपछि निज दाजुले २०६१।६।२१ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा मेरो हुलियासमेत खुलाई हुलिया दरखास्त दिएको कुरा प्रमाणित भएको अवस्था छ । लेखक लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा मिति २०६१।७।२५ मा गरेको कागजले पनि मलाई करकाप गरी ३ वटा कागजमा सहीछाप गराएको कुरा प्रमाणित भएको अवस्था छ । उक्त प्रहरीमा गरेको कागजलाई निजले मिति २०६१।११।१७ मा प्रस्तुत मुद्दामा

फिराएको प्रतिउत्तरले समेत पुष्टि गरेको छ । पछि विजयप्रसाद यादवको भनाइमा लागी दिएको मिति २०६१।१२।२९ को प्रतिउत्तरपत्रको व्यहोरा प्रमाण ऐन, २०३१को दफा ३४ले विवन्धित भै कानूनी मान्यता पाउन सक्तैन । विपक्षीले लेनदेन मुद्दामा पेस गरेको मिति २०६०।११।१६ को कपाली तमसुकको मिति २०६०।११।१६ रोज १ लेखिएको छ । सो मितिमा रोज १ नै नपरी शनिबार परेको कुरा सो लिखत मितिको पात्रोले प्रमाणित गरेको छ । मेरा साक्षीको बकपत्र सही र विपक्षीका साक्षीको बकपत्र झुट्टा भन्ने कुरा प्रमाणित हुँदाहुँदै पनि मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणको सही मूल्याङ्कन नगरी गरिएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ फैसला बदर गरी सुरू जिल्ला अदालतको मिति २०६४।३।३२ को फैसला सदर गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी रामजीप्रसाद कुशवाहले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा वादीलाई मिति २०६१।६।१९ मा अपहरण गरेको भनी वादीका दाजु चन्द्रिकाप्रसादले मिति २०६१।६।२२ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा हुलिया जाहेरी दरखास्त दिएको तथा विवादित मिति २०६०।११।१६ को कपाली तमसुक लेख्ने भनिएका लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले मिति २०६१।७।२५ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा कागज गर्दा प्रतिवादीहरूले मिति २०६१।६।३० गते मलाई बोलाई लगी कागज बनाई दिनुहोस् भनी डर त्रास देखाएको कारण कागज लेखी दिएको हुँ । सबै कपाली तमसुकमा छ महिना जतिअगाडिको मिति राख्न लगाएका हुन् भनी प्रस्तुत मुद्दा र

लगाउको लेनदेन मुद्दा पर्नुभन्दाअगावै सो व्यहोरा उल्लेख गरी कागज गरी दिएको पाइएको र प्रस्तुत मुद्दामा समेत मिति २०६१।११।१७ मा सोही व्यहोराको प्रतिउत्तर फिराएको पाइन्छ । विवादित तमसुकमा उल्लेख भएको लिखतको मिति हेर्दा २०६० साल फागुन १६ गते रोज १ भनी उल्लेख भएकोमा वास्तवमा उक्त मिति २०६०।११।१६ उक्त लिखतमा उल्लेख भएमुताबिक रोज १ आइतबार नभै रोज ७ शनिबार परेको भन्ने कुरा २०६० सालको पात्रोबाट देखिएकोले तमसुक खडा भएको मितिमा नै संशयको अवस्था देखिन आएको हुँदा यस स्थितिमा सुरूको फैसला उल्टी गरी वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।९।२८ को आदेश ।

विपक्षीले म प्रतिवादीसँग २०६०।११।१६ मा रू २,५१,०००।- ऋण लिनु भएकोमा भाखा नाघेपश्चात् पटकपटक ताकेता गर्दा पनि नबुझाउनुभएबाट मैले मुद्दा गर्ने कुरा गर्दा सोबाट बच्नको लागि यो झुठो मुद्दा दिएका हुन् । २०६०।११।१६ मा निजले स्वेच्छाले कपाली तमसुक लेखी सहिछाप गरी दिएको कुरा लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवको २०६१।१२।२९ को प्रतिउत्तरपत्रले पुष्टि गरेको छ । २०६१।६।३० मा विपक्षीलाई करकापमा पारी लिखतमा सहीछाप गराएको नहुँदा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रामबन्धु शर्मा तथा श्री रामपुकार महतोले मेरो पक्षलाई विपक्षी विजयप्रसाद यादवसमेतले अपहरण गरी विपक्षी लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवबाट तीनप्रति कपाली तमसुक लेखाई डरधाकमा पारी करकापबाट तीनवटा तमसुकमा जबर्जस्ती सही गराएपछि मात्र छाडिदिएको अवस्था छ । लिखत लेख्ने लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय बारामा मिति २०६१।७।२५ मा गरेको बयान कागज र निजले मिति २०६१।११।१७ मा दिएको प्रतिउत्तरपत्रले सो कुरा पुष्टि गरिरहेको अवस्था छ । त्यस्तै विपक्षी बिजयप्रसाद यादवले मेरो पक्षउपर दायर गरेको ०६६-CI-०४०५ को लेनदेन मुद्दामा दावी गरिएको मिति २०६०।११।१६।१ को लिखतको बारमा आइतबार लेखिएको छ सो मितिमा शनिबार पर्दछ । यस तथ्यले पनि हतारमा करकापबाट लिखत गराउने क्रममा अगाडिको मिति राख्दा त्रुटि हुनगएको कुरा पुष्टि भएको अवस्थामा प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी करकाप नठर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी फिराद दावीबमोजिम इन्साफ पाउनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राजीव आचार्यले मेरो पक्षसमेतले करकापबाट लिखतमा वादीको सही छाप गराएको कुरा प्रमाणित गर्ने प्रमाण मिसिल

सामेल छैन, लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा मिति २०६१।७।२५ मा गरेको बयान कागज र निजले मिति २०६१।११।१७ मा दिएको प्रतिउत्तरपत्रलाई खण्डन गरी मिति २०६१।१२।२९ मा प्रतिउत्तर दिएका छन् भने मिति २०६१।११।१७ मा दिएको प्रतिउत्तरपत्र जग्गासम्बन्धी कामको लागि दिएको लिफा गलत काममा प्रयोग गरेको भनी कीर्ते मुद्दा दायर गरेबाट पनि निजको उक्त कागज र प्रतिउत्तरलाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन । पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुबैतर्फका विद्वान् कानूनव्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको तर्कपूर्ण बहससमेतलाई दृष्टिगत गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसला मिलेको छ वा छैन र पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा मलाई विपक्षीहरूले मिति २०६१।६।१९ मा उपचार गरी घरतर्फ आउने क्रममा जबर्जस्ती पक्री कुटपीट गरी थुनी राखी मिति २०६१।६।३० का दिन तीनप्रति कपाली तमसुकमा जबर्जस्ती करकापबाट सहीछाप गराई छाडिदिएको हुँदा मलाई करकापमा पारी गराइएका कागज बदर गरी विपक्षीहरूलाई कडा कारवाही गरी पाउँ भन्ने मुख्य फिराद दावी र प्रतिवादीमध्येका लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले आफूलाई प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवसमेतले करबलमा पारी तीनप्रति कपाली तमसुक लेख्न लगाएका हुन् मैले वादीलाई करकाप गरेको होइन भनी र अन्य प्रतिवादीहरूले कसुरमा इन्कार गरी

प्रतिउत्तर जिकिर लिएको देखिन्छ। प्रतिवादीहरूले वादीलाई करकाप गरी कागज गराएको ठहर गरेको सुरु बारा जिल्ला अदालतले फैसला उल्टी गरी करकापको वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसलाउपर वादी रामजीप्रसाद कुशवाहको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको पाइयो।

३. यी पुनरावेदक वादीलाई प्रतिवादीहरूले मिति २०६१।६।१९ मा जबर्जस्ती अपहरण गरी आफ्नो कब्जामा लिएको कुराको जानकारी हुनासाथ वादीका दाजु चन्द्रिकाप्रसाद यादवले मिति २०६१।६।२२ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा दिएको हुलिया जाहेरी दरखास्तबाट देखिन्छ। प्रतिवादीमध्येका लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा मिति २०६१।७।२५ मा कागज गर्दा रामजीप्रसाद कुशवाह मिति २०६१।६।१९ मा अपहरणमा परेको कुरा सुनेको हुँ। किन कसले अपहरण गरे सोतर्फ मैले कुनै चासो दिइन र मलाई मिति २०६१।६।३० मा म आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा जिल्ला बारा अमृतगंज गा.वि.स. वडा नं. २ मौवाहीटोल बस्ने दिनानाथ यादवको छोरा बडाबाबु भन्ने लालबाबु यादव आई बोलाई भारतको अगरवा भन्ने ठाउँ नेपाल भारतको सिमाना नजिकैको गाउँमा विश्वनाथ यादव भन्नेको घरमा लगी रामजीप्रसाद कुशवाह ऋणी बनाई रू.२,४५,०००।, रू.२,५१,०००। र रू.२,४९,०००। को तीनवटा कागज लेख्न लगाए एउटा लिखतमा विजयकुमार यादव र दुईवटामा रौतहट जिल्लाबासी मैले नचिनेका व्यक्ति धनी बनाई लेखिएको थियो। ती कगजमा लिखत

लेखिएको मिति २०६१।६।३० भन्दा छ महिना जतिअगाडिको मिति राखिएको थियो। मैले डरत्रासको कारणबाट कागज लेखिदिएको हुँ भनी विस्तृत विवरणसहित कागज गरेको मिसिल संलग्न बयान कागजबाट देखिन्छ। सो बयान कागजलाई समर्थन गर्दै निज लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले प्रस्तुत मुद्दामा समेत मिति २०६१।११।१७ मा सोही व्यहोराको प्रतिउत्तर फिराएको पाइन्छ। आफूले मिति २०६१।११।१७ मा फिराएको प्रतिउत्तर मैले दिएको होइन वादी रामजीप्रसाद कुशवाहलाई अर्कै जग्गासम्बन्धी कामको लागि दिएको लिफामा कीर्ते वारिसनामा खडा गरी प्रतिउत्तर लगाएको हुँदा विपक्षीहरूलाई कीर्तेमा सजाय गरी पाउँ भनी यिनै लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले यी पुनरावेदक रामजीप्रसाद कुशवाहसमेतउपर दायर गरेको कीर्ते मुद्दामा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरी सुरु बारा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट मिति २०६६।४।१३ मा फैसला भै अन्तिम भएको देखिन्छ।

४. मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २४ नं. मा कागज गराउँदा कसैलाई पनि जोरजुलुम करकाप गरी कागज गराउनुहुँदैन। गरे बदर् हुन्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४(१) मा कुनै व्यक्तिले लेखेर, वचनले वा आचरणद्वारा कुनै व्यक्तिलाई कुनै कुरा यस्तो हो भन्ने विश्वासमा पारी वा त्यस्तो विश्वासमा पर्न दिई सो व्यक्तिबाट कुनै काम गराएमा वा हुन दिएमा निज र सो व्यक्तिका बीचमा चलेको कुनै मुद्दामा सो कुरा यस्तो होइन वा थिएन भनी निजले खण्डन गर्न पाउने छैन

भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थासमेतबाट प्रतिवादी लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा गरेको उक्त बयान र प्रस्तुत मुद्दामा निजले दिएको मिति २०६१।११।१७ को प्रतिउत्तरलाई इन्कार गर्न निज विवन्धित भएको प्रष्ट छ ।

५. यसरी प्रतिवादीमध्येका लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा गरेको बयान, प्रस्तुत मुद्दामा मिति २०६१।११।१७ मा दिएको प्रतिउत्तरपत्र, वादिका साक्षी राधामोहन प्रसाद कुशवाहको बकपत्र र चन्द्रिकाप्रसादले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बारामा दिएको जाहेरीसमेतका कागज प्रमाणबाट यी पुनरावेदक वादी रामजीप्रसाद कुशवाहउपर प्रतिवादी विजयप्रसाद यादवले दायर गरेको ०६६-CR-०४०५ लेनदेन मुद्दाको मिति २०६०।११।१६ को लिखत यी पुनरावेदकले स्वेच्छाबाट सहीछाप गरिदिएको नभै निजलाई अपहरण गरी प्रतिवादीहरूले आफ्नो कब्जामा राखी करकापबाट जबर्जस्ती सही गराएको लिखत भन्ने कुरा पुष्टि हुन आएको देखिन्छ ।

६. तसर्थ, उल्लिखित तथ्य एवम् बुँदा प्रमाणसमेतबाट रामजीप्रसाद कुशवाहले आफूलाई अपहरण गरी करकापसँग गराएको भनी दावी लिएको देखिएको र निजको दाजु चन्द्रिकाप्रसाद कुशवाहले यी वादीलाई अपहरण गरेको भनी मिति २०६१।६।२१ मा जाहेरी दरखास्त दिई विवादित तमसुकका लेखक लक्ष्मणप्रसाद श्रीवास्तवले वादीलाई ऋणी बनाई आफूद्वारा जबर्जस्ती कपाली तमसुक लेख्न लगाएका हुन् भनी मिति २०६१।७।२५ मा जिल्ला

प्रहरी कार्यालय, बारामा कागज गरेका र विवादित तमसुकमा उल्लेख भएको लिखतको मिति हेर्दा २०६० साल फागुन १६ गते रोज १ भनी उल्लेख भएकोमा वास्तवमा उक्त मिति २०६०।११।१६ उक्त लिखतमा उल्लेख भए मुताबिक रोज १ आइतबार नभै रोज ७ शनिबार परेको भन्ने कुरा २०६० सालको पात्रोबाट देखिएकोले तमसुक खडा भएको मितिमा नै संशयको अवस्था देखिन आएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त लिखत करकापबाट तयार भएको भन्ने देखिँदा बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।३।३२ मा विवादित लिखत करकापबाट भएको ठहर्याई भएको फैसला उल्टी गरी करकापको वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भै मिति २०६०।११।१६ को तमसुक करकापबाट तयार भएको ठहरी विपक्षी विजयप्रसाद यादवलाई मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १२ नं. बमोजिम रू.१०००। एकहजार जरिवाना गरेको बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।३।३२ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथी ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसला उल्टी भै बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।३।३२ को फैसला सदर हुने ठहरेकाले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।४।१३ को फैसलाले राखेको लगत कट्टा गरी सुरू फैसलाबमोजिम गर्नु भनी सुरू बारा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -१

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु -२

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इति संवत् २०७१ साल असार २ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: सूर्यप्रसाद रेग्मी

निर्णय नं.१११५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।३।३०।२
०६६-CI-०३५०

मुद्दा : लेनदेन

पुनरावेदक/वादी : भारत, विहार जिल्ला
पूर्वीचम्पारण, तेलहारा टोल अमवा घर भै
हाल चौधरी इन्टरप्राइजेज गौरका प्रोप्राइटर
जिल्ला रौतहट, गौर नगरपालिका वडा
नं.२ स्थित दिनानाथ चौधरीको घरमा डेरा
गरी बस्ने कपीलदेव चौधरी कलवार
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला रौतहट, गा.वि.स.

सवगढा वडा नं.५ हाल गौर नगरपालिका
वडा नं. १० बस्ने महमद सगीर

- सद्दे कीर्ते के हो भनी सहीछापको जाँच गर्दा भरपाईमा लागेको ल्याप्चे छापको जात र पर्याप्त भेटिएका रेखाका गुणहरूसँग नमूनाको बायाँ ल्याप्चेछापको जात र पर्याप्त भेटिएका रेखाका गुणहरूसमेत आपसमा भिडी मिलेको भन्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञको राय रहेको देखिन आयो । बन्दसवालद्वारा विशेषज्ञको बकपत्र गराइएकोमा निजले सोही राय ठीक रहेको भनी बकपत्रसमेत गरेको देखिन्छ । वादीसँग प्रतिवादीले लिएको रकमको सावाँ व्याज बुझाइसकेको भरपाई पेस गरेको र उक्त भरपाई वादीले नै गरिदिएको भन्ने देखिएको अवस्थामा वादीले दावीबमोजिमको रकम प्रतिवादीबाट भराई पाउने देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ४)

- प्रतिवादीले वादी दावीबमोजिमको लिखत अनुसारको रकम बुझाइसकेको भन्ने कुराको विवादरहित तवरले पुष्टि गर्ने भरपाई मौकामा पेस गर्न नसकी पुनरावेदन अदालतमा पेस गरेकोमा मात्र प्राविधिक कारण देखाई त्यस्तो भरपाई लिखतलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी निर्णयमा पुग्दा त्यसले न्यायको

मर्म नै मर्न जाने हुँदा पक्षले तत्काल प्राप्त गर्न नसकेको भरपाईलाई पछि पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पेस गरेको आधारमा मात्र प्रमाणमा लिन नमिल्ने भन्नु कानूनी दृष्टिबाट समेत न्यायसङ्गत नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता सतिशकुमार झा
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता महादेव यादव
अबलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको ७७ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) र दफा ५०

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री भोलानाथ चौलागाईं
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.मुख्य न्या.श्री केशरीराज पण्डित
मा.न्या.श्री राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी

फैसला

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ : प्रतिवादीले म फिरादवालासँग निजको सहभागितामा सञ्चालन भइरहेको श्री सागर इँटाभट्टा उद्योग झुनखुनवामा अवस्थित भई सो उद्योग हेतु रू.१,५०,०००।- कर्जा लिई मिति २०५६।१।६ मा कपाली तमसुक

गरी दिनुभएकोमा सावाँ व्याज माग्दा नदिएकोले सावाँ रू.१,५०,०००।- को लिखत मितिदेखि आजसम्म ६ वर्ष ३ महिना ११ दिनको सयकडा १० ले हुने व्याज रू.९४,२०९।- समेत जम्मा रू.२,४४,२०९।- तथा अरू हुने व्याजसमेत निज प्रतिवादीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

वादीसँग म प्रतिवादीले एकमुष्ट रू.१,५०,०००।- लिएको छैन र कपाली तमसुकको कागज गरेको होइन छैन । मेरो सहभागितामा श्री सागर इँटाभट्टा उद्योग सञ्चालन भएकोमा सो इँटाभट्टा उद्योग सञ्चालनका लागि इँटा पकाउन कोइलाको आवश्यकता परेको थियो । यी वादीले कोइला सप्लाई गर्ने गरेकोमा सोही कोइला सप्लाई गर्दाको क्रममा यी वादीसँग रू.५०,०००।- को कोइला खरिद गर्दा सो बखत रूपैयाँको अभाव रहेको कारण रू.५०,०००।- को कोइला उधारो लिएकोमा सोही उधारो कोइलाको सर्तनामास्वरूप वादीको नाउँमा कागज गरेको थिएँ । मेरो इँटाभट्टाबाट इँटा उत्पादन सुरू भएपछि इँटा बिक्री गरी विभिन्न मितिमा पटकपटक गरी रू.४६,०००।- बुझाईसकेको र बाँकी रहेको रकम विश्वासको भरमा सो बखत भरपाई नभएको रसिद नभए पनि वादीलाई रू.१,५०,०००।- तिरि बुझाई सकेकोले बुझाउन बाँकी छैन वादी र निजको प्रतिनिधिलाई बुझाएको रकम र निजहरूबाट प्राप्त भएको रसिद खोजतलास गर्दा फेला नपरेकामा परेको बखत पेस गर्ने नै छु । वादीसँग सक्कल लिखत दाखिल गराई अ.बं. ७८ नं. बमोजिम देखाई सुनाई बयान गराई झुट्टा दावीबाट फुर्सद गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

मिति २०६२।७।७ मा भएको आदेशानुसार वादी दावीको सक्कल लिखत वादीले निवेदनसाथ दाखेल गरेको प्रस्तुत मिसिल सामेल रहेको छ।

लिखतमा परेको सहीछाप मेरो हुँदा सहीछाप सद्दे हो। लिखतमा लेखिएको थैली रू.१,५०,०००।- मैले मिति २०५६।१।६ मा धनीसँग कर्जा लिई प्रस्तुत लिखत गरेकाले लिखत सद्दे हो तर वादीले पाउने सावाँव्याज २०५८।७।६ मा नगद रू.१,८७,५००।- वादीलाई बुझाई भरपाई लिएको छु। अदालतबाट आदेश भएका बखत पेस गर्ने छु भन्नेसमेत व्यहोराको महमद सगीरको सनाखत बयान।

आफूले रकम लिई सोअनुसारको लिखत गरी दिएको र सो रकमसमेत वादीलाई तिरी बुझाइसकेको भरपाईसमेत लिएको छु भन्ने तर रकम तिरे बुझाएको भरपाई पेस नगरी अदालतबाट आदेश भएका बखत पेस गर्ने छु भन्ने जस्ता बेतुकका कुरा गरेर लिखत अनुसारको दायित्व वहन गर्नबाट पन्छिने वा अलग हुने खालका भनाई रहे भएको पाइँदा प्रतिवादीको यस प्रकारको आलटाल भनाइको आधारमा लिखत अनुसारको दायित्व यी प्रतिवादीले पूरा गर्न नपर्ने भन्न नमिल्ने हुँदा फिराद मागदावी अनुसार वादीले प्रतिवादीबाट सावाँव्याज भरी पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६२।११।१८ मा भएको फैसला।

उपरोक्त अनुसारको सुरु फैसलामा मेरो चित्त बुझेन। सुरु अदालतको आदेशानुसार विपक्षी वादीबाट सक्कल लिखत दाखिल गराई

अ.बं.७८ नं. अनुसार म पुनरावेदकलाई देखाई सुनाई सनाखत बयान गर्दाका अवस्थामा सक्कल भरपाई बुझी लिन सम्बन्धित कर्मचारीलाई भन्दा आदेश बेगर सक्कल कागज बुझ्न मिल्दैन भनी लिनु भएन। यसरी फिराद दावीको लिखतबमोजिमको सावाँ व्याज मैले तिरी बुझाई भरपाईसमेत लिए पाएको अवस्था हुँदाहुँदै पनि सोतर्फ न्यायिक मूल्याङ्कन नै नगरी मैले पुनः दोहोरा सावाँ व्याज विपक्षी वादीलाई तिर्न बुझाउन पर्ने ठहर्याई भएको सुरु फैसला अन्यायपूर्ण भएकोले उक्त फैसला बदर गरी निज प्रत्यर्थी वादीलाई तिर्न बुझाउन नपर्ने गरी हकइन्साफ गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदनपत्र।

यसमा प्रत्यर्थी वादीले सावाँव्याजसमेत बुझी छुट्टै गरी दिएको भनिएको भरपाईको नक्कल पुनरावेदक प्रतिवादीले पुनरावेदनपत्र साथ पेस गरेको देखिँदा सोको सक्कल पुनरावेदकबाट दाखिला गराई सद्दे कीर्तेमा सुनाई निर्णयमा पुग्नुपर्ने अवस्थामा सुरुको इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई उपस्थित भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश।

मिति २०५८।७।६ मा भएको भनिएको सक्कल भरपाईको शिर पुछारमा लागेको ल्याच्चे सहीछाप र हस्ताक्षरसमेत मेरो होइन। मबाट भरपाई गराई नलिएको हुँदा उक्त भरपाई सरासर जालसाजीपूर्ण हो। उक्त लिखतमा भएको सहीछाप कस्को हो मलाई थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको

वादी कपिलदेव चौधरी कलवारले पुनरावेदन अदालत, हेटौंडामा अ.बं.७८ नं. बमोजिम गरेको सनाखत बयान ।

प्रत्यर्थी वादीको बयान व्यहोरा झुट्टा हो । प्रत्यर्थी वादीले २०५८।७।६ मा सावाँव्याजसमेत जम्मा रू.१,८७,५००।- प्रमाणका साक्षीहरूको रोहबरमा एकमुष्ट गन्ती गरी बुझी लिएका हुन् । एक पटक सावाँव्याज बुझाई सकेपछि दोहोरो सावाँव्याज बुझाउनुपर्ने होइन भरपाई सद्दे साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महमद सगीरले पुनरावेदन अदालत, हेटौंडामा गरेको बयान ।

यसमा प्रतिवादीले पेस गरेको मिति २०५८।७।६ को भरपाईलाई वादीले अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गर्दा कीर्ते नामकरण गरेको देखिँदा प्रत्यर्थी वादीको नमूना ल्याप्चे लिई सो नमूना ल्याप्चे भरपाईमा लागेको वादीको ल्याप्चेसँग भिडाई जाँच गराउन लाग्ने दस्तुर वादीसँग लिई लिखत जाँचगरी पठाई दिन रेखा तथा लेखा शाखा सर्वोच्च अदालतमा लेखी जाँच भई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको आदेश ।

भरपाईलाई वादीले कीर्ते भनेकाले सो भरपाईको साक्षी र लिखत साक्षी प्रतिवादी सरह देखिएकोले निजहरूलाई झिकाई बयान गर्न पेस गर्नु, साथै भरपाई जाँच गर्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) र ५२ बमोजिम बन्दसवालद्वारा काठमाडौं जिल्ला अदालतमार्फत बकपत्र गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको आदेश ।

भरपाईमा लागेको ल्याप्चे छापको जात र पर्याप्त भेटिएको रेखाका गुणहरूसँग नमूनाको

बायाँ ल्याप्चे छापको जात र पर्याप्त भेटिएको रेखाका गुणहरूसमेत आपसमा भिडी मिलेकोले सोहीबमोजिम राय दिइएको हो । यसमा राय बाझिने भन्ने प्रश्न आउँदैन भन्नेसमेत व्यहोराको रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीले पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट जारी भएको बन्दसवालमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमार्फत दिएको बकपत्र ।

प्रतिवादीले पेस गरेको भरपाई लिखत सद्दे साँचो व्यहोराको देखिन आएकोले सोबमोजिमको सावाँव्याजको रकम वादीले प्रतिवादीबाट बुझिलिएको साँचो देखिन आयो । वादीले प्रतिवादीबाट सावाँव्याजको रकम प्राप्त गरिसकेको यस स्थितिमा वादी दावी झुट्टा भई सो दावी पुन नसक्ने ठहराउनुपर्नेमा वादी दावीबमोजिम सावाँव्याज प्रतिवादीबाट भराई पाउने ठहराई सुरु रौतहट जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा सो फैसला उल्टी हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०६५।१२।२६ को फैसला ।

प्रतिवादीले प्रतिवाद गर्दा रकम बुझाएको भनेको भरपाई पेस नगरी पछि पेस गरेको सो भरपाई विभिन्न परिस्थितिमा रचना हुन सक्ने लिखतलाई मान्यता दिनु नपर्नेमा अ.बं. ७७ नं. को मनसायको प्रतिकूल सो भरपाईलाई प्रमाणस्वरूप ग्राह्य गरी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को मनसायविपरीत भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला बदर गरी मेरो दावीबमोजिमको सावाँव्याज प्रतिवादीबाट भराई पाउने गरी भएको सुरु रौतहट जिल्ला अदालतको फैसला सदर

गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा विवादित भरपाई लिखत रेखा तथा लेखा विशेषज्ञबाट परीक्षण भएकोमा उक्त लिखत परीक्षण गर्ने विशेषज्ञलाई अदालतमा बकपत्र नगराई सोलाई प्रमाणमा लिई भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०६५।१२।२६ को फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) र दफा ५० को त्रुटि देखिएकोले अ.बं.२०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१०।१९ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सतिशकुमार झाले मेरो पक्षले प्रतिवादीबाट लिखतबमोजिमको रकम प्राप्त नगरेको अबस्थामा प्रमाण नै नलाग्ने भरपाईको आधारमा मेरो पक्षको दावीलाई झुट्टा ठहर्याई गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला नमिलेको हुँदा सो फैसला उल्टी गरी वादी दावी पुग्ने गरी भएको रौतहट जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेव यादवले मेरो पक्षले वादीलाई रकम बुझाईसकेको वादीले गरी दिएको भरपाई लिखतसमेतबाट स्पष्ट देखिरहेको हुँदा पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट वादी दावी नपुग्ने गरी भएको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुबैतर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस

जिकिर सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा वादीको पुनरावेदन जिकिरबमोजिम पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला मिलेको छ छैन सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचारगर्दा प्रतिवादीले मसँग ईटाभट्टा उद्योगको लागि रु.१,५०,०००।- कर्जा लिई मिति २०५६।१।६ मा कपाली तमसुक गरी दिनु भएकोमा सावाँव्याज माग्दा नदिएकोले लिखतको मितिदेखि आजसम्मको व्याजसमेत जम्मा रु.२,४४,२०९।- तथा अरू हुने व्याजसमेत निज प्रतिवादीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद दावी रहेको र वादीलाई रु.१,५०,०००।- तिरी बुझाई सकेकाले बुझाउन बाँकी छैन । वादी र निजको प्रतिनिधिलाई बुझाएको रकम र निजहरूबाट प्राप्त भएको रसिद खोज तलास गर्दा फेला नपरेकामा परेको बखत पेस गर्ने नै छु । वादीलाई मैले लिएको रकम तिरी बुझाईसकेको हुँदा झुट्टा दावीबाट फुर्सद गरी पाउँ भन्नेसमेत प्रतिउत्तर जिकिर भएकोमा लिखत अनुसारको दायित्व यी प्रतिवादीले पूरा गर्नुपर्ने हुँदा फिराद दावी अनुसार वादीले प्रतिवादीबाट सावाँव्याज भरी पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरू रौतहट जिल्ला अदालतको फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन परी सुरू रौतहट जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई उल्टी हुने ठहर्याई वादी दावी पुग्न नसक्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाले गरेको फैसलाउपर वादीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

३. अब वादीको पुनरावेदन जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्दा वादीको पुनरावेदनमा

यस अदालतबाट मिति २०६८।१०।१९ मा “विवादित भरपाई लिखत रेखा तथा लेखा विशेषज्ञबाट परीक्षण भएकोमा उक्त लिखत परीक्षण गर्ने विशेषज्ञलाई अदालतमा बकपत्र नगराई सोलाई प्रमाणमा लिई भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०६५।१२।२६ को फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) र दफा ५० को त्रुटि देखिएको” भन्ने आधारमा प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश भएको पाइयो। प्रमाणमा आएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको २०६३ सालको दे.पु.नं. १०८३ को प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल हेर्दा त्यस अदालतको मिति २०६५।०५।१८ को आदेशानुसार भरपाईको लिखत जाँच गर्ने विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीले विवादको लिखतको सम्बन्धमा बकपत्र गरिसकेको देखिँदा विशेषज्ञको बकपत्र नभएको भन्ने आधारमा यस अदालतबाट मिति २०६८।१०।१९ मा भएको आदेशसँग प्रथम दृष्टिमा नै सहमत हुन सकिएन।

४. वादी दावीबमोजिमको रकम रू.१,५०,०००।- प्रतिवादीले ऋण लिएको तर उक्त ऋणको सावाँव्याज सहितको रकम वादीलाई बुझाई भरपाई गरी लिएको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिएको देखिन्छ। प्रतिवादीले वादीलाई सावाँव्याज बुझाएको भरपाई सुरू रौतहट जिल्ला अदालतसमक्ष पेस गर्न नसकेकोमा पुनरावेदन अदालत, हेटौंडासमक्ष पुनरावेदन गर्दाको बखतमा पेस गरेको र उक्त भरपाईको सम्बन्धमा अ.बं.७८ नं. बमोजिम वादीले गरेको बयानमा सक्कल भरपाईको शिर पुछारमा लागेको ल्याप्चे सहीछाप मेरो होइन। उक्त भरपाई जालसाजीपूर्ण भएको भनी बयान गरेको अबस्थामा सो सहीछाप

सद्दे कीर्ते के हो भनी जाँच गरी पठाई दिन रेखा तथा लेखा विशेषज्ञलाई लेखी पठाएको र उक्त सहीछापको जाँच गर्दा भरपाईमा लागेको ल्याप्चे छापको जात र पर्याप्त भेटिएका रेखाका गुणहरूसँग नमूनाको बायाँ ल्याप्चे छापको जात र पर्याप्त भेटिएको रेखाका गुणहरूसमेत आपसमा भिडी मिलेको भन्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञको राय रहेको देखिन आयो। बन्दसवालद्वारा विशेषज्ञको बकपत्र गराइएकोमा निजले सोही राय ठीक रहेको भनी बकपत्रसमेत गरेको देखिन्छ। वादीसँग प्रतिवादीले लिएको रकमको सावाँव्याज बुझाइसकेको भरपाई पेस गरेको र उक्त भरपाई वादीले नै गरिदिएको भन्ने देखिएको अवस्थामा वादीले दावीबमोजिमको रकम प्रतिवादीबाट भराई पाउने देखिन आएन।

५. अब जहाँसम्म प्रतिवादीले पुनरावेदन अदालत, हेटौंडामा पुनरावेदनपत्र साथ पेस गरेको भरपाईको सम्बन्धमा अदालती बन्दोवस्तको महलको ७७ नं. बमोजिम प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने भनी यस अदालतमा पुनरावेदनपत्रसाथ वादीले लिएको पुनरावेदन जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्दा उक्त ७७ नं. को देहाय ५ लाईसमेत हेर्नुपर्ने हुन्छ जसमा “कुनै नयाँ र महत्त्वपूर्ण लिखत प्रमाण फिरादपत्र वा प्रतिउत्तरपत्र दिँदाको बखत आफूले भरमग्दूर कोसिस गर्दा पनि थाहा नपाएको वा प्राप्त गर्न नसकेकोले सो प्रमाणपत्र पेस गर्न अनुमति पाउँ भनी झगडियाले निवेदन दिएमा व्यहोरा मनासिब देखिए अड्डाले सो कुराको पर्चा खडा गरी सो प्रमाण बुझ्न हुन्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। सो हुँदा प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा

प्रतिवादीले प्रतिउत्तर फिराउँदा नै सावाँव्याज बुझाएको भरपाई तत्काल फेला नपरेकोले फेला परेका बखत अदालतको आदेश भएमा बुझाउने छु भनेकै देखिन्छ । प्रतिवादीले वादी दावीबमोजिमको लिखत अनुसारको रकम बुझाइसकेको भन्ने कुराको विवादरहित तवरले पुष्टि गर्ने भरपाई मौकामा पेस गर्न नसकी पुनरावेदन अदालतमा पेस गरेकोमा मात्र प्राविधिक कारण देखाई त्यस्तो भरपाई लिखतलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी निर्णयमा पुग्दा त्यसले न्यायको मर्म नै मर्म जाने हुँदा पक्षले तत्काल प्राप्त गर्न नसकेको भरपाईलाई पछि पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पेस गरेको आधारमा मात्र प्रमाणमा लिन नमिल्ने भन्नु कानूनी दृष्टीबाट समेत न्यायसङ्गत नहुने हुँदा पुनरावेदक वादीले लिएको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. अतः प्रतिवादीले पेस गरेको भरपाई लिखतबाट वादीले सावाँ व्याज बुझिसकेको देखिँदा वादी दावीबमोजिम सावाँव्याज प्रतिवादीबाट भराई पाउने ठहराई सुरु रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६२।११।१८ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी गरी वादी दावी नपुग्ने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, होटौँडाको मिति २०६५।१२।२६ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल असार ३० गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज रेग्मी

निर्णय नं.११९६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री जगदिश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।४।१५।५
०६७-CI-१३१६

मुद्दा :- ठेक्का रकम मिनाहा गरी पाऊँ ।

पुनरावेदक/ प्रतिवादी : जिल्ला महोत्तरीस्थित
जलेश्वर नगरपालिकाको कार्यालय
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला महोत्तरी, जलेश्वर न.पा.
वडा नं.१ बस्ने रामसिकिल साह

- करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ मा भएको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम करार गर्ने सबै पक्षले करारबमोजिमको दायित्व पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ । करारबमोजिमको दायित्व दुबै पक्षले पालना गर्नुपर्नेमा आफूले पालना गर्नुपर्ने दायित्व पूरा नगर्ने पक्षले अर्को पक्षलाई करारीय दायित्व पूरा गर्नुपर्छ भनी बाध्य गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- करार ऐन, २०५६ को दफा ७४

सुरू तहमा फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या.श्री वालमुकुन्द दवाडी

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा

मा.न्या.श्री राजकुमार वन

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.:

पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।१।८ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ ।

विपक्षी नगरपालिकाको अधीनस्थमा रहेको वरूणसर पोखरीलाई २०६४ साल आषाढ मसान्तसम्म ५ वर्षको लागि ठेक्का लगाउने भनी टेन्डर आह्वानको सूचना विपक्षीबाट मिति २०५९।२।२४ मा हुन्छ । सो सूचनाको म्यादभित्रमा मैले टेन्डर प्रस्तुत गर्दा उक्त पोखरीको उत्तरपट्टि डिलमा रहेको मुहडी नगरपालिकाले बनाउनुपर्छ । नबनाए बाढीले क्षति हुने हुँदा १ वर्षको रकम मिनाहा दिएमा मलाई मञ्जुर छ भनी प्रस्ताव उल्लेख गरेको टेन्डर नै सबैभन्दा बढी अड्कको रू.१६,११,७७७।७७ पैसाको भयो । सो टेन्डरमा कार्यवाही हुँदै जाँदा विपक्षीबाट मिति २०५९।३।११ मा पेस भएको टिप्पणी आदेश प्रमुखसमक्ष पेस हुँदा प्रत्येक वर्ष नगर क्षेत्रमा

बाढी आउने हुँदा वरूण सर पोखरीको डिलमा अवस्थित मुहडी नगरपालिकाले ०५९।०६० मा बनाइदिने र बनाउन नसके ०६०।०६१ मा एक वर्षको रकम मिनाहा दिने गरी राम सिकिल साहको बोलपत्र स्वीकृतिको लागि बोर्ड बैठकमा पेस गर्ने गरी सदर भनी ०५९।३।१३ मा टिप्पणी आदेश भयो । त्यसपछि सो सर्त बोर्डमा पेस हुँदा बोर्डबाट २०५९।९।१९ को निर्णयबाट मेरो उक्त टेन्डरमा उल्लिखित प्रस्ताव तथा टिप्पणी आदेशमा कुनै परिवर्तन नगरी सोहीरूपमा बोलपत्र स्वीकृत भयो । यसरी विपक्षीले मुहडी नबनाएकोले ०५९।०६० को १ वर्षको किस्ता रकम करारबमोजिम ३,३२,३५५।६४ मिनाहा गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

प्रस्तुत फिराद अनुसार वादीको हकमा इन्साफ हुन सक्ने अवस्था नै छैन । यी विपक्षीसँग त्यस्ता कुनै किसिमको सम्झौता तथा कबुलियत भएको छैन जस कारणबाट वादीको रकम मिनाहा पाउने अवस्था होस् । मेरो पक्ष नगरपालिका सरकारी कार्यालय हो । सरकारी कार्यालयबाट प्रस्तावित कबुलियतनामाबमोजिम टेन्डर आह्वान गरिएको हो । सो टेन्डरबमोजिम सबैभन्दा बढी कबोल गरिएको रकमको हकमा निज वादीको टेन्डर स्वीकृत भएको हो । यसर्थ वादीले कबुलियत सर्तनामाबमोजिम कार्य गर्न वादी बाध्य छन् । कबुलियतनामा दुईपक्षबीचको सम्झौतापत्र हो । यसको विपरीत जाने अधिकार वादीको छैन, हुँदैन । पोखरीको मुहडी नगरपालिकाले नबनाएमा त्यसबाट भएको नोक्सानीको साटो ०६०।०६१ मा रकम मिनाहा गरी दिने भन्ने कबुलियतनामाको १ देखि ९ सम्मको सर्तमा कँही कतै उल्लेख

छैन । उल्लेख नै नभएका कुराहरूलाई आधार मानेर वादीले फिराद अनुसारको उपचार पाउन सक्ने अवस्था नै नभएकोले फिराद खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

सर्त अनुसार नगरपालिकाले मुहडी बनाई नदिएकाले १ वर्षको रकम मिनहा दिनुपर्छ भन्ने वादीका साक्षी बट्टी चौधरीले गरेको बकपत्र । बोर्ड बैठकसमेत भएर पास गरेको खण्डमा मिनाहा हुन सक्ने तर बाढी गएको छैन त्यसैले उक्त रकम मिनहा हुनुपर्दैन भन्ने प्रतिवादीका साक्षी रामेश्वर मिश्रले गरेको बकपत्र ।

वादीले गरी दिएको कबुलियतनामा नगरपालिका बोर्डसमेतको निर्णयबाट वादीले दावी गरेको जस्तो रकम मिनाहा हुने भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन नआएबाट वादी दावी पुग्न सक्ने अवस्था देखिन नआएकोले वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६४।१।१६ को फैसला ।

करारबमोजिम मुहडी विपक्षी नगरपालिकाले नबनाएमा वादीले एक वर्षको किस्ता रकम मिनाहा पाउने कुरा स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि दावी नपुग्ने ठहराई भएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले उक्त फैसला बदर गरी सुरु दावीबमोजिम मिनाहा पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा मिति २०५९।३।१३ मा बोर्डबाट टेन्डर स्वीकृत भएको अवस्था हुँदा सुरु जिल्ला अदालतले वादी दावी पुग्न सक्तैन भनी गरेका फैसला फरक पर्ने देखिएकोले अ.बं. २०२ नं. तथा

पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि विपक्षी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको आदेश ।

प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाले आफूले गर्नुपर्ने काम नगरेकोमा प्रतिवादीले ५ (पाँच) वर्षकै पूरै ठेक्का रकम बुझाउनुपर्छ भन्न मिल्ने अवस्था आउँदैन । यस्तो अवस्थामा वादीको दावी नपुग्ने गरी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१।१६ मा भएको फैसला मिलेको देखिन आएन, सो फैसला उल्टी हुन्छ । वादी दावीबमोजिम एक वर्षको हुने ठेक्का रकम रु.३,३२,३५५।६४ वादीलाई प्रतिवादीले करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ बमोजिम आफूले पालन गर्नुपर्ने दायित्व पूरा गरेर मिनाहा दिनुपर्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।१।८ को फैसला ।

मिति २०५९।३।१३ को टिप्पणी आदेश बोर्ड बैठकमा पेस गर्ने गरी ठेक्का सदर भएकोमा पछि मिति २०५९।३।१९ मा बोर्ड बैठक बस्दा पारित बोर्ड बैठकको निर्णयमा रकम मिनाहा सम्बन्धमा कुनै प्रस्ताव नै पेस भएको छैन । यसरी नगरपालिकाको प्रमुखले टिप्पणीमा लेखिएको व्यहोरा अनुसारको मुहडी बनाइदिने र नबनाए ०६०।०६१ एक वर्षको रकम मिनाहा पाउनुपर्छ भन्ने प्रस्तावित विषयमा कुनै निर्णयमा प्रवेश नै नपाएको, कबुलियतनामाको कुनै सर्तनामा मुहडी बनाइदिनुपर्ने नबनाए ०६०।०६१ को ठेक्का रकम मिनाहा पाउनुपर्छ भन्ने सर्त उल्लेख नभएको र ०६०।०६१ को ठेक्का रकम मिनाहा माग गर्ने यिनै वादीले सम्पूर्ण रकम नै बुझाई हर

हिसाब फरफारक गरिसकेको तथ्य यिनै वादीले दिएको निवेदन तथा मिति २०६७।१।५ को यस कार्यालयको पत्रबाटसमेत देखिई प्रस्तुत मुद्दाको कानूनी दायित्व नै समाप्त भई सकेको हुँदा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले सुरू महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी सुरू जिल्ला अदालतको फैसला कायम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरू र पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।१।८ को फैसला मिलेको छ छैन पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विपक्षी नगरपालिकाले गरेको टेन्डर आह्वानबमोजिम मैले टेन्डर प्रस्तुत गर्दा पोखरीको उत्तरपट्टिको डिलमा रहेको मुहडी नगरपालिकाले बनाउनुपर्ने नबनाए एक वर्षको किस्ता रकम मिनाहा दिने भनी प्रस्ताव पेस गरेकोमा सोही प्रस्तावबमोजिम मेरो टेन्डर स्वीकृत भई चलनपूर्जी पाएकोमा विपक्षी नगरपालिकाले मुहडी नबनाएको हुँदा आ.ब.०६०।०६१ को एक वर्षको किस्ता रकम करारबमोजिम रू.३,३२,३५५।६४ ठेक्का रकम मध्येबाट कट्टा गरी मिनाहा दिलाई भराई पाउँ भन्ने फिराद दावी भएकोमा वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्याई सुरू महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट

मिति २०६४।१।१६ मा भएको फैसला उल्टी गरी वादी दावीबमोजिम एक वर्षको हुने ठेक्का रकम रू.३,३२,३५५।६४ वादीलाई प्रतिवादीले मिनाहा दिनुपर्ने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले मिति २०६७।१।८ मा गरेको फैसलाउपर प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाको पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखियो ।

३. यी पुनरावेदक जलेश्वर नगरपालिकाले वरूणसर पोखरीको माछापालन सम्बन्धमा बोलपत्र आह्वान गरेकोमा सो सम्बन्धमा परेका बोलपत्रमध्ये सबैभन्दा बढी रकम अड्क कबुल गर्ने प्रत्यर्थी वादी रामसिकिल साहको बोलपत्र स्वीकृत भई जलेश्वर नगरपालिकामा रामसिकिल साहको निवेदन परी नगरपालिकाबाट टिप्पणी सदर भई कबुलियत सम्झौता गरी प्रत्यर्थी वादीले मिति २०५९।७।१२ मा चलनपूर्जी पाएकोमा विवाद देखिएन । यसबाट प्रत्यर्थी वादीले दावीको पोखरीको जग्गाको ठेक्का प्राप्त गरी भोग गरेको अवस्था रहेको देखिन आयो । प्रत्यर्थी वादी रामसिकिल साहले मिति २०५९।२।७ मा पेस गरेको बोलपत्रमा वरूणसर पोखरीको उत्तरपट्टि डिलमा रहेको मुहडी यी पुनरावेदक प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाले बनाउनुपर्ने र नबनाएमा बाढीले क्षति हुने हुँदा एक वर्षको किस्ता रकम मिनाहा पाउनुपर्छ भन्ने व्यहोरा लेखिएको देखिन्छ । त्यसै गरी यिनै पुनरावेदक प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाले मिति २०५९।३।१३ मा टिप्पणी सदर गर्दा प्रत्येक वर्ष नगर क्षेत्रमा बाढी आउने हुँदा वरूणसर पोखरीको उत्तरपट्टिको डिलमा अवस्थित मुहडी नगरपालिकाले ०५९।०६० मा बनाइदिने र बनाउन नसके

०६०।०६१ मा एक वर्षको रकम मिनाहा दिने गरी रामसिकिल साहको बोलपत्र स्वीकृतिको लागि बोर्ड बैठकमा पेस गर्ने गरी सदर गरेको देखिन्छ । यसरी प्रत्यर्थी वादीले पेस गरेको बोलपत्रमा उल्लेख भएको प्रस्ताव तथा पुनरावेदक नगरपालिकाले टिप्पणी आदेश सदर गर्दा उल्लेख भएको सर्त व्यहोरालाई नगरपालिका बोर्डले अस्वीकृत गरेको भनी यी पुनरावेदक प्रतिवादीले भन्न नसकेको र मुहडी बनाइदिएको भन्ने भनाइ पनि यी पुनरावेदक प्रतिवादीको नभएको अवस्थामा कबुलियतानामाको कुनै पनि सर्तमा मुहडी बनाइदिनुपर्ने नबनाए ०६०।०६१ को ठेक्का रकम मिनाहा पाउने भन्ने सर्त उल्लेख नभएको र ०६०।०६१ को ठेक्का रकम मिनाहा माग गर्ने यी नै वादीले सम्पूर्ण रकम नै बुझाई हर हिसाब फरफारक गरिसकेको भन्ने आधारमा पुनरावेदन अदातल, जनकपुरको वादी दावीबमोजिमको रकम मिनाहा दिने गरी भएको फैसला उल्टी हुनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ मा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा “करार गर्ने प्रत्येक पक्षले करारबमोजिमको दायित्व पूरा गर्नुपर्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उपरोक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार करार गर्ने सबै पक्षले करारबमोजिमको दायित्व पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ । करारबमोजिमको दायित्व दुबै पक्षले पालना गर्नुपर्नेमा आफूले पालना गर्नुपर्ने दायित्व पूरा नगर्ने

पक्षले अर्को पक्षलाई करारीय दायित्व पूरा गर्नुपर्छ भनी बाध्य गर्न मिल्ने देखिदैन । प्रस्तुत मुद्दामा यी पुनरावेदक प्रतिवादी जलेश्वर नगरपालिकाले बोलपत्र सम्झौताबमोजिम आफूले गर्नु भनेको काम वरूणसर पोखरीको उत्तरपट्टिको डिलमा अवस्थित मुहडी बनाई नदिएको अवस्थामा प्रत्यर्थी वादीको ठेक्काको किस्ता रकम तिर्नुपर्ने दायित्वलाई मात्र पूरा गराउन खोजेको पाइयो । यस्तो अवस्थामा प्रत्यर्थी वादीले एक वर्षको ठेक्काको किस्ता रकम यी पुनरावेदक प्रतिवादीबाट मिनाहा पाउँदैन भनी भन्नु कानून र न्यायको दृष्टिकोणले युक्तिसङ्गत हुँदैन ।

५. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्याई सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१।१६ मा भएको फैसला उल्टी गरी वादी दावीबमोजिमको किस्ता रकम प्रतिवादीले मिनाहा दिनुपर्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।१।८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साउन १५ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : मनोज श्रेष्ठ

